

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Wydział Teologii

Ks. mgr lic. Vitaliy Kotyk CSsR

Humanizm chrześcijański w nauczaniu pasterskim
kard. Lubomyra Huzara

Rozprawa doktorska przygotowana
pod kierunkiem
ks. prof. dr hab. Ryszarda Hajduka CSsR

Olsztyn 2021

University of Warmia and Mazury in Olsztyn
Faculty of Theology

M.Th. Vitaliy Kotyk CSsR

**Christian Humanism in the Pastoral Teaching of
Cardinal Lubomyr Huzar**

Doctoral dissertation prepared
under the supervision
of prof. dr hab. Ryszard Hajduk CSsR

Olsztyn 2021

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW	11
----------------------------	-----------

WSTĘP	13
--------------------	-----------

ROZDZIAŁ I

HUMANISTYCZNY WYMIAR FORMACJI CHRZEŚCIJAŃSKIEJ LUBOMYRA HUZARA.....	30
--	-----------

1. Edukacja i doświadczenie życiowe	30
--	-----------

1.1. Chrześcijańskie wychowanie w rodzinie i organizacji skautowskiej „Płast”	31
1.2. Studia seminaryjne	34
1.3. Praca duszpasterska i dalszy rozwój intelektualny	35
1.4. Formacja zakonna i pobyt w klasztorze studytów	38
1.5. Posługa biskupia i urząd patriarchy.....	41

2. Źródła formacji humanistycznej	45
--	-----------

2.1. Fascynacja duchowością chrześcijańskiego Wschodu.....	46
2.2. Wybitne postaci i nauczanie Kościoła.....	50
2.3. Filozofia pogańska i chrześcijańska	58
2.4. Literatura i polityka	61

ROZDZIAŁ II

OSOBA LUDZKA W ŚWIETLE PRAWDY CHRZEŚCIJAŃSKIEJ	68
---	-----------

1. Człowiek w horyzoncie transcendencji	68
--	-----------

1.1. Powołanie człowieka do życia w jedności z Bogiem.....	69
1.2. Otwarcie się na Boga przez wiarę	72
1.3. Modlitwa jako sposób podtrzymywania relacji z Bogiem	77

2. Najważniejsze wartości w życiu człowieka	81
2.1. Dobro	81
2.2. Wolność	86
2.3. Prawda	89
2.4. Pokój	93
3. Moralny wymiar ludzkiej egzystencji	95
3.1. Godność osoby ludzkiej	96
3.2. Zasady moralne i ich rola w osiąganiu pełni człowieczeństwa.....	100
3.3. Człowiek a dobra materialne	103

ROZDZIAŁ III

CZŁOWIEK W *COMMUNIO PERSONARUM* 109

1. Małżeństwo i rodzina z perspektywy katolickiej	109
1.1. Rodzina jako podstawowe środowisko życia ludzkiego	110
1.2. Ideologia <i>gender</i> a równość płci w świetle nauki chrześcijańskiej....	117
1.3. Troska o wychowanie młodego pokolenia	124
2. Osoba ludzka w społeczeństwie	132
2.1. Tworzenie kultury	132
2.2. Rozwój społeczeństwa ukraińskiego	139
2.3. Migracja wewnętrzna i zewnętrzna	146

ROZDZIAŁ IV

CHRZEŚCIJAŃSKA WIZJA DZIAŁALNOŚCI POLITYCZNEJ .. 156

1. Udział chrześcijan w życiu politycznym.....	156
1.1. Polityka jako troska o dobro bliźnich.....	158
1.2. Władza w służbie społeczeństwu	164
1.3. Aktywny udział w wyborach.....	172

2. Reakcje na przejawy deprawacji moralnej w polityce	177
2.1. Przeciwdziałanie korupcji	178
2.2. Walka w obronie godności człowieka.....	183
2.3. Postawa chrześcijanina wobec agresji i wojny	190

ROZDZIAŁ V

ZAANGAŻOWANIE KOŚCIOŁA W PROMOCJĘ HUMANIZMU EWANGELICZNEGO NA UKRAINIE..... 199

1. Ewangelizacja jako odpowiedź na potrzeby współczesnych ludzi	199
1.1. Adresaci Ewangelii.....	201
1.2. Sposoby ewangelizacji	209
1.2.1. Świadełstwo słowa	209
1.2.2. Świadełstwo życia chrześcijan	215
2. Wspieranie działalności ekumenicznej.....	217
2.1. Dążenie do jedności chrześcijan.....	218
2.2. Zasady budowania więzi między chrześcijanami różnych wyznań ...	219
2.2.1. Umacnianie tożsamości chrześcijańskiej.....	220
2.2.2. Tolerancja w relacjach międzykościelnych.....	220
2.2.3. Trwanie w jedności z Kościołem powszechnym.....	221
2.2.4. Przebaczenie	222
2.3. Inicjatywy zjednoczeniowe	223
2.4. Wola kontynuacji dialogu ekumenicznego w przyszłości	225
3. Kształtowanie życia publicznego	227
3.1. Odpowiedź na aktualne wyzwania społeczne	227
3.1.1. Troska o relacje między Kościołem a państwem	228
3.1.2. Humanizacja społeczeństwa	231
3.1.3. Udział Kościoła w kształtowaniu postaw prospołecznych.....	233
3.2. Działanie na rzecz pojednania między narodami	234

3.2.1. Zaangażowanie Kościoła w budowanie powszechnego braterstwa.....	235
3.2.2. Zbliżenie ukraińsko-polskie	236
3.2.3. Dążenie do pojednania rosyjsko-ukraińskiego	240
3.2.4. Wychowanie do pokoju	242
ZAKOŃCZENIE	245
SUMMARY	256
BIBLIOGRAFIA.....	259

TABLE OF CONTENTS

LIST OF ABBREVIATIONS.....	11
-----------------------------------	-----------

INTRODUCTION.....	13
--------------------------	-----------

CHAPTER I

HUMANISTIC DIMENSION OF LUBOMYR HUZAR’S CHRISTIAN FORMATION.....	30
---	-----------

1. Education and life experiences.....	30
---	-----------

1.1. Christian upbringing in the family and „Płast” scout organization.....	31
---	----

1.2. Seminar studies.....	34
---------------------------	----

1.3. Pastoral work and further intellectual development.....	35
--	----

1.4. Monastic formation and stay in a Studite monastery.....	38
--	----

1.5. Episcopal ministry and patriarch’s office.....	42
---	----

2. Sources of humanist formation.....	46
--	-----------

2.1. Fascination with the spirituality of the Christian East	46
--	----

2.2. Prominent figures and teaching of the Church.....	51
--	----

2.3. Pagan and Christian philosophies.....	60
--	----

2.4. Literature and politics.....	63
-----------------------------------	----

CHAPTER II

THE HUMAN PERSON IN THE LIGHT OF CHRISTIAN

TRUTH.....	69
-------------------	-----------

1. Participation of Christians in the socio-political life.....	69
--	-----------

1.1. Man’s vocation to live in union with God.....	70
--	----

1.2. Opening up to God through faith.....	74
---	----

1.3. Prayer as a way to maintain a relationship with God.....	79
---	----

2. The most important values in human life.....	82
2.1. Good.....	83
2.2. Freedom.....	88
2.3. Truth.....	91
2.4. Peace.....	95
3. The moral dimension of human existence.....	98
3.1. Dignity of human person.....	98
3.2. Moral principles and their role in achieving the fullness of humanity...	102
3.3. Man and material goods.....	106

CHAPTER III

MAN IN <i>COMMUNIO PERSONARUM</i>.....	111
1. Marriage and family from the Catholic perspective.....	111
1.1. Family as the basic environment of human life.....	112
1.2. <i>Gender</i> ideology and gender equality in the light of the Christian teaching.....	120
1.3. Concern for the upbringing of the young generation.....	126
2. Human person in the society.....	135
2.1. Creation of culture.....	135
2.2. Development of the Ukrainian society.....	142
2.3. Internal and external migration.....	150

CHAPTER IV

CHRISTIAN VISION OF POLITICAL ACTIVITY.....	160
1. The duty of creating the political life.....	161
1.1. Politics as a concern for the welfare of others.....	162
1.2. Power at the service of the society.....	168

1.3. Active participation in elections.....	177
2. Reactions to manifestations of moral depravity in politics.....	182
2.1. Anti-corruption.....	183
2.2. Fight to defend human dignity.....	188
2.3. The Christian attitude towards war and aggression.....	196

CHAPTER V

THE CHURCH'S COMMITMENT IN THE PROMOTION OF THE EVANGELICAL HUMANISM IN UKRAINE..... 206

1. Evangelization as a response to the needs of the contemporary people.....	207
1.1. Gospel's addressees.....	208
1.2. Ways of evangelism.....	216
1.2.1. Witness to the word.....	217
1.2.2. Witness of a Christian life.....	223
2. Support for ecumenical activities.....	225
2.1. Striving for Christian unity.....	226
2.2. Principles for building bonds between Christians of different denominations.....	227
2.2.1. Strengthening the Christian Identity.....	228
2.2.2. Tolerance in inter-church relations.....	239
2.2.3. Remaining in the unity with the universal Church.....	239
2.2.4. Forgiveness.....	230
2.3. Unification initiatives.....	231
2.4. The will to continue ecumenical dialogue in the future.....	234
3. Shaping the public life.....	235
3.1. Response to the current social challenges.....	236
3.1.1. Concern for the relationship between the Church and the State.....	236

3.1.2.	Humanisation of the society.....	239
3.1.3.	Participation of the Church in shaping pro-social attitudes....	241
3.2.	Action for reconciliation between peoples.....	243
3.2.1.	The Church's commitment to building the universal fraternities.....	244
3.2.2.	Ukrainian-Polish rapprochement.....	245
3.2.3.	Striving for Russian-Ukrainian reconciliation	249
3.2.4.	Peace education.....	250
CONCLUSION.....		254
SUMMARY.....		265
BIBLIOGRAPHY.....		268

WYKAZ SKRÓTÓW

AL	Franciszek, Adhortacja apostolska <i>Amoris laetitia</i> , 2016.
CA	Jan Paweł II, Encyklika <i>Centesimus annus</i> , 1991.
CiV	Benedykt XVI, Encyklika <i>Caritas in veritate</i> , 2009.
DCE	Benedykt XVI, Encyklika <i>Deus caritas est</i> , 2006.
DH	Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, <i>Dyrektorium homiletyczne</i> , 2015.
DM	Sobór Watykański II, Dekret o działalności misyjnej Kościoła <i>Ad gentes divinitus</i> , 1965.
DB	Sobór Watykański II, Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele <i>Christus dominus</i> , 1965.
EA	Jan Paweł II, Adhortacja apostolska <i>Ecclesia in Asia</i> , 1999.
EE	Jan Paweł II, Adhortacja apostolska <i>Ecclesia in Europa</i> , 2003.
EG	Franciszek, Adhortacja apostolska <i>Evangelii gaudium</i> , 2013.
EK	Ekumeniczna Koncepcja Ukraińskiego Kościoła Grekokatolickiego, 2016.
EN	Paweł VI, Adhortacja apostolska <i>Evangelii nuntiandi</i> , 1975.
EV	Jan Paweł II, Encyklika <i>Evangelium vitae</i> , 1995.
FC	Jan Paweł II, Adhortacja apostolska <i>Familiaris consortio</i> , 1981.
FR	Jan Paweł II, Encyklika <i>Fides et ratio</i> , 1998.
DWCH	Sobór Watykański II, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim <i>Gravissimum educationis</i> , 1965.
GS	Jan Paweł II, List do rodzin <i>Gratissimam sane</i> , 1994.
KDK	Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym <i>Gaudium et spes</i> , 1965.
KK	Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele <i>Lumen gentium</i> , 1964.
KKK	<i>Katechizm Kościoła Katolickiego</i> , 1992.
LC	Instrukcja o chrześcijańskiej wolności i wyzwoleniu <i>Libertatis conscientia</i> , 1986.

LF	Franciszek, Encyklika <i>Lumen fidei</i> , 2013.
LabE	Jan Paweł II, Encyklika <i>Laborem exercens</i> , 1981.
OA	List apostolski Pawła VI <i>Octogesima adveniens</i> , 1971.
PP	Paweł VI, Encyklika <i>Populorum progressio</i> , 1967.
RH	Jan Paweł II, Encyklika <i>Redemptor hominis</i> , 1979.
SpS	Benedykt XVI, Encyklika <i>Spe Salvi</i> , 2007.
SRS	Jan Paweł II, Encyklika <i>Sollicitudo rei socialis</i> , 1987.
DE	Sobór Watykański II, Dekret o ekumenizmie <i>Unitatis redintegratio</i> , 1964.
UGKC	Ukraińska Greckokatolicka Cerkiew
VD	Benedykt XVI, Adhortacja apostolska <i>Verbum Domini</i> , 2010.
VS	Jan Paweł II, Encyklika <i>Veritatis splendor</i> , 1993.

БВА УГКЦ [BWA UGKC]	Благовісник Верховного Архієпископа Києво-Галицького Української Греко-Католицької Церкви Блаженнішого Любомира Кардинала Гузара [Błahowisnyk Werchownoho Archyepyskopa Kyjewo-Hałyćkoho Ukrajinśkoji Greko-Katołyćkoji Cerkwy Błazenniszoho Lubomyra Kardynała Huzara].
ВНЗ [WNZ]	Вищий навчальний заклад [Wyszczu nauczalny zakład].
гол. ред. [hoł. red]	головний редактор [hołownyj redaktor]
запис. [zapys.]	записав [zapysaw]
інтер. [inter.]	інтерв'ю [interwju]
ред. кол. [red. koł.]	редакційна колегія [redakcyjna kołehija]
упор. [upor.]	упорядкував [uporiadkuwaw]

WSTĘP

Apostoł Jakub poucza, „że wiara bez uczynków jest bezowocna” (Jk 2, 20). Jej najpiękniejszym wyrazem jest miłość będąca odpowiedzią na miłość, którą Chrystus, Syn Boży, okazał człowiekowi, aby przemienić jego serce¹. Miłość uzdalnia człowieka do czynienia postępów w rozwoju osobistym i do współpracy nad rozwojem innych². W perspektywie chrześcijańskiej oznacza to dążenie do przyobleczenia się „w serdeczne miłosierdzie, dobroć, pokorę, cichość, cierpliwość, znosząc jedni drugich i wybacząc sobie nawzajem” (Kol 3, 12). Najważniejsza zaś jest miłość, która jest więzią doskonałości i pozwala człowiekowi upodobnić się do Chrystusa.

Dzięki miłości, która jest źródłem wszelkich wartości humanistycznych, człowiek staje się prawdziwie człowiekiem³. To ona sprawia, że relacje międzyludzkie przeniknięte są głębokim szacunkiem dla innych i pozwalają człowiekowi odkryć jego wyjątkową godność. Jest ona podstawą prawdziwego humanizmu, gdyż „najbardziej autentyczny humanizm to ten, który Biblia objawia nam w zamyśle miłości Boga do człowieka; zamyśle, który stał się jeszcze bardziej godny podziwu za sprawą Odkupiciela”⁴.

Prawda spersonifikowana w osobie Jezusa Chrystusa jest miarą humanizmu⁵. Głoszenie Chrystusa jest zatem równocześnie promocją humanizmu chrześcijańskiego. Życie i nauka Jezusa Chrystusa wskazują ludziom drogę do osiągnięcia pełni człowieczeństwa⁶. Gdy Kościół głosi Ewangelię, ukierunkowuje spojrzenie ludzi na Chrystusa, który odsłania człowiekowi jego „ostateczną godność i sens istnienia w świecie, sens w znacznej mierze zagubiony przez

¹ Por. LF 16.

² Por. SRS 3.

³ Por. W. Granat, *Fenomen człowieka. U podstaw humanizmu chrześcijańskiego*, Lublin 2007, s. 182.

⁴ Jan Paweł II, *Chrześcijański humanizm*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2000, nr 3, s. 37.

⁵ Por. H.-G. Nissing, „Was ist Wahrheit?”. *Josephs Ratzingers Einsprüche gegen den Relativismus*, w: tenże, *Was ist Wahrheit? Zur Kontroverse um die Diktatur des Relativismus*, München 2011, s. 11.

⁶ Por. SpS 6.

grzech”⁷. Proklamacja wartości ewangelicznych jest zadaniem całego Kościoła, a szczególna odpowiedzialność za wypełnienie tego zadania spoczywa na biskupach, którzy winni głosić Ewangelię Chrystusową wszystkim ludziom⁸.

W taki właśnie sposób swoją posługę biskupią rozumiał kardynał Lubomyr Huzar, głowa Ukraińskiego Kościoła Greckokatolickiego w latach 2001–2011. Urodził się 26 lutego 1933 roku w rodzinie Jarosława i Rostysławy Huzarów we Lwowie. Tutaj ukończył szkołę podstawową i pierwszą klasę gimnazjum. W 1944 roku rodzina została zmuszona do opuszczenia Ukrainy i przeniesienia się do Austrii. W Salzburgu kontynuował naukę w gimnazjum ukraińskim, a po przeprowadzce do Stanów Zjednoczonych w 1949 roku ukończył szkołę średnią w Seminarium Duchownym w Stamfordzie. Tam też studiował filozofię i w 1954 roku uzyskał tytuł bakałarza. W 1958 roku jako uczeń Wielkiego Seminarium Duchownego św. Jozafata uzyskał licencjat z teologii i 30 marca tego samego roku otrzymał święcenia prezbiteratu z rąk biskupa Ambrosija Senyszyna. W latach 1958–1959 pracował jako wychowawca i wykładowca w Seminarium Duchownym św. Bazylego w Stamfordzie, a także służył w Kergston w stanie Nowy Jork jako duszpasterz Domu Ukraińskiego Związku Ludowego Sojuziwka i kapelan centrum edukacyjnego Związku Młodzieży Ukraińskiej w Ameryce, z siedzibą w Ewelina. Jednocześnie kontynuował studia na Uniwersytecie Fordham w Nowym Jorku, gdzie w 1967 roku uzyskał stopień magistra filozofii.

W 1969 roku przeniósł się do Rzymu, aby kontynuować studia teologiczne, które ukończył, uzyskując doktorat z teologii w 1972 roku. W Rzymie służył i pomagał w sprawach kościelnych patriarsze Josefowi Slipemu, który po zwolnieniu z sowieckich obozów na Syberii wyemigrował do Rzymu. W 1972 wstąpił do klasztoru św. Teodora (mnisi żyjący według reguły studytów) w Grottaferrata (Włochy). W latach 1973–1984 wykładał na Papieskim Uniwersytecie Misyjnym „Urbaniana” w Rzymie. W 1977 roku został potajemnie

⁷ RH 10.

⁸ Por. DB 11–12.

wyświęcony na biskupa przez patriarchę Józefa Slipego w klasztorze w Castel Gandolfo pod Rzymem.

W 1993 roku, po upadku Związku Radzieckiego, powrócił na Ukrainę. W 2001 roku został wybrany na Arcybiskupa Większego i przewodniczącego Kościoła greckokatolickiego, w tym samym roku papież św. Jan Paweł II nadał mu tytuł kardynała Kościoła katolickiego. Podczas swojej kadencji jako głowa Kościoła greckokatolickiego kard. Huzar podejmował wiele wysiłków na rzecz rozwoju Kościoła na Ukrainie i diaspory za granicą. W 2011 roku papież Benedykt XVI przyjął jego rezygnację z urzędu głowy Kościoła greckokatolickiego. Jednak nawet po rezygnacji z urzędu patriarchy nadal angażował się aktywnie w działalność kościelną i publiczną. Kard. Lubomyr Huzar, głowa Ukraińskiego Kościoła Greckokatolickiego, zmarł 31 maja 2017 roku.

Już za swego życia kard. Huzar cieszył się sławą propagatora humanizmu chrześcijańskiego. Czynił to nie za pośrednictwem traktatów naukowych, lecz przez swoje życie i posługę. Zasłużył sobie przez to na miano wybitnego reprezentanta wielkiej humanistycznej tradycji ukraińskiej⁹. Jego postawa była przejawem prawdziwego chrześcijaństwa, które szanuje zarówno ludzką wolność, jak i ludzką słabość. Potrafił przemówić do tej drugiej, aby ją uzdrowić i wydobyć z nią twórczą siłę¹⁰.

Prawda, prostota i otwartość to charakterystyczne cechy postawy Huzara, jaką przyjmował wobec ludzi. Dostrzegał to arcybiskup Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego Ihor Isyzenko, który mówiąc o kardynale, zacytował słowa ukraińskiego pisarza Szewczenki: „Szliśmy prosto, nie ma za nami ziarna nieprawdy”¹¹. Z kolei głowa Kościoła greckokatolickiego Światosław Szewczuk dostrzegał u Huzara takie cechy, jak miłość i pokój, które można było realnie

⁹ Por. М. Маринович, *Ми жодного разу не почувли від Любомира Гузара неправди*, інтерв. А. Борковський, w: https://espreso.tv/article/2017/06/06/myroslav_marynovych_lyubomyr_guzar_kazav_vladi_quotaby_vidnovyty_suspilnu_doviru_perestante_torguvaty_pravdoyu [dostęp: 21.01.2021].

¹⁰ Por. tamże.

¹¹ І. Ісиченко, *Він не тратив слів намарно*, w: *Блаженніший вуйко Любо*, ред. А. Пещох, Х. Дорожовець, та інн., Львів 2017, s. 196.

zobaczyć i dotknąć¹². Prezydent Ukraińskiego Uniwersytetu Katolickiego i jednocześnie biskup, Borys Gudziak, zwracał uwagę na to, iż Huzar podchodził do ludzi z miłością i otwartością. Nawiązując relacje z innymi, starał się „umartwić własne «ja», a otworzyć się na «ty» drugiego i pomóc osobie na miarę swoich możliwości”¹³.

Bp Bohdan Dziurach, sekretarz Synodu Biskupów UGKC, za jedną z najważniejszych cech osobowości Huzara uważał „pokorę przejawiającą się w niezwyklej zdolności słuchania drugiego człowieka”¹⁴. Pierwsze słowa Huzara przy spotkaniu z kimś brzmiały: „Czym mogę służyć?”¹⁵. Całą uwagę kierował na swojego rozmówcę i oddawał mu się do dyspozycji.

Papież Franciszek w dzień odejścia kard. Huzara do domu miłosiernego Ojca w liście do głowy Kościoła greckokatolickiego Światosława Szewczuka pisał między innymi: „Miał on słowo właściwe dla każdego człowieka, wypowiedane z ciepłem człowieczeństwa i z tym szczególnym szacunkiem, jaki «odczuwał» wobec ludzi”¹⁶. Z wdzięcznością pisał papież o wyjątkowej obecności Huzara w religijnej i społecznej historii Ukrainy¹⁷.

Można by tutaj przytoczyć jeszcze wiele przykładów i świadectw o kard. Huzarze, wskazujących na zakorzenionego w Ewangelii ducha humanizmu, który cechował jego działalność. Dostrzegały to także instytucje państwowe, przyznając mu między innymi odznaczenia: Order Księcia Jarosława Mądrego III stopnia, Order Księcia Jarosława Mądrego IV stopnia, Order Księcia Jarosława Mądrego V stopnia i Order Zasługi III stopnia¹⁸ oraz państwowa nagroda – Order św.

¹² Por. С. Шевчук, *Найперше він створив гурток молитви*, w: *Блаженніший вуйко Любо*, ред. А. Пецюх, Х. Дорожовець, та інн., Львів 2017, s. 198.

¹³ Б. Гудзяк, *Він спілкувався з Богом і слухав Його*, w: *Блаженніший вуйко Любо*, ред. А. Пецюх, Х. Дорожовець, та інн., Львів 2017, s. 168.

¹⁴ Б. Дзюра, *Чим можу послужити?* w: *Блаженніший вуйко Любо*, ред. А. Пецюх, Х. Дорожовець, та інн., Львів 2017, s. 131.

¹⁵ Тамże.

¹⁶ Франциск, *За всіх він постійно молився (З листа Папи Франциска Блаженнішому Святославу Шевчуку)*, w: *Блаженніший вуйко Любо*, ред. А. Пецюх, Х. Дорожовець, та інн., Львів 2017, s. 105–106.

¹⁷ Por. тамże, s. 106.

¹⁸ Por. Н. Князев, *Патріарх на відмінно*, „Світогляд”, 2001, nr 1, s. 64.

Pantelejmona za działalność humanistyczną i pozytywny wpływ na świadomość i rozwój duchowy narodu ukraińskiego i całego państwa¹⁹.

Lubomyr Huzar uważany był powszechnie za jednego z uznanych autorytetów moralnych naszych czasów i jednego z najbardziej wpływowych ludzi na Ukrainie. Dostrzegano w nim wielkiego filozofa i teologa, a w pewnym okresie mówiono nawet o nim jako o kandydacie do objęcia tronu papieskiego²⁰. Każde zdanie wypowiedziane przez Huzara, każda jego myśl czy rada były przepełnione serdeczną miłością i troską o godność i dobro człowieka. Jego artykuły były przepełnione głęboką duchowością i mądrością, a także humanistycznym spojrzeniem na rzeczywistość. Jego werbalne przesłanie w formie prostej, swobodnej rozmowy o wartościach duchowo-moralnych i problemach społecznych było przyjmowane z otwartym sercem zarówno przez młodsze, jak i starsze pokolenia²¹. Dzisiaj myśl Huzara dostępna jest dla zainteresowanych w jego książkach, artykułach, audiobookach, wywiadach i blogach. Jego spuścizna pisarska, działalność religijna i społeczna przyniosły wielką korzyść Kościołowi i społeczeństwu; są także przedmiotem zainteresowania historyków, kulturoznawców i teologów.

Niniejsza dysertacja próbuje odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób kard. Huzar w homiliach, przemówieniach i listach adresowanych do wiernych zachęcał ich do urzeczywistniania wartości humanistycznych, które są zarazem ewangelicznymi. Tym samym rozprawa ta ma stanowić wkład w rozwój współczesnej homiletyki, która bada, w jaki sposób Kościół wypełnia zadanie głoszenia Ewangelii we współczesnym świecie²². Z uwagi na to, że przedmiotem podjętej w niej refleksji jest treść nauczania kard. Huzara, dysertacja ma

¹⁹ Por. Ю. Мицик, *Відзнака за гуманність та милосердя „Орден Святого Пантелеймона”*, w: <http://ult.lviv.ua/?p=1649> [dostęp 3.03.2021].

²⁰ Por. М. Кохановська, *Блаженніший Любомир Гузар в історії Української Греко-Католицької Церкви*, w: *Quo vadis humanitas? Księga Jubileuszowa dedykowana ks. prof. Jackowi Pawlikowi SVD, z okazji 65 rocznicy urodzin*, red. Olga Sinkiewicz, Warszawa–Lwów–Kijów 2017, s. 151.

²¹ Por. Л. Бурч, *Колумністика Любомира Гузара: комунікативно-прецедентний потенціал*, „Теле- та радіо журналістика” 2019, nr 18, s. 108–109.

²² Por. H. Simon, *Homiletyka*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 6, Lublin 1993, s. 1169–1170.

przyczynić się do wzbogacenia wiedzy teologicznej w zakresie homiletyki materialnej.

Podjęcie w dysertacji kwestii nauczania pasterskiego Lubomyra Huzara uzasadnia doniosłość posługi biskupa, który głosząc prawdy chrześcijańskie, wzywa osoby duchowne, duszpasterzy, jak również wszystkich wiernych do dawania świadectwa Ewangelii w świecie. Zawarte są w nim użyteczne dla nich wskazania, jak godnie realizować swoje egzystencjalne powołanie do „bycia człowiekiem”²³ oraz jak pomagać innym w wypełnianiu tego zadania²⁴. Z racji swej funkcji patriarchy Huzar jest dla głosicieli Ewangelii wzorem do naśladowania w pełnieniu posługi słowa, służącej ukazywaniu ludziom Chrystusa i komunikowaniu im prawd zbawczych²⁵.

W swoim nauczaniu kard. Huzar propagował humanizm, którego źródłem jest religia chrześcijańska. Ukazuje ona pełną prawdę o człowieku, promuje ludzką solidarność i wzywa do troski o dobro wspólne. Humanisci chrześcijańscy są bowiem przekonani, że prawdziwą wielkość człowieka, a także znaczenie wolności i międzyludzkiej solidarności można odkryć jedynie w świetle Bożego objawienia²⁶.

Samo pojęcie humanizmu nie jest jednoznaczne, gdyż w dziejach ludzkości pojawiały się różne jego koncepcje. Spojrzenie na człowieka zależne było od konkretnej epoki, poziomu rozwoju gospodarczego i technicznego, a także od

²³ Mottem Huzara było „być człowiekiem”, co często powtarzał i do czego dążył w swoim życiu. W tej koncepcji rozumiał realizację swojego ludzkiego powołania, czyli przywrócenie utraconej natury, naśladować Chrystusa jako doskonałego człowieka. Wyrażało się to nie tylko w przyjęciu wartości religijnych, ale także w postawach realizujących takie wartości, jak szacunek dla bliźniego, jego wolności i godności, uczciwość, sprawiedliwość, dobroć i miłosierdzie wobec potrzebujących, zrozumienie i szacunek nawet dla wrogów. Być człowiekiem jest zadaniem każdego, niezależnie od przekonań religijnych. Według Huzara, „każda osoba otrzymuje powołanie od Boga, a bycie człowiekiem oznacza realizację swojego powołania. Ale nie jest to łatwe, jeśli nie słuchasz siebie, nie próbujesz siebie zrozumieć. Ukazać swój cel życiowy, ujawnić się poprzez podejmowane czyny – to jest szczęście bycia istotą ludzką. Osoba otwarta i spełniona (zrealizowana) kocha to, co czyni, kocha Boga, a co najważniejsze, potrafi kochać i szanować siebie. A jeśli tak, będzie mogła kochać i szanować drugiego człowieka, być z nim i tworzyć wspólną przyszłość. Bez miłości i szacunku dla siebie, dla bliźniego nie powstanie zdrowe społeczeństwo”; Л. Гузар, *Простые истины*, інтер. О. Духнич, „Новое время” 2017, nr 13, s. 45.

²⁴ Por. SRS 30.

²⁵ Por. VD 59.

²⁶ J. Zimmermann, *Humanism and Religion. A Call for the Renewal of Western Culture*, New York 2012, s. 3–39.

świadomości religijno-moralnej oraz światopoglądu. W tym kontekście można mówić o humanizmie renesansowym, nowożytnym, oświeceniowym, laickim, religijnym, chrześcijańskim, islamskim, antropocentrycznym, teocentrycznym, naukowym, epistemologiczno-pragmatycznym, etyczno-społecznym, kolektywistycznym, indywidualistycznym, socjalistycznym, personalistyczno-wspólnotowym, egzystencjalistycznym, afrykańskim, chińskim czy europejskim²⁷.

Cechą wspólną wszystkich koncepcji humanizmu jest skupienie się na człowieku, na co wskazuje samo określenie (łac. *humanus* – ludzki, od *homo* – człowiek). W „Słowniku terminów filozoficznych” Kuzniecowa znajdujemy następującą definicję humanizmu: „Humanizm reprezentuje zasadę moralną w relacjach międzyludzkich i w działalności instytucji publicznych, polegającą na trosce o człowieka, na dążeniu do poprawy warunków jego życia, zaspokajaniu jego potrzeb i rozwoju talentów”²⁸. „Słownik filozoficzny” podaje następującą definicję tego pojęcia: „Humanizm to kierunek myśli społecznej, skierowany do człowieka jako jednostki, jako osoby, jako istoty aktywnej i twórczej, oparty na uznaniu osoby ludzkiej za najwyższą wartość. Humanizm zakłada człowieczeństwo, czyli ludzki stosunek do ludzi”²⁹.

Te dwie definicje są podobne i ukazują człowieka jako najwyższą wartość, a troskę o godność i szacunek dla życia ludzkiego jako główne zadanie każdej osoby ludzkiej. We wszystkich koncepcjach humanizmu inaczej patrzy się na człowieka i w czym innym dostrzega się jego wartość; stąd pojawiają się różne sposoby troski o niego. Gdy na przykład z punktu widzenia humanizmu marksistowskiego, o charakterze materialistycznym, człowiek jest wyższą formą materii i wytworem społeczności, zanegowany zostaje wymiar duchowy w życiu

²⁷ Por. J. Bartyzel, *Humanizm*, w: *Encyklopedia „białych plam”*, t. VIII, Radom 2002, s. 96–97; P. Tarasiewicz, *Jan Paweł II jako rzecznik humanizmu*, w: *Geniusz bł. Jana Pawła II*, red. P. Artemiuk, J. Kotowski, Łomża 2011, s. 85.

²⁸ В. Кузнецов, *Гуманизм*, w: *Словарь философских терминов*, ред. В. Кузнецов, Москва 2005, s. 121.

²⁹ В.Ж. Келле, *Гуманизм*, w: *Философский словарь*, ред. И. Фролов, Москва 2001, s. 136.

ludzkim, a tym samym potrzeby religijne i konieczność dojrzewania do pełni człowieczeństwa dzięki realizacji głębszych wartości³⁰.

W rozprawie poświęconej nauczaniu kard. Huzara humanizm ściśle wiąże się z tradycją chrześcijańską. Jest to humanizm teocentryczny, w którym najwyższą wartością dla człowieka jest Bóg. Takie ujęcie nie wyklucza również antropocentryzmu, czyli widzenia człowieka jako celu samego w sobie: „bo kto kieruje się ku Bogu, nie może nie kierować się ku człowiekowi”³¹.

Aby człowiek mógł siebie zrozumieć i pojąć swoją wartość, musi zwrócić się ku Bogu, gdyż „tajemnica człowieka wyjaśnia się naprawdę dopiero w tajemnicy Słowa Wcielonego”³². Św. Jan Paweł II mówi: „Człowiek nie może siebie sam do końca zrozumieć bez Chrystusa. Nie może zrozumieć, ani kim jest, ani jaka jest jego właściwa godność, ani jakie jest jego powołanie i ostateczne przeznaczenie. Nie może tego wszystkiego zrozumieć bez Chrystusa. I dlatego Chrystusa nie można wyłączyć z dziejów człowieka (...)”³³.

Teocentryzm w humanizmie chrześcijańskim nie zaprzecza ani nie przesłania sensu egzystencji osoby ludzkiej, a wręcz przeciwnie, pozwala prawdziwie i głębiej zrozumieć człowieka, który zgodnie z wiarą chrześcijańską jest przybranym synem Bożym³⁴. Papież Benedykt XVI w swojej encyklice *Deus caritas est* potwierdza, że „prawdziwy humanizm to taki, który uznaje w człowieku obraz Boży i pragnie wspierać go w realizacji życia odpowiadającego tej godności”³⁵.

Humanizm chrześcijański zwraca uwagę na pragnienia człowieka, który chce osiągnąć pełnię człowieczeństwa „na wzór i podobieństwo człowieczeństwa

³⁰ Por. S. Kowalczyk, *Podstawy światopoglądu chrześcijańskiego*, Wrocław 1995, s. 36–38.

³¹ W. Granat, *Fenomen człowieka*, dz. cyt., s. 71.

³² KDK 22.

³³ Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św. na Placu Zwycięstwa, (Warszawa 2 czerwca 1979 roku)*, w: <https://papiez.wiara.pl/doc/379811.Homilia-w-czasie-Mszy-sw-na-Placu-Zwyciestwa/4>, [dostęp: 21.02.2021].

³⁴ Por. W. Granat, *Fenomen człowieka...*, dz. cyt., s. 71.

³⁵ DCE 30.

Jezusa Chrystusa”³⁶. Wielkie znaczenie ma w nim szacunek dla godności ludzkiej i poszukiwanie prawdziwego sensu wolności, a także rozwijanie osobistych zdolności i odnalezienie swojego powołania. W dążeniu do osiągnięcia pełni osobowego rozwoju nikt nie jest w stanie człowieka zastąpić. Osoba ludzka jest bowiem bytem podmiotowym, zdolnym do planowego i celowego działania, do stanowienia o sobie, a tym samym do urzeczywistnienia siebie³⁷.

Według św. Jana Pawła II człowiek może realizować swoje człowieczeństwo tylko w miłości: „Człowiek nie może żyć bez miłości. Człowiek pozostaje dla siebie istotą niezrozumiałą, jego życie jest pozbawione sensu, jeśli nie objawi mu się Miłość, jeśli nie spotka się z Miłością, jeśli jej nie dotknie i nie uczyni w jakiś sposób swoją, jeśli nie znajdzie w niej żywego uczestnictwa”³⁸. Relacje międzyosobowe wypełnione miłością pozwalają człowiekowi odnaleźć siebie, gdy przyjmuje w nich postawę daru z siebie.

Humanizm chrześcijański jest również humanizmem chrystocentrycznym, który swoje szczególne cechy czerpie z Ewangelii. Świadectwem swego życia i nauczania Chrystus wskazuje człowiekowi na wartości, których realizacja prowadzi człowieka do Boga i życia wiecznego: „Bo byłem głodny, a daliście Mi jeść; byłem spragniony, a daliście Mi pić; byłem przybyszem, przyjęliście Mnie; (...)” (Mt 25, 35–36). Nauczanie i życie Chrystusa ukazują ścisły związek między wartościami, których urzeczywistnienie służy dobru człowieka i jest oddaniem chwały Bogu: „Wszystko, co uczyniliście jednemu z tych braci moich najmniejszych, Mnieście uczynili” (Mt 25, 40). Wynika z tego, że zadaniem człowieka jest czynić dobro innym ludziom, wносить w świat Boże i prawdziwie ludzkie wartości, aby „życie ludzkie na ziemi uczynić godnym człowieka pod każdym względem, aby czynić je «coraz bardziej ludzkim»”³⁹.

³⁶ K. Parzych-Blakiewicz, *Personalistyczne podstawy humanizmu chrześcijańskiego. Zarys problematyki*, „Teologia w Polsce” 2011, nr 2, s. 302.

³⁷ Por. LabE 6; P. Tarasiewicz, *Jan Paweł II jako rzecznik humanizmu*, dz. cyt., s. 92.

³⁸ RH 10.

³⁹ RH 13.

Humanizm chrześcijański pozwala na komplementarne spojrzenie na ludzką egzystencję, w której zarówno potrzeby materialne i psychiczne, jak i duchowe domagają się uznania. Jest to spojrzenie wiary, która „nie oddala nas od rzeczywistości, ale pozwala nam pojąć jej najgłębsze znaczenie, odkryć, jak bardzo Bóg kocha ten świat i wciąż kieruje go ku sobie; powoduje to, że chrześcijanin angażuje się coraz bardziej i mocniej przeżywa swoją wędrówkę na ziemi”⁴⁰. Humanizm oderwany od Boga „z całą pewnością staje się niehumanistyczny. Prawdziwy humanizm to taki, który zwraca się ku najwyższemu Bogu poprzez uznanie zadania będącego naszym powołaniem i naprawdę kształtującego życie ludzkie”⁴¹.

Kard. Huzar określa, czym jest autentyczny humanizm, we wstępie do książki L. Marynowycz i I. Nowickiej „Dialog ludzi i kultur jako droga do nowego humanizmu”. Jego zdaniem prawdziwy humanizm jest owocem życia religijnego. Pozwala on ludziom poznać, kim są, skąd pochodzą i dokąd zmierzają⁴². Humanizm odsłania prawdę o naturze ludzkiej; ukazuje człowieka jako jednostkę, która może żyć i rozwijać się tylko w relacjach społecznych⁴³.

Patriarcha zaznaczał, że „humanizm przez ostatnie 50 lat ubiegłego wieku coraz bardziej popadał w niesławę”⁴⁴, a powodem tego było wypaczenie go w ustroju tak kapitalistycznym, tak i komunistycznym. W świecie skrajnego kapitalizmu nadmiernie podkreślano ludzki indywidualizm, który może prowadzić do egoizmu czy leseferyzmu (zgodnie z hasłem „rób, co chcesz”) i do sytuacji, w której człowiek staje się centrum wszystkiego. Człowiek skupiony na sobie może wykorzystywać wszystkie swoje możliwości według własnych upodobań, jeżeli

⁴⁰ LF 18.

⁴¹ PP 42.

⁴² Por. Л. Гузар, *Слово Блаженнішого Любомира (Гузара)*, w: *Діалог людей і культур як шлях нового гуманізму*, ред. Л. Маринович, І. Новіцька, Львів 2008, s. 9.

⁴³ Por. tamże.

⁴⁴ Tamże.

przynosi mu to zysk, przyjemność, satysfakcję. Wtedy nie musi patrzeć na innych, gdyż najważniejsze jest to, co jemu służy⁴⁵.

Z kolei komunizm promował „humanizm człowieka sowieckiego”. W świetle tej ideologii osoba ludzka jako jednostka nie ma wartości. Życie każdego człowieka jest całkowicie podporządkowane dobru wspólnemu, cokolwiek by się pod nim kryło. Dopiero społeczność może nadać jednostce ludzkiej jakąś wartość, ale sama w sobie jest ona niczym⁴⁶.

Tymczasem humanizm chrześcijański według kard. Huzara podkreśla konieczność zachowania równowagi między dobrem jednostki a dobrem wspólnoty. Kościół od samego początku przywiązywał wielką wagę do tego, aby we wspólnocie ludzkiej istniała świadomość tej równowagi. Huzar twierdził, że „to niezwykle ważne, bo wtedy naprawdę zaczynamy szczerze dbać o to, aby rozwijać w sobie wszystkie talenty, które dał nam Bóg, wykorzystując dar rozumu i wolną wolę”⁴⁷. Kiedy człowiek zna swoją wartość i godność, zaczyna działać mądrze i odpowiedzialnie razem z innymi, nawiązując relacje międzyludzkie, szanując innych i pomagając im. Prawdziwy humanizm pomaga zrozumieć, że nikt nie może rozwinąć w pełni swoich możliwości bez obecności innych ludzi, bez pokojowej i twórczej konfrontacji z nimi. Tylko taki humanizm może służyć tak rozwojowi jednostek, jak i całego społeczeństwa⁴⁸.

Niniejsza dysertacja jest próbą ukazania charakterystycznych cech humanizmu chrześcijańskiego, którego propagatorem był kard. Lubomyr Huzar. Pod tym kątem przeanalizowane zostaną jego homilie, odezwy oraz listy⁴⁹ pasterskie, a także wywiady, artykuły, książki i audiobooki. Część materiałów,

⁴⁵ Por. Блаженніший Любомир Кардинал Гузар закликав пам'ятати про індивідуальний та суспільний виміри людини, w: https://galinfo.com.ua/news/blazhennishyy_lyubomyr_kardynal_guzar_zaklykav_pamyataty_pro_indyvidualnyy_ta_suspilnyy_vymiry_lyudyny_20212.html [dostęp: 10.02.2019].

⁴⁶ Por. tamże.

⁴⁷ Л. Гузар, *Слово Блаженнішого Любомира...*, dz. cyt., s. 11.

⁴⁸ Por. tamże.

⁴⁹ Biskupi bardzo często w swojej posłudze słowa korzystają z listów pasterskich, w których nie tylko informują o sprawach istotnych dla Kościoła, ale także wyjaśniają teksty Pisma Świętego i umacniają adresatów w wierze; por. M. Tragarz, *Listy pasterskie w posłudze słowa biskupa Jerzego Ablewicza*, „Polonia Sacra” 20 (2016), nr 3, s. 153; L. Szewczyk, *Treść przepowiadania do poszukujących Boga na przykładzie listów pasterskich biskupów Francji i Włoch*, „Polonia Sacra” 22 (2018), nr 1, s. 48.

które nie ukazały się drukiem, pochodzi ze stron internetowych. W badaniach zostaną uwzględnione teksty i wypowiedzi Huzara z czasów, gdy pełnił urząd patriarchy Kościoła greckokatolickiego: od 25 stycznia 2001 roku aż do jego śmierci 31 kwietnia 2017.

O osobie kardynała mówią książki, audiobooki i artykuły ukazujący różne aspekty jego życia i pracy duszpasterskiej. Pojawiły się dwie książki w języku ukraińskim, Kateryny Szczotkiny „Lubomyr Huzar. Chcę być człowiekiem”⁵⁰ i Oksany Kłymonczuk „Lubomyr Huzar”⁵¹, które ukazują życie i działalność kardynała. Prezentują one fakty biograficzne z jego życia od dzieciństwa do końca pełnienia posługi głowy Kościoła greckokatolickiego. Ukazane są trudności i wyzwania, radości i smutki na drodze życiowego powołania Huzara, a także główny cel jego życia i pragnienie „bycia człowiekiem”.

Opublikowano również dwa obszernie wywiady z Huzarem. W pierwszym, zatytułowanym „Godność Adama. Rozmowy z Jego Ekszelencją arcybiskupem Lubomyrem Huzarem”⁵² autorstwa Kateryny Szczotkiny, kardynał mówi o życiu ludzkim we współczesnym świecie, o zagrożeniach i wyzwaniach stojących przed ludźmi, a także o tym, jak nie utracić godności i wypełniać swoje powołanie do bycia człowiekiem. W drugim wywiadzie, przeprowadzonym przez Antuana Arżanowskiego, Francuza z pochodzenia, doktora nauk historycznych, „Rozmowy z abp Lubomyrem Huzarem. Ku postwyznaniowemu chrześcijaństwu”⁵³, Huzar mówi o „pomarańczowej rewolucji”, o ochronie godności człowieka i prawa do godnego życia, o jedności Kościoła kijowskiego na Ukrainie i działalności ekumenicznej grekokatolików.

Na temat osoby Huzara i jego pasterskiej działalności ukazało się też wiele artykułów. Do ciekawszych należy publikacja I. Stałkera „Fenomen Kardynała

⁵⁰ К. Щоткіна, *Любомир Гузар. Хочу бути людиною*, Харків 2017, s. 272.

⁵¹ О. Климончук, *Любомир Гузар*, Харків 2019, s. 121.

⁵² К. Щоткіна, *Гідність Адама. Бесіди з Блаженнішим Любомиром Гузаром*, Львів 2016, s. 164.

⁵³ А. Аржаковський, *Бесіди з Блаженнішим Любомиром Гузаром: До постконфесійного християнства*, Львів 2006, s. 144.

Huzara”⁵⁴, podsumowująca ważne wydarzenia i osiągnięcia kardynała po jego powrocie na Ukrainę. I. Kolada i B. Bacwin są autorami artykułu „Abp Lubomyr Huzar i «Плaст»: niektóre strony biografii”⁵⁵, który opowiada o jego przynależności do skautowskiej organizacji „Плaст” i kapelańskiej pracy z młodzieżą.

Ł. Burycz przedstawiła w swym artykule „Felietonistyka Lubomyra Huzara: komunikatywno-precedensowy potencjał”⁵⁶ specyficzne cechy felietonów kardynała, zamieszczanych w jednym z internetowych wydań „Української Правды”⁵⁷. Z kolei O. Ryżko w publikacji „Koncepcja wartościowych punktów orientacyjnych współczesnego człowieka”⁵⁸ analizuje wystąpienia medialne Huzara, wydobywając z nich poglądy duchowego przywódcy Ukraińców na temat wartości, które pomogłyby przezwyciężyć wielostronny kryzys ukraińskiego społeczeństwa. Na uwagę zasługuje także artykuł M. Kokhanovskoji „Arcybiskup Lubomyr Huzar w historii Українського Kościoła greckokatolickiego”⁵⁹, w którym omówiono główne aspekty jego działalności, podejmowanej w sferze religijnej i w życiu społecznym Ukrainy.

Niniejsza rozprawa, poświęcona humanizmowi chrześcijańskiemu propagowanemu przez kard. Lubomyra Huzara, ma charakter nowatorski, ponieważ jego nauczanie nie zostało jeszcze poddane dogłębnej analizie pod tym kątem. Brak jest prac naukowych i artykułów, które próbowałyby zgłębić nauczanie kardynała w aspekcie przekazu wartości humanistycznych. Na Wydziale Filozofii i Teologii Українського Katolickiego Uniwersytetu we Lwowie w 2018 roku powstała praca magisterska Andrzeja Kiczura: „Godność

⁵⁴ I. Сталкер, *Феномен Кардинала Гузара*, „Вісник Економічної Науки України” 2017, nr 2, s. 155–185.

⁵⁵ I. Коляда, Б. Бацвін, *Блаженніший Любомир Гузар і „Плaст”: деякі сторінки біографії*, „Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки” 2017, nr 5, s. 85–94.

⁵⁶ Л. Буріч, *Колумністика Любомира Гузара*, dz. cyt., s. 108–109.

⁵⁷ Тамże, s. 108.

⁵⁸ О. Рижко, *Концепція ціннісних орієнтирів сучасної людини (на матеріалі медійних виступів Блаженнішого Любомира Гузара)*, w: *Наукові записки Інституту журналістики*, Київ 2014, t. 54, s. 103–106.

⁵⁹ М. Кохановська, *Блаженніший Любомир Гузар в історії Української Греко-Католицької Церкви*, w: *Quo vadis humanitas?*, dz. cyt., s. 151–158.

człowieka jako fundament społeczeństwa chrześcijańskiego w dziedzictwie duszpasterskim Lubomyra Huzara”. Podjęta w niej została refleksja nad kwestią godności człowieka w nauce Kościoła katolickiego oraz formami jej promowania w społeczeństwie ukraińskim, zwłaszcza przez kard. Huzara, któremu poświęcony jest ostatni rozdział.

Brak poważniejszych badań i publikacji prezentujących tę tematykę wydaje się zastanawiający z uwagi na poważny wkład kardynała w życie religijne i społeczno-polityczne Ukraińców. Dlatego należy uznać za potrzebne i uzasadnione podjęcie badań nad nauczaniem pasterskim Huzara, w tym nad jego humanistycznym aspektem, skoro uznaje się go na Ukrainie za szczególnego obrońcę godności człowieka i praw ludzkich.

Dla udzielenia odpowiedzi na pytanie, czym jest humanizm chrześcijański w praktyce i w jaki sposób kard. Lubomyr Huzar promuje go w swoim nauczaniu pasterskim, zaprezentowane zostaną cechy charakteryzujące „prawdziwego człowieka” i wartości urzeczywistniane przez niego w życiu osobistym, społecznym i religijnym, a także w sytuacjach kryzysu i zagrożenia. Ukazane też zostanie tło działalności Huzara, czyli klimat społeczny i duchowy, w jakim kształtowała się osobowość patriarchy ukraińskich grekokatolików i jego spojrzenie na rzeczywistość. Celem pobocznym będzie podanie konkretnych wskazań wypływających z jego nauczania, a pomagających człowiekowi zmierzać ku pełni osobowego rozwoju.

Z uwagi na teologiczny charakter rozprawy jej źródłami są teksty biblijne, dokumenty Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, jak również oficjalne dokumenty UGKC, a także listy pasterskie, homilie i kazania⁶⁰ kard. Lubomyra Huzara, w których autor zwraca uwagę na sens egzystencji człowieka, jego pochodzenie i ostateczne przeznaczenie, a także na wielkość ludzkiej godności i warunki życia

⁶⁰ W języku ukraińskim używa się terminu *homilia*, ale nieraz także bardziej ogólnego *propovid'* (przepowiadanie), który odnosi się zarówno do homilii głoszonej w czasie liturgii, jak i do kazania wygłaszanego np. w czasie nabożeństwa. Odpowiednikiem kazania jest także *promowa*, którą wygłasza się w czasie wspólnej modlitwy poza budynkiem świątyni.

sprzyjające jej poszanowaniu⁶¹. Przy opracowaniu zagadnienia humanizmu w nauczaniu Huzara pod uwagę będą wzięte również wywiady z kardynałem, przeprowadzone przez wybitnych dziennikarzy, jak również jego książki oraz artykuły opublikowane w wydaniach internetowych⁶² i drukowanych. Wprawdzie z formalnego punktu widzenia publikacje czy wywiady nie są nauczaniem pasterskim, to jednak warto wziąć je pod uwagę przy opracowaniu zagadnienia, gdyż także w nich wybrzmiewa głos pasterza. Ponadto dla pełnej prezentacji podjętych w dysertacji zagadnień uwzględnione zostaną teksty zawierające oświadczenia, oficjalne komunikaty do władz, urzędów, grup społecznych i narodu ukraińskiego, pisane przez Huzara z różnych względów duszpasterskich czy społeczno-politycznych.

W bibliografii – obok tekstów źródłowych – została zamieszczona literatura przedmiotu i pomocnicza. Na pierwszą składają się relacje z wydarzeń kościelnych i państwowych, w których uczestniczył kard. Huzar⁶³. Do literatury przedmiotu zaliczone zostały także pozycje poruszające zagadnienie humanizmu chrześcijańskiego, które pomogą we właściwym odczytaniu i dokonaniu prawidłowej oceny treści materiału badawczego. Należy do niej zaliczyć także opracowania homiletyczne, które bezpośrednio łączą się z tematyką rozprawy. Literaturę pomocniczą stanowią pozostałe pozycje, które pośrednio dotyczą problematyki poruszanej w dysertacji.

⁶¹ Listy pasterskie, homilie i kazania arcybiskupa Huzara zostały opublikowane w wydawanych co roku zbiorach oficjalnych dokumentów ukraińskiego Kościoła greckokatolickiego „Благовісник Верховного Архiepіскопа Києво-Галицького УГКЦ Блаженнішого Любомира Кардинала Гузара”. Ponadto homilie i kazania Huzara z lat 2008-2016 zamieszczone zostały w książce „Учителю, іду за Тобою” (Жовква 2017).

⁶² Lubomyr Huzar prowadził własny blog w internetowym wydaniu „Ukraińskiej Prawdy” od 2011 do 2017 roku. W latach 2013–2017 napisał 63 artykuły poruszające tematy aktualne dla narodu ukraińskiego, a mianowicie dotyczące ochrony godności i wolności życia ludzkiego. Por. Л. Бурич, *Колумністика Любомира Гузара*, dz. cyt., s. 109.

⁶³ Oprócz udziału w życiu religijnym Kościoła kard. Huzar uczestniczył w życiu społecznym narodu ukraińskiego. Wszystkie wydarzenia historyczne lub bieżące ważne dla Ukraińców były istotne również dla kardynała: Święto Niepodległości Ukrainy, Święto Konstytucji Ukrainy, pamięć o Wielkim Głodzie i Holokauście, wydarzenia zwane „rewolucjami” i wiele innych. Przy tych okazjach zwracał się do młodzieży, studentów, nauczycieli, lekarzy, polityków, rządu i wielu innych instytucji i grup społecznych, poruszał kwestie duchowe i moralne oraz przypominał o promowaniu cech narodotwórczych w państwie.

Dla realizacji celu rozprawy została zastosowana metoda badawcza polegająca na analizie źródeł i syntezie wyników badań, uzupełniona o metodę porównawczą⁶⁴. Taka metoda warunkuje następujący proces badawczy: Na pierwszym etapie zostanie podjęta próba dotarcia do najważniejszych motywów skłaniających kard. Huzara do zwrócenia się w swoim nauczaniu ku wartościom humanistycznym. Następnie zostanie przeprowadzona analiza treściowa tekstów Huzara, która pozwoli na dokonanie syntezy i uporządkowanie materiału badawczego w celu zaprezentowania najistotniejszych wątków, pozwalających na ukazanie specyfiki chrześcijańskiego obrazu osoby ludzkiej wyłaniającego się z tych tekstów. W podsumowaniu zaprezentowane zostaną wnioski dotyczące tego, w jaki sposób humanizm chrześcijański obecny w nauczaniu kard. Huzara może inspirować działalność współczesnych duszpasterzy, w tym głosicieli słowa Bożego, a także tych wszystkich wyznawców Chrystusa i ludzi dobrej woli, którym zależy na dążeniu do pełni rozwoju tak poszczególnych jednostek ludzkich, jak i całych społeczeństw.

Powyżej ukazany sposób podejścia do podjętej w rozprawie problematyki wpływa na jej strukturę, która została podzielona na pięć rozdziałów. Pierwszy nosi tytuł: „Humanistyczny wymiar formacji chrześcijańskiej Lubomyra Huzara”. Ukazane zostaną w nim poszczególne etapy życia kardynała i główne czynniki, które wpłynęły na kształt jego postawy ludzkiej i chrześcijańskiej. Celem tego rozdziału będzie uzasadnienie jego zainteresowania humanizmem oraz zaprezentowanie źródeł, z których czerpał impulsy zarówno do kształtowania swego życia duchowego, jak i treści nauczania pasterskiego.

Drugi rozdział jest zatytułowany: „Osoba ludzka w świetle prawdy chrześcijańskiej”. Będzie w nim ukazane, w jaki sposób kardynał, mówiąc o człowieku, odsłania transcendentny wymiar jego życia i podstawy ludzkiego zachowania, będącego sposobem wyrażania wiary. Zaprezentowane zostaną

⁶⁴ W. Przyczyna, G. Siwek, *O metodologii homiletyki*, „Studia Nauk Teologicznych” 2007, nr 2, s. 294-295.

główne czynniki duchowe i moralne, dzięki którym człowiek może osiągnąć pełnię człowieczeństwa.

Trzeci rozdział, zatytułowany „Człowiek w *communio personarum*”, ukazuje nauczanie Huzara na temat twórczego udziału osoby ludzkiej w życiu rodzinnym i społeczno-kulturowym. Człowiek jawi się tutaj jako byt relacyjny, który tylko w odniesieniu do innych może się rozwijać i przyczyniać do takiego kształtowania rzeczywistości, w której realizowane będą wartości odpowiadające humanizmowi chrześcijańskiemu.

Tytuł czwartego rozdziału brzmi: „Chrześcijańska wizja działalności politycznej”. Przedstawione zostaną w nim treści obecne w nauczaniu Huzara, który w swojej posłudze reaguje na destrukcyjne zjawiska występujące w życiu społeczeństwa ukraińskiego. Jako odpowiedź na aktualne wyzwania wskazuje on humanizm chrześcijański, który pomaga kształtować życie polityczne jako sferę służącą dobru człowieka.

Piąty rozdział to „Zaangażowanie Kościoła w promocję humanizmu ewangelicznego na Ukrainie”. Zostaną w nim ukazane konsekwencje wynikające z nauczania i działalności kard. Huzara dla przyszłości Ukrainy i świata. W tym kontekście humanizm chrześcijański jawi się jako źródło wartości, których realizacja zapewni pomyślność tak jednostkom, jak i całemu społeczeństwu ukraińskiemu.

ROZDZIAŁ I

HUMANISTYCZNY WYMIAR FORMACJI CHRZEŚCIJAŃSKIEJ LUBOMYRA HUZARA

Człowiek kształtuje swoją osobowość przez całe życie. Aktywny rozwój pod wpływem osób odpowiedzialnych, rodziców, wychowawców przedszkolnych, szkolnych i akademickich rozpoczyna się już w dzieciństwie i w okresie dojrzewania. Później istnieje możliwość świadomego i krytycznego samokształcenia lub biernego przyjmowania wpływu różnych czynników losowych, które wpływają na kształtowanie osobowości i jakość życia człowieka. Luki w wychowaniu i w progresywnej pracy nad kształtowaniem osobowości stanowią jedną z przyczyn utraty przez współczesne społeczeństwo prawdziwych wartości i duchowych punktów orientacji, pojawiania się cynicznych postaw, szczególnie wśród młodego pokolenia, i dojrzewania bez duchowości.

W pierwszym rozdziale dysertacji spojrzymy bardziej szczegółowo na źródła wychowania i samowychowania, które miały wpływ na formowanie osobowości kard. Huzara, a będą to: życie rodzinne, edukacja, dyscyplina życia duchowego, wybitne osobowości religijne i świeckie, literatura obca i kultura narodowa oraz inne, zwyczajne okoliczności życiowe, z których Huzar czerpał duchowe inspiracje do kształtowania swojego chrześcijańskiego, humanistycznego światopoglądu.

1. Edukacja i doświadczenie życiowe

Droga, która prowadzi do uświadomienia sobie własnej wartości i stania się człowiekiem zgodnie z planem Boga, to przede wszystkim droga wychowania, a jej podstawowym elementem jest doskonalenie. Sobór Watykański II w swojej Deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim stwierdza, że każdej osobie przysługuje niezbywalne prawo do wychowania, i oświadcza: „prawdziwe zaś wychowanie zdąża do kształtowania osoby ludzkiej w kierunku jej celu ostatecznego, a

równocześnie do dobra społeczności, których człowiek jest członkiem i w których obowiązkach, gdy dorośnie, będzie brał udział”¹. W tym procesie „rodzice są głównymi i pierwszymi wychowawcami swoich dzieci”², kładą podwaliny, na których będzie rozwijać się przyszłość każdej osoby.

1.1. Chrześcijańskie wychowanie w rodzinie i organizacji skautowskiej „Plast”

Wychowanie w rodzinie odegrało ważną rolę w ukształtowaniu osobowości przyszłego kardynała i przywódcy ukraińskiego Kościoła greckokatolickiego Lubomyra Huzara. Od swoich rodziców otrzymał on materiał, by zbudować mocny fundament wiary z chrześcijańskimi wartościami, w oparciu o który mogła rozwijać się osobowość człowieka patrzącego na świat z perspektywy humanizmu chrześcijańskiego.

Ojciec i matka Lubomyra Huzara pochodzili z rodzin inteligenckich. Byli to bardzo pobożni ludzie; wielu ich krewnych wybierało kapłaństwo. Głównymi priorytetami życia rodziny Huzarów były modlitwa, edukacja, praca i szczególna miłość do wszystkiego, co ukraińskie³. Lubomyr dojrzewał w klimacie miłości i żywej wiary w Boga. Już od dzieciństwa marzył, by zostać kapłanem. W rodzinie panowały wysokie standardy moralne, o czym sam wspomina: „Nasza rodzina była dość religijna. W każdą niedzielę chodziliśmy do cerkwi. Nigdy nie opuściliśmy niedzielnej ani świątecznej Liturgii Świętej i nie mogło być tutaj żadnej dyskusji. (...) Musieliśmy się przygotować do Komunii świętej. W naszym domu był taki wspólny zwyczaj, że przed przyjęciem Komunii świętej trzeba było prosić o przebaczenie ojca, matkę, babcię, siostrę, a następnie pracownika,

¹ DWCH 1.

² KKK 1653; por. KDK 61; por. DWCH 3; 6.

³ Ponieważ rodzina żyła na wygnaniu, bardzo tęskniła za Ukrainą, stąd zwracano szczególną uwagę na wszystko, co przypominało ojczyznę. Por. О. Климончук, *Любомир Гузар*, Харків 2019, s. 19.

który pomagał w domu. (...) W naszej rodzinie panowała bardzo religijna atmosfera. Myślę, że to było dla nas naturalne”⁴.

Huzar dorastał w patriotycznej atmosferze, w duchu miłości do ojczyzny, choć przyszło mu żyć na emigracji. Swoje lata na obczyźnie wspomina tak: „O czym mogliśmy wtedy marzyć? Dla nas Ukraina była tylko marzeniem. Jedynie z opowieści rodziców wiedzieliśmy o walkach wyzwoleniczych Ukraińców”⁵. Mieszkając na emigracji, w innych krajach, rodzina Huzarów mówiła tylko po ukraińsku, czytała ukraińskie czasopisma, uczestniczyła w spotkaniach ukraińskiej diaspory. Kiedy zbliżało się Boże Narodzenie czy Wielkanoc, pozdrawiano się wzajemnie tymi słowami: „Daj Boże w następnym roku będziemy na Ukrainie świętować”⁶. Trwało to jednak dość długo, gdyż Lubomyrowi Huzarowi udało się wrócić do ojczyzny dopiero po 40 latach wygnania. Jego rodzice zmarli z Ukrainą w sercu i zostali pochowani w Stanach Zjednoczonych.

Znaczący wpływ na patriotyczne kształtowanie osobowości Lubomyra miało jego uczestnictwo w skautowskiej organizacji „Пласт”⁷, do której wstąpił podczas pobytu w austriackim Salzburgu, gdzie rodzina Huzarów przebywała w obozie dla uchodźców. „Пласт” był zaraz po rodzinie i szkole najważniejszym środowiskiem jego edukacji, a w jego działalności uczestniczyła cała rodzina Huzarów. Lubomyr Huzar wspomina: „«Bóg i Ukraina!» to było hasło naszego «Пласту»; wychowywano nas tutaj na patriotów. Jego program to samokształcenie i ciągła praca nad sobą. Z natury jesteśmy trochę leniwi, ale trzeba być pracowitym i sumiennym. Ta organizacja jest oparta na bardzo zdrowych zasadach życia i filozofii edukacyjnej”⁸. Programem „Пласту” było samokształcenie oraz

⁴ А. Аржаковський, *Бесіди з Блаженнішим Любомиром Гузаром: До постконфесійного християнства*, Львів 2006, s. 17.

⁵ О. Климончук, *Любомир Гузар...*, dz. cyt., s. 15.

⁶ І. Коляда, Б. Бацвін, *Блаженніший Любомир Гузар і „Пласт”*: деякі сторінки біографії, „Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки” 2017, nr 5, s. 90.

⁷ „Пласт” to ukraińska organizacja W 1911 roku pierwsze fundamenty „Пласту” w Ukrainie położyli Petro Franko i Iwan Czmola, a w 1912 roku Ołeksandr Tysowskyj założył we Lwowie pierwsze „kureni пластунowe”. Celem „Пласту” jest propagowanie wszechstronnej edukacji patriotycznej i samokształcenia młodzieży ukraińskiej w oparciu o zasady chrześcijańskie.; por. tamże, s. 86.

⁸ Tamże, s. 88.

nieustanna i intensywna praca nad sobą. Celem zaś – wspierać w ten sposób młodych ludzi, aby osiąkali pełnię człowieczeństwa bez zewnętrznego przymusu⁹.

Udział w tej organizacji uczynił z młodego Huzara prawdziwego patriotę, opierającego się w życiu na wartościach wiary i moralności chrześcijańskiej. Nie miało to nic wspólnego ze skrajnym nacjonalizmem ani tym bardziej z szowinizmem. Ponadto w osobowości Huzara ukształtowało się przekonanie o ważności ciągłej pracy nad sobą. Miłość do ojczyzny, ofiarność i samokształcenie stały się zasadniczymi kwestiami w życiu przyszłego przewodniczącego UGKC, które będzie miał na względzie, pozostając na zawsze jednym z członków „Płastu”.

Lubomyr Huzar był bardzo zdolnym uczniem, zdobywanie wiedzy nie stanowiło dla niego żadnej trudności. Od dzieciństwa bardzo lubił czytać, jak sam wspomina: „Gdy chorowałem, zostawałem w domu i wtedy często chodziłem do biblioteki moich rodziców, czytałem jedną książkę, potem drugą i choć nie wszystko rozumiałem, po prostu czytałem dalej”¹⁰.

Pewne problemy związane z edukacją pojawiły się później, gdy Huzar znalazł się w obozie dla uchodźców w Austrii, do którego przybyło około dwóch tysięcy Ukraińców i nie było tam szkoły dla dzieci. Jednak w końcu znalazło się wyjście, bo wśród uchodźców byli nauczyciele, którzy wspólnymi siłami zorganizowali nauczanie w obozie: „Gimnazjum mieściło się w baraku. Stoły były mocno porysowane, a ławki zwyczajne... Wszystko było bardzo prymitywne. Nie mieliśmy książek. Kiedy ktoś dał mi zeszyt, to była ogromna radość dla mnie! Czasami niełatwo było nawet kupić dobry ołówek... Ale mimo wszystko w tak bardzo, bardzo trudnych okolicznościach nauczyliśmy się z zapałem”¹¹. Studiowanie w takich warunkach sprzyjało nie tylko intelektualnemu i dogłębnemu rozwojowi, ale także kształtowaniu charakteru Lubomyra.

⁹ Por. tamże, s. 90.

¹⁰ Por. А. Аржаковський. *Бесіди з Блаженнішим Любомиром Гузаром...*, dz. cyt., s. 28.

¹¹ О. Климончук, *Любомир Гузар...*, dz. cyt., s. 21.

1.2. Studia seminaryjne

Jeszcze na Ukrainie towarzyszyło Huzarowi pragnienie kształcenia się w kierunku teologicznym, aby zostać duchownym¹². Jego koleżanka z salzburskiego gimnazjum, Oksana Horajetska, wspominała później: „On nie był taki jak wszyscy. Zawsze powtarzał, że chce zostać księdzem. To stawiał na pierwszym miejscu. Był bardzo towarzyski, chciał każdemu pomóc i każdego pocieszyć. Był bratem dla wszystkich i wszyscy bardzo go kochali”¹³.

Rodzice nie sprzeciwiali się jego marzeniu, by studiować teologię i podążać w przyszłości drogą ku kapłaństwu. Kiedy rodzina Huzarów w 1949 roku przeprowadziła się z Austrii do Stanów Zjednoczonych i osiedliła się w Brooklynie, niedaleko Nowego Jorku, miejscowy proboszcz natychmiast pomógł Lubomyrowi złożyć podanie do niższego seminarium św. Bazylego w Stamfordzie¹⁴.

Po trzech miesiącach Lubomyr został przyjęty do tego seminarium duchownego, a po jego ukończeniu otrzymał wykształcenie średnie. Tamże był liceum św. Bazylego, gdzie Lubomyr studiował filozofię, a w 1954 roku uzyskał bakalaureat. Następnie kontynuował studia na Wydziale Teologicznym Katolickiego Uniwersytetu w Waszyngtonie i w 1958 roku uzyskał stopień licencjata z prawa kanonicznego¹⁵. Studia poszerzyły świadomość religijną i wiedzę naukową Lubomyra Huzara oraz pomogły mu pogłębić jego życie duchowe. Był już wtedy gotowy, by rozpocząć posługę kapłańską.

¹² Gdy Lubomyr skończył szkołę podstawową, już zastanawiał się nad tym, by zostać kapłanem. Babcia zabrała go do klasztoru redemptorystów, którzy prowadzili coś w rodzaju małego seminarium. Ale przełożony klasztoru poradził dziesięcioletniemu chłopcu, a raczej jego babci, by się nie śpieszył, ale przyszedł po ukończeniu gimnazjum; por. K. Щоткіна, *Любомир Гузар. Хочу бути людиною*, Харків 2017, s. 14.

¹³ Tamże.

¹⁴ Por. O. Климончук, *Любомир Гузар...*, dz. cyt., s. 23.

¹⁵ Por. A. Аржаковський, *Бесіди з Блаженнішим Любомиром Гузаром...*, dz. cyt., s. 20.

1.3. Praca duszpasterska i dalszy rozwój intelektualny

30 marca 1958 roku Lubomyr Huzar otrzymał święcenia kapłańskie z rąk bpa Ambrosija Senyszyna i został kapłanem diecezji Stamford¹⁶. Od 1958 roku pracował jako nauczyciel i prefekt w Seminarium Duchownym św. Bazylego w Stamfordzie, a później został jego wicerektorem. Czas ten wspomina następująco: „Zostałem mianowany prefektem studentów w seminarium w Stamfordzie. Prowadziłam tam kurs języka ukraińskiego. Gdy ukończyłem studia, już jako magister prowadziłem dla studentów zajęcia z historii filozofii”¹⁷. Oddając się działalności dydaktycznej i pastoralnej, Huzar równocześnie kontynuował studia, uzyskując w 1967 roku tytuł magistra filozofii na Uniwersytecie Fordham w Nowym Jorku.

Jako młody i energiczny duszpasterz Huzar pełnił jednocześnie funkcję kapelana Ukraińskiego Związku Ludowego „Sojuziwka”¹⁸ w Kergston w stanie Nowy Jork. Często odwiedzał tamtejszy ośrodek, aby dać ludziom możliwość uczestniczenia w Liturgii Świętej i przyjmowania sakramentów, a także aby ich pocieszać, rozmawiać z nimi i podtrzymywać w trudnych chwilach.

W tym samym czasie był też kapłanem centrum edukacyjnego Związku Młodzieży Ukraińskiej w Ameryce, z siedzibą w Ellenville¹⁹. Przez całe życie otaczał młodzież troską duszpasterską. Nawet będąc już w dojrzałym wieku, często zwracał się do młodzieży, żeby jej przekazać te wartości, którymi sam żył.

¹⁶ Por. I. Коляда, Б. Бацвін, *Блаженніший Любомир Гузар і „Пласт”...*, dz. cyt., s. 90.

¹⁷ О. Климончук, *Любомир Гузар...*, dz. cyt., s. 24.

¹⁸ „Sojuziwka” był to ośrodek wypoczynkowy prowadzony przez Ukraiński Związek Ludowy, odwiedzany przez wielu Ukraińców mieszkających w USA. Tutaj – w malownicze góry – ludzie przyjeżdżali najczęściej w weekendy, żeby odpocząć, spotkać się i porozmawiać. W tamtych czasach była to potężna organizacja działająca w Ameryce Północnej; tamże, s. 25.

¹⁹ Związek Młodzieży Ukraińskiej (w języku ukraińskim: Спілка Української Молоді, albo skrócono: СУМ) to stowarzyszenie młodzieżowe na Ukrainie, które przestało istnieć przed II wojną światową i odrodziło się po wojnie, zwłaszcza w diasporach na różnych kontynentach, dokąd Ukraińcy emigrowali w czasie wojny i po niej; por. М. Рипан, *Блаженніший завжди був присутній у сім'ї – молитвою, словом та увагою*, інтер. Л. Самохвалова, w: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2246053-maria-ripan-pleminnica-lubomira-guzara.html> [dostęp: 14.07.2019].

O to samo prosił swoich braci w wierze: „Napełniajcie serce dziecka dobrem, a młodych ludzi ideałami”²⁰.

Troska Huzara o alumnów w seminariach, a jednocześnie zaangażowanie w duszpasterstwo i posługę kapelana ukształtowało w nim jedną z jego podstawowych cech, jaką powinien posiadać każdy, a mianowicie gotowość do służby bliźnim. W jego przypadku pomoc ta polegała przede wszystkim na ukazywaniu człowiekowi drogi do poznania siebie i do zbudowania relacji z Bogiem.

W 1965 roku ks. Lubomyr Huzar został mianowany proboszczem parafii Świętej Trójcy w Kerhonkson w USA: „Zostałem mianowany proboszczem; to była dla mnie duża odpowiedzialność i dodatkowo miałem jeszcze dwa miejsca pracy”²¹. W tym samym czasie był członkiem „Czerwonej Kaliny” – najstarszego i najliczniejszego oddziału „Płastu”, uważanego za wyjątkową jednostkę, do której przyjmowano tylko ludzi wyróżniających się i szanowanych. W tym czasie pełnił też funkcję duchowego opiekuna członków organizacji. Troszczył się o ich duchowy rozwój, wygłaszał kazania, organizował spotkania dyskusyjne. Miał zawsze czas na uczestnictwo w spotkaniach organizacyjnych oraz kongresach, na których poruszał kwestie wychowania młodzieży. Opowiadał się za zmianami i modernizacją „Płastu”, aby zapobiec szybkiej amerykanizacji młodych Ukraińców²². Pełniąc posługę kapelana, Huzar miał poczucie odpowiedzialności za określone grupy lub zespoły społeczne, zjednoczone wokół konkretnej idei, ale też potrzebujące Boga w swoim środowisku. Pozostał wierny idei skautowskiej organizacji do końca życia²³. Kiedy w podeszłych latach zapytano go: „Do jakiego

²⁰ I. Сталкер, *Феномен Кардинала Гузара*, „Вісник Економічної Науки України” 2017, nr 2, s. 173.

²¹ Huzar ma tu na myśli fakt, że w chwili nominacji na proboszcza był już prefektem w seminarium i kapłanem młodzieży; O. Климончук, *Любомир Гузар...*, dz. cyt., s. 25.

²² Tamże.

²³ Lubomyr Huzar pozostał na zawsze honorowym członkiem organizacji skautowskiej „Plast” i opiekował się nią do końca życia; por. *Слово Блаженнішого Любомира під час посвячення прапора юнацького куреня ім. Олександра Тисовського – основоположника організації „Пласт”, яке відбулося на площі Святого Юра (14 квітня 2002 року)*, гол. ред Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 2 (2002), s. 268.

wieku byłeś płastunem?”, biskup odpowiedział z dumą: „Płastunem jest się na zawsze”²⁴.

Oddając się pracy duszpasterskiej, Lubomyr Huzar wciąż marzył o kontynuowaniu studiów, przy czym bardziej był zainteresowany dyscyplinami teologicznymi niż filozofią: „Wolałem studiować teologię. Jednak w Nowym Jorku nie było szkoły teologicznej. Będąc w Rzymie, byłem przekonany, że mogę tam kontynuować swoje wyższe studia teologiczne. Poprosiłem biskupa o pozwolenie na studia, a on chętnie mi pobłogosławił”²⁵.

Po dwunastu latach posługi pastoralnej w Stanach Zjednoczonych ks. Lubomyr Huzar w 1969 roku przeniósł się do Rzymu. Tam czekały na niego nowe wyzwania. Po ukończeniu studiów w 1972 roku i uzyskaniu doktoratu z teologii podjął w latach 1973–1984 wykłady z eklezjologii na Papieskim Uniwersytecie Misyjnym „Urbaniana” w Rzymie²⁶.

Rozwój naukowy wzbogacił osobowość Huzara; filozofia obudziła w nim pragnienie poszukiwania prawdy i otworzyła horyzonty poznania, natomiast teologia pomogła mu zdobyć mądrość serca przepełnionego Bożą miłością i troską o innych. Wiedza naukowa rozszerzała jego humanistyczne spojrzenie na świat i wzbudzała w nim pragnienie, aby nie ustawać w dążeniu do pełni człowieczeństwa i zachęcać do tego innych ludzi.

W czasie swojego pobytu w Rzymie Huzar pomagał patriarche Józefowi Slipomu, który po wielu latach więzienia został zwolniony z sowieckich obozów na Syberii i przebywał w tym czasie w Watykanie. Patriarcha powierzał Huzarowi załatwienie spraw związanych z działalnością towarzystwa „Świętej Sofii”²⁷ i

²⁴ I. Коляда, Б. Бацвін, *Блаженніший Любомир Гузар і „Пласт”...*, dz. cyt., s. 93.

²⁵ О. Климончук, *Любомир Гузар...*, dz. cyt., s. 30.

²⁶ Por. В. Чистух, *Завалівське коріння Блаженнішого Любомира Гузара*, Львів 2017, s. 48.

²⁷ Towarzystwo religijne „Święta Sofia” zostało założone przez patriarchę Józefa Slipego w celu pogłębiania i rozwoju życia religijnego Kościoła greckokatolickiego w diasporze i zatwierdzone dekretem kardynała A. Del’Aquy, wikariusza generalnego papieża Pawła VI, w 1970 roku, a w 1972 uznane dekretem Prezydenta Republiki Włoskiej. Zob. *Українська Греко-Католицька парохія в Римі*, „Свобода – український щоденник”, Jersey City and New York 1970, nr 224, s. 3.

Ukraińskiego Uniwersytetu Katolickiego²⁸. Huzar chętnie to robił i starał się jak najlepiej wypełniać te zadania. Do jego obowiązków należało również utrzymywanie kontaktów ze wspólnotami Kościoła greckokatolickiego na całym świecie. Z tego powodu musiał dużo podróżować i reprezentować patriarchę Slipogo w ważnych dla Kościoła greckokatolickiego momentach²⁹.

Podróże pozwoliły także Huzarowi prowadzić rekolekcje w różnych parafiach na całym świecie, organizować misje wielkopostne (tygodnie odnowy duchowej we wspólnotach parafialnych) i przemawiać na konferencjach w Niemczech, Kanadzie, USA, Paragwaju i w innych krajach świata, gdzie istniały parafie greckokatolickie oraz żyli Ukraińcy potrzebujący pokrzepienia i siły do odnowy duchowej³⁰. Możliwość podróżowania i poznawania życia parafii i ludzi na całym świecie poszerzyła spojrzenie Huzara na świat i ludzi żyjących w rozmaitych warunkach materialnych i kulturowych. Nauczył się dzięki temu przyjmować i rozumieć każdego człowieka takim, jaki jest, z jego własnym światopoglądem, z różnymi problemami, słabościami i pragnieniami.

1.4. Formacja zakonna i pobyt w klasztorze studytów

Rodzice Lubomyra Huzara troszczyli się zawsze o to, co najważniejsze, zwłaszcza zaś o wychowanie religijne swoich dzieci. Na pierwszym miejscu w rodzinie była modlitwa, uczestnictwo w niedzielnej Świętej Liturgii, przystępowanie do sakramentów. Lubomyr od najmłodszych lat nosił w sercu pragnienie oddania się na służbę Bogu i ludziom. Jednak wojna, emigracja i inne okoliczności stanowiły przeszkodę do spełnienia się tego marzenia³¹. Życie duchowe, w które od dzieciństwa był wprowadzany, stanowiło przestrzeń

²⁸ Patriarcha starał się utrzymywać ośrodki naukowe w miejscach, w których prowadził swoją działalność Kościół greckokatolicki. Ponieważ przywiązywał dużą wagę do nauki, założył w Rzymie w 1963 roku Ukraiński Uniwersytet Katolicki i chciał, aby miał on filie w Wielkiej Brytanii, Belgii, Kanadzie, Argentynie, USA i Brazylii; por. O. Климончук, *Любомир Гузар...*, dz. cyt., s. 33.

²⁹ Por. K. Щоткіна, *Любомир Гузар. Хочу бути людиною...*, dz. cyt., s. 60.

³⁰ Por. O. Климончук, *Любомир Гузар...*, dz. cyt., s. 33.

³¹ W poprzednim punkcie wspomniano o religijnym wychowaniu dzieci w rodzinie Huzara, jak również o pierwszej możliwości wstąpienia Lubomyra do juwenatu redemptorystów.

działania łaski Bożej, wspierającej człowieka w osiągnięciu pełni rozwoju osobowego.

W czasie swojej formacji kapłańskiej i także po przyjęciu święceń Huzar myślał poważnie o życiu mniszym, ale ani w Stanach Zjednoczonych, ani w Kanadzie nie mógł znaleźć wspólnoty, która chciałaby lub mogła go przyjąć. Marzenie o życiu w klasztorze udało mu się zrealizować dopiero po studiach we Włoszech³². Kończąc doktorat we Włoszech, ks. Huzar postanowił zostać mnichem i dołączył do wspólnoty studytów w Grottaferrata pod Rzymem. Klasztor ten powstał z inicjatywy patriarchy Józefa Slipego, który zaprosił kilku mnichów z Ontario w Kanadzie, aby założyli dom we Włoszech³³.

Gdy Huzar wyraził wobec patriarchy pragnienie wstąpienia do klasztoru, nie spotkał się ze zrozumieniem. Wspomina to tak: „Kiedy powiedziałem patriarsze Józefowi, że chciałbym pójść do studytów, nie był zbyt szczęśliwy. Dlaczego? Chciał założyć zgromadzenie, które zajmowałoby się seminariami i uniwersytetami. I odczułem, że miał on nadzieję, że ja wstąpię do tego zgromadzenia. Nie miałem nic przeciwko tej inicjatywie patriarchy, ale mnie osobiście bardziej pociągało monastyczne życie według reguł studytów”³⁴.

Sposób życia „według reguł studyckich”³⁵ odpowiadał temperamentowi Huzara i był zgodny z jego pragnieniem życia duchowego: „Interesował mnie sam pomysł takiego klasztoru modlitwy. Zwłaszcza wtedy, gdy miałem trzydzieści lat

³² Por. K. Щоткіна, *Любомир Гузар. Хочу бути людиною...*, dz. cyt., s. 61.

³³ W tym czasie patriarcha Józef Slipyj próbował ożywić i rozwinąć klasztory studytów, co było częścią jego ogólnej pracy nad odrodzeniem i rozwojem życia cerkiewnego grekokatolików w czasie prześladowań. W 1963 roku kupił dom w Grottaferrata, niedaleko papieskiej letniej rezydencji, a w 1964 roku otworzył tam klasztor. Por. O. Климончук, *Любомир Гузар...*, dz. cyt., s. 31

³⁴ Tamże.

³⁵ Monastycyzm na Ukrainie zaczął się rozwijać niemal natychmiast po chrzcie Rusi Kijowskiej w 988 roku. Dał mu początek św. Antoni Pieczerski, anachoreta. Jego następca, św. Teodozjusz, zainicjował życie wspólnotowe w klasztorze kijowsko-pieczerskim zgodnie z najwyższym ideałem życia studytów. W 1076 roku wysłał kilku mnichów do Konstantynopola, aby przywieźli reguły św. Bazylego, przepisane przez Teodora Studytę. Z czasem na Ukrainę dotarły wpływy zachodnie i mimo początkowych osiągnięć pierwotne życie monastyczne zanikło. Podejmowano próby jego odnowienia, które nie przyniosły jednak wielkiego sukcesu. Lubomyr Huzar chciał wrócić do źródeł, żyjąc regułami studytów, i poświęcić się bardziej życiu modlitwy. Por. A. Аржаковський, *Бесіди з Блаженнішим Любомиром Гузаром...*, dz. cyt., s. 22–24.

i więcej, zdałem sobie sprawę, że modlitwa i modlitewny monastycyzm jest niezwykle ważny dla Kościoła”³⁶.

Ponieważ klasztor studytów pod Rzymem, do którego chciał wstąpić ks. Lubomyr, nie miał starców³⁷, którzy zajęliby się formowaniem nowicjusza (archaika), tak jak to było na początku organizacji życia monastycznego w Grottaferrata, postanowiono wysłać go do nowicjatu klasztoru benedyktynów w Metin w Bawarii³⁸. Wybrano benedyktynów, gdyż ich statuty i sposób życia były najbliższe studytom³⁹.

Ze swojego pobytu w Metin Huzar był bardzo zadowolony: „Byłem tam ponad miesiąc jako gość. Dopiero później zostałem nowicjuszem, ubrano mnie w strój zakonny i rozpocząłem nowicjat – pierwszy etap życia monastycznego. W nowicjacie byłem prawie rok. Później Patriarcha zabrał mnie z powrotem do Rzymu”⁴⁰.

Po powrocie do Rzymu zamieszkał w klasztorze studytów, przyjął „małą schymę”⁴¹ i wypełniał obowiązki klasztorne. Tam też rozwijał i pogłębiał swoje życie duchowe, co miało silny wpływ na kształtowanie jego osobowości. Kiedy zapytano go, czego nauczył go życie monastyczne, odpowiedział, że „pielęgnować w szczególności dwie rzeczy: po pierwsze – troska o ducha modlitwy, osobistej i wspólnotowej, po drugie – próba życia we wspólnocie, życia dla innych, a nie dla siebie, jak mówi Pismo: «Uważaj siebie za sługę innych»”⁴².

W 1978 roku patriarcha Józef Slipyj mianował o. Lubomyra Huzara archimandrytą klasztoru św. Teodora w Grottaferrata, a także odpowiedzialnym

³⁶ О. Климончук, *Любомир Гузар...*, dz. cyt., s. 31

³⁷ We wschodnich tradycjach monastycznych starcami byli zwani mnisi doświadczeni w życiu monastycznym. Kiedy przychodzili chętni, by wstąpić do klasztoru, wyznaczano im starca, który uczył ich życia duchowego.

³⁸ Jedną z zasad klasztorów benedyktyńskich było powiedzenie „Módl się i pracuj”, podobne do ogólnej zasady życia studytów: „Osiem godzin modlitwy, osiem godzin pracy, osiem godzin odpoczynku”.

³⁹ Пор. О. Климончук, *Любомир Гузар...*, dz. cyt., s. 31.

⁴⁰ Тамże, s. 32.

⁴¹ „Mała schyma” to uroczysta przysięga (obietnica) mnichów Cerkwi wschodniej odnosząca się do zachowania zasad życia monastycznego.

⁴² Л. Гузар, *Блаженніший Любомир Гузар – Глава і Отець УГКЦ, як монах, священник-душпастир та Архiereй*, інтер. О. Сапунко, w: <http://www.chiesaucraina.it/index.php/uk/> [dostęp: 16.11.2019].

za wszystkie klasztory reguły studytów na całym świecie poza Ukrainą⁴³. Huzar, zwolniony ze swoich obowiązków poza klasztorem, zajął się życiem monastycznym i różnymi obowiązkami w klasztorze. Bp Glib Lonczyna mówił o nim, że swoją postawą i autentyzmem życia potwierdzał swoją wiarę i pociągał innych do Boga⁴⁴.

Po upadku reżimu komunistycznego wspólnota monastyczna stanęła przed decyzją pozostania za granicą lub przeniesienia się na Ukrainę. Wybrano tę drugą opcję i w 1993 roku archimandryta Lubomyr wraz z całą wspólnotą z Grottaferrata przybył do ojczyzny⁴⁵. Wtedy jednak okazało się, że życie w kraju postsowieckim nie jest łatwe dla kogoś, kto przeżył 46 lat za granicą i został wychowany w innej mentalności. Huzar szybko zdał sobie sprawę, że przybywa z innego świata, w którym wszystko było inne, jego sposób myślenia i wyrażania się był obcy i niezrozumiały dla jego rodaków. Jako że cechowała go jednak otwartość i umiejętność zaadaptowania się do nowej sytuacji, był w stanie zaakceptować rzeczywistość, w której się znalazł. Wraz ze wspólnotą zakonną musiał przejść przez etap prób i zmian, których domagało się życie. Wszystko to pomagało mu dojrzewać w miłości do Kościoła i narodu ukraińskiego, za którym zawsze tęsknił i któremu chciał służyć.

1.5. Posługa biskupia i urząd patriarchy

Ks. Lubomyr Huzar był członkiem Kapituły Lwowskiej, która pełniła funkcję doradczą przy urzędzie patriarchy Józefa Slipego. Kapłani powołani do tej kapituły mieli status doradców i współpracowników patriarchy. 2 kwietnia 1977 roku w klasztorze w Castel Gandolfo pod Rzymem Józef Slipyj potajemnie⁴⁶

⁴³ Пор. О. Климончук, *Любомир Гузуар...*, dz. cyt., s. 37.

⁴⁴ Пор. тамże.

⁴⁵ Пор. тамże, s. 43.

⁴⁶ Na tajne wyświęcenia biskupów wpłynął fakt, że patriarcha Slipyj, głowa Kościoła greckokatolickiego, martwił się o jego przyszłość. Obawiał się zwłaszcza, że podziemny Kościół

wyświęcił na biskupów Lubomyra Huzara i dwóch innych księży, o. Stepana Czmila i o. Iwana Chome⁴⁷. Ukryty charakter tego wydarzenia wynikał z polityki Watykanu. W tym czasie głową Kościoła katolickiego był papież Paweł VI, który z wielkim entuzjazmem kontynuował tzw. *Ostpolitik*, mającą na celu poszerzenie wpływów Kościoła katolickiego na Wschodzie i prowadzenie dialogu na rzecz jego zbliżenia z Cerkwią prawosławną, w tym z Cerkwią Patriarchatu Moskiewskiego. Józef Slipyj był przekonany, że w tej sytuacji nie otrzyma zgody Stolicy Apostolskiej na święcenia biskupów dla Kościoła greckokatolickiego, gdyż byłoby to przeszkodą w relacjach między Watykanem a Cerkwią Prawosławną Patriarchatu Moskiewskiego. Dla dobra Kościoła greckokatolickiego zdecydował się to zrobić potajemnie, bez oficjalnego pozwolenia Watykanu.

Lubomyr Huzar tak ocenił tę sytuację: „Patriarcha nie próbował tego zatwierdzić, ponieważ uznał, że w Watykanie panuje duża biurokracja, w związku z czym trudno jest zachować tajemnicę. A należało utrzymać w tajemnicy fakt święcenia biskupów rezerwowych. Dlaczego? Bo w przeciwnym razie KGB mogłoby dowiedzieć się o tych nowych biskupach i przeciwstawić się temu, a tym samym pozbawić nasz Kościół przywództwa; nie moglibyśmy też udać się do Związku Radzieckiego, gdyby zaszła taka konieczność”⁴⁸.

Od tego momentu stosunki Watykanu z Józefem Slipym były dość napięte. W 1978 roku papieżem został Jan Paweł II, który dobrze zdawał sobie sprawę z ucisku Kościoła greckokatolickiego przez reżim komunistyczny. Dlatego nie kwestionował działań Slipiego, troszczącego się o kształt Cerkwi. Ostatecznie Watykan uznał święcenia biskupów dopiero w 1996 roku⁴⁹.

greckokatolicki na Ukrainie może stracić wszystkich prześladowanych biskupów, przeważnie przebywających w sowieckich obozach. Sam był już w podeszłym wieku i nie cieszył się dobrym zdrowiem. Aby zabezpieczyć przyszłość Kościoła greckokatolickiego, postanowił potajemnie wyświęcić trzech biskupów (na wypadek śmierci wszystkich biskupów ukraińskich podczas prześladowań) bez pytania o zgodę Watykanu; por. А. Аржаковський. *Бесіди з Блаженнішим Любомиром Гузаром...*, dz. cyt., s. 26.

⁴⁷ Por. К. Щоткіна, *Любомир Гузар. Хочу бути людиною...*, dz. cyt., s. 66.

⁴⁸ О. Климончук, *Любомир Гузар...*, dz. cyt., s. 36.

⁴⁹ Por. tamże, s. 37.

Po przyjęciu święceń biskupich Lubomyr Huzar nie mógł więc pełnić funkcji biskupa, przez pewien czas nie mógł nawet nikomu o tym mówić. Trwało to 19 lat, dopóki nie został uznany przez Stolicę Apostolską. „Muszę powiedzieć, że nie cierpiałem z tego powodu. Po prostu byłem obok patriarchy, czekając, kiedy będę potrzebny, kiedy zostanę wysłany na urząd biskupa. (...) Nie przejmowałem się tym, że nie nazywano nas biskupami lub nie traktowano jak biskupów. Po prostu byliśmy na miejscu na wypadek, gdyby Kościół nas potrzebował”⁵⁰.

Przewidywana przez patriarchę Slipogo potrzeba nie zaistniała – 30 listopada 1989 roku Kościół greckokatolicki na Ukrainie uzyskał wolność i został uznany przez ówczesne władze komunistyczne. Wtedy to bowiem rada do spraw religii przy Radzie Ministrów Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich zezwoliła na rejestrację greckokatolickich parafii w całym ZSRS⁵¹. Wszyscy prześladowani duchowni Cerkwi greckokatolickiej zostali zwolnieni z więzień i obozów na Syberii. Cerkiew stała się wolna, razem z tymi biskupami, którzy zostali uznani przez Stolicę Apostolską w 1990 roku, oraz z tymi, którzy byli wówczas aktywni.

Święcenia biskupie Lubomyra Huzara i Iwana Chomy nie zostały jednak jeszcze w tym czasie uznane przez Stolicę Apostolską. Huzar wspomina: „Rozumieliśmy dobrze, że taka jest sytuacja, i nie oskarżaliśmy nikogo o to, że nie zostały uznane i że nie możemy pełnić funkcji biskupich”⁵². Taka reakcja świadczy o jego otwartości i dyspozycyjności względem Kościoła greckokatolickiego, który znalazł się w trudnej sytuacji. Z pewnością było to także dla Huzara przykre doświadczenie, które przyjął z godnością, bez narzekania i potępiania kogokolwiek. Wydarzenia te uczyły go pokory i zaufania w Bożą opatrzność, a także wyrozumiałości dla ludzi i akceptacji ich błędów.

Po upadku reżimu komunistycznego Ukraina staje się wolnym i niepodległym państwem, a Kościół greckokatolicki rozpoczyna aktywność

⁵⁰ А. Аржаковський. *Бесіди з Блаженнішим Любомиром Гузаром...*, dz. cyt., s. 26.

⁵¹ Рог. А. Бабинський, *Історія УГКЦ за 90 хвилин*, Львів 2018, s. 120.

⁵² А. Аржаковський. *Бесіди з Блаженнішим Любомиром Гузаром...*, dz. cyt., s. 26.

publiczną i ożywia działalność duszpasterską i ewangelizacyjną. Przywraca również swoje hierarchiczne struktury, utracone podczas prześladowań. W tym czasie wielu duchownych wraca na Ukrainę z przymusowej emigracji, aby prowadzić duszpasterską działalność w ojczyźnie. Między nimi znalazł się Lubomyr Huzar, który ostatecznie wrócił na Ukrainę w 1993 roku i kontynuował tam swoją pracę duszpasterską. Zaraz po powrocie został ojcem duchowym studentów lwowskiego seminarium duchownego i wykładał eklezjologię. Po uznaniu jego święceń biskupich w 1996 roku Stolica Apostolska przeznaczyła go do egzarchatu kijowsko-wyszhorodzkiego. W listopadzie tego samego roku został mianowany biskupem pomocniczym patriarchy Myrosława Iwana Lubacziwśkocho potrzebującego wsparcia ze względu na zły stan zdrowia. Kiedy kard. Lubacziwski zmarł 14 grudnia 2001 roku, Synod biskupów wybrał Lubomyra Huzara na urząd arcybiskupa lwowskiego i głowę Ukraińskiego Kościoła Greckokatolickiego⁵³.

Wraz z tym wyborem działalność duszpasterska Huzara objęła cały Kościół na Ukrainie i za granicą. 21 sierpnia 2005 roku patriarcha Huzar przeniósł duchowo-administracyjne centrum Ukraińskiego Kościoła Greckokatolickiego ze Lwowa do Kijowa, stolicy Ukrainy⁵⁴. Od tego czasu jako głowa Kościoła greckokatolickiego pełnił urząd Najwyższego Arcybiskupa Kijowsko-Halickiego. W Cerkwiach prawosławnych, zwłaszcza w Patriarchacie Moskiewskim, wywołało to burzę protestów i falę krytyki. W odpowiedzi na nie Huzar stwierdził: „tak silna reakcja pokazuje, jak głęboka jest rana podziału chrześcijaństwa... Jesteśmy jedną Cerkwią podzieloną i pokłóconą; to jest nasza tragedia”⁵⁵.

Kolejnym ważnym wydarzeniem dla Kościoła i narodu ukraińskiego była pielgrzymka Jana Pawła II na Ukrainę, która odcisnęła głęboki ślad tak w duszy ludu, jak i w życiu samego Huzara. Przybywając na Ukrainę, papież złożył hołd narodowi, jego długiej i chwalebnej historii wiary, świadectwa i męczeństwa:

⁵³ Por. С. Батрух, *Любомир Гузар – незрячий, що бачив світло у темряві*, „Наше слово” 2017, nr 24, s. 4.

⁵⁴ В. Кіпіані, *Нова, київська, сторінка в історії Української Греко-Католицької Церкви*, „Свобода”, 2005, nr 34, s. 1.

⁵⁵ К. Булкін, *Перенесення осідку глави УГКЦ до Києва: прозелітизм чи вимога часу?*, w: <https://www.radiosvoboda.org/a/933666.html> [dostęp: 17.08.2019].

„Pozdrawiam cię, Ukraino, odważny i wytrwały świadek wierności wartościom wiary. Ileż wycierpiałeś, walcząc w trudnych chwilach o wolność wyznawania wiary!”⁵⁶. Huzar, towarzysząc papieżowi w jego pielgrzymce po Ukrainie, wzywał do pojednania i swoimi wypowiedziami starał się opatrywać rany powstałe w społeczeństwie. Dawał tym samym świadectwo chrześcijańskie i ukazywał sens humanizmu, który niesie z sobą religia Chrystusowa.

Szerokim echem odbiła się na Ukrainie rezygnacja kard. Lubomyra Huzara z funkcji patriarchy Kościoła greckokatolickiego w 2011 roku. Było to spowodowane jego osobistą decyzją związaną ze złym stanem zdrowia, a także osiągnięciem wieku emerytalnego. Kardynał uważał, że Kościół jest żywym organizmem i potrzebuje sprawnego i efektywnego przewodnictwa. Podkreślał, że zależy mu na dobru Kościoła, dlatego „zdecydował, że władzę należy przekazać następcy. (...) Takie rzeczy należy czynić roztropnie, ostrożnie, bez zbędnych emocji, aby Kościół mógł się rozwijać i czerpać jak najwięcej korzyści”⁵⁷.

Jako emerytowany metropolita Huzar nadal brał udział w wydarzeniach towarzyskich i społecznych, przemawiał na konferencjach, prowadził rozmowy, głosił kazania, wygłaszał wykłady. Szczególnie ważne były dla niego relacje z młodzieżą. Zawsze troszczył się o ludzi, o ich wzrost duchowy i rozwój moralny społeczeństwa. Zrobił wiele, aby wzmocnić Kościół greckokatolicki i promować wartości chrześcijańskie w społeczeństwie ukraińskim. Wszystko to wynikało z przekonania, że tylko dobro wypływające z Ewangelii może uczynić życie ludzi lepszym i odpowiadającym ich godności.

2. Źródła formacji humanistycznej

Ważnym elementem formacji osoby ludzkiej jest duchowa i moralna atmosfera w środowisku, w którym człowiek dorasta, oraz różne czynniki

⁵⁶ Jan Paweł II, *Jesteśmy powołani, aby świadczyć o Chrystusie razem*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2001, nr 9, s. 15.

⁵⁷ Л. Гузар, *Щоб кожен підняв вгору руку і присягнув, що не прийме жодного хабаря...*, інтер. О. Пастернак, „Високий Замок”, 2010, nr 3, s. 3.

oddziałujące na jego życie: wydarzenia, procesy społeczne, dominujący światopogląd czy tradycja kulturowa. Wszystko to stanowi materiał do refleksji nad sensem własnego istnienia i całej rzeczywistości. W przypadku Lubomyra Huzara jego wysiłek w dążeniu do pełni człowieczeństwa motywowany był chrześcijaństwem, a konkretnie duchowością chrześcijańskiego Wschodu, postawą wiodących postaci Kościoła greckokatolickiego czy wartościowymi dziełami literackimi. Żyjąc wiarą w Chrystusa i odwołując się do bogactwa ludzkiej kultury, Huzar czerpał ze źródła żywej wody, aby samemu stać się źródłem, z którego wypływają rzeki wody żywej (por. J 4, 14) – mądrość, dobro i miłość.

2.1. Fascynacja duchowością chrześcijańskiego Wschodu

Źródłem humanizmu chrześcijańskiego jest Ewangelia Jezusa Chrystusa, który jest prawdziwym Nauczycielem życia. On pokazuje, „kim w rzeczywistości jest człowiek i co powinien czynić, aby prawdziwie być człowiekiem”⁵⁸. Zafascynowani prawdą objawioną światu przez Chrystusa ojcowie Kościoła próbowali połączyć Ewangelię z klasycznym dziedzictwem intelektualnym, aby ukazać wielkość człowieka, który jest przyczyną wcielenia Syna Bożego. Dla jego zbawienia Bóg „okazał taką miłość człowiekowi, że przyjął ludzkie ciało i w nim się objawił”⁵⁹.

Wschodni ojcowie Kościoła, wśród nich Klemens Aleksandryjski, Atanazy, Grzegorz z Nyssy, Grzegorz z Nazjanzu, Jan Chryzostom, Bazyli Wielki, Efrem Syryjczyk, uczą ludzi życia miłością, która streszcza w sobie ideał chrześcijański. Ojcowie Kościoła pokazują, że źródłem tej miłości jest sam Bóg, który jest Miłością, i obdarzając nią człowieka, wzywa go do życia nią. Św. Jan Chryzostom poucza, że „nic nie jest większe niż miłość i nie jest jej równe, nawet samo

⁵⁸ SS 6.

⁵⁹ *Творенія иже во святыхъ отца нашего Афанасія Великаго Архієпископа Александрійскаго*, ред. А. Горским, т. I, Сергиев Посад 1902, s. 196.

męczeństwo, które jest najwyższym ze wszystkich dóbr”⁶⁰. Ojcowie Kościoła w swoich pismach mówią często o godności człowieka, o jego wolności i potrzebie prawdy, o dążeniu do dobra i dostrzeganiu piękna w każdej osobie. Nauka ta od wieków inspirowała wyznawców Chrystusa na Wschodzie do życia i działania zgodnego z humanizmem ewangelicznym.

Wschodnie tradycje chrześcijańskie i życie monastyczne zawsze znajdowały się w centrum zainteresowania Huzara i miały wpływ na kształtowanie jego duchowej osobowości. Kiedy był jeszcze studentem w kolegium św. Jozafata, starał się zrobić wszystko, by głębiej poznać wschodnią tradycję chrześcijańską. Huzar wspomina: „Wspólnie z towarzyszami założyliśmy towarzystwo św. Jozafata⁶¹, aby studiować i pogłębiać teologię Wschodu”⁶². Na patrona wybrali sobie św. Jozafata, który był uosobieniem duchowości wschodniej, a Huzar pogłębiał swoją wiedzę, studiując jego pisma. Późniejszy patriarcha ukraińskich grekokatolików wiele czasu poświęcał na lekturę ksiąg liturgicznych. Podkreślał: „Musimy traktować nasze księgi liturgiczne: Oktoih, Mineya, Trebnyk i inne, znacznie poważniej. Naprawdę starać się wejść w ducha tych dzieł. Musimy uczyć się z ksiąg, z których się modlimy”⁶³.

Aby lepiej zrozumieć wschodnio-bizantyjską tradycję i liturgię, Huzar zapoznawał się również z dorobkiem takich współczesnych teologów, jak Aleksander Schmemmann, Francis Dvornik, Robert Taft i inni. Pogłębiło to w nim rozumienie modlitwy liturgicznej i tradycji Wschodu w życiu duchowym i pomogło stać się prawdziwym człowiekiem modlitwy.

Huzar interesował się również duchowością Kościoła zachodniego. Podczas pobytu w nowicjacie u benedyktynów w Metinie poświęcił wiele czasu

⁶⁰ *Симфония по творениям святителя Иоанна Златоуста*, ред. Т. Терещенко, Москва 2008, s. 217.

⁶¹ Św. Jozafat Kuncewicz (1580–1623), arcybiskup Połocka, obrońca unii brzeskiej i pierwszy święty Kościoła unijnego. Poczył też znaczne wysiłki, aby odnowić życie monastyczne Wschodu w Kościele na Ukrainie. Oddał życie za jedność Kościoła w 1623 roku, ścięty siekierą na progu klasztoru w Witebsku. W Kościele katolickim został kanonizowany jako kapłan-męczennik w 1867 roku. Por. T. Жихевич, *Йосафат Кунцевич*, Львів 2011, s. 12.

⁶² А. Аржаковський, *Бесіди з Блаженнішим Любомиром Гузаром...*, dz. cyt., s. 25.

⁶³ Tamże.

na studiowanie chrześcijańskiej duchowości odrodzenia (XV–XVII wiek). W nawiązaniu do tego okresu twierdził, że zawsze była mu bliska duchowość niemiecka. Z wielką przyjemnością studiował także duchowość „złotego okresu mistyki angielskiej”⁶⁴. Kierunek ten był jednym z ważnych aspektów duchowości ówczesnej Europy. W jej świetle życie chrześcijańskie miało rozwijać się w duchu dialogu z osobowym Bogiem, który powołuje do siebie słabego i zagubionego człowieka. Nacisk kładziono na osobiste relacje z Bogiem umacniane przez praktykę modlitwy, zwłaszcza kontemplacyjnej⁶⁵.

Szczególny wpływ na chrześcijańską duchowość renesansu wywarł ówczesny humanizm, przejawiający się w uwadze poświęcanej człowiekowi, akcentowaniu jego godności jako obrazu Boga (*imago Dei*), krzewieniu zdrowej ascezy, promowaniu doskonałości właściwej różnym stanom życia, wyrażaniu czystej miłości⁶⁶. Taką postać humanizmu chrześcijańskiego reprezentował św. Franciszek Salezy, a także duchowość nowoczesnych zgromadzeń i świętych tego okresu. Huzar często wspominał w swoich kazaniach i wystąpieniach o wybitnych ludziach Kościoła tego czasu, przywołując takie postacie, jak św. Ignacy Loyola, św. Teresa z Avila, św. Jan od Krzyża i inni⁶⁷. Nowożytna duchowość zachodnia odcisnęła wyraźne piętno na życiu Huzara, pomagając mu uformować w sobie humanistyczne podejście do świata i ludzi.

Ważną rolę w formacji teologicznej i duchowej Huzara odgrywali teologowie prawosławni, zwłaszcza książki bpa Antoniego Blooma i Pawła Ewdokimowa. Ich prace uważał za bardzo wartościowe: „Mamy dobre ukraińskie słowo na określenie tego typu autorów: «jelejny» – od słowa «jelej» jako symbol Ducha. To są autorzy, których czytasz i czytasz ponownie, i zawsze korzystasz z tej lektury”⁶⁸.

⁶⁴ Por. tamże, s. 24.

⁶⁵ Por. J. Misiurek, *Niemiecka duchowość*, w: *Leksykon duchowości katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin–Kraków 2002 s. 581.

⁶⁶ Por. M. Chmielewski, *Vademecum duchowości Katolickiej. 101 pytań o życie duchowe*, Lublin 2004, s. 31.

⁶⁷ Por. Л. Гузар, *Роздуми блаженнішого Любомира Гузара над молитвою св. Єфрема*, Львів 2017, s. 20, 21, 55.

⁶⁸ А. Аржаковський, *Бесіди з Блаженнішим Любомиром Гузаром...*, dz. cyt., s. 24.

Zajmując się tematyką „Mądrości Bożej” (w tradycji wschodniej określana jest jako Sofia, co odpowiada pojęciu Sapientia w zachodniej tradycji), Huzar zwracał uwagę na prawosławnego filozofa i teologa Serhija Bułhakowa, który przypominał zachodniej teologii o ideach już trochę zapomnianych. Chodzi o to, że epoka oświecenia i propagowany w niej racjonalizm podważyły znaczenie mądrości w życiu ludzi⁶⁹. Tymczasem potrzeba światu podejścia mądrościowego, czyli odwołującego się do Bożej prawdy, a nie wyłącznie racjonalistycznego spojrzenia na rzeczywistość⁷⁰.

Huzar nie tylko studiował duchowość chrześcijańskiego Wschodu, ale starał się także o jak najdoskonalsze praktykowanie jej w swoim życiu. Dążąc do zjednoczenia z Bogiem, poświęcał czas modlitwie, medytacji, kontemplacji, czytaniu duchowemu. Wszystko to kształtowało jego światopogląd i sposób działania, którego rdzeniem była miłość. Aby pomagać ludziom duchowo, Huzar dzielił się tym, co stanowiło przedmiot jego rozważań. Jedną z jego refleksji dotyczy modlitwy św. Efraima, którą wierni Kościoła greckokatolickiego praktykują zwłaszcza w okresie Wielkiego Postu, jako modlitwę pokutną⁷¹. Znajduje w niej wyraz duchowość chrześcijańskiego Wschodu, w której ważne jest, by człowiek poznał samego siebie i swoją grzeszność, a tym samym, by dostrzegł, iż zagubił swoje podobieństwo do Boga. Gdy człowiek poznaje siebie, odkrywa swoją grzeszność, staje w pokorze przed Bogiem i podejmuje dzieło pokuty. Wtedy też odkrywa w sercu Jego kochające oblicze. Grzeszność, często nieuświadomiona, stanowi przeszkodę w poznaniu Boga. Huzar, rozważając modlitwę św. Efraima, pomaga człowiekowi odkryć swoje prawdziwe „ja” i oczyszcza serce z panującej w nim ciemności grzechu, aby mogło w nim zajaśnieć światło Bożej miłości⁷².

Zainteresowany człowiekiem i jego życiem duchowym Huzar zachęca wiernych do jeszcze jednej modlitewnej praktyki, a mianowicie do czytania w

⁶⁹ Por. tamże, s. 54–55.

⁷⁰ Por. LF 23.

⁷¹ Por. Л. Гузар, *Роздуми блаженнішого Любомира Гузара над молитвою...*, dz. cyt., s. 5.

⁷² Por. tamże, s. 107.

Wielkim Poście słynnego kanonu Andrzeja z Krety, bardzo przydatnego do pogłębienia wiedzy o sobie samym. Huzar sam to praktykował, zdając sobie sprawę, że „celem tego wielkiego kanonu jest przebudzenie człowieka z grzesznego snu do pokuty, uświadomienie sobie własnej grzeszności, że obraziliśmy Boga, ale miłosierny i kochający Bóg jest zawsze gotowy nam przebaczyć, powinniśmy Go jednak przeprosić”⁷³.

Huzar kształtował swój sposób myślenia i swoje podejście do życia w duchu tradycji chrześcijańskiego Wschodu, poszukując inspiracji głównie w pismach z pierwszych wieków chrześcijaństwa. Pod ich wpływem kształtował swoją osobowość, uzyskując głęboki pokój i ucząc się zaufania Bożej opatrności, pokory, dobroci, miłosierdzia i miłości do bliźniego. W tym celu sięgał także do duchowości zachodniej, ubogacając się duchowo i wzrastając ku pełni człowieczeństwa. Wszystko to pozwoliło mu wyrobić w sobie postawę prawdziwego chrześcijańskiego humanisty, kochającego człowieka, w którego sercu obecny jest Bóg.

2.2. Wybitne postaci i nauczanie Kościoła

Istotny wpływ na wychowanie i rozwój każdego człowieka od urodzenia mają rodzice, nauczyciele, wychowawcy w szkole, a później na uczelniach zawodowych i uniwersytetach, jak również Kościół i różne osoby, z którymi nawiązuje relacje. Ważne jest, aby osoby te były prawdziwymi autorytetami, przekazującymi autentyczne wartości. Ludzie będący autorytetami budzą zaufanie, pociągają za sobą innych i zachęcają do naśladowania. Według papieża Franciszka, „autorytet rodzi się z dobrego przykładu i ma na celu pomaganie innym w realizowaniu tego, co jest słuszne i obowiązujące, wspiera ich w próbach, które napotykają na drodze dobra”⁷⁴.

⁷³ Tamże, s. 108.

⁷⁴ Franciszek, *Autorytet rodzi się z dobrego przykładu*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2017, nr 12, s. 23.

O potrzebie i znaczeniu autorytetów w życiu osobistym i społecznym mówił także kard. Huzar. Dla niego „prawdziwy autorytet to osoba, do której zwracają się inni, aby usłyszeć słowa pełne mądrości. Nie mylcie mądrości z wiedzą. Ludzie pragną szczególnie mądrości”⁷⁵. Takich autorytetów sam poszukiwał i znajdował je w Kościele. To one zachęcały go do zainteresowania się życiem religijnym i skłaniały do postępowania zgodnego z ideałem ewangelicznym.

Jednym z ważnych dla niego autorytetów był metropolita Andrzej Szeptycki, o którym Huzar mówił zawsze ze szczególnym szacunkiem i podziwem⁷⁶. Podkreślał: „Metropolita zawsze budził moje zainteresowanie, ponieważ w naszej rodzinie dużo o nim mówiono. Czytałem jego dzienniki i prace. Innym ważnym źródłem były dla mnie historie opowiadane o nim przez starszych księży. Bardzo się cieszyłem, słysząc, co mówiono o Metropolicie”⁷⁷.

Bez wątpienia metropolita Andrzej Szeptycki miał znaczący wpływ na formowanie jego osobowości. Huzar nie poznał go nigdy osobiście; będąc jeszcze dzieckiem, tylko raz miał możliwość zobaczyć go z daleka⁷⁸. Spotkanie to jednak nie wywarło na niego większego wpływu, ponieważ był wtedy jeszcze zbyt młody, by zajmować się sprawami dorosłych.

Huzar zachwycił się świadomie postacią Szeptyckiego dopiero wtedy, kiedy studiował w Seminarium Duchownym, św. Bazylego w Stamford w USA.

⁷⁵ I. Сталкер, *Феномен Кардинала Гузара...*, dz. cyt., s. 155.

⁷⁶ Andrzej Szeptycki (1865–1944) przez 43 lata był arcybiskupem lwowskim i metropolitą halickim (1901–1944); wcześniej był jeszcze przez dwa lata biskupem stanisławowskim. W trakcie swojej posługi biskupiej wytrwale troszczył się o powierzony mu lud Boży na wszystkich poziomach życia ludzkiego (duchowego, społecznego, materialnego, politycznego). Był założycielem różnych instytucji kulturalnych i społecznych, a także zgromadzeń zakonnych i mniszych. Ze szczególną troską dbał o uświadomienie ludziom potrzeby jedności Kościoła; por. Л. Гузар, *Андрей Шептицький Митрополит Галицький (1901–1944) провісник екуменізму*, Жовква 2015, s. 22.

⁷⁷ О. Климончук, *Любомир Гузар...*, dz. cyt., s. 17.

⁷⁸ Huzar tak wspomina to wydarzenie: „To było wiosną 1939 roku. Plac Sokoła-Batka znajdował się we Lwowie. To był rodzaj stadionu. Odbываły się tam różne konkursy i uroczystości. Mój ojciec zabrał mnie kiedyś ze sobą (...). Staliśmy i oglądaliśmy te ćwiczenia. W pewnym momencie ojciec powiedział: «Odwróć się i spójrz». Odwróciłem się, na plac wjechał samochód ze składanym dachem. Siedział w nim mężczyzna w słusznym wieku z bujną fryzurą i siwą brodą. Byłem małym chłopcem i nie wiedziałem, kto to jest. Ojciec wyjaśnił: «To jest metropolita». Pamiętam go, ale jako małego chłopca bardziej interesowały mnie zawody sportowe. Nie myślałem, że kiedyś zostanę jego następcą”; tamże, s. 20.

Wskazywał, że jednym z osiągnięć metropolity, niezwykle ważnym dla niego i innych grekokatolików, była próba ożywienia tradycji Kościoła grekokatolickiego i oczyszczenia jej z wpływów tradycji łacińskiej⁷⁹. On sam i wielu jego kolegów z seminarium urodzonych w Stanach Zjednoczonych wzorowało się na arcybiskupie lwowskim: „Staraliśmy się żyć zgodnie z ideałami Szeptyckiego, poznać jego zamiar. Wschodnia tradycja kształtowała zarówno naszą kulturę, jak i naszą tożsamość. Najważniejsze w kultywowaniu tej tradycji jest być sobą, a także dawać świadectwo, że chrześcijaństwo nie jest związane z żadną ludzką kulturą i że doktryna Chrystusa wciąż może być wszędzie obecna”⁸⁰.

Metropolita Szeptycki był zaniepokojony podziałami wśród chrześcijan na Ukrainie. Ten sam problem nurtował Huzara, który w swojej pracy doktorskiej przytacza słowa Szeptyckiego: „Jedność chrześcijan jest tym dobrem, które trzeba zdobyć w walce z samym sobą oraz w wytrwałej pracy nad duchową jednością między braćmi. (...) Duchowa jedność jest tak ważna w chrześcijaństwie, że cała praca chrześcijan powinna polegać na osiągnięciu tej jedności”⁸¹.

Problem podziału międzywyznaniowego zajmował również Huzara. Po przybyciu do Rzymu zaczął studiować kwestię działalności ekumenicznej metropolity Szeptyckiego. Tej tematyce poświęcił swoją rozprawę doktorską, zatytułowaną: „Andrzej Szeptycki, metropolita halicki (1901–1944). Zwiastun ekumenizmu”⁸². Omawiał w niej jeden z priorytetowych kierunków działalności metropolity, a mianowicie jedność międzywyznaniową. W rozprawie starał się ukazać logikę działań i nakreślić możliwe drogi do jedności zaproponowane przez Andrzeja Szeptyckiego. Sam przez całe życie idąc za jego przykładem, podkreślał

⁷⁹ Пор. А. Аржаковський, *Бесіди з Блаженнішим Любомиром Гузаром...*, dz. cyt., s. 46.

⁸⁰ Тамże, s. 105.

⁸¹ Л. Гузар, *Андрей Шептицький Митрополит Галицький (1901–1944) провісник екуменізму*, dz. cyt., s. 25.

⁸² Przed Soborem Watykańskim II Kościół katolicki nie uczestniczył w ruchu ekumenicznym, a ponadto obawiał się go, bo wydawał się niebezpieczny. Sytuacja uległa zmianie po Soborze, na którym opracowano i przyjęto trzy dokumenty – Konstytucję dogmatyczną o Kościele, Dekret o ekumenizmie i Dekret o katolickich Kościołach wschodnich, w których Kościół katolicki określił swój stosunek do ekumenizmu. W swojej rozprawie doktorskiej Huzar pokazuje, jak jeszcze przed Vaticanum II metropolita Andrzej Szeptycki podejmował wiele wysiłków na rzecz promowania jedności Kościoła chrześcijańskiego na Ukrainie; zob. Л. Гузар, *Андрей Шептицький Митрополит Галицький (1901–1944) провісник екуменізму*, dz. cyt., s. 496.

potrzebę i wagę dialogu ekumenicznego oraz dokładał wszelkich starań, aby zbliżyć do siebie chrześcijan, zwłaszcza tych, których łączyła tradycja chrztu Włodzimierza na Ukrainie w 988 roku⁸³. Widać więc, że metropolita Szeptycki wywarł znaczący wpływ na kształtowanie myśli teologicznej i priorytety działalności duszpasterskiej kard. Huzara, zwłaszcza w kwestii jedności cerkiewnej katolików i prawosławnych na Ukrainie.

Lubomyr Huzar był zafascynowany działalnością i osobowością metropolity Szeptyckiego. Kiedy mówił, że marzy o „byciu Człowiekiem” przez duże „C”, podawał go jako przykład: „Moim marzeniem w życiu jest «być Człowiekiem». Ale nie jestem w stu procentach pewien, co to znaczy być Człowiekiem. Wyobrażam sobie, że taka postać, jaką był Metropolita Andrzej Szeptycki, pokazuje prawdziwego Człowieka”⁸⁴.

Aby osiągnąć swój życiowy cel, Huzar starał się naśladować metropolitę. Zachęcał także wszystkich wiernych do brania przykładu z tego wielkiego człowieka Kościoła⁸⁵. Podkreślał jego zalety, które sprawiają, że ktoś staje się Człowiekiem, a są to: „szacunek dla godności osoby ludzkiej; staranie, aby pomóc innym zachować wiarę i budować według niej własne życie; aktywna pomoc w przywracaniu pierwotnej jedności kościelnej chrześcijan, zwłaszcza w odniesieniu do ludu tradycji kijowskiej; zachowanie rodzimej kultury i troska o rozwój nauki; popieranie walki o wolność narodową i państwową zgodnie z zasadami prawdziwego patriotyzmu chrześcijańskiego; pielęgnowanie świętości życia rodzinnego; dbałość o wychowanie dzieci”⁸⁶. Wszystkie te cechy i postawy można

⁸³ Księżę Włodzimierz Wielki w 988 roku zaprosił na Ruś Kijowską przedstawicieli bizantyjskiego patriarchatu konstantynopolańskiego, aby od nich przyjąć chrzest. Podczas posługi pasterskiej Huzara jako głowy Cerkwi greckokatolickiej do tradycji chrztu Rusi nawiązywały cztery Kościoły, a mianowicie Ukraińska Cerkiew Greckokatolicka (UGKC) w jedności ze Stolicą Apostolską, Ukraińska Cerkiew Prawosławna Patriarchatu Moskiewskiego, Ukraińska Cerkiew Patriarchatu Kijowskiego oraz Autokefaliczna Cerkiew Prawosławna.

⁸⁴ О. Климончук, *Любомир Гузар...*, dz. cyt., s. 19.

⁸⁵ Пор. *Проповідь Блаженнішого Любомира під час молебню в соборі Святого Юра з нагоди завершення року митрополита Андрія Шептицького (17 січня 2002 року)*, гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ, 2 (2002) s. 245.

⁸⁶ Л. Гузар, *Як нам виановувати митрополита Андрія Шептицького?*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2015/05/29/7069537/> [dostęp: 29.05.2018].

odnaleźć w życiu Lubomyra Huzara, który idąc za wskazaniem Szeptyckiego, postępował zgodnie z zasadami wynikającymi z humanizmu chrześcijańskiego.

Autorytetem dla Huzara był także patriarcha Józef Slipyj⁸⁷ – w czasach prześladowań więzień łagrów oraz świadek wiary i jedności jedyne Kościoła Chrystusowego. Huzar współpracował z nim przez długi czas oraz utrzymywał bliskie kontakty. Komunikacja ta miała znaczący wpływ na kształtowanie się cech osobistych Huzara. Patriarcha Slipyj⁸⁸ przeszedł przez życie ciernistą drogą, ale zawsze był pełen miłości, mądrości i hojności wobec ludzi. Był przykładem surowej dyscypliny; stawiał duże wymagania i sobie, i innym. Cechowała go niezwykła pracowitość i entuzjazm⁸⁹. Huzar dał o nim takie świadectwo: „Tam, gdzie mógł i jak mógł, Józef Slipyj rozwijał działalność naukową. Nie tylko sam pracował, ale też tworzył miejsca pracy i udzielając studentom zachęty do działania, kształtował w nich szacunek do nauki”⁹⁰.

Patriarcha Józef, starając się ożywić Kościół, poszukiwał aktywnych i utalentowanych kapłanów, którzy byliby jego solidnym fundamentem. Sam będąc zafascynowany nauką, zwracał szczególną uwagę na tych, których pociągało studiowanie i zdobywanie wiedzy. Potwierdzają to jego słowa, przytaczane przez

⁸⁷ Patriarcha Józef Slipyj został wybrany na głowę Cerkwi greckokatolickiej 11 listopada 1944 roku po śmierci metropolity Andrzeja Szeptyckiego. 11 kwietnia 1945 roku został uwięziony przez władze sowieckie, oskarżony o działalność antyradziecką i zesłany na osiem lat do obozów na Syberii. Następnie przedłużono mu więzienie o siedem lat. W sumie w łagrach spędził więc 18 lat. Dzięki naciskom światowej opinii publicznej został zwolniony z więzienia i deportowany do Watykanu, a później mianowany przez papieża Pawła VI kardynałem. W wieku 71 lat rozpoczął wielopłaszczyznowy program duchowego, intelektualnego, instytucjonalnego i eklezjologicznego odrodzenia wspólnoty ukraińskiej i Cerkwi greckokatolickiej na świecie. Józef Slipyj zmarł 7 września 1984, nie doczekawszy powrotu na Ukrainę; zob. Г. Герасимова, *Сліпий Йосип Іванович*, w: *Енциклопедія історії України*, гол. ред. В. Смолій, Київ 2012, t. 9, s. 627.

⁸⁸ Po przybyciu Józefa Slipiego do Rzymu ludzie zaczęli nazywać go patriarchą. Huzar mówił, że Watykan nigdy nie nadał mu tego tytułu i nie ma na to żadnego dekretu ani instrukcji. Slipyj przyjął ten tytuł na podstawie woli ludu. Przy sprawowaniu Świętej Liturgii modlono się za niego jako patriarchę, co było przejawem pragnienia wiernych UGKC, by posiadać własny patriarchat. Później, kiedy Huzar został arcybiskupem większym, także nazywano go patriarchą; por. Л. Гузар, *Кожен другий українець – геній, але всі ліниві*, інтер. І. Луб’янов, „Газета по-українськи” 2012, nr 29, s. 20.

⁸⁹ Por. І. Коляда, Б. Бацвін, *Роль Патріарха Йосипа Сліпого у становленні особистості Любомира Гузара як майбутнього очільника УГКЦ*, w: *«Теорія та методика навчання суспільних дисциплін»: науково-педагогічний журнал*, гол. ред. О. Михайличенко, Суми 2018, nr 1, s. 117.

⁹⁰ Л. Гузар, *Йосип Сліпий прагнув, щоб українці повсюди відчували, що належать до одного народу і однієї церкви*, запис. О. Климончук, „День” 2012, nr 231, s. 14.

Huzara: „Tam, gdzie dąży się do pogłębiania wiedzy, gdzie ludzie umieją z niej korzystać, dla narodu i dla państwa jest to bardzo ważne”⁹¹.

Z uwagi na potrzebę rozwoju nauki w Kościele patriarcha Slipyj nie mógł zignorować wielkiego potencjału intelektualnego ks. Huzara, który przyjechał na studia do Rzymu. Miał nadzieję, że kapłan ten będzie służył Kościołowi oraz Ukrainie, i nie zawiódł się⁹². Sam Huzar poszedł w tym względzie śladami Slipiego, troszcząc się o rozwój nauki w Kościele greckokatolickim. Dzięki niemu mógł prężnie rozwijać działalność Ukraiński Uniwersytet Katolicki, powstały nowe seminaria duchowne, a także pojawiło się więcej możliwości studiowania nauk teologicznych za granicą na znanych w świecie uniwersytetach.

Znajomość z patriarchą Slipym znacząco wpłynęła na dalsze losy Huzara. W czasie jego pobytu w Rzymie jego życie było mocno związane z posługą patriarchy Józefa. Huzar tak wspominał te czasy: „Jestem jedną z tych osób, które były bliskie Patriarsze Józefowi. Jestem mu bardzo wdzięczny za wszystko, czego się od niego nauczyłem, za to, co w nim zobaczyłem. Był bardzo godnym Człowiekiem, pracował uczciwie, poświęcił swoje życie Kościołowi, swojemu ludowi. To naprawdę niesamowicie godny, Wielki Człowiek”⁹³.

Huzar podziwiał patriarchę Slipiego, jego niezłomność w wierze, pracowitość, oddanie służbie Kościołowi i narodowi ukraińskiemu⁹⁴. *Credo* życiowe patriarchy brzmiało: „być sobą”. Huzar wykorzystał je również do rozwijania swojej osobowości i zachęcał do tego wszystkich. Mówił: „Nie jest łatwo być sobą. Ale bycie sobą to jedyny przyzwoity sposób życia”⁹⁵. Dla niego być sobą oznaczało poznanie siebie i Boga i przybliżanie się do marzenia, by stać się Człowiekiem.

⁹¹ Ю. Завадська, *Блаженніший Любомир Гузар розповів у Вінниці про Йосипа Сліпого*, w: <https://credo.pro/2012/09/69066> [dostęp: 12.09.2018].

⁹² Пор. О. Климончук, *Любомир Гузар*..., dz. cyt., s. 33–34.

⁹³ Тамże, s. 39.

⁹⁴ Пор. *Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії в соборі Святого Юра з нагоди проголошення року Патріарха Йосифа Сліпого (18 лютого 2002)*, гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ, 2 (2002), s. 255.

⁹⁵ Т. Моїсєєва, „*Бути собою — це єдиний гідний шлях*”, w: *Урядовий Кур'єр*, гол. ред. С. Брага, Київ 2017, nr 101, s. 3.

Najważniejszym zadaniem, którego podjął się patriarcha Slipyj po uwolnieniu z obozów syberyjskich i przybyciu do Rzymu, było zjednoczenie wszystkich grekokatolików na całym świecie. Huzar tak o tym pisał: „Kiedy został zwolniony, dwukrotnie odwiedzał naszych ludzi, od Ameryki po Australię. Jak sam powiedział, dwukrotnie okrążył świat. Szukał nawet naszych ludzi w Indiach i Japonii. Chciał duchowo zjednoczyć wszystkich Ukraińców, aby poczuli, że należą do jednego ludu i jednego Kościoła”⁹⁶.

Patriarcha Slipyj podkreślał również niestrudzenie szczególną rolę Kościoła w zachowaniu kultury ukraińskiej. Troszczył się o naród ukraiński na emigracji, aby zawsze trzymał się swojej tradycji i wiary. Huzar starał się zawsze pamiętać o jego radach: „Cały skarb, który zabraliście z domu, to święta wiara, przynależność do Kościoła, świadomość i przynależność do swego obrządku. To są najsilniejsze i nadnaturalne więzy, które nas łączą. Nasza krew i kości, one też nas jednoczą. Gdziekolwiek jesteśmy, gdziekolwiek pracujemy, obyśmy zawsze mogli pozostać narodem ukraińskim”⁹⁷. Lojalność i ofiarna miłość tego schorowanego, ale mocnego duchem starca do jego narodu, kraju i Kościoła były dla Huzara wzorem i inspiracją, by z jeszcze większym zapałem kontynuować dzieło na rzecz umocnienia jedności narodu ukraińskiego i rozwoju Kościoła.

Religijna atmosfera, w której Huzar dorastał jako dziecko, oraz czas formacji i działalności pastoralnej skłaniały go do zainteresowania się nauczaniem Kościoła katolickiego. Starał się czerpać wiedzę teologiczną z różnych źródeł, także z dorobku naukowego innych wyznań chrześcijańskich, ale nigdy w swoim nauczaniu nie wykraczał poza Magisterium Kościoła. Ono było podstawą, na której opierał swoją argumentację teologiczną. Ważnym punktem odniesienia była dla niego nauka Soboru Watykańskiego II, dlatego podkreślał, że trzeba „duchowo korzystać z tego, co Duch Święty powiedział Kościołowi za pośrednictwem

⁹⁶ Л. Гузар, *Йосип Сліпий прагнув, щоб українці повсюди відчували, що належать до одного народу...*, dz. cyt., s. 14.

⁹⁷ О. Климончук, *Любомир Гузар...*, dz. cyt., s. 29.

Собору”⁹⁸. Sam to czynił, gdy nauczał lud Boży w różnych kwestiach wiary i życia religijnego.

W swoim przemówieniu do uczestników Ogólnoukraińskiego Kongresu Przełożonych i Duchownych Wspólnot i Organizacji Świeckich UGKC kard. Huzar nawiązywał do Konstytucji dogmatycznej o Kościele, w której wyraźnie określono rolę świeckich i zadania duchowieństwa⁹⁹. Mówiąc o uczestnictwie świeckich w życiu i misji Kościoła, zaznaczał, że Kościół nie ogranicza się tylko do duchowieństwa, ale stanowią go wszyscy ci, którzy uznają Jezusa Chrystusa, Tróję Świętą i zdają sobie sprawę, że są członkami Ludu Bożego. Wzywał wiernych do większego udziału w misji Kościoła, podkreślając, że wszyscy tworzą jeden Kościół i zarówno duchowni, jak i wierni muszą służyć Bogu¹⁰⁰.

Kard. Lubomyr Huzar nie uczestniczył w obradach Soboru Watykańskiego II, ale był świadkiem tych wydarzeń¹⁰¹. Miał okazję komunikować się i współpracować z ojcami soborowymi, zwłaszcza z patriarchą Jozefem Slipym. Nauczanie Soboru, a później posoborowe dokumenty Magisterium Kościoła były dla niego istotnym źródłem inspiracji w budowaniu wspólnoty kościelnej.

Z nauki soborowej Huzar uczył się humanistycznego spojrzenia na człowieka: „Wszystkie rzeczy, które są na ziemi, należy skierować ku człowiekowi, stanowiącemu ich ośrodek i szczyt”¹⁰². Sobór wskazuje wprost na narodziny „nowego humanizmu, w którym określa człowieka przede wszystkim odpowiedzialność wobec jego współbraci i wobec historii”¹⁰³.

⁹⁸ К. Щоткіна, *Любомир Гузар. Хочу бути людиною...*, dz. cyt., s. 47.

⁹⁹ Пор. *Духовенство повинно служити усім членам Церкви, а не панувати над ними*, – кардинал Любомир (Гузар) на з'їзді мирян УГКЦ, w: https://risu.ua/duhovenstvo-povinnno-sluzhiti-usim-chlenam-cerkvi-a-ne-panuvati-nad-nimi-kardinal-lyubomir-guzar-na-z-jizdi-miryan-ugkc_n65847 [dostęp: 12.09.2018].

¹⁰⁰ Пор. КК 9; там же.

¹⁰¹ Пор. „*Нам необхідно духовно користати з того, що Святий Дух говорив святій Церкві через Другий Ватиканський Собор*” – Блаженніший Любомир (Гузар), w: http://news.ugcc.ua/news/nam_neobh%D1%96dno_duhovno_koristati_z_togo_shcho_svyatiy_duh_govoriv_svyat%D1%96y_tserkv%D1%96_cherez_drugiy_vatikanskiy_sobor__blazhenn%D1%96shiy_lyubomir_guzar_63438.html [dostęp: 21.10.2018].

¹⁰² KDK 12.

¹⁰³ KDK 55.

Kard. Huzar odwoływał się w swojej działalności do tego nauczania i zachęcał do tego innych: „Nie weszliśmy jeszcze w pełni w ducha Soboru Watykańskiego II, ale musimy duchowo skorzystać z tego, co Duch Święty powiedział Kościołowi świętemu przez ten Sobór”¹⁰⁴. Uważał, że przyjmując naukę Bożą przekazywaną światu przez Vaticanum II, należy budować na tym swoją religijną przyszłość: „Nie możemy patrzeć w przeszłość, ale żyć i patrzeć w przyszłość, korzystając z doświadczeń i decyzji Soboru Watykańskiego II”¹⁰⁵.

Lubomyr Huzar jako głowa Kościoła greckokatolickiego troszczył się o sprawy Kościoła, a zwłaszcza o wiernych należących do narodu ukraińskiego, aby żył on i rozwijał się duchowo w zgodzie i pokoju. W swoim nauczaniu nieraz odwoływał się do tekstów Soboru Watykańskiego II oraz innych dokumentów Kościoła katolickiego; wtedy jednak, gdy musiał uzasadniać swoje tezy, robił to ze względu na swoich oponentów. Zwłaszcza jeśli chodziło o tak bolesne dla Kościoła greckokatolickiego kwestie, jak jedność międzywyznaniowa na Ukrainie czy przyznanie prawa posiadania patriarchatu przez UGKC. W tych sprawach odnosił się do takich dokumentów soborowych i nauczania papieży, jak Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, Konstytucja duszpasterska o Kościele *Gaudium et spes*, Dekret o ekumenizmie *Unitatis redintegratio*, adhortacja apostolska Jana Pawła II *Pastores gregis*, Dekret o wschodnich Kościołach katolickich *Orientalium Ecclesiarum* i wielu innych¹⁰⁶.

2.3. Filozofia pogańska i chrześcijańska

Rzeczywistość, która otacza człowieka, zachęca go do jej poznania. Szuka się praw i reguł, które pomogłyby zrozumieć istnienie tego świata: skąd to wszystko się bierze, dokąd zmierza i jaki powinien być wkład człowieka w ten proces? To właśnie od tego zaczyna się filozofia: od pragnienia głębszego

¹⁰⁴ „Нам необхідно духовно користати з того, що Святий Дух говорив святій Церкві через Другий Ватиканський Собор...”, dz. cyt.

¹⁰⁵ Тамże.

¹⁰⁶ Пор. А. Аржаковський, *Бесіди з Блаженнішим Любомиром Гузаром...*, dz. cyt., s. 149–150.

zrozumienia egzystencjalnego celu istnienia; w taki też sposób rodzi się miłość człowieka do mądrości¹⁰⁷.

Huzar nie był wielkim wielbicielem filozofii jako nauki; bardziej interesowała go teologia, a filozofia była dla niego raczej stylem życia, sposobem na głębsze zrozumienie bytu i rzeczywistości, w tym także świata transcendentnego. Zaznaczał, że filozofia „pomaga stawiać fundamentalne pytania. Filozofia jest duchowa, ponieważ otwiera horyzonty ducha”¹⁰⁸.

Huzar miał wykształcenie filozoficzne. W 1967 roku po ukończeniu studiów na Uniwersytecie Fordham w Nowym Jorku otrzymał tytuł magistra filozofii. Posługiwał się filozofią jako środkiem poszukiwania prawdy przez całe życie: „Bóg dał nam umysł do myślenia, poszukiwania prawdy. Zadaniem filozofii jest poszukiwanie prawdy”¹⁰⁹.

Według Huzara, filozofia powinna pomagać ludziom w znalezieniu odpowiedzi na pytania egzystencjalne w świetle prawdy. Ale w tym poszukiwaniu istnieje niebezpieczeństwo zboczenia z właściwej drogi w ciemność kłamstwa i oszustwa, choćby nieświadomie. W historii ludzkości byli filozofowie, których poglądy niejednokrotnie prowadziły do tragicznych konsekwencji, nawet w postaci ludobójstwa. Huzar zaznacza: „Tacy filozofowie jak Nietzsche, Schopenhauer, Sartre wstrząsnęli ustalonym porządkiem, ogólnie szanowanymi wartościami, ich widzenie świata kolidowało ze zdrowym rozsądkiem. Cóż dobrego przyniosły ludzkości te filozofie wprowadzające pojęcie o «śmierci Boga»?”¹¹⁰. Stwierdza, że „filozofia to poważna nauka, ale może też wprowadzać w błąd wielu ludzi”¹¹¹.

Poglądy tych i im podobnych filozofów, którzy zaprzeczali istnieniu Boga, kwestionowały także prawdziwe wartości. Opierając swoją teorię na fikcyjnych

¹⁰⁷ Пор. Слово Блаженнішого Любомира з нагоди представлення сенату і ректора Українського Католицького Університету в каплиці Львівської богословської Академії, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, s. 281.

¹⁰⁸ І. Сталкер. *Феномен Кардинала Гузара...*, dz. cyt., s. 185.

¹⁰⁹ К. Щоткіна, *Гідність Адама. Бесіди з Блаженнішим Любомиром Гузаром*, Львів 2016, s. 113.

¹¹⁰ Тамże, s. 112.

¹¹¹ К. Щоткіна, *Гідність Адама: Бесіди з Блаженнішим Любомиром...*, dz. cyt., s. 113.

ideach, prowadziły do przemocy, co było szczególnie widoczne w XX wieku w czasie trwania dwóch wojen światowych, w dobie nazizmu i komunizmu, w okresie ludobójstwa i prześladowań. Huzar sugeruje, że „być może mieli oni dobre intencje, niszczyli to, co uważali za przeszkodę w realizacji ich teorii, na przykład Kościół. Szukali czegoś dobrego, ale odpowiedzi, które oferowali, pozbawiły ludzkość prawdziwych podstaw życia”¹¹². Odrzucenie wiary i religii doprowadziło ich do odwrócenia się od prawdziwych ludzkich wartości.

Rozumowanie niektórych filozofów spowodowało wiele zamieszania, ale byli też tacy, zaznacza Huzar, którzy wnieśli pozytywny wkład w dorobek ludzkości, na przykład filozofowie starożytnej Grecji: Sokrates, Arystoteles, Platon i inni, którzy jeszcze przed narodzeniem Jezusa Chrystusa próbowali znaleźć odpowiedź na wiele egzystencjalnych pytań za pomocą ludzkiego umysłu, i w jakiejś mierze im się to udało¹¹³. Z ich mądrości ludzie korzystają do dziś.

Religia ma nad filozofią pewną przewagę, ponieważ w podejściu religijnym umysł ludzki nie musi błąkać się w poszukiwaniu prawdy, ale korzysta z Objawienia Bożego i patrzy na świat w jego świetle. Chociaż rozum ludzki jest wspaniałym darem, trzeba być bardzo ostrożnym i odpowiedzialnym w jego używaniu; jest to bowiem „wspaniały dar, ale niebezpieczny”¹¹⁴. Huzar korzystał z dorobku filozofów, którzy poszukiwali odpowiedzi na wiele ważnych pytań, ale uważał, by nie wybierać fałszywych dróg. W tym celu zawsze odnosił się do prawdy chrześcijańskiej, zgodnie z przekonaniem, że „Kto miał takie szczęście, by być oświecony nauką Bożą, jest osobą, która z łatwością rozumie, co to jest dobro, ponieważ zostało jej to dane przez Pana”¹¹⁵.

Huzar był zdania, że filozofia i religia nie są ze sobą sprzeczne i uważał, że przyszli księża powinni studiować filozofię w seminariach: „Filozofia nie jest

¹¹² Tamże, s.113.

¹¹³ Por. Л. Гузар, *Ціль свободи є робити добро*, запис. О. Вікторчак, w: <https://zbruc.eu/node/6434> [dostęp: 26.04.2019].

¹¹⁴ Jeżeli korzystać z rozumu nieuważnie, niedbale i niepobożnie, to mogą pojawić się w życiu człowieka poważne trudności; К. Щоткіна, *Гідність Адама: Бесіди з Блаженнішим Любомиром...*, dz. cyt., s. 116.

¹¹⁵ Л. Гузар, *Ціль свободи є робити добро*, dz. cyt.

dyscypliną religijną, ale nie jest też świecką. W Kościele katolickim w XII wieku mówiono, że filozofia jest córką teologii”¹¹⁶.

Także w teologii Kościoła wschodniego korzystano z filozofii. Huzar zwraca uwagę na Klemensa z Aleksandrii, który twierdził, że „filozofia grecka jest darem tego ludu dla chrześcijaństwa”¹¹⁷. Huzar podkreśla, że było to korzystne podłoże dla dalszego rozwoju teologii chrześcijańskiej. „Studiowanie filozofii wzbogaca człowieka (...). Nie przeszkadza – wręcz przeciwnie, pomaga człowiekowi utrwalić wiarę”¹¹⁸. Sam doświadczył, jak bardzo filozofia pomaga w życiu. Dzięki niej mógł zgłębić naturę człowieka, wyposażonego w wolną wolę, mającego wyjątkową i nienaruszalną godność. Jego zdaniem człowiek powinien ćwiczyć swój umysł, aby coraz lepiej poznawać otaczającą go rzeczywistość i aby ta wiedza nie pozostała jedynie na poziomie zewnętrznym, powierzchownym, ale wnikała głębiej w zrozumienie pochodzenia i przeznaczenia bytu, zwłaszcza samego człowieka¹¹⁹.

2.4. Literatura i polityka

Huzar od dzieciństwa uwielbiał czytać książki z biblioteki swojego ojca. Czytał nie tylko dzieła autorów duchowych, ale zapoznawał się także z twórczością świecką, postaciami i dziełami wybitnych klasyków literatury światowej. Pogłębiało to jego wiedzę i rozwijało jego chrześcijański humanizm.

Huzar był przekonany, że aby być sobą i równocześnie prawdziwym człowiekiem, trzeba żyć w społeczeństwie. Relacje, które człowiek nawiązuje z innymi, służą jego rozwojowi. Podaje tu jako przykład dzieło angielskiego pisarza

¹¹⁶ I. Сталкер, *Феномен Кардинала Гузара...*, s. 185.

¹¹⁷ Л. Гузар, *Ціль свободи є робити добро*, dz. cyt.

¹¹⁸ I. Сталкер, *Феномен Кардинала Гузара...*, dz. cyt., s. 185.

¹¹⁹ Por. tamże.

i poety Rudyarda Kiplinga *Księga dżungli*¹²⁰. Z opowieści wynika, że aby człowiek był sobą, musi przebywać z innymi ludźmi. „Najpierw z mamą, tatą, potem z innymi. W ten sposób człowiek rozwija swoją osobowość”¹²¹. Huzar zwraca również uwagę, że dla pełnego rozwoju człowieka istotne są dobrze ugruntowane relacje najpierw z samym sobą, później z innymi i z Bogiem¹²².

W dzisiejszym świecie człowiek chce odnieść sukces, być pierwszym, najlepszym, zwycięzcą. Ale co to znaczy być zwycięzcą? Huzar cytuje tutaj słowa francuskiego pisarza, poety i dramaturga Victora Hugo, który korzystając z doświadczeń ludzkich wielu stuleci, stwierdził, że „najwyższym zwycięstwem jest opanowanie samego siebie”¹²³. Dotyczy ono przede wszystkim nas samych. Trwałe zwycięstwo, które jest kluczem do lepszej przyszłości, zaczyna się w naszych sercach wtedy, gdy chcemy iść do przodu, stawiając na pierwszym miejscu wartości duchowe: „Każdego dnia stawajmy się lepszymi ludźmi, bardziej świadomymi naszej godności, odpowiedzialności wobec innych, ludźmi, którzy pragną tworzyć i szerzyć dobro, prawdę i sprawiedliwość”¹²⁴.

Wartości humanistyczne, które Huzar urzeczywistniał w swoim życiu i działalności, nie były jego wytworem, ale płynęły z poznania i analizy twórczości wybitnych pisarzy. Lektura dzieł światowej klasyki pomagała mu w poszerzaniu własnego światopoglądu i poznaniu siebie, a także swoich ograniczeń w pojmowaniu stworzonego wszechświata. Świadczą o tym przywołane przez niego słowa słynnego angielskiego poety, dramaturga i aktora Williama Szekspira

¹²⁰ W oryginale dzieło nosi nazwę *The Jungle Book*, a powstało w 1894 roku. Opowiada o dziecku, które zgubiło się w lesie i dorastało z wilkami, zdobywając pewne umiejętności. Huzar zaznacza, że nie nauczyło się komunikować z ludźmi, chociaż było człowiekiem. Jego naturalne zdolności nie są rozwinięte, ponieważ dorastało z wilkami. Ze względu na to Huzar stwierdza, że do swojego rozwoju człowiek potrzebuje innych ludzi; por. Л. Гузар, *Політика – одна з найвищих форм любові до народу*, інтер. О. Жила, w: https://risu.ua/lyubomir-guzar-politika-odna-z-nayvishchih-form-lyubovi-do-narodu_n36704 [dostęp: 28.04.2019].

¹²¹ Tamże.

¹²² Por. tamże.

¹²³ Л. Гузар, *Ми можемо перемогти, але у чому полягає наша перемога?*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2015/02/27/7059993/> [dostęp: 27.02.2019].

¹²⁴ Tamże.

zawarte w tragedii *Hamlet*: „Jest więcej rzeczy na ziemi, Horacy, niż ty i ja znamy”¹²⁵.

Huzar wiedział, że człowiek jeszcze nie potrafi należycie uświadomić sobie wielkości Bożego stworzenia: „Po prostu odkrywamy świat. Myślę, że w nas i wokół nas jest jeszcze wiele do odkrycia”¹²⁶. Poszukiwał odpowiedzi na pytania o charakterze metafizycznym: „Jak pogodzić wszechmoc Boga i wolność człowieka?”¹²⁷. Poruszanie tego rodzaju kwestii i rozmyślanie nad tym, jak na nie odpowiedzieć, prowadziły go do uniżenia się wobec niezrozumiałej wielkości Stwórcy, a jednocześnie do poznania ograniczeń i nicości człowieka żyjącego bez Boga. Znajomość dzieł literatury światowej pomagała mu pogłębiać wiedzę o ludzkiej egzystencji, spojrzeć na człowieka z punktu widzenia historii oraz z punktu widzenia pisarzy i myślicieli, którzy mówili o tym w swoich dziełach.

Należy zaznaczyć, że w całym dorobku literatury światowej, zwłaszcza w naszych czasach, istnieją dzieła autorów, które są bardzo dobrze napisane i cieszą się popularnością wśród czytelników, ale propagują negatywny stosunek do Boga. Huzar zauważa, że ludzie powinni być krytyczni wobec przekazywanych im treści i starannie wybierać książki, które chcą przeczytać. Trzeba być ostrożnym i sięgać po to, co pożyteczne, wpływające pozytywnie na rozwój osoby poprzez ukazywanie budujących przykładów i inspirowanie do dobrych czynów, promowanie autentycznych wartości moralne i duchowych¹²⁸.

Huzar znał też pisarzy, którzy tworzyli wspaniałe dzieła literackie i można ich uważać za autorów chrześcijańskich, nawet jeśli niewiele mieli z Kościołem wspólnego. Jako przykład podawał słynnych francuskich pisarzy François Mauriac i Georges’a Bernanosa, spod których pióra wyszły utwory wypełnione humanizmem chrześcijańskim¹²⁹. Huzar uważał, że do rozwoju osobowości

¹²⁵ А. Аржаковський, *Бесіди з Блаженнішим Любомиром Гузаром...*, dz. cyt., s. 62.

¹²⁶ Tamże.

¹²⁷ Tamże.

¹²⁸ Por. I. Сталкер. *Феномен Кардинала Гузара...*, dz. cyt., s. 27.

¹²⁹ Por. tamże.

przyczynia się nie tylko czytanie dzieł religijnych, ale i świeckich, które prowadzą do prawdy i promują dobro.

Nie można pominąć słynnych ukraińskich poetów i pisarzy, w których Huzar był szczególnie zakochany i często cytował ich w swoich homiliach i przemówieniach. Mieli oni szczególny wpływ na ukształtowanie się w nim postawy szacunku dla kulturowej i religijnej tożsamości ludu ukraińskiego. Pierwszym spośród ważnych ukraińskich poetów narodowych jest etnograf, folklorysta, malarz i bohater narodowy Ukrainy – Taras Szewczenko. Huzar stwierdził, że „Szewczenko był chyba najlepszym z naszych poetów, który oświecił ukraińską duszę. Każdy, kto chce poznać Ukraińca, musi przeczytać Szewczenkę”¹³⁰.

W swoich wypowiedziach na różne tematy Huzar często przytacza zdania pochodzące z twórczości Szewczenki. Mówiąc o dobrym wychowaniu dziecka, cytuje następujące słowa z jego wiersza *Sen*: „Raz dobrem spełnione serce – na wieki nie ostygnie”¹³¹. Także wtedy, gdy krytykuje bezużyteczną, pustą ludzką gadatliwość, przywołuje poetę: „słowa to głos – więcej nic”¹³².

Kardynał zachęca wszystkich do czytania i poznawania utworów Tarasa Szewczenki, ponadto do przyswajania sobie jego tekstów: „Bardzo chciałbym, aby ludzie – małe dzieci, osoby starsze i w podeszłym wieku – nie tylko czytali Szewczenkę, ale także go recytowali”¹³³. Sam był przekonany, że gdyby Ukraińcy dali się przeniknąć duchem Szewczenki, duchem jego patriotyzmu, to łatwiej byłoby im uświadomić sobie, że są jednym narodem, jednością, jedną wielkością¹³⁴.

Huzar podkreślał, że Ukraina ma bogatą historię i kulturę, ma swoich wybitnych pisarzy i poetów, o czym należy mówić zwłaszcza młodszemu pokoleniu, które nie jest na ogół zbyt zainteresowane poznaniem dzieł

¹³⁰ О. Климончук, *Любомир Гузар...*, dz. cyt., s. 119.

¹³¹ І. Сталкер. *Феномен Кардинала Гузара...*, dz. cyt., s. 29.

¹³² Л. Гузар, *Роздуми блаженнішого Любомира Гузара над молитвою...*, dz. cyt., s. 45.

¹³³ Л. Гузар, *Хто хоче пізнати українця – мусить читати Шевченка*, „Християнський голос”, München 2014, nr 14, s. 4.

¹³⁴ Por. tamże.

literackich¹³⁵. Obok Szewczenki cenił szczególnie wysoko takich ukraińskich pisarzy i poetów, jak Iwan Franko, Lesia Ukrainka, Borys Hrinchenko czy Iwan Kotlarewski. Ich dzieła literackie przeniknięte są duchem obrony wolności i poszanowania godności ludzkiej, która często była zagrożona przez niesprawiedliwe stosunki społeczne, gdy bogaci szlachcice wyzyskiwali ubogich. Ich twórczość inspirowała Huzara do promowania wartości humanizmu chrześcijańskiego, a więc szacunku dla godności człowieka i jego praw. Zachęcając ludzi do zmiany życia, przytaczał wezwanie Hrinchenki: „Jedynie praca z niewoli nas wyrwie – ruszajmy więc do pracy, bracia”¹³⁶. Gdy uświadamiał ludziom, że nie powinni krzywdzić się nawzajem słowami, cytował Iwana Franka: „Gdybyś wiedział, jak wiele waży twoje słowo...”¹³⁷.

Niejednokrotnie w sferze publicznej głosi się przekonanie, że współczesny świat potrzebuje liderów. Huzar zgadzał się z tym twierdzeniem i uważał, że również Ukraina potrzebuje dobrych przywódców, zwłaszcza w życiu politycznym i gospodarczym. Twierdził, że „lider to osoba, która chce czegoś więcej, jest świadoma swoich darów, potrafi kierować i rozbudzać w innych wolę osiągnięcia celów”¹³⁸. Dostrzegał rolę polityków, którzy odegrali doniosłą rolę w powojennej Europie. Doceniał działania podejmowane przez takich przywódców, jak Winston Churchill, Charles de Gaulle i Alcide de Gasperi, którzy przyczynili się do wyprowadzenia Europy z impasu politycznego i gospodarczego¹³⁹. Do godnych uwagi postaci zaliczał także prezydentów Stanów Zjednoczonych: Franklina D. Roosevelta¹⁴⁰, Johna F. Kennedy’ego¹⁴¹ czy niedawno jeszcze urzędującego prezydenta Baracka Obamę, którego słowa cytuje, wypowiadając się

¹³⁵ Por. I. Сталкер, *Феномен Кардинала Гузара...*, dz. cyt., s. 12.

¹³⁶ Л. Гузар, *Працуйте і молись!*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2013/12/11/7006408/> [dostęp: 11.12.2018].

¹³⁷ Л. Гузар, *Роздуми блаженнішого Любомира Гузара над молитвою...*, dz. cyt., s. 44.

¹³⁸ Л. Гузар, *Українцям все ще складно довіряти один одному*, w: <https://nv.ua/ukr/opinion/ukrajintsjam-vse-shche-skladno-dovirjati-odin-odnomu-939472.html> [dostęp: 31.05.2019].

¹³⁹ Por. tamże.

¹⁴⁰ Zob. Л. Гузар, *Людина з янголом на плечі*, інтер. Г. Титиш, П. Шеремет, w: <https://life.pravda.com.ua/society/2016/08/29/217171/> [dostęp: 29.08.2019].

¹⁴¹ Zob. Л. Гузар, *Політика – одна з найвищих форм любові до народу...*, dz. cyt.

przeciwko przyjęciu przepisów ograniczających prawa obywatelskie, a mianowicie kryminalizacji zniesławienia i ograniczaniu pokojowych zgromadzeń: „Kiedy jesteś prezydentem lub kandydujesz na prezydenta, jeśli łatwo cię urazić – musisz wybrać inny zawód”¹⁴².

Poznając życie i działalność wybitnych postaci ze świata polityki, pozytywnie wpływających na bieg historii, Huzar uczył się od nich, jak funkcjonować w dzisiejszej rzeczywistości społecznej. Budując się ich postawą, starał się promować dobre wzorce także wśród elity władzy na Ukrainie, polityków i tych wszystkich ludzi, którzy pragną się rozwijać i kształtować swoją osobowość w duchu humanizmu – również tego, który niesie z sobą religia chrześcijańska.

Podsumowując to, co zostało wyżej powiedziane, można stwierdzić, że na rozwój osobowości Huzara i na jego humanistyczne spojrzenie na świat miały wpływ przede wszystkim wychowanie i życie rodzinne. W rodzinie otrzymał fundament, na którym mógł się oprzeć, dokonując wyboru autentycznych wartości pozwalających mu zmierzać ku pełni rozwoju osobowego. W dzieciństwie ukształtowała się także jego gotowość do samokształcenia, gdy był aktywnym członkiem skautowskiej organizacji młodzieżowej „Плaст”. Na postawę Huzara wywarło wpływ wiele pozytywnych czynników i okoliczności, które pojawiły się w jego życiu: studiowanie filozofii i teologii, troska o życie duchowe, modlitwa, medytacja, czytanie książek religijnych i klasycznych dzieł literatury światowej, poznanie życia i działalności wybitnych przywódców religijnych, takich jak metropolita Andrzej Szeptycki, a także znajomość i współpraca z męczennikiem i świadkiem wiary, patriarchą Jozefem Slipym. Do rozwoju intelektualnego i duchowego kardynała przyczyniła się poza tym jego baczna obserwacja procesów historycznych i działań podejmowanych przez ludzi promujących autentyczny humanizm, a więc takie wartości, jak godność człowieka, wolność i dobro społeczne. Ze wszystkiego, co wydarzało się w jego życiu, Lubomyr Huzar

¹⁴² Л. Гузар, *Якщо тебе легко образити, тобі нема чого робити в політиці*, w: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/10/1/6973756/> [dostęp: 01.10.2019].

wyciągał wnioski, aby samemu owocnie służyć urzeczywistnianiu wartości zgodnych z humanizmem chrześcijańskim. Otwarty na świat i życie ludzi dążył do spełnienia swego pragnienia, by stać się w pełni człowiekiem, a także pomagać innym poznać prawdziwy sens życia ludzkiego i kierować się na co dzień prawdą objawioną światu przez Jezusa Chrystusa.

ROZDZIAŁ II

OSOBA LUDZKA W ŚWIETLE PRAWDY CHRZEŚCJAŃSKIEJ

Chrześcijański humanizm, zakorzeniony w prawdzie, otwiera człowieka na transcendencję, w której jest źródło i sens jego istnienia. Lubomyr Huzar uważał, że człowiek to nie wynik biologicznego procesu czy jakiegoś zbiegu okoliczności. Jego poczęcie i narodziny człowieka są dziełem Boga i dokonują się zgodnie z wolą Bożą¹.

Huzar patrzy na człowieka jako na byt stworzony przez Boga i powołany do życia w relacji z Nim. Jest on istotą obdarzoną wolnością twórczą i zdolną do podjęcia odpowiedzialności za swoje czyny. Jego stosunek do innych ludzi oraz do dóbr materialnych domaga się dojrzałości, którą człowiek osiąga stopniowo, formując swoje sumienie w świetle prawdy ewangelicznej. Temu służy posługa nauczania pełniona przez kard. Huzara.

1. Człowiek w horyzoncie transcendencji

Głosząc naukę o człowieku, Huzar odwołuje się do tradycji i nauczania Kościoła. Przypomina światu, że człowiek to istota otwarta na transcendencję, wyciągając tym samym wnioski z nauczania św. Jana Pawła II, który powiedział, że „jedną z przyczyn gaśnięcia nadziei jest dążenie do narzucenia antropologii bez Boga i bez Chrystusa. Taki typ myślenia doprowadził do tego, że uważa się człowieka za absolutne centrum rzeczywistości, każąc mu w ten sposób, wbrew naturze rzeczy, zająć miejsce Boga, zapominając o tym, że to nie człowiek czyni Boga, ale Bóg czyni człowieka”².

¹ Por. Л. Гузар, *Пастирське послання про Рік християнського покликання з особливим наголосом на покликанні до богопосвяченого життя*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УТКЦ*, 10 (2010), s. 105.

² EE 9.

1.1. Powołanie człowieka do życia w jedności z Bogiem

Człowiek, stworzony na obraz i podobieństwo Boże, jest bytem otwartym na Boga i jawi się jako istota stworzona do przekraczania samej siebie i do dawania odpowiedzi Stwórcy. Poprzez akt stworzenia człowiek został powołany do wejścia w relację z Bogiem³. W jedności z Nim odkrywa swoją prawdziwą tożsamość, sens swojej egzystencji, czyli co to znaczy być człowiekiem.

Jak zauważył papież Benedykt XVI: „Ludzie w ciągu całych swoich dziejów poprzez swoje wierzenia i obrzędy wyrażają nieustanne dążenie do Boga”⁴. Dążenia do życia w jedności z Bogiem jest założone w człowieku od stworzenia. Również takie rozumienie życia ludzkiego widoczne było u kard. Huzara. Mówił on: „W pełni człowiek może być sobą, kiedy będzie zjednoczony ze swoim Stwórcą. Być człowiekiem to być tym, kim Bóg mnie stworzył! To szanować Boży dar, jakim jest godność”⁵. Człowiek powinien poznać swoją godność jako Bożego stworzenia i odpowiedzialnie podejść do swego życia.

Lubomyr Huzar podkreślał, że tylko w zjednoczeniu z Bogiem człowiek może być prawdziwym człowiekiem – wolnym i szczęśliwym. Często dawał temu wyraz w bardzo prosty i dostępny sposób: „Być z Bogiem to szczęście. Być bez Boga to piekło”⁶, albo: „(...) szczęście może być tylko z Bogiem i to, co my nazywamy Niebem, jest niczym innym jak przebywaniem z Bogiem”⁷.

Pierwszem i głównym powołaniem człowieka, zauważa Huzar, jest otworzyć się na Boga i wejść z Nim w relację. „Powołanie – to zaproszenie. Jesteśmy wszyscy zaproszeni, aby być z Bogiem”⁸. „Bóg, który nam daje różne

³ Por. B. Kochaniewicz, *Transcendentny wymiar osoby ludzkiej oraz sens jej egzystencji według Benedykta XVI*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 2011, nr 31, s. 105.

⁴ Benedykt XVI, *Prawo do wolności religijnej jest pierwszym z praw*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2011, nr 2, s. 40.

⁵ Л. Гузар, *Про роль Церкви в соціальному житті*, інтер. А. Боднарчук, „Наш Собор” 2015, nr 2, s. 3.

⁶ *Бути людиною. Збірник цитат Блаженнішого Любомира Гузара*, упор. І. Яців, Київ 2001, s. 16.

⁷ Л. Гузар, *Роздуми блаженнішого Любомира Гузара над молитвою св. Єфрема*, Львів 2017, s. 25.

⁸ Л. Гузар, *Дорога до Бога*, w: *Департаментом інформації УГКЦ*, CD-2, 2010, 2 płyty CD w formacie MP3.

dary, obdarowuje nas także tym najważniejszym powołaniem – aby być zawsze z Nim i na wieki szczęśliwym”⁹. Bóg wyszedł pierwszy do całej ludzkości, do każdego człowieka, z propozycją pojednania w osobie Jezusa Chrystusa. Kto przyjmuje zbawienie dokonane w Jezusie, ten przyjmuje Boga i jednoczy się z Nim w miłości. Przyznając osobie Chrystusa istotne miejsce w swoim życiu, zaczyna inaczej postrzegać rzeczywistość i sens całego istnienia¹⁰.

Według Huzara, wszystko w życiu człowieka jest darem Boga, udzielającego mu szczególnych łask. Z ich pomocą możemy spotkać i odkryć Osobę Bożą. Huzar miał wielkie zaufanie do Boga i rozumiał, że nie tyle coś znaczy wysiłek ludzki, ile najpierw łaska Boża i otwartość na nią ze strony człowieka. Nie tylko sam człowiek decyduje o swoim życiu, ale Ktoś, kto za tym stoi i pociąga go do siebie¹¹. Dlatego też nadzieja i zaufanie pokładane w Bogu odgrywają ważną rolę w byciu człowiekiem.

Człowiekowi trudno jest rozpoznać powołanie do życia w jedności z Bogiem, ponieważ potrzeba do tego światła wiary i wymaga to wysiłku z jego strony. Na ogół ludzie dostrzegają swoje powołanie w realizacji siebie w istniejącej rzeczywistości, w zdobywaniu coraz większych dóbr materialnych i innych przyjemności tego świata, w których upatrują swoje szczęście. Mało kto myśli o Stwórcy wszystkich rzeczy i o Dawcy tych ziemskich darów, z których korzystamy i które dają nam zadowolenie. Aby odnaleźć swoje prawdziwe powołanie, każdy powinien najpierw zadać sobie te egzystencjalne pytania, które pomogą mu odnaleźć sens życia: „Kim jestem? Skąd pochodzę i dokąd zmierzam?

⁹ Л. Гузар, *Роздуми Блаженнішого Любомира Гузара над молитвою...*, dz. cyt., s. 50.

¹⁰ Por. *Бути людиною. Збірник цитат...*, dz. cyt., s. 16.

¹¹ Huzar zadawał sobie pytanie, wypływające z jego osobistego doświadczenia rzeczywistości, w jakiej żył, a mianowicie wydarzeń z początku lat 90. minionego stulecia, po rozpadzie Związku Radzieckiego i upadku ideologii komunizmu, która głosiła, że Boga nie ma, i na wszelkie sposoby walczyła z religią. Ludzie na Ukrainie i na byłych terytoriach Związku Radzieckiego dzięki działalności Kościoła mogli z wiarą przyjąć Boga w swe życie. Ale – jak zauważa Huzar – w takich samych okolicznościach jedna osoba przyjmuje tę łaskę, a inna odrzuca. Dlaczego tak jest? Na pewno zależy to nie tylko od człowieka, ale również od łaski, którą daje Bóg. Por. *Три дороги. Бесіди Блаженнішого Любомира Гузара з журналістами*, упор. К. Щоткіна, Львів 2013, s. 80.

Do czego jestem powołany w tym życiu? Po co istnieję?”¹². Zastanowienie się nad tym i szukanie odpowiedzi pozwolą człowiekowi zbliżyć się do źródła prawdziwego dobra i szczęścia, którego poszukuje, a więc do Boga. To właśnie On daje nam życie, powołanie, talenty, co więcej, wprowadza nas w świat wiecznego i szczęśliwego życia¹³.

Powołaniem człowieka jest żyć w jedności z Bogiem, który jest miłością, jak przypomina nam apostoł i ewangelista Jan: „Bóg jest miłością. Kto trwa w miłości, trwa w Bogu” (1 J 4, 16). Człowiek został powołany do otwierania swego życia i serca dla miłości i to jest bardzo ważne, by mógł wejść w relację z Bogiem. W ten sposób odkrywa swoją tożsamość i sens swojej egzystencji. Ta zdolność jest konsekwencją obrazu Bożego, jaki człowiek nosi w sobie¹⁴.

Huzar określa miłość jako umiejętność dzielenia się dobrem, jakie jest w naszym sercu. Na ile Bóg z miłości dzieli się radością z człowiekiem, na tyle człowiek powinien dzielić się nią z bliźnim. „My ludzie może niewiele tego dobra mamy i nie zawsze umiemy dzielić się tym, co mamy, ale Bóg jest bezgraniczny w swoich możliwościach i Jego miłość nie ma granic”¹⁵.

Jedność człowieka z Bogiem wyraża się w miłości. Człowiek „upodabnia się do Boga w takiej mierze, w jakiej staje się istotą, która kocha”¹⁶. Życie w miłości znaczy dla Huzara być sobą.

Autentyczne poznanie siebie daje człowiekowi możliwość odkrywania swojego pochodzenia od Boga. Wtedy przekonuje się, że wszystko, co ma: życie, wolna wola, rozum, talenty, jest darem Bożej miłości. Co więcej, człowiek poznaje, że jest niewdzięczny wobec Boga, popełniając grzechy, a z drugiej strony

¹² Л. Гузар, *Люди не люблять цінностей, заради яких треба чимось жертвувати*, запис. В. Думан, w: <http://www.laityugcc.org.ua/mirjani-v-suspilstvi/articles/ljudi-ne-ljubljat-cinnostej-zaradi-jakix-treba-chimos-zhertvuvati.html> [dostęp: 26.10.2019].

¹³ Пор. *Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії в каплиці приватного ліцею ім. Клементія Шептицького (8 травня 2002 року)*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 2 (2002), s. 275.

¹⁴ Пор. В. Kochaniewicz, *Transcendentny wymiar osoby ludzkiej oraz sens jej egzystencji...*, dz. cyt., s. 105.

¹⁵ Л. Гузар, *Роздуми Блаженнішого Любомира Гузара над молитвою...*, dz. cyt., s. 81.

¹⁶ Benedykt XVI, *Rodzina chrześcijańska wspólnotą wychowania i wiary*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2005, nr 9, s. 31.

poznaje też przebaczącą miłość. Zdaniem Huzara, jeśli łaska Boża daje człowiekowi możliwość takiego poznania, wtedy odkrywa on wielką miłość Boga¹⁷. Im bardziej poznaje tę prawdę, tym pełniej odkrywa miłość Boga, która go ogarnia.

Huzar mówi każdemu człowiekowi, że tak jak Bóg go kocha, kocha także każdą inną osobę. A to oznacza, że również ja mam kochać swego bliźniego, bo on jest taki sam jak i ja¹⁸. „Kochać bliźniego to wyznać, że on jest takim samym człowiekiem, jak i ja. I ja go doceniam, kocham, bo jego, tak jak i mnie stworzył Bóg, obdarował tak jego, jak i mnie”¹⁹.

Drugi człowiek staje się dla nas obrazem Bożym; szanując jego godność, szanuję samego siebie i Boga. Ten, kto nie kocha siebie i nie rozpoznaje swojej godności, nie może pokochać drugiego człowieka: „Możemy kochać bliźnich tylko pod warunkiem, że uświadomimy sobie, kim jesteśmy”²⁰. Miłując bliźniego, człowiek wchodzi jednocześnie w bliższe relacje z Bogiem, jak również odnawia w sobie utracony przez grzech obraz Boży i jednocześnie pomaga drugiemu człowiekowi stać się sobą. Przez miłość realizujemy swoje powołanie do życia w jedności z Bogiem.

Świadectwo jedności życia człowieka z Bogiem wyraża się według Huzara w trzech głównych aspektach, a mianowicie w wierze, nadziei i miłości. To jest to powołanie, które człowiek powinien rozwijać całe swoje życie i nad nim pracować.

1.2. Otwarcie się na Boga przez wiarę

Aby człowiek mógł odnaleźć sens własnego życia, powinien otworzyć się na Boga, przyjąć Bożą miłość i obdarzać nią innych ludzi. Wiara umożliwia mu poznanie Boga i Jego miłości. „Wiara rodzi się w spotkaniu z Bogiem żywym,

¹⁷ Por. *Три дороги. Бесіди Блаженнішого Любомира...*, s. 7.

¹⁸ Por. tamże, s. 8.

¹⁹ *Де скарб твоїй... Бесіди Любомира Гузара з підприємцями*, упор. В. Саврук, Львів 2016, s. 68.

²⁰ Tamże.

objawionym w Chrystusie, który nas wzywa i ukazuje nam swoją miłość”²¹. Bez wiary nasze relacje z Bogiem i otwarcie się na Jego miłość nie są możliwe. Huzar stwierdza: „Wiara – to jest sposób życia i komunikowania się z Bogiem. Nie ma innego sposobu komunikowania z Bogiem. Nie możemy spotkać Boga tak, jak możemy spotkać inną osobę, ale możemy się z Nim komunikować”²². Z naszego komunikowania się z Bogiem rodzi się miłość, która przynosi obfity owoc w życiu człowieka.

Huzar zauważa, że w czasach technologicznego rozwoju szczególnie ludzie młodzi szukają racjonalnego uzasadniania wiary, w tym odpowiedzi na pytania odnośnie do istnienia i natury Boga. Jego zdaniem, człowiek powinien bez lęku zadawać sobie pytania, np. „Czy to wszystko, co mi opowiedziano o Bogu, jest prawdą?”²³, a następnie szukać odpowiedzi i dążyć do tego, żeby ją znaleźć. Trzeba też uwzględniać bardzo ważny aspekt wiary, a mianowicie że jest ona darem: „wiara, którą przyjmujemy od Boga, to dar nadprzyrodzony”²⁴. O ten dar człowiek powinien prosić, zwracając się do Boga słowami: „Panie, ja chcę wierzyć. Pomóż mi”²⁵. O to też prosili Apostołowie: „Panie, przymnóż nam wiary” (Łk 17, 5). I Huzar zapewnia, że Bóg, który udzielił nam daru życia i innych darów, obdarzy nas również darem wiary, umacniając i utwierdzając w niej. W naszym życiu Bóg działa często na różne sposoby, aby nas nawrócić do siebie, bo jest miłującym Ojcem, który nas bardzo dobrze zna i daje każdemu to, co jest najbardziej skuteczne. Do nas należy być otwartym i przygotowanym na przyjęcie wiary w nasze życie, bo to jest najcenniejszy dar Boży²⁶.

Człowiek niewierzący, który nie mógł uwierzyć w Boga, gdyż wzrastał w środowisku ateistycznym, nie może z tego powodu być potępiony. Do takiego

²¹ LF 5.

²² Л. Гузар, *Віра – це спосіб спілкування з Богом*, w: http://kotyktivka.blogspot.com/2013/08/blog-post_9622.html [dostęp: 21.02.2019].

²³ Л. Гузар, *Віра – це дар, який дається не кожному*, w: https://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/49984 [dostęp: 23.10.2018].

²⁴ LF 4.

²⁵ Л. Гузар, *Віра – це дар, який дається не кожному*, dz. cyt.

²⁶ Por. tamże.

wniosku dochodzi Huzar, przytaczając następujący przykład: „Człowiek wychowany w środowisku, gdzie o Bogu się nie mówiło, co więcej – zaprzeczano Jego istnieniu, jak to miało miejsce nie tak dawno, w okresie komunistycznego reżimu na Ukrainie, wzrastał bez świadomości Boga i nie miał wiary. Ale to nie znaczy, że tacy ludzie są przeznaczeni na wieczne potępienie. Jeżeli słuchają oni głosu swego sumienia i starają się być dobrymi, to na pewno Bóg ich nie potępi. Gorzej jest z chrześcijanami, którzy lekceważą prawo Boże, oni są w gorszej sytuacji, w porównaniu do tych, którzy nie poznali Boga, ale starają się żyć dobrze”²⁷.

Stworzenie i zbawienie człowieka jest w rękach Boga i zależy od Niego. Ale i człowiek nie powinien lekceważyć Bożego prawa, mówi Huzar, bo zaniedbując swój wysiłek w rozwijaniu wiary, nie otrzyma Bożej pomocy²⁸. Dlatego trzeba od siebie wiele wymagać, aby na końcu nie zabrakło nam oliwy w lampach, jak tym nierozsądnym pannom z Ewangelii (por. Mt 25, 1–13).

Papież Benedykt XVI powiedział: „Wiara «dojrzała» nie idzie z prądem mód i nowinek; wiara dorosła i dojrzała jest głęboko zakorzeniona w przyjaźni z Chrystusem. Ta przyjaźń otwiera nas na każde dobro, dając nam zarazem kryterium rozeznania prawdy i fałszu, odróżnienia ziarna od plew”²⁹. Wiara potrzebuje wychowania, wzrastania, zahartowania. Może zaniknąć albo przekształcić się w niewiarę, jeżeli nie będzie się rozwijać. Jak mówi Huzar: „(...) może stać się to problemem, aby od poniedziałku do soboty żyć tym, czym w niedzielę napełniamy się w Kościele³⁰”, a także: „(...) jest nam potrzebne religijne wychowanie... Chodzi o to, by uczynić wiarę w Pana aktywną w naszym życiu”³¹.

Zdaniem Huzara to za mało, chodzić do Kościoła i znać katechizm. Chrześcijanin powinien bardziej zgłębiać swoją wiarę i nią żyć. Być

²⁷ Tamże.

²⁸ Por. tamże.

²⁹ J. Ratzinger, *Homilia na rozpoczęcie konklawe, z dnia 18.04.2005*, w: *Ojciec święty Benedykt XVI, U progu pontyfikatu*, Kraków 2005, s. 43.

³⁰ Л. Гузар, *Є проблема: від понеділка до суботи жити тим, чим люди наповнюються в церкві в неділю*, інтер. Н. Тисячна, w: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/interview/51736/ [dostęp: 26.03.2019].

³¹ Tamże.

chrześcijaninem nie jest czymś łatwym i może prowadzić także do męczeństwa³². Przyznawać się do Pana Boga, gdy żołądek jest pełny i mamy gdzie mieszkać, czy też opowiedzieć się za Nim pośród podobnie myślących przyjaciół to żadne bohaterstwo, to zbyt łatwe. Ale w trudnych okolicznościach, kiedy stoimy przed wyborem między Bogiem a swoimi ambicjami, przyjemnościami, utratą dóbr materialnych, szacunkiem wobec własnej osoby, potrzebny jest prawdziwy hart ducha. Dlatego mamy pogłębiać naszą wiarę przez praktykowanie modlitwy, postu, dzieł miłosierdzia, aby być gotowym do stawiania czoła próbom i doświadczeniom, jakie na nas przyjdą³³. Nasza wiara zawsze będzie poddawana próbom i nie zależy to od nas.

W powiedzeniu „jak trwoga, to do Boga” zawiera się wielka prawda. Huzar zauważa, że okoliczności mogą pomóc człowiekowi dojść do wiary albo ją pogłębić. Jeżeli człowiek przeżywa poważny problem, stoi przed niebezpieczeństwem śmierci z powodu wojny czy choroby, to w takim momencie staje się otwarty na istnienie Boga. Huzar przytacza takie powiedzenie: „w okopach nie ma ludzi niewierzących”³⁴. Nawet ci, którzy uważali się za niewierzących, w jakimś trudnym doświadczeniu odczuwają bliskość Boga i zaczynają świadomie wierzyć³⁵.

Często też ludzie dziwią się i pytają: dlaczego umiera młody człowiek albo dlaczego ktoś urodził się niepełnosprawnym? Nasze życie jest darem Boga i jeżeli tak się dzieje, to musimy patrzeć na te wydarzenia przez pryzmat wiary. Często takie zdarzenia doprowadzają ludzi do nawrócenia, a cierpienie może ich chronić przed jeszcze większym niebezpieczeństwem³⁶. Te przykre i trudne doświadczenia są w stanie obudzić i pogłębić w nas wiarę. Przeżywając w życiu kryzys, człowiek może otworzyć się na Boga, otrzymać dar wiary i nawiązać stałą relację z Bogiem.

³² Por. tamże.

³³ Por. tamże.

³⁴ Por. Л. Гузар, *Допоможіть біженцям, і вони будуть апостолами єдності України*, інтер. І. Шторгін, w: <https://www.radiosvoboda.org/a/26779700.html> [dostęp: 8.01.2019].

³⁵ Por. tamże.

³⁶ Por. Л. Гузар, *Віра – це дар, який дається не кожному*, dz. cyt.

Życie wiarą nigdy nie powinno zatrzymywać człowieka na samym sobie. Wiara wymaga bowiem dzielenia się nią z innymi. Już od początku swojej działalności Chrystus posyłał swoich uczniów, aby głosili prawdę o zbawieniu. Wiarę poznaje się po dziełach. Huzar stwierdza, że ważne jest nie to, jak się będziemy zachowywać w kościele, czy będziemy robić znak krzyża, stawiać świece, ale istotne są nasze relacje z ludźmi, to, jak staramy się o dobro wieczne bliźnich i nasze. W taki sposób weryfikuje się nasza wiara³⁷. „Z mojego osobistego doświadczenia wynika – zauważa Huzar – że wielu ludzi daje niemałe ofiary na Kościół, ale wątpię w prawdziwość ich wiary. Trzeba powiedzieć, że lekceważą oni grzech, a to jest przykre”³⁸. Huzar krytykuje tutaj postawę człowieka, który myśli, że z uwagi na jego ofiary materialne Bóg będzie tolerował grzech w jego życiu i że ta ofiara usprawiedliwi go przed Bogiem.

Huzar zwraca uwagę na jeden z ważnych aspektów wiary, a mianowicie wiarę w siebie i zaufanie do bliźnich. Bez tego nie będzie prawdziwej wiary w Boga. Kardynał podkreśla, że w ukraińskim społeczeństwie pojawiają się nie tylko problemy z wiarą w Boga, ale i z wzajemnym zaufaniem. „Kiedy człowiek mówi, że komuś nie wierzy, to tak naprawdę znaczy, że on ma na myśli siebie samego. To mnie nie można wierzyć i to ja kłamię”³⁹.

Niewiara w innych zaczyna się od niewiary w siebie i od nieumiejętności szanowania drugiego człowieka. Takie postawy są konsekwencją sowieckiego systemu na Ukrainie i w innych krajach postsowieckich. Zdaniem Huzara, trzeba dużo pracować, by przyszłe pokolenie wychować we wzajemnym zaufaniu⁴⁰.

Przyczyną niewiary w drugiego człowieka jest brak zaufania Bogu i Jego opatrności we własnym życiu. I to jest jeszcze jeden problem wiary, który w różnych sytuacjach życiowych rodzi w człowieku zwątpienie i rozpacz; to zaś z

³⁷ Por. Л. Гузар, *Наша влада – люди духовно поранені...*, інтер. Г. Плачинда, w: <https://iamir.info/ru/news/blazhennishij-lyubomir-guzar-nasha-vlada-lyudi-duhovno-poraneni> [dostęp: 29.04.2019].

³⁸ Tamże.

³⁹ Л. Гузар, *Простые истины*, інтер. О. Духнич, „Новое время” 2017, nr 13, s. 44.

⁴⁰ Por. Л. Гузар, *Можливо, я був би найгіршим президентом*, інтер. Н. Лебідь, w: <https://www.obozrevatel.com/interview/93052-guzar-mozhlivo-ya-buv-bi-najgirshim-prezidentom.htm> [dostęp: 9.10.2019].

czasem prowadzi do dezorganizacji życia, a później do grzechu uzależnienia się od alkoholu czy innych podobnych używek. Dlatego kardynał apeluje do ludzi wierzących w Boga, aby mieli więcej zaufania do Jego miłości i wszechmocy⁴¹.

W dzisiejszych czasach powtarza się Boże wezwanie, aby żyć wiarą w każdym aspekcie naszego życia: osobistym, rodzinnym, społecznym, państwowym, aby nasza wiara naprawdę stała się drogą, po której chcemy iść i dochodzić do Pana. Huzar zdaje sobie sprawy, że bycie blisko Boga nigdy nie było łatwe, zwłaszcza w czasie prześladowań, kiedy za trwanie w wierze chrześcijanie musieli zapłacić wielką cenę⁴². „Dlatego znamy miliony męczenników w historii Kościoła, którzy za swoją wiarę w Boga oddali życie. Woleli umrzeć, niż wyrzec się swojej wiary. I wielu z nich czyniło to zgodnie ze swoimi przekonaniami...”⁴³.

Dla Huzara wiara to dar rozwijany przez człowieka w różnych okolicznościach życia, z których te najtrudniejsze mogą stać się najbardziej korzystne. Świadectwo wiary powinno opierać się na zaufaniu Bogu i Jego słowu, na wszystkich poziomach naszego życia. Wiara to fundament, na którym człowiek buduje swoje człowieczeństwo przez wielkie „C”. „Ten, kto wierzy w Boga, ma wielki skarb, który pomaga mu żyć”⁴⁴.

1.3. Modlitwa jako sposób podtrzymywania relacji z Bogiem

Głównym wyrazem naszej wiary wyrażającej się w relacji z Bogiem jest modlitwa. Kiedyś ojcowie pustyni wypowiadali taką sentencję: „jak się modlisz, tak wierzysz, i jak wierzysz, tak się modlisz”. Wiara w Boga jest ściśle powiązana z modlitwą. „Modlitwa pozostaje zawsze w bardzo ścisłym związku z rzeczywistością wiary, jest spotkaniem człowieka z Bogiem w wierze, jest

⁴¹ Por. tamże.

⁴² Por. tamże.

⁴³ *Покоління підпілля УГКЦ передало молоді досвід збереження віри*, w: <https://risu.org.ua/ua/index/exclusive/reportage/52017/> [dostęp: 17.04.2019].

⁴⁴ *Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії у рамках перебування членів Постійного Синоду УГКЦ у Перемишльсько-Варшавській митрополії*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 4 (2004), s. 151.

ostatecznie postacią urzeczywistnienia się wiary”⁴⁵. Nasza relacja z Bogiem urzeczywistnia się poprzez modlitwę, która jest wyznaniem naszej wiary. którą z jej cech uważamy za najistotniejszą. Kard. Huzar najbardziej podkreślał w modlitwie interpersonalny kontakt człowieka z Bogiem, to znaczy dotknięcie ludzkiej egzystencji przez osobowego Boga⁴⁶. Często zaznaczał w swoim nauczaniu, że Bóg pierwszy wychodzi z inicjatywą do zagubionego człowieka. Przemawia On do człowieka, a jego odpowiedzią na Boże wezwanie jest właśnie modlitwa, wypływająca z serca poruszonego Bożą miłością⁴⁷.

Dla Huzara modlitwa wynika najpierw z ufności względem Boga. „Modlitwa to akt zaufania do Ojca, który jest w niebie i wszystko robi dla dobra swoich dzieci, a w swojej wszechmocy potrafi zmienić na korzyść nawet to, co wydawało się nam nieudane”⁴⁸. Nasze ludzkie niemoce, pomyłki, upadki Bóg może wykorzystać dla naszego dobra, gdy człowiek całkowicie Mu się powierzy.

Modlitwa nie jest po to, by dawać Bogu rady, co powinien zrobić, żeby nam było dobrze, ale po to, by oddawać Bogu daną sytuację, własne życie i przyszłość. Modlitwa powinna być wypełniona zaufaniem, że On wie, jakie rozwiązanie jest dla nas najlepsze⁴⁹. „Nasza modlitwa – to nie tyle błaganie Boga, aby coś zmienił w naszym życiu, ile to raczej błaganie Boga, by zrealizował to, co przed wiekami dla nas przeznaczył”⁵⁰. Im bardziej ufamy Bogu na modlitwie, tym większe dajemy Mu możliwości, by działał w naszym życiu. Często bowiem w pomaganiu nam ogranicza Go nasza mała wiara. Podobnie nauczał papież Franciszek w czasie jednej ze swoich audiencji, gdy mówił, że modlitwa to jest ufność i otwieranie swego serca przed Bogiem⁵¹.

⁴⁵ T. Dajczler, *Rozważania o wierze*, Częstochowa 1992, s. 190.

⁴⁶ Por. E. Wesołowska, *Modlitwy więzienne Boecjusza i Tomasza Morusa*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 11 (2001), s. 254.

⁴⁷ Por. *Три дороги. Бесіди Блаженнішого Любомира...*, dz. cyt., s. 8.

⁴⁸ Л. Гузар, *Роздуми у передвибірчий час*, „Дзеркало тижня” 2010, nr 37, s. 4.

⁴⁹ Por. *Блаженніший Любомир. Думки у спадок*, упор. О. Гнатишин, Львів 2018, s. 14.

⁵⁰ *Архиепископ Любомир (Гузар) на майдані закликав до молитви і праці*, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/national_religious_question/54544/ [dostęp: 8.12.2019].

⁵¹ Por. Franciszek, *Modlitwa jako osobista relacja z Bogiem*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2017, nr 12, s. 18.

Drugi ważny aspekt modlitwy to według Huzara jej charakter dialogiczny. Podobnie jak dwie osoby, spotykając się, rozmawiają ze sobą, także i my zwracamy się do Boga z ufnością, a On nam odpowiada. Chcielibyśmy może słyszeć Jego głos i odczuwać obecność, ale nie doświadczamy tego⁵². Tymczasem On przemawia do nas na różne sposoby: przez słowo Pisma Świętego, przez nasze sumienie, bliźnich, z którymi się komunikujemy, przez różne okoliczności i wydarzenia, jakie zsyła na nas Boża opatrzność.

Im więcej czasu poświęcamy na modlitwę, tym łatwiej możemy odkrywać, kim jest Bóg⁵³. W modlitwie nie tyle ważne są słowa – to rzecz drugorzędna; istotna jest natomiast nasza obecność, to znaczy uważne skupienie się na modlitwie i na obecności Boga, tak aby myśli nie „wędrowały” po całym świecie. Czy to w kościele, czy w domu, pomagać nam w tym mogą obrazy⁵⁴, które pozwalają zwrócić serce ku Bogu.

Zdaniem kard. Huzara, modlitwa ukazuje nam prawdę o nas samych. Ukazuje nam, że potrzebujemy Boga, że nie możemy dobrze i szczęśliwie żyć bez Niego. Dlatego rodzi się w nas potrzeba, by w modlitwie dziękować, prosić, przepraszać⁵⁵. Taka relacja z Bogiem, wyrażająca się w modlitwie, staje się głębsza i przemienia nasze serce i życie. Wtedy odnawia się w nas obraz Boży i stajemy się takimi, jakich Chrystus chce nas widzieć. To jest owoc modlitwy, którego bardzo potrzebujemy – stać się nowym człowiekiem w Chrystusie⁵⁶.

Huzar zauważa jeszcze jedną bardzo ważną cechę, którą powinna charakteryzować się nasza modlitwa, aby być skuteczną. Przytacza on taką sentencję: „Pracuj tak, jakby wszystko zależało od ciebie, a módl się tak, jakby wszystko zależało od Boga”⁵⁷. Stwierdza, że „modlić się to nie znaczy założyć

⁵² Л. Гузар, *Роздуми Блаженнішого Любомира Гузара над молитвою...*, dz. cyt., s. 14.

⁵³ Por. tamże.

⁵⁴ Л. Гузар, *Дорога до Бога*, CD-2, dz. cyt.

⁵⁵ Por. *Блаженніший Любомир. Думки у спадок*, dz. cyt., s. 14.

⁵⁶ Por. Л. Гузар, *Ісус Христос не казав би нам любити ворогів, якщо б це було неможливим*, w: <https://www.youtube.com/watch?v=tIPQ8v379G0&t=41s> [dostęp: 21.12.2020].

⁵⁷ Por. *Бути людиною. Збірник цитат...*, dz. cyt., s. 13.

ręce i czekać, aż wszystko się samo ułoży”⁵⁸. Przedłużeniem naszej modlitwy jest praca, która zmierza do osiągnięcia tego, do czego dążymy. Bez wysiłku w pracy, cierpliwości i ofiary nic nie osiągniemy; modlitwa nie przeniesie żadnego dobrego owocu⁵⁹. „Nie trzeba się bać, trzeba zacisnąć zęby i pracować”⁶⁰. Praca to przejaw naszej wiary w spełnienie tego, o co prosimy w modlitwie.

Jeżeli na tym świecie człowiek dąży do dobra, to zawsze będzie miał wrogów. W ostatnich latach na Ukrainie toczy się walka wewnętrzna – z korupcją i złodziejstwem, oraz zewnętrzna – przeciw agresji ze strony sąsiedniej Rosji, która okupuje część ukraińskich terytoriów. Chrześcijaństwo wymaga, by modlić się za wrogów, zgodnie z tym, co powiedział Jezus Chrystus: „Miłujcie waszych nieprzyjaciół i módlcie się za tych, którzy was prześladują” (Mt 5, 44). Huzar nawiązuje do tego polecenia, gdy stwierdza, że „modlimy się za wrogów nie po to, by było im łatwiej dopuszczać się złodziejstwa i bezprawia, ale aby się nawrócili i pełnili wolę Bożą”⁶¹. Możemy żyć w gniewie, pogłębiać naszą nienawiść i pragnąć zemsty, ale to rujnuje nas samych. Kiedy nienawidzimy naszych nieprzyjaciół, nie jesteśmy lepsi od nich, a może nawet jeszcze gorsi. Człowiek sam z siebie nie może się od tego uwolnić; uczynić to może jedynie z Chrystusem. Idąc za Jego przykładem miłości i modlitwy za nieprzyjaciół – „Ojcze, przebacz im, bo nie wiedzą, co czynią” (Łk 23, 34) – potrafimy „zwyciężyć” naszych wrogów i zdobyć ich dla Boga⁶². Modlitwa za wrogów jednoczy nas z Bogiem i czyni do Niego podobnymi, dlatego powinna mieć stałe miejsce w naszym życiu i umacniać naszą z Nim więź.

Huzar bardzo cenił sobie wsparcie modlitewne, które otrzymywał od innych ludzi. W dzień urodzin, kiedy składano mu życzenia i dawano prezenty, mówił: „Najdroższym dla mnie podarunkiem są ludzie, którzy modlą się za mnie,

⁵⁸ Tamże.

⁵⁹ Пор. *Звернення Блаженнішого Любомира із закликом молитися за державу упродовж всього року*, гол. ред. Л. Гузар, в: *БВА УГКЦ*, 10 (2010), s. 111.

⁶⁰ *Де скарб твій...*, dz. cyt., s. 56.

⁶¹ *Блаженніший Любомир. Думки у спадок*, dz. cyt., s. 94.

⁶² Пор. тамże.

a wszystkie inne [materialne] prezenty nie mają nijakiej wartości”⁶³. Wielkie zaufanie do Bożej miłości, wszechmocy i opatrności, a także cierpliwość charakteryzowały zarówno jego modlitwę, jak i życie. Z kolei jak żył, tak też nauczał innych. Dla Huzara modlitwa jest jednym z ważnych aspektów w procesie odnawiania w sobie prawdziwego obrazu Bożego, na który zostali stworzeni ludzie, i coraz pełniejszego stawania się człowiekiem.

2. Najważniejsze wartości w życiu człowieka

Chrześcijaństwo odsłania człowiekowi transcendentne wymiary jego życia i jego powołania do wieczności. Człowiek zmierza ku niej, realizując w swym życiu prawdziwe wartości. Do tego właśnie zachęca w swoim nauczaniu kard. Huzar, wskazując, co jest dobre, a co nie, czyli co pomaga ludziom wzrastać ku pełni człowieczeństwa, a co im w tym przeszkadza.

2.1. Dobro

W Ewangelii możemy znaleźć takie słowa Jezusa: „Nikt nie jest dobry, tylko sam Bóg” (Mk 17, 18). Bóg, który jest absolutnym dobrem, stworzył wszystko bardzo dobre (por. Rdz 1, 31). Papież Benedykt XVI mówi: „W stworzeniu Pan objawia się w całej swojej dobroci i pięknie, zacieśnia angażując więź z życiem, okazując dobrą wolę, która rodzi wszelkie inne działanie zbawcze”⁶⁴. Z dobroci Boga pochodzą wszystkie stworzenia, w tym także człowiek, który doświadczając jej, powinien ją uosabiać w tym świecie.

Nie zawsze jednak dobroć Boga jest dla nas oczywista i zrozumiała. Nieraz jesteśmy świadkami „niezawinionego” bólu i cierpienia. Wtedy pytamy: dlaczego dobry Bóg dopuszcza wojny, w których giną niewinni ludzie, dlaczego dopuszcza choroby, katastrofy czy inne bolesne sytuacje? Jeśli niewłaściwie odpowiemy na

⁶³ Л. Гузар, *Про себе, церкву і світ*, w: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/open_theme/67164/ [dostęp: 1.07.2019].

⁶⁴ Benedykt XVI, *Historia dobroci Boga od stworzenia do zbawienia (psalm 136)*, „L’Osservatore Romano” wyd. pol. 2012, nr 1, s. 39.

te pytania, to trudno nam będzie zobaczyć obecność Bożego dobra w świecie i życiu ludzi.

Wielu z nich, którzy przeżyli faszyzm i komunizm w XX wieku, nie znalazło odpowiedzi na te pytania. W sytuacji, w jakiej była Ukraina po rozpadzie Związku Radzieckiego, kard. Lubomyr Huzar starał się znaleźć odpowiedź i przywrócić ludziom wiarę w dobroć Boga. Mówił, że „(...) dobro i zło – w naszych rękach”⁶⁵, to znaczy każdy człowiek jest odpowiedzialny za dobro i zło na tym świecie. Od wyborów nas wszystkich zależy, czego będzie więcej w naszym życiu – dobra czy zła. Stwierdza też Huzar, że bywają sytuacje i wydarzenia, które przekraczają nasze rozumienie; nie wiemy, dlaczego Bóg dopuszcza to, co my nazywamy złem. Wiemy jednak, że nie chce On sprawić człowiekowi bólu, ale pragnie go kształtować w wierze, prowadzić ku dobru i ku zbawieniu. Od nas zależy, jak przyjmujemy i odczytamy te przykre sytuacje życiowe, które mają swój sens w perspektywie naszej drogi do wieczności⁶⁶.

Często ludzie mają problem z odróżnieniem dobra od zła. Zdarza się, że człowiek wybiera zło, myśląc, że będzie to dla niego dobrem. I tutaj Huzar przypomina, jak możemy dojść do poznania dobra. Pierwszy i najlepszy sposób to przyjęcie Bożej nauki tak, jak nauczają nas tego Kościoły. To wielkie szczęście – mówi Huzar – otrzymać od rodziców przekaz wiary i wychowanie religijne. Takiemu człowiekowi łatwiej jest zrozumieć, czym jest dobro, bo dane mu to było poznać od dzieciństwa⁶⁷.

Drugi sposób jest trudniejszy, gdyż wymaga od człowieka więcej wysiłku i zaangażowania. Można go nazwać filozoficznym, polega bowiem na poszukiwaniu i dążeniu człowieka do poznania dobra za pomocą rozumu. Przykładem mogą być tutaj starożytni filozofowie, tacy jak Sokrates, Platon, Arystoteles i inni, którzy w swoich poszukiwaniach zbliżyli się, na ile było to możliwe w ich czasach, do poznania dobra. Przygotowali oni bowiem grunt, który

⁶⁵ Л. Гузар, *Наша влада – люди духовно поранені...*, dz. cyt.

⁶⁶ Por. Л. Гузар, *Віра – це дар, який дається не кожному*, dz. cyt.

⁶⁷ Por. Л. Гузар, *Ціль свободи є робити добро*, запис. О. Вікторчак, w: <https://zbruc.eu/node/6434> [dostęp: 26.04.2019].

pozwoili rozpowszechni si chrześcijaństwu. Ten sposób poznania nie jest tak dobry jak religia – uczy Huzar – ale jest pewnà moŹliwoścà dla niewierzàcych, którzy szukajà prawdziwego dobra⁶⁸.

Trzeci sposób poznania dobra, na jaki wskazuje kardynał, to słuchanie głosu sumienia. Sumienie to dar BoŹy, który otrzymuje kaŹdy człowiek, i naleŹy go słuchać. Człowiek nieraz ignoruje swoje sumienie albo chce je stłumić na różne sposoby, byle tylko nie usłyszeć jego głosu. Wtedy rozmija się z dobrem.

Człowiek moŹe więc rozpoznawać dobro, wykorzystujàc – oprócz religii – te dwa sposoby jego poznania, ale oba sà niedoskonałe. Filozofia moŹe uprowadzić człowieka w błąd, a sumienia moŹna nie usłyszeć. Najlepsza jest BoŹa nauka, która wyraźnie określa, co jest dobrem i jak powinniśmy postępować⁶⁹.

Ważnà rolę w dàżeniu do dobra odgrywa doświadczenie BoŹej miłości i Źyczliwości. Poznanie dobroci BoŹej wzbudza w człowieku pragnienie wdzięczności za tę niepojętą miłość, którą jest przez Boga kochany. Poruszony dobrocià BoŹà chce coś dobrego dla Boga uczynić. Cóż jednak my, biedni i nędzni ludzie, moŹemy uczynić dla tak dobrego i wielkiego Boga, który jest absolutny i doskonały w swoim istnieniu? – pyta Huzar i odpowiada, Źe naszym darem dla Boga jest dobro wyświadczone bliŹniemu, jak mówił Chrystus: „Wszystko, co uczyniliście jednemu z tych braci moich najmniejszych, Mnie uczyniliście” (Mt 25, 40)⁷⁰.

Bóg niczego nie potrzebuje, a my nie mamy nic, co moglibyśmy Mu ofiarować, bo wszystko jest Jego. Ale On powiedział nam, Źe jeśli uczynimy coś dobrego dla naszych braci – tych najmniejszych, biednych, głodnych, chorych, uwięzionych, potrzebujàcych – to uczynimy to dla Niego⁷¹. Służàc bliŹniemu, służymy Bogu. W biegu własnego Źycia – mówi Huzar – często nie zwracamy uwagi na drugiego człowieka, na jego potrzebę bycia zauwaŹonym. Człowiek

⁶⁸ Por. tamŹe.

⁶⁹ Por. tamŹe.

⁷⁰ TamŹe.

⁷¹ Por. Л. Гузар, *Не треба робити з жінок чоловіків*, інтерв. О. Макара, w: https://lb.ua/society/2012/06/25/157883_lyubomir_guzar_treba_robiti_z_zhinok.html#_=_ [dostęp: 25.07.2019].

chory, słaby, stary, uzależniony, znajdujący się na marginesie życia może doświadczyć wielkiej radości, gdy ktoś zwróci na niego uwagę, wspomóżę dobrym słowem lub konkretnym czynem⁷². W taki właśnie sposób czyniąc dobro, oddajemy Bogu chwałę, sprawiamy Mu radość i pomagamy bliźniemu. Warto poświęcić na to czas i podjąć w tym celu wysiłek.

Huzar był bardzo wrażliwy, jeśli chodzi o okazanie dobra potrzebującym, i nieraz bardzo przeżywał, jeśli czuł, że nie stanął na wysokości zadania: „To mnie bardzo boli, że zaniedbałem wiele możliwości, by czynić dobro... Myśl, że kiedyś mogłem zrobić to czy tamto, a tego nie zrobiłem, napawa mnie smutkiem”⁷³. Kardynał zachęca, aby ludzie wykorzystywali czas swojego życia na czynienie dobra⁷⁴.

Większość ludzi uważa, że żyć dobrze, po chrześcijańsku, to nie czynić nic złego. Huzar mówi, że „zło to brak dobra (...). To, co my nazywamy złem, to nieobecność dobra”⁷⁵. Jeżeli człowiek nie kultywuje w swoim życiu dobra, to z czasem jego miejsce zajmuje zło. Dlatego trzeba sobie zawsze zadawać to pytanie: „Co dobrego w tym dniu zrobiłem? Co dobrego mogłem uczynić, a nie uczyniłem?”⁷⁶. Powstrzymanie się od zła nie jest jeszcze czynieniem dobra, celem bowiem naszego życia jest szczerze staranie, by czynić jak najwięcej dobra wszystkim ludziom. Huzar ostrzega także chrześcijan, by zbyt łatwo nie usprawiedliwiali się z powodu zaniedbywania dobra, „gdyż tylko nasze lenistwo przeszkadza nam w czynieniu dobra, innych przeszkód nie ma”⁷⁷. To ono rodzi obojętność, która jest początkiem wszelkiego zła.

⁷² Por. tamże.

⁷³ Л. Гузар, *Ціль свободи є робити добро...*, dz. cyt.

⁷⁴ Por. *Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії на празник Різдва Христового в Соборі Святого Юра, (7 січня 2002 року)*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 2 (2002), s. 239-240.

⁷⁵ Л. Гузар, *Ціль свободи є робити добро...*, dz. cyt.

⁷⁶ Тамże.

⁷⁷ Л. Гузар, *У нас очень популярно плакаться, вместо того чтобы браться за работу*, інтер. М. Сырчина, w: <https://ukrainenews.fakty.ua/214561-lyubomir-guzar-u-nas-ochen-populyarno-plakatsya-vmesto-togo-chtoby-bratsya-za-rabotu-no-net-prepyatstvija-dlya-dobra-krome-sobstvennoj-leni> [dostęp: 25.03.2019].

Urzeczywistnieniu dobra w życiu ludzkim służy właściwe wychowanie już od najmłodszych lat. Każde dziecko należy uczyć, jak być dobrym i jak świadczyć dobro innym: rodzicom, rówieśnikom, każdemu spotkanemu w życiu człowiekowi. Trzeba bowiem pielęgnować miłość nie tylko wobec siebie, ale również wobec innych⁷⁸. Od dzieciństwa człowiek wzrasta, kształtuje swój charakter i przyjmuje zasady moralne, które pozwolą mu prowadzić żywot godny osoby ludzkiej. Wtedy realizuje się to, co według Huzara jest „najważniejsze w życiu człowieka: czynienie dobra i unikanie zła”⁷⁹.

Huzar podkreśla, że niezwykle trudnym zadaniem jest czynienie dobra każdemu, a więc nie tylko temu, kto nas kocha, ale także wrogowi. Chrześcijaństwo domaga się szacunku i miłości dla każdego człowieka. Dlatego nasze relacje z każdym bez wyjątku mają być oparte na kardynalnej zasadzie: „chcieć dla niego dobra”⁸⁰.

Huzar zauważa, że te trudne i bolesne wydarzenia z najnowszej historii Ukrainy pokazały, jak wiele dobra jest jeszcze w ludzkich sercach. Ludzie zdecydowali się na różne wyrzeczenia, ofiarowali swój czas, środki materialne, a nawet życie w walce ze złem, jakie chciało i dalej chce opanować Ukrainę. To ochotnicy, wolontariusze, którzy dają z siebie wszystko dla dobra innych z nadzieją, że pokój zapanuje na ich ziemi⁸¹. Ta sytuacja ukazała wspaniałość wielu, którzy przyjmują uchodźców z terytoriów tymczasowo zajętych przez wroga, okupującego wschodnie tereny kraju. Huzar wspiera tego rodzaju szlachetne zachowania, apelując, by nie zapominać o ludziach pozbawionych domów i przestraszonych działaniami wojennymi, bo oni także, podobnie jak my, są dziećmi Bożymi. Trzeba więc myśleć także o ich dobru i pomagać im⁸².

⁷⁸ Por. Л. Гузар, *Дитина має відчувати, що її люблять, але батьківська любов повинна бути мудрою*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/05/27/7109915/> [dostęp: 31.05.2019].

⁷⁹ Блаженніший Любомир. *Думки у спадок*, dz. cyt., s. 11.

⁸⁰ Тамże, s. 12.

⁸¹ Por. Л. Гузар, *Українцям все ще складно довіряти один одному*, w: <https://nv.ua/ukr/opinion/ukrajintsjam-vse-shche-skladno-dovirjati-odin-odnomu-939472.html> [dostęp: 31.05.2019].

⁸² Por. Л. Гузар, *Допоможіть біженцям, і вони будуть апостолами єдності...*, dz. cyt.

Kardynał podkreśla w swoim nauczaniu, że owocem całego ludzkiego życia powinno być dobro. Być dobrym to znaczy być sobą, być człowiekiem prawdziwie wolnym, wypełniać swoje powołanie i przynosić obfity owoc. Wypełnić życie dobrem to zadanie, które ma do spełnienia każdy człowiek⁸³.

2.2. Wolność

Dobro nie jest możliwe bez wolności, bez świadomego i dobrowolnego wyboru. Nie można nikogo zmuszać do wybierania dobra. Człowiek potrzebuje najpierw wolności, by stać się sobą⁸⁴. Wolność to nie cel sam w sobie, nie chodzi o to, by człowiek mógł czynić to, co chce, ale chodzi o to, aby wolność pozwalała mu stawać się człowiekiem. Jest ona darem, który dał nam Bóg razem z darem życia. I jak każdy dar, który od Niego otrzymaliśmy, powinien służyć dobru i rodzić w nas odpowiedzialność⁸⁵.

Według Huzara, „wolność pozwala nam czynić dobro. Wolność to możliwość służenia ludziom”⁸⁶. To możliwość stania się człowiekiem dobrym albo przeciwnie – zależy to indywidualnie od każdego. Człowiek nigdy nie jest zmuszony do czynienia zła, niezależnie od okoliczności, w jakich się znajduje. Znamy ludzi, których określamy mianem „męczenników”⁸⁷, bo wybrali dobro za cenę własnego życia. Wolność polega na tym, że czynię dobro niezależnie od okoliczności, w jakich się znajduję. Może to wymagać jakiejś większej czy mniejszej ofiary z mojej strony, ale wybieram to dlatego, że jestem wolny, by czynić dobro bez względu na okoliczności⁸⁸. „Nikt nie jest zmuszony, by czynić

⁸³ Por. Л. Гузар, *Про гріхи і чесноти*, упор. О. Климончук, Харків 2018, s. 10.

⁸⁴ Por. Л. Гузар, *Про свободу*, „Дзеркало тижня” 2013, nr 6, s. 1.

⁸⁵ Por. Блаженніший Любомир. *Думки у спадок*, dz. cyt., s. 66.

⁸⁶ Л. Гузар, *Про свободу*, dz. cyt., s. 1.

⁸⁷ Mówiąc o męczennikach, Huzar miał na myśli tych duchowych i świeckich z Ukraińskiej Grekokatolickiej Cerkwi na Ukrainie, którzy oddali życie za wiarę i jedność ze Stolicą Apostolską w czasach panowania komunistycznego reżymu na Ukrainie, oraz tych ogłoszonych przez papieża Jana Pawła II błogosławionymi w czasie jego wizyty na Ukrainie w 2001 roku.

⁸⁸ Por. Л. Гузар, *Свобода і любов*, w: <https://zbruc.eu/node/80240> [dostęp: 31.05.2019].

zło. Możemy zawsze, nawet w najgorszych sytuacjach, wybierać dobro”⁸⁹. Im więcej ludzi przyjmie takie rozumienie wolności, tym więcej dobra mogą uczynić.

Lubomyr Huzar pokazuje, jak może rozumieć wolność współczesny człowiek. Mówi, że jedni się jej boją albo są od niej odzwyczajeni, drudzy nie myślą o wolności, bo tak zostali wychowani, a jeszcze inni mają błędne o niej pojęcie. Błędne rozumienie wolności powoduje, że człowiek popada w różnego rodzaju uzależnienia, przywiązania, które go zniewalają. Staje się wtedy niezdolny do dobrych uczynków. Huzar podkreśla, że zachowanie wolności jest ważne, by nie uzależnić się od tego, co może nade mną zapanować, zaprowadzić na złą drogę. Już od młodości człowiek powinien starać się, by nie popaść w jakieś zniewolenie, nie tylko od narkotyków, alkoholu, seksu czy czegoś podobnego. Istnieją też przywiązania na pierwszy rzut oka bardziej niewinne, jak uzależnienie od internetu, który jest na ogół czymś bardzo użytecznym dla człowieka, czy od gier komputerowych. Skutki tych uzależnień są naprawdę negatywne, jeśli nie jesteśmy w stanie nad nimi zapanować. Chodzi o to, by za wszelką cenę zachować wolność, aby móc czynić dobro i nie stać się niewolnikiem zła⁹⁰.

Huzar naucza, że po grzechu pierwotnym człowiek jest kimś niedoskonałym, kto może się pomylić i nie wybrać dobra; nie ma jednak prawa nikogo krzywdzić⁹¹. Wybuchy gniewu, agresji, nienawiści do drugiego człowieka niezależnie od przyczyny będą świadectwem braku wolności – uzależnienia od własnych ambicji, idei, egoizmu i pychy. Aby w naszym życiu było jak najmniej takich negatywnych postaw, mamy Boże przykazania, które wskazują nam drogę do dobra i wolności. One najlepiej chronią człowieka przed zniewoleniem przez grzech.

Jak zauważa Huzar, młodzi ludzie boją się ograniczeń, myślą, że jeśli nie mogą robić tego, co chcą, to zagraża to ich wolności⁹². Iluzja wolności popycha

⁸⁹ Л. Гузар, *Дорога до Бога*, CD-1, dz. cyt.

⁹⁰ Пор. Л. Гузар, *Віра – це дар, який дається не кожному*, dz. cyt.

⁹¹ Пор. Л. Гузар, *Суспільство і влада*, w: *Департаментом інформації УГКЦ*, 2011, płyta CD w formacie MP3.

⁹² Пор. *Три дороги. Бесіди Блаженнішого Любомира...*, dz. cyt., s. 9.

ich do wyboru tego, co przynosi zadowolenie i wygodę. A wtedy używają alkoholu, narkotyków, prowadzą rozwiązły tryb życia, bo tak im dobrze; kłamią, biorą łapówki, bo to dla nich wygodne. Ale to wszystko prowadzi do zniewolenia, uzależnienia od grzechu i w końcu do katastrofy życiowej⁹³. Dlatego tak ważne jest przestrzeganie prawa Bożego, by być naprawdę wolnym i żyć w miłości Bożej. Huzar zaznacza również, że nie ma takiej niewoli grzechu, z której człowiek nie mógłby się wyzwolić, nawrócić i stać się wolnym⁹⁴. Jeżeli naprawdę chcemy być wolnymi i respektującymi wolność innych, to przykazania Boże są dla nas drogą prowadzącą do wyzwolenia.

Innym ważnym aspektem wolności jest odpowiedzialność. Każdy wolny człowiek zdaje sobie sprawę z odpowiedzialności za swój wybór, za konsekwencje, jakie on za sobą niesie. Biorąc pod uwagę „ukraińską rzeczywistość”⁹⁵, Huzar twierdzi, że ludzie boją się być wolnymi, obawiają się konsekwencji, jakie niesie ze sobą wolność, bo wiąże się ona z odpowiedzialnością⁹⁶. Być wolnym to znaczy być odpowiedzialnym w swoim codziennym działaniu⁹⁷. Tymczasem wielu ludzi chce być wolnymi, ale rozumieją to wyłącznie w kontekście politycznym jako brak ucisku zewnętrznego. Według Huzara zaś, być wolnym to poznać swoją ludzką godność, odnaleźć swoje prawdziwe powołanie i żyć zgodnie z nim. To nie jest łatwe zadanie, ale są ludzie, którzy starają się podążać tą drogą. Trzeba ich odróżnić od takich, którzy nie chcą wolności i stają się niewolnikami jakichś idei, czasem nawet bardzo szlachetnych, ale pozbawionych autentycznej miłości⁹⁸.

⁹³ Por. A. Аржаковський, *Бесіди з Блаженнішим Любомиром Гузаром: До постконфесійного християнства*, Львів 2006, s. 78.

⁹⁴ Por. Л. Гузар, *Роздуми Блаженнішого Любомира Гузара над молитвою...*, dz. cyt., s. 31.

⁹⁵ Ukraińska rzeczywistość – to dla Huzara czas wieloletniej niewoli pod panowaniem różnych narodów, a ostatnio 73 lata w niewoli komunistycznego reżymu. To właśnie miał na myśli, mówiąc, że Ukraincom trudno żyć w wolnym kraju.

⁹⁶ Por. Л. Гузар, *Ми є людьми, які щойно пробуджуються до свободи...*, інтер. О. Шкодзінська, Т. Антошевський, w: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/interview/43849/ [dostęp: 15.08.2019].

⁹⁷ Л. Гузар, *Можливо, я був би найгіршим президентом...*, dz. cyt.

⁹⁸ Por. tamże.

Do prawdziwej wolności, kontynuuje Huzar, trzeba ludzi wychowywać, co jest także zadaniem Kościoła: „Naszym celem jest wychować wolnych i trzeźwo myślących ludzi, naprawdę wolnych i odpowiedzialnych za siebie, takich jak nas stworzył Bóg, (...) ugruntowanych w poszanowaniu i miłości do bliźnich i do swojej własnej osoby”⁹⁹. Doświadczenie pokazuje, że nie jest łatwo ją osiągnąć; trzeba walczyć ze swoim lenistwem i obojętnością, aby dojść do prawdziwego poznania siebie. Kardynał nieraz powtarzał: „Pozwólcie człowiekowi dorosnąć do wolności”¹⁰⁰. To znaczy, że człowiek potrzebuje czasu, by osiągnąć jej pełnię.

Huzar podkreślał również, że nieraz ludzie nie pragną prawdziwej wolności, bo jest to trudne i wymagające. Człowiek musi bowiem krok po kroku zdobywać wewnętrzną wolność osobistą, w której centrum znajduje się miłość, jak i poszanowanie dla wolności drugiego¹⁰¹. Jest to zadanie na całe życie, gdyż człowiek każdego dnia staje się, dojrzewa, aby być wolnym wewnętrznie i zewnętrznie, świadomym swojej godności, jak i godności innych ludzi¹⁰².

2.3. Prawda

Dobro i wolność w człowieku łączą się również z prawdą. Być wolnym to znaczy żyć w prawdzie. „Poznanie prawdę, a prawda was wyzwoli” (J 8, 32). Prawda jest niezbywalnym aspektem wolności, gdyż żyjąc w kłamstwie, nie można być wolnym. Papież Jan Paweł II napisał w encyklice *Centesimus annus*: „wolność, która by odrzucała więź z prawdą, zmieniałaby się w samowolę, a w końcu podporządkowała najniższym namiętnościom i uległa samounicestwieniu”¹⁰³.

⁹⁹ *Звернення до вірних Синоду Єпископів Києво-Галицького верховного Архиєпископства УГКЦ про початок акції „Рух за тверезість життя”*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 7 (2007), s. 103.

¹⁰⁰ К. Щоткіна, Любомир Гузар. *Хочу бути людиною*, Харків 2017, s. 243.

¹⁰¹ Por. Л. Гузар, *Про свободу*, dz. cyt., s. 5.

¹⁰² Por. Л. Гузар, *Ми є людьми, які щойно пробуджуються до свободи...*, dz. cyt.

¹⁰³ CA 4.

Prawda nadaje kierunek życiu człowieka i pozwala mu owocnie kształtować swoje człowieczeństwo. „Być wiernym prawdzie znaczy tworzyć prawdę”¹⁰⁴, to znaczy żyć w Bogu i uobecniać w swoim życiu Tego, który jest Prawdą. „Ja jestem drogą i prawdą, i życiem” (J 14, 6). Dla Huzara życie w prawdzie wiąże się z transcendentnym jego wymiarem, czyli z przyjmowaniem życia, które nie kończy się śmiercią, ale ma udział w królestwie Bożym¹⁰⁵. Sam Huzar czynił wszystko, aby zawsze służyć prawdzie, a szczególnie pomagać ludziom w dochodzeniu do poznania jej. Chciał, by myślenie człowieka zmierzało w dobrym kierunku, a prawda nie zajmowała ostatniego miejsca w życiu ludzi, ale ich przemieniała¹⁰⁶.

W swoim nauczaniu kard. Huzar zwraca uwagę na dwa aspekty życia człowieka w prawdzie. Pierwszy to relacja z samym sobą, aby być prawdziwym (szczerym) w stosunku do siebie. Chodzi o pielęgnowanie szlachetnych postaw i godne zachowanie. Jeżeli coś mówić, to mówić zgodnie z prawdą; jeżeli coś czynić, to postępować sprawiedliwie. Człowiek winien działać zgodnie ze swoim sumieniem i prawem Bożym, niezależnie od wewnętrznych czy zewnętrznych czynników, które mogą na niego wpływać¹⁰⁷. Jak kiedyś powiedział Sokrates: „Amicus Plato, sed magis amica veritas”, co oznacza, że prawda jest ważniejsza niż wszystkie życiowe uwarunkowania.

Drugi aspekt prawdy dotyczy relacji z bliźnimi. Służymy im prawdziwie i sprawiedliwie, jeśli okazujemy potrzebną pomoc i nie wprowadzamy w błąd, który później może być przyczyną ich cierpienia¹⁰⁸. Jak nauczał kard. Huzar, „prawda jest osnową dialogu społecznego. Mieć możliwość usłyszenia prawdy, bycia pewnym, że to, co słyszymy, jest prawdą – stanowi wielką duchową wartość”¹⁰⁹.

¹⁰⁴ А. Аржаковський, *Бесіди з Блаженнішим Любомиром Гузаром...*, dz. cyt., s. 73.

¹⁰⁵ Пор. *Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії на празник пророка Іллі (2 серпня 2004 року)*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 4 (2004), s. 181.

¹⁰⁶ Пор. Л. Гузар, *Віра – це дар, який дається не кожному...*, dz. cyt.

¹⁰⁷ Пор. Л. Гузар, *Про гріхи і чесноти*, dz. cyt., s. 80–81.

¹⁰⁸ Пор. тамże.

¹⁰⁹ Л. Гузар, *Потреба говорити*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/02/6/7097992/> [dostęp: 6.02.2019].

Znamy to z historii, a często sami jesteśmy świadkami tego, ile strapien i problemów w życiu ludzi i całych narodów pochodzi ze świadomego szerzenia nieprawdy¹¹⁰. Ludzie lekceważą prawdę i sprawiedliwość, a z tego rodzą się nieufność i wątpliwości, które deformują nasze życie i kierują je ku kłamstwu, złodziejstwu, korupcji. Huzar przestrzega, by nie handlować prawdą i nie sprzedawać jej za wygody, zadowolenie i pieniądze, bo z czasem będziemy cierpieć z tego powodu. Dlatego trzeba budować między sobą relacje oparte na zaufaniu i prawdzie, aby być wiarygodnymi świadkami prawdziwych wartości ludzkich¹¹¹.

Huzar podkreśla, że prawdę trzeba jeszcze umieć powiedzieć, co oznacza, że należy to czynić z miłością do bliźniego, żeby człowieka nią nie „zabić”, ale pomóc mu powstać. Mówi się: „powiedzieć prawdę w oczy”¹¹², ale czy ta prawda pomoże komuś stać się lepszym, zmieni jego życie na lepsze? „Nie sztuka komuś powiedzieć, że jest głupi, ale powiedzieć to tak, żeby człowiek nie obraził się, a zechciał się zmienić i stał się mądrym”¹¹³.

Powiedzenie człowiekowi, który jest na złej drodze, by się zastanowił, nawrócił i starał o przemianę życia, nie jest łatwym zadaniem; wymaga zrozumienia i roztropności¹¹⁴. Naszym celem winno być udzielenie człowiekowi pomocy, by sam doszedł do prawdy, a nie zmuszanie go, by przyjął tę prawdę, którą chcemy mu przekazać. Trzeba unikać jakiegokolwiek gestu, który zaostrzyłby relacje z bliźnim. Nie należy stawiać przeszkód, ale je usuwać. To nie

¹¹⁰ Huzar mówi w kontekście sytuacji na Ukrainie: ludzie wychowani w czasach komunistycznego reżimu żyli izolowani od świata prawdy pod wpływem komunistycznej ideologii z jednej strony oraz kłamstw i przemocy z drugiej strony. Od wielu lat trudno im po upadku starego systemu dojść do normalnego i zdrowego pojmowania rzeczywistości.

¹¹¹ Por. Л. Гузар, *Моральні авторитети*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2015/06/19/7071804/> [dostęp: 19.07.2019].

¹¹² Л. Гузар, *Про себе, церкву і світ...*, dz. cyt.

¹¹³ „Не вимальовуйте Церкви, якої немає” – Кардинал Гузар до журналістів, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_society/45982/ [dostęp: 19.12.2019].

¹¹⁴ Por. „Треба вміти говорити правду” – Блаженніший Любомир (Гузар) до журналістів-католиків, w: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/open_theme/46019/ [dostęp: 21.12.2019].

znaczy, by nie mówić prawdy, ale by wypowiadając ją, nie wywoływać nienawiści¹¹⁵.

Przeciwnieństwem prawdy jest kłamstwo, które jej zaprzecza albo ją zniekształca. Ludzie, a nieraz i całe narody żyją w strukturach kłamstwa i na nim budują swoje życie. Człowiek nie podąża drogą szukania i poznawania prawdy, gdyż skupia się na materialnym wymiarze egzystencji i ulega subiektywnemu rozumieniu rzeczywistości. Drogą do odnalezienia prawdy jest zwrócenie się ku Jezusowi, gdyż – jak uczy papież Franciszek – „prawda znajduje swoje pełne urzeczywistnienie w osobie Jezusa (por. J 14, 6), w sposobie, w jaki żył i umarł, który był owocem Jego relacji z Ojcem”¹¹⁶.

Wiara w Boga daje nam możliwość poznać całą prawdę o sobie i o wszystkim, co nas otacza. Jak zatem postępować z ludźmi, których wychowano w kłamstwie bezbożnych ideologii i którym nie pozwolono odkryć prawdziwych wartości ludzkich? Huzar mówi, że takich ludzi nie wolno osądzać. Wzrastali oni bowiem i wychowywali się na fundamencie ateizmu, karmiąc się kłamstwem. Bombardowani przez cały czas przez telewizję, radio i gazety fałszywą informacją, byli nastawiani jeden przeciw drugiemu i skłóceni z innymi¹¹⁷. Ta propaganda przez tyle lat sączyła się w ich świadomość, że teraz nie mogą myśleć inaczej. Postrzegają rzeczywistość tak, jak im ją przedstawiano przez wiele lat, a w ten sposób były kształtowane całe pokolenia. Trzeba im pomóc dojść do prawdy, a więc należy im mówić prawdę, ale w taki sposób, by nie poniżyć ich godności. To jednak nie wystarczy, gdyż ważniejsze jest, aby żyć prawdą. Słowa bowiem nie przekonują, jeśli za nimi nie idą czyny¹¹⁸. Dlatego też „mówić im prawdę to mało. Oni nie wierzą. Trzeba im wyświadczać dobro”¹¹⁹.

¹¹⁵ Por. Т. Шпайхер, „*Не можна примиритися з тим, хто миру не хоче*” – Любомир Гузар, w: <https://risu.org.ua/ua/index/exclusive/reportage/59138/> [dostęp: 16.02.2019].

¹¹⁶ Franciszek, *Tam gdzie jest kłamstwo, nie ma miłości*, w: http://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2018/documents/papa-francesco_20181114_udienza-generale.html [dostęp: 15.05.2019].

¹¹⁷ Por. Л. Гузар, *Допоможіть біженцям, і вони будуть апостолами єдності...*, dz. cyt.

¹¹⁸ Por. tamże.

¹¹⁹ Tamże.

Prawda jest jedna i powinniśmy przestać usprawiedliwiać swoje grzechy, udając, że wszystko jest na właściwym miejscu. Człowiek musi pozbyć się pychy, a więc przestać udawać kogoś, kim nie jest, a wtedy zniknie wiele problemów i konfliktów¹²⁰. Największa siła to mówić prawdę i żyć w prawdzie, mówić prawdę głośno i bez lęku – zapewnia Huzar¹²¹. A wtedy owocem naszego życia w prawdzie będzie pokój (por. Jk 3, 18).

2.4. Pokój

Koniecznym rysem naszego stawania się człowiekiem zgodnie z odnowionym w Chrystusie obrazem i na podobieństwo do Boga jest pokój. Pokój to owoc naszego życia w prawdzie Bożej i naszego dążenia do dobra. Huzar mówi, że jest on nie tyle efektem naszych wysiłków, ile darem Boga¹²²: „Pokój zostawiam wam, pokój mój daję wam” (J 14, 27). Mówiąc o pokoju w szerszym rozumieniu tego słowa, nie tyle chodzi o brak wojny, ile raczej o wewnętrzną harmonię, o dobre relacje z innymi osobami, o pojednanie z Bogiem¹²³.

Według Huzara, pokój rodzi się wtedy, kiedy człowiek pragnie sprawiedliwości i prawdy oraz stara się wyświadczać dobro bliźniemu. „Pokój oznacza pozytywną atmosferę poszanowania i miłości wobec innych osób, kiedy życzymy im dobra”¹²⁴. Pokój idzie w parze z prawdą, sprawiedliwością i miłością. Tam, gdzie nie kultywuje się tych wartości, nie będzie pokoju. Jeżeli człowiek nie chce żyć w prawdzie i nie szuka sprawiedliwości, to trudno mówić o pokoju; człowiek, który nie jest zdolny do miłości i przebaczenia, nie będzie mógł wprowadzać pokoju¹²⁵.

¹²⁰ Por. *Всеукраїнський християнський форум „Плід правди сіється творцями миру”*, „Людина і світ” 1998, nr 5–6, s. 30.

¹²¹ Por. Л. Гузар, *Нинішня влада – це велетеня на глиняних ногах*, w: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/12/3/6978655/> [dostęp: 30.01.2019]

¹²² Por. Л. Гузар, *Державне самогубство, коли громадяни не користуються правом обирати*, інтер. Ю. Сухаревська, А. Соколенко, „Чорноморські новини”, 2014, nr 82, s. 4.

¹²³ Por. Т. Шпайхер, „Не можна примиритися з тим, хто миру не хоче” ..., dz. cyt.

¹²⁴ *Блаженніший Любомир. Думки у спадок*, dz. cyt., s. 96.

¹²⁵ Por. Т. Шпайхер, „Не можна примиритися з тим, хто миру не хоче” ..., dz. cyt.

Choć w naszych czasach tyle mówi się o pokoju, to w świecie jest wciąż wiele przemocy. Huzar twierdzi, że jest to rezultat dłuższego procesu zepsucia moralnego człowieka¹²⁶. „Czemu upokarzam i napadam na ciemnoskórych, biję dzieci, męczę zwierzęta, stosuję przemoc w rodzinie? To, co teraz się dzieje – to przejaw duchowej degradacji”¹²⁷. Człowiek patrzy na drugiego, myśląc, jak go wykorzystać i zaspokoić swoje pożądanía, a jeżeli nie spełnią się jego oczekiwania, to ów drugi staje się dla niego wrogiem.

Wiele przemocy pokazywanej jest w telewizji i czasami przedstawia się ją pozytywnie. Człowiek przyzwyczaja się do tego i myśli, że tak powinno być. Wiele zła może pojawić się w naszym życiu także wtedy, kiedy naszym bogiem staje się pieniądź. Huzar zauważa, że przeżywamy duchowy kryzys i trzeba się dobrze zastanowić, jak leczyć ludzi nastawionych na zysk i skłonnych dla niego do popełniania bezprawia. Próby okiełznania ich siłą (przemocą) tylko pogorszą sytuację¹²⁸. Jest to problem duchowy, dlatego potrzebna jest Boża mądrość, aby móc pozytywnie kształtować i wychowywać ludzi w klimacie poszanowania godności każdej osoby ludzkiej.

Przeżyć własne życie tak, by nie doznać krzywdy ani nikogo nie skrzywdzić, wydaje się niemożliwe. Relacje z ludźmi są obciążone naszą osobistą, wewnętrzną „innością”, a na międzyludzkie stosunki wpływa wiele różnych czynników. Huzar podkreśla wagę przebaczenia i pojednania, bo życie w agresji i nienawiści niszczy człowieka. „Pojednanie to wzajemne przebaczenie, które wymaga pewnych konkretnych kroków z obu stron i prowadzi do pokoju”¹²⁹. Obie strony muszą najpierw uświadomić sobie i wyznać, że wina jest po jednej i po drugiej stronie, i dlatego ludzie nawzajem zadają sobie ból. Następnie potrzeba

¹²⁶ Huzar ma tu na myśli doświadczenia ze swej przeszłości. W 1945 roku, będąc emigrantem w Austrii, był świadkiem, jak zwolnieni z faszystowskich obozów koncentracyjnych więźniowie okradali miejscowych, niszczyli ich majątki, mordowali. Kiedy dowództwo amerykańskie wydało rozkaz, że takie osoby będą karane, więźniowie ci śmiali się z Amerykanów i mówili: „Oni będą nas straszyć? To, co przeżyliśmy, to nas zniszczyło”. Przeżywszy głód, zimno, przemoc, masowe rozstrzeliwania, zabójstwa, wielu ludzi zdemoralizowało się i zdegenerowało. Zło odcisnęło się mocno na ich życiu. Por. JI. Гузар, *Не треба робити з жінок чоловіків...*, dz. cyt.

¹²⁷ Tamże.

¹²⁸ Por. tamże.

¹²⁹ JI. Гузар, *Про себе, церкву і світ...*, dz. cyt.

pragnienia dobra i pokoju dla obu stron. Na końcu zaś pojednanie ma się dokonać przez akt wzajemnego przeproszenia i wybaczenia¹³⁰.

Na pewno nie od razu można doświadczyć owoców pojednania czy tym bardziej miłości do drugiego człowieka. Na to potrzebny jest czas. Pragnienie dobra i udział w tym naszej woli wniosą pokój w nasze serca i w nasze życie. Gorzej jest, gdy człowiek nie chce pojednania i dobrych relacji z drugą osobą, kiedy jego celem są tylko własne ambicje i plany, które pragnie narzucić innym bez ich zgody. Z kimś takim nie można się pojednać. Huzar twierdzi, że „nie można pojednać się z tym, kto nie chce pokoju, ale trzeba się modlić za niego...”¹³¹. Modlić się to znaczy oddawać tę sytuację Bogu, prosząc, aby Ten, który jest Dawcą pokoju, zesłał mądrość w nasze serca, żebyśmy nie krzywdzili jeden drugiego i nie obrażali Go.

Dla Huzara było ważne, aby ludzie żyli w jedności i pokoju. Rozumiał jednak, że pokój nie przychodzi tak łatwo. Trzeba każdego dnia wiele się trudzić, żeby go osiągać; trzeba uczyć się budować relacje z bliźnimi, szanować drugiego, być zawsze w jedności z Chrystusem, bo to od Niego pochodzi prawdziwy pokój. Życzenie dobra i wyświadczenie go wszystkim to konieczny warunek, którego spełnienie prowadzi do osiągnięcia pokoju. „Jeżeli chcemy czynić dobro bliźnim, to możemy być pewni Bożego błogosławieństwa”¹³². Trzeba więc każdego dnia kroczyć w stronę pokoju, a wtedy prawdziwy pokój wypełni nasze życie.

3. Moralny wymiar ludzkiej egzystencji

Dysharmonia moralna po grzechu pierworodnym istnieje w każdym człowieku. Przedstawia ją obrazowo św. Paweł w swoim Liście do Rzymian: „Nie czynię bowiem dobra, którego chcę, ale czynię to zło, którego nie chcę” (Rz 7, 19). Apostoł stwierdza, że osoba zniewolona, która zgodnie z prawem wie, co jest

¹³⁰ Por. tamże.

¹³¹ Tamże.

¹³² Л. Гузар, *Державне самогубство, коли громадяни не користуються правом...*, dz. cyt., s.

dobrze, pojmuję to umysłem, nie jest jednak w stanie tego czynić: „W członkach zaś moich spostrzegam prawo inne, które toczy walkę z prawem mojego umysłu i podbija mnie w niewolę pod prawo grzechu mieszkającego w moich członkach” (Rz 7, 23). Niewolnictwo moralne jest obecne w rozmaitych formach życia ludzkiego. Człowiek, który je dostrzega, powinien powoli wydobywać się z tej niewoli, dążąc do powrotu do pierwotnego ładu, do moralnego postępowania, które gwarantuje osiągnięcie dojrzałości chrześcijańskiej¹³³.

3.1. Godność osoby ludzkiej

Obecnie na szpaltach czasopism i gazet, w telewizji i w Internecie prowadzona jest szeroko dyskusja na temat wartości życia człowieka. Podejmowane są również próby „oszacowania” tej wartości. Humanisci, filozofowie, teologowie, naukowcy zadają sobie pytanie: kim jest człowiek? Odpowiedzi różnią się ze względu na rozmaite wersje humanizmu, odmienne założenia filozoficzne, sprzeczne poglądy religijne i społeczne. Przeważająca większość tych, którzy zastanawiają się nad pytaniem o egzystencję człowieka, dochodzi do wniosku, że jest on kimś więcej niż tylko doczesnym bytem. Benedykt XVI w jednym ze swoich przemówień powiedział: „Człowiek zawsze jest czymś więcej, niż tym, co widać, gdy na niego patrzymy, czymś więcej, niż tym, czego dowiadujemy się o nim na podstawie doświadczenia. Unikanie pytania o istotę człowieka prowadzi do nieuchronnej rezygnacji z poszukiwania prawdy obiektywnej o istocie ludzkiej pojmowanej integralnie, a w konsekwencji do niezdolności uznania tego, co jest fundamentem godności każdego człowieka”¹³⁴. Nad fundamentem swojej godności powinien zastanowić się każdy człowiek, aby móc uświadomić sobie, kim jest i jaka jest wartość jego życia.

¹³³ Por. W. Granat, *Fenomen człowieka. U podstaw humanizmu chrześcijańskiego*, Lublin 2007, s. 196–197.

¹³⁴ Benedykt XVI, *Aby nauka nie stała się kryterium dobra*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2008, nr 3, s. 34.

Kard. Huzar również w ciągu całego życia zadawał sobie pytania: Kim jest człowiek? Jak stać się prawdziwym człowiekiem? „Jestem zwykłym człowiekiem, jednym z wielu. Moje marzenia to być Człowiekiem. Chciałbym bardzo, aby wszyscy chcieli być Ludźmi, a więc sobą¹³⁵. Bo być Człowiekiem to wielki Boży dar”¹³⁶.

Szukając odpowiedzi w świetle wiary i poznania siebie, kardynał twierdził, że być człowiekiem to znaczy być tym, kim Bóg nas stworzył. Człowiek jest kimś cennym, bo jest Bożym stworzeniem, któremu On nadał Bożą godność. „Pan Bóg stworzył człowieka na swój obraz i podobieństwo i różnymi darami go przyodział”¹³⁷. Godność to jest to, co otrzymaliśmy od Boga. Jest ona przejawem Bożego życia, które nosimy w naszym człowieczeństwie. Mówiąc o godności człowieka, Huzar wyrażał się w bardzo zrozumiały i prosty sposób, świadomy naszego nieziemskiego pochodzenia i naszej przynależności do świata Bożego¹³⁸. Rozumienie jej jest nierozdzielnie związane z tym, że człowiek jest stworzeniem Bożym. „Będąc świadomy swego pochodzenia i godności, człowiek powinien starać się poznać siebie i postępować zgodnie ze swoją godnością”¹³⁹.

Jak zauważa Huzar, jedną z cech wskazujących na wyjątkowość ludzkiej godności jest wspomniana już w kontekście wolności odpowiedzialność, czyli gotowość przyjęcia konsekwencji wynikających z podjętych decyzji. „Dojrzałość osoby poznaje się po tym, na ile jest ona gotowa brać odpowiedzialność za swoje czyny”¹⁴⁰. My jesteśmy jednak tylko ludźmi i boimy się konsekwencji naszych uczynków, dlatego w życiu uciekamy od odpowiedzialnych decyzji albo od

¹³⁵ Problem „bycia człowiekiem” Huzar pokazuje na przykładzie starożytnej Grecji i filozofa Diogenesa, który biegał w ciągu dnia po placu miasta z zapaloną świecą i „szukał człowieka”. W pojęcie „być człowiekiem” Huzar wkłada głębsze rozumienie, polegające na uświadomieniu sobie własnej godności i zgodnym z nią życiu. Por. *Блаженніший Любомир. Думки у спадок*, dz. cyt., s. 4.

¹³⁶ Ю. Бережко-Камінська, *З останніх слів Любомира Гузара*, „Ірпінський Вісник” 2017, nr 23, s. 2.

¹³⁷ Cytat z cichej modlitwy kapłana na Świętej Liturgii św. Jana Złotoustego we wschodnim obrządku. *Священна і Божественна Літургія Святого отця нашого Йоана Золотоустого*, w: *Синод Ієрархії УГКЦ*, 1988, s. 28.

¹³⁸ Por. Л. Гузар, *Про гріхи і чесноти*, dz. cyt., s. 45.

¹³⁹ Л. Гузар, *Про роль Церкви в соціальному житті*, dz. cyt., s. 3.

¹⁴⁰ *Блаженніший Любомир. Думки у спадок*, dz. cyt., s. 6.

konsekwencji naszych wyborów. Są tacy – zauważa Huzar – którzy nie mają odwagi podjąć decyzji, bo boją się odpowiedzialności, jaką poniosą¹⁴¹. „Naszym obowiązkiem jest jednak być sobą i odpowiadać na wezwania Pana”¹⁴². Mając poczucie własnej godności, powinniśmy ignorować lęk i świadomi swojego człowieczeństwa, wziąć na siebie odpowiedzialność.

Drugą cechą godności ludzkiej jest według Huzara prostota. „Człowiek godny jest prosty, to znaczy ma wysoką duchową kulturę”¹⁴³. Być człowiekiem to być sobą – nie chodzi o to, by uważać się za kogoś lepszego od innych czy mieć wysokie mniemanie o sobie, jeździć drogim samochodem, nakładać złotą biżuterię, ubierać się według ostatniego krzyku mody. Człowiek jest piękny nie przez rzeczy materialne, które posiada, ale wtedy, gdy realizując duchowe wartości, ukazuje swoją godność¹⁴⁴. Taki człowiek, zatroskany o swoje życie wewnętrzne, ukazuje swoją prostotę¹⁴⁵. Ale jest wielu ludzi – stwierdza Huzar – którzy udają kogoś innego, świadomie grają różne role, żeby tylko nie być prostym i autentycznym, czyli nie być sobą. Osoby dojrzałe, świadome swojej godności, nigdy nikogo nie udają, ale pokazują się takimi, jakie są¹⁴⁶. Na tym też polega ludzka prostota: człowiek żyje w prawdzie o sobie.

Poznając swoją wartość, człowiek może stać się zarozumiały, co jest przeciwieństwem autentyczności i prostoty. Kiedy przypisuje tylko sobie i swoim zdolnościom całe dobro, które w sobie odkrywa, wykrzywia rozumienie własnej godności. Huzar mówi, że dumny myśli o sobie, iż tylko on jeden jest na świecie zdolny i dobry, że nie ma drugiego takiego. Swoją pychą poniża innych, a siebie

¹⁴¹ Por. tamże.

¹⁴² Tamże.

¹⁴³ Л. Гузар, *Ціль свободи є робити добро...*, dz. cyt.

¹⁴⁴ Huzar uważa, że nie wszystko, co jest drogie, wygląda pięknie. Piękno dotyczy innej płaszczyzny, pochodzi ze świata duchowego i składa się z bardzo prostych elementów. Daje tu przykład mistrzów sztuki: Rembrandta, Picassa, Michała Anioła czy innych, których obrazy nie muszą być ozdobione złotem, bo ich piękno i wartość postrzega się na płaszczyźnie duchowej, a ich bezcenneść zawiera się w prostocie i jednocześnie w geniuszu artysty; por. tamże.

¹⁴⁵ Por. tamże.

¹⁴⁶ Por. Л. Гузар, *Віра – це спосіб спілкування з Богом...*, dz. cyt.

stawia w centrum. Takich ludzi Huzar nazywa „małymi”¹⁴⁷. To ci, którzy myślą tylko o sobie, szukają wszędzie tylko swojej korzyści; myślą jedno, mówią drugie, a czynią jeszcze coś innego; nie szanują bliźnich. A najgorszą cechą „małego człowieka” jest to, że nie pojmuje, jak wielką ma w sobie godność, i nie potrafi wykorzystać darów danych przez Boga dla wspólnego dobra. Niestety, takich ludzi jest dzisiaj wielu¹⁴⁸.

Gdzie znaleźć wyjście w takiej sytuacji? – pyta Huzar. Jest nim jedynie wychowanie; nie ma bowiem innych leków na choroby społeczne, jak tylko wychowanie, i to takie, które afirmuje we wszystkim osobę ludzką. Dlatego „to za mało – walczyć i karać (...) ważne jest skoncentrować się na tym, jak kształtować, jak uświadamiać ludziom ich godność i uczyć ich szanować godność innych”¹⁴⁹.

Na bolączki społeczne Huzar proponuje dawno znaną, a zapomnianą już przez ludzi „receptę” – pracować nad sobą i rozwijać swoją ludzką godność wraz ze wszystkimi darami, jakie otrzymaliśmy od Boga. Używając ich dla dobra innych, należy pamiętać, że ponosimy odpowiedzialność za wykorzystanie powierzonych nam przez Boga darów¹⁵⁰. Takie podejście do rozwiązywania problemów społecznych można zastosować wobec wszystkich, niezależnie od narodowości czy miejsca zamieszkania. Kiedy kolejni ludzie będą kroczyć drogą pracy i modlitwy, liczba „małych ludzi” w społeczeństwie znacznie się zmniejszy.

Wartość człowieka wypływa z jego godności, której wielkość odśłania się w świetle Bożej prawdy. Huzar zaznacza, że nie można oceniać człowieka za to, co osiągnął, ale na ile chciał i starał się osiągnąć to dobro, do którego zmierzał. Może nie wszystko, ku czemu zmierzamy, uda się osiągnąć, ale nasza praca i staranie uczynią nas chociaż trochę lepszymi ludźmi¹⁵¹. Dlatego nie możemy oceniać innych tylko po ich zachowaniu, bo nie znamy ich wysiłków i dążeń.

¹⁴⁷ Mówiąc o „małych ludziach”, Huzar ma uwadze polityczną sytuację na Ukrainie. Ludzie, którym powierzona została władza, wykorzystują ją tylko dla własnego wzbogacenia, nie myśląc o obowiązkach i odpowiedzialności przed narodem. Godność nie ma dla nich żadnego znaczenia; por. Л. Гузар, *Велика країна малих людей*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2013/06/21/6992808/> [dostęp: 21.07.2019].

¹⁴⁸ Por. tamże.

¹⁴⁹ Л. Гузар, *Україніям все ще складно довіряти...*, dz. cyt.

¹⁵⁰ Por. Л. Гузар, *Велика країна малих людей...*, dz. cyt.

¹⁵¹ Por. *Бути людиною. Збірник цитат...*, dz. cyt., s. 6.

Należy zaś starać się o to, by stawać się Człowiekiem przez duże C, którego można rozpoznać po tym, że „po rozmowie z nim czujemy się lepsi, bogatsi i świadomi tego, że jakieś dobro przyjęliśmy od tego człowieka”¹⁵².

3.2. Zasady moralne i ich rola w osiągnięciu pełni człowieczeństwa

Człowiek świadomy swej godności dba o swoje życie duchowe i postępowanie moralne. Życie duchowe przejawia się w wierze, a wiara ma również wymiar moralny, który obejmuje i wydoskonala przyjęcie i zachowywanie Bożych przykazań¹⁵³. „Zagadnienia moralne nurtują każdego człowieka i angażują wszystkich, także tych, którzy nie znają Chrystusa i Jego Ewangelii, a nawet nie znają samego Boga. (...) Właśnie poprzez życie moralne otwiera się przed wszystkimi droga zbawienia”¹⁵⁴.

Dla Huzara życie moralne człowieka wiąże się z duchownym doświadczeniem i poznaniem Boga. Zauważa on, że wiele jest osób, ale mało ludzi w pełnym rozumieniu znaczenia tego słowa, którzy postępowaliby zgodnie z zasadami moralnymi¹⁵⁵. Wzywa więc wszystkich, by starali się być prawdziwymi ludźmi, zgodnie z wolą Bożą¹⁵⁶. Sam także dążył do tego, by stać się prawdziwym człowiekiem¹⁵⁷.

Zasadą zobowiązującą nas do moralnego postępowania jest inny człowiek i jego godność. Będziemy zadowoleni z życia tylko wtedy, gdy zapagniemy wysokich i czystych ideałów, które wyrażają się w miłości ofiarnej z uwagi na

¹⁵² Л. Гузар, *Про роль Церкви в соціальному житті*, dz. cyt., s. 3.

¹⁵³ Por. VS 89.

¹⁵⁴ VS 3; Por. KK 16.

¹⁵⁵ Człowiek w pełnym znaczeniu tego słowa w rozumieniu Huzara to osoba, która sprawia na innych pozytywne wrażenie (świadectwem swojego moralnego zachowania). W relacjach z takim człowiekiem stajemy się zawsze lepsi; por. *Блаженніший Любомир. Думки у спадок*, dz. cyt., s. 4.

¹⁵⁶ Tamże.

¹⁵⁷ W przeprowadzonej przez gazetę „Новое время” w 2015 roku ankiecie na pytanie „Kto jest moralnym autorytetem dla Ukraińców?” Huzar zajął pierwsze miejsce z dziesięciu wskazanych osób; por. В. Сич, *Напередодні Дня незалежності журнал Новое Время визначив список моральних авторитетів країни*, w: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/nv-30-naperedodni-dnja-nezalezhnosti-zhurnal-novij-chas-viznachiv-spisok-moralnih-avtoritetiv-krajini-64972.html> [dostęp: 21.08.2019].

dobro bliźniego¹⁵⁸. „Jeżeli będziemy myśleć tylko o zaspokojeniu własnych potrzeb, nie spełnimy się”¹⁵⁹. Dla Huzara człowiek moralnie świadomy to taki, który życzy innym dobra i je czyni, buduje zdrowe relacje we wspólnocie, żyje uczciwie i twórczo, pracuje i ofiarowuje swój czas i swoje siły na potrzeby bliźnich. Należy nieść światu dobro, miłosierdzie i miłość. Każdą profesję Huzar postrzega jako służbę. Lekarz, nauczyciel, pisarz, robotnik czy polityk – ma służyć bliźnim, gdyż „kiedy dajemy, wtedy stajemy się bogatsi”¹⁶⁰. Ubożejemy, gdy brakuje nam starania i chęci do wzajemnej pomocy. Dlatego nie możemy być obojętni na to, co dzieje się w naszym otoczeniu¹⁶¹.

Kiedy człowiek żyje i kieruje się autentycznymi, zdrowymi wartościami duchowymi, polepsza się jakość moralna jego życia. Wtedy staje się przykładem dobrego postępowania dla innych ludzi. Tym samym rośnie jego autorytet w otoczeniu, w którym przebywa. Huzar podkreśla, że „ludzie zaczynają ufać człowiekowi wtedy, kiedy mówi prawdę i sam nią żyje”¹⁶². Dostrzegają, że taka osoba nie tylko ucieka od wszelkiej nieprawości, ale też stara się z nią walczyć¹⁶³. Wtedy przyciąga innych, budzi zaufanie, a inni chcą go słuchać i naśladować.

Huzar zachęca zwłaszcza ludzi młodych do naśladowania dobrego przykładu wybitnych i moralnie dojrzałych osób: „Teraz człowiek, szczególnie młody, powinien uważnie przyglądać się, jak ludzie postępują. Szukać tych, którzy są dobrym przykładem do naśladowania, a trzymać się z daleka od takich, których postępowanie nas gorszy albo obraża”¹⁶⁴. Przestrzega też, aby nie osądzać tych, których postępowanie jest niemoralne, ale także, by ich nie naśladować¹⁶⁵.

Długoletnie panowanie ideologii komunistycznej, która obiecywała ludziom drogę do „światlanej przyszłości”, pozostawiło coś niedobrego w

¹⁵⁸ Por. Блаженніший Любомир. Думки у спадок, dz. cyt., s. 9.

¹⁵⁹ Tamże.

¹⁶⁰ Tamże.

¹⁶¹ Por. tamże.

¹⁶² Л. Гузар, Про роль Церкви в соціальному житті, dz. cyt., s. 3.

¹⁶³ Por. Л. Гузар, Я б дуже хотів, щоб влада почала справді діяти в душі майдану, інтер. М. Карапінка, w: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/interview/61762/ [dostęp: 23.11.2019].

¹⁶⁴ Л. Гузар, Люди не люблять цінностей..., dz. cyt.

¹⁶⁵ Por. tamże.

umysłach i sercach współczesnych Ukraińców. Komunistyczny reżim dążył do panowania nad ludźmi, chciał ich uczynić niewolnikami swojej ateistycznej ideologii i osłabić wolę kierowania się w życiu zasadami moralnymi. Jak zauważa Huzar, wychowywano ludzi w duchu zniechęcenia i pasywności, starając się odebrać im możliwość twórczego i swobodnego rozwoju własnej osobowości. Mówiło się, że partia o wszystko zadba, a człowiek miał być jedynie bezwolnym wykonawcą absurdalnych idei władzy komunistycznej. Nad wszystkim zaś panował duch przemocy i strachu¹⁶⁶.

Taki sposób wychowania odbił się negatywnie na społeczeństwie, w którym oligarchowie okradają państwo, nadużywają władzy i posuwają się do korupcji. A człowiek sprawiedliwy, żyjący moralnie i realizujący prawdziwe wartości często jest nieszanowany, poniżany i uważany za nieudacznika. Dlatego – mówi Huzar – konieczną rzeczą jest teraz pracować nad reedukacją starszego pokolenia i wychowywaniem młodzieży¹⁶⁷. Kardynał jest przy tym świadom, że trudna i mało prawdopodobna jest zmiana mentalności i postaw starszego pokolenia, uformowanego za czasów komunistycznego reżimu. Więcej uwagi trzeba zatem poświęcić wychowaniu młodego pokolenia, od którego zależy przyszłość społeczeństwa¹⁶⁸.

Zdaniem Huzara, wychowywać to nie znaczy tylko przekazywać wiedzę i informacje na jakiś temat w szkole czy na uniwersytecie, ale starać się uformować młode pokolenie tak, aby wyrosło na uczciwych, pracowitych i odpowiedzialnych ludzi, szanujących godność własną i innych¹⁶⁹. Czyniąc coś dla siebie, człowiek winien mieć na uwadze także drugiego, nawet najmniejszego, i nie pozbawiać go jego praw. Po tym można poznać człowieka dobrze wychowanego¹⁷⁰.

Wychowanie powinno zaczynać się w rodzinie, a później znaleźć kontynuację w szkole i w Kościele. Te instytucje są odpowiedzialne za

¹⁶⁶ Л. Гузар, *Наша влада – люди духовно поранені...*, dz. cyt.

¹⁶⁷ Блаженніший Любомир. *Думки у спадок*, dz. cyt., s. 79.

¹⁶⁸ Пор. Л. Гузар, *Є проблема: від понеділка до суботи...*, dz. cyt.

¹⁶⁹ Л. Гузар, *Ми є людьми, які щойно пробуджуються до свободи...*, dz. cyt.

¹⁷⁰ Л. Гузар, *Україніям все ще складно довіряти...*, dz. cyt.

ukszałtowanie prawdziwej duchowości i moralności w człowieku. W rodzinie dziecko od urodzenia doświadcza szczególnej troski, która powinna uwzględniać kształtowanie jego postawy religijnej i moralnej. Rodzice uczą je modlitwy, wiary w Boga, a przez swój przykład zachęcają do moralnego postępowania¹⁷¹.

Również szkoła i uniwersytet powinny przyczyniać się do wychowania młodzieży w sferze kultury i moralności. W wypełnianiu tego wielkiego i odpowiedzialnego zadania powinien wspierać rodziców także Kościół i przyczyniać się do tego, aby młodzi ludzie mogli dążyć do osiągnięcia pełni człowieczeństwa. Bóg jest źródłem duchowej inspiracji do wypełnienia życia ludzkiego dobrem i miłością. Dlatego Kościół i organizacje religijne poprzez przepowiadanie, nauczanie katechetyczne, organizowanie różnego rodzaju dobroczynnych akcji mają zadanie wychowywać obywateli¹⁷².

Każdy człowiek, który chce być dobrym i należycie wypełnić swoje powołanie, powinien dużo pracować nad sobą i kształtować swoją postawę moralną. W tym celu musi podjąć wysiłek samowychowania. Biorąc w nim udział rozum i wola, która dąży do dobra; potrzebna jest też cierpliwość i wytrwałość. Człowiek, budując własne życie na moralnych zasadach, osiąga pełnię rozwoju osobowego i szczęście. Wtedy też znajduje zadowolenie w życiu, a sam może podobać się Bogu i być powodem do radości dla bliźnich.

3.3. Człowiek a dobra materialne

Każdy człowiek na jakimś etapie swego życia ma potrzebę korzystania z dóbr materialnych. Taki jest wymóg jego doczesnego bytowania. Bóg wszystko przewidział i dał ludziom w posiadanie całą ziemię oraz wszystko, co na niej jest (por. Rdz 1, 28). Paweł VI mówi: „Wszystkie rzeczy na świecie zostały stworzone dla człowieka (...) i każdy człowiek ma prawo otrzymać to, co dla niego jest konieczne”¹⁷³. Problem powstał później, kiedy człowiek utracił relację z Bogiem i

¹⁷¹ Л. Гузар, *Віра – це дар, який дається не кожному*, dz. cyt.

¹⁷² *Блаженніший Любомир. Думки у спадок*, dz. cyt., s. 79.

¹⁷³ pp 22.

obciążony pożądlivością wprowadza niepokój i toczy wojny o panowanie nad dobrami materialnymi.

Właściwego podejścia do dóbr materialnych uczy nas Jezus w Ewangelii. Czyni to w spotkaniu z bogatym młodzieńcem (Mk 10, 17–27; Mt 19, 16–26; Łk 18, 18–27), które kończy słowami: „Jak trudno jest bogatym wejść do królestwa Bożego (...). Łatwiej jest wielbładowi przejść przez ucho igielne, niż bogatemu wejść do królestwa Bożego”.

Pytanie o stosunek człowieka do dóbr materialnych zawsze niepokoiło tych, którzy chcieli odnowić relacje z Bogiem i ocalić własne człowieczeństwo od pożądlivości. Stąd pojawiały się pytania: Czy moralnie jest być bogatym? Kiedy posiadanie dóbr materialnych staje się grzechem? Niektórzy myślą bowiem, że być bogatym to być stuprocentowym grzesznikiem¹⁷⁴.

„Być bogatym? – To dobrze, nie jest to grzech”¹⁷⁵ – twierdzi Huzar. Samo bogactwo zdobyte w sposób uczciwy i sprawiedliwy w żadnym razie nie jest grzechem. Ale bogactwo może być niebezpieczne i kryć w sobie zagrożenie – mówi kardynał. Człowiek może zejść z dobrej drogi i zacząć nieuczciwie wykorzystywać swój majątek: krzywdzić bliźnich i gardzić nimi, szczególnie ubogimi (por. Łk 16, 19–31), używać bogactwa tylko dla swoich potrzeb i przyjemności (por. Łk 12, 16–21), być zbyt mocno przywiązany do dóbr materialnych (por. Mk 10, 17–27)¹⁷⁶. „Złem nie są pieniądze, ale ich używanie. Mało kto umie być bogatym. Bogactwo często nie tylko kusi, ale w wielkim stopniu niszczy”¹⁷⁷.

¹⁷⁴ Nasze pojmowanie bogactwa – mówi Huzar – to spadek po komunistycznych czasach. Jesteśmy ich spadkobiercami i nie jest łatwo pozbyć się tej mentalności. Ale w historii dotyczyło to nie tylko Ukrainy. Dla przykładu, rewolucja przemysłowa XIX wieku wykorzystywała ludzi jako siłę roboczą bez należytą zapłatę i bez poszanowania pracy. Bogaci kpili sobie z biednych. Stąd przekonanie, że ten, kto jest bogaty, jest amoralnym człowiekiem; por. *Де скарб твої...*, dz. cyt., s. 19.

¹⁷⁵ Tamże, s. 11.

¹⁷⁶ Por. *Три дороги. Бесіди Блаженнішого Любомира...*, dz. cyt., s. 23.

¹⁷⁷ Л. Гузар, *Людина з янголом на плечі*, інтерв. Г. Титиш, П. Шеремет, w: <https://life.pravda.com.ua/society/2016/08/29/217171/> [dostęp: 29.08.2019].

Dla Huzara bogactwo to dar, który domaga się odpowiedzialnego wykorzystania¹⁷⁸. Jeżeli człowiek jest bogaty, to nie znaczy, że może czynić wszystko, co zechce: gardzić biedniejszymi od siebie, nie przestrzegać prawa, szukać zadowolenia tylko w majątku, który stał się jego udziałem. Taki sposób używania dóbr materialnych prowadzi do degradacji osoby.

Huzar naucza, że trzeba umieć być bogatym, aby wykorzystać ten dar dla szerzenia dobra¹⁷⁹. Pieniądz nie powinien panować nad człowiekiem, to człowiek powinien być panem pieniądza. Bogaci ludzie mogą czynić wiele dobra dla kultury, mogą pomagać biednym, dać ubogim pracę, wspierać osierocone dzieci i akcje dobroczynne i angażować się w różne dobre dzieła¹⁸⁰. Trzeba pamiętać, że bogactwo jest Bożym darem i poprzez uczciwą pracę i pomoc bliźnim możemy uczynić je błogosławieństwem dla siebie i własnej rodziny – mówi Huzar. „Być bogatym nie jest grzechem; dlatego jestem przekonany, że niebo dla bogatych nie jest zamknięte, jeżeli pamiętają, że ich bogactwo to dar Boży”¹⁸¹.

Dzisiejszy świat poprzez swoją konsumpcyjną kulturę, internet, mass media chce przekonać człowieka, że będzie szczęśliwy, tylko posiadając dużo różnych rzeczy. Huzar zauważa, że większość ludzi walczy ze wszystkich sił o to, by posiadać dużo pieniędzy, domów, samochodów i żyć wygodnie, a nawet luksusowo. Gromadząc bogactwo, człowiek stale jednak odczuwa, że czegoś brakuje mu do pełni szczęścia.

Pożądliwość dóbr materialnych jest w dzisiejszych czasach wielkim problemem, który dotyka wszystkie klasy społeczne. Ludzie, którzy są biedni, również nie są w sercu wolni od pożądliwości bogactw i wyrażają to przez zawiść, osądzanie, narzekanie, gniewanie się na innych i na cały świat. Huzar zauważa, że

¹⁷⁸ Por. *Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії на празник Господнього Богоявлення (19 січня 2005 року)*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 5 (2005), s. 179.

¹⁷⁹ Huzar daje przykład bogatego i wielkiego człowieka: Andrzeja Szeptyckiego, metropolity UGKC. Pochodził on z bardzo zamożnej rodziny i odziedziczył duży majątek, którego część ofiarował Kościołowi i ludziom ubogim, angażując się w wiele dobrych dzieł. Zdaniem Huzara, Szeptycki był człowiekiem, który umiał być bogaty; por. *Де скарб твоїй...*, dz. cyt., s. 20.

¹⁸⁰ Л. Гузар, *Нині багатим складніше, ніж бідним*, інтер. Ж. Куява, w: <https://credo.pro/2010/11/36866> [dostęp: 22.11.2019].

¹⁸¹ Por. *Де скарб твоїй...*, dz. cyt., s. 22.

dzisiejszym problemem wcale nie jest ubóstwo, ale bogactwo – choroba, której podstawą jest materializm¹⁸².

„Bieda i bogactwo to stan duszy”¹⁸³ – mówi Huzar; bogaty człowiek często jest biedny duchowo. Całe życie poświęca temu, by gromadzić coraz więcej dóbr ziemskich. Wydaje mu się, że ma ich ciągle za mało. Tymczasem człowiek powinien pamiętać, że gromadzenie dóbr nie jest celem jego życia. „Pieniądze nie czynią nas szczęśliwymi – pieniądze jedynie uspokajają nerwy”¹⁸⁴. Szczęście daje człowiekowi nie tyle posiadanie czegoś, ile wewnętrzne usposobienie – pokój i zadowolenie w sercu. Pieniądz służy do osiągania szlachetnych celów, gdy przynosi korzyść bliźnim i tym samym pozwala człowiekowi znaleźć szczęście¹⁸⁵. Wszystko zależy od człowieka i od sposobu, w jaki patrzy na posiadanie bogactwa.

Huzar jest przekonany, że brak jakichś dóbr materialnych nie czyni jeszcze człowieka nieszczęśliwym. Ewangelia przypomina nam o „szczęśliwych ubogich w duchu” (Mt 5, 3); nie chodzi tutaj o biedaków, którzy nie chcą pracować i stale próżnują. Taki sposób życia nie zasługuje na naśladowanie. Ubogi to ten, kto jest zadowolony z tego, co ma; ktoś, komu nie potrzeba wielu rzeczy materialnych, aby żyć szczęśliwie, i dla kogo najważniejsze w życiu są dobre relacje z Bogiem i bliźnimi¹⁸⁶.

„Bóg jest z potrzebującymi, z pokrzywdzonymi nie dlatego, że oni są biedni, ale dlatego, że są najczęściej krzywdzeni”¹⁸⁷. Są biedni, bo zostali okradzeni przez bogatych, którzy wzbogacili się ich kosztem¹⁸⁸. Człowiek biedny może być szczęśliwy, jeżeli jego życie ma wymiar duchowy, a priorytetem nie są

¹⁸² Huzar ma na myśli, że ludzie oddali się wyłącznie materialnemu sposobowi istnienia, zapominając o duchowym wymiarze życia; por. Л. Гузар, *Нині багатим складніше...*, dz. cyt.

¹⁸³ Tamże.

¹⁸⁴ Por. *Бути людиною. Збірник цитат...*, dz. cyt., s. 86.

¹⁸⁵ Л. Гузар, *Ціль свободи є робити добро...*, dz. cyt.

¹⁸⁶ Л. Гузар, *Дорога до себе*, w: *Департаментом інформації УГКЦ*, 2010, płyta CD w formacie MP3.

¹⁸⁷ А. Аржаковський, *Бесіди з Блаженнішим Любомиром Гузаром...*, dz. cyt., s. 166.

¹⁸⁸ Huzar ma tu na myśli sytuację ekonomiczną na Ukrainie. W ostatnich 30 latach niepodległości nie udało się zbudować szczęśliwego i rozwiniętego państwa. Przyczyną tego stanu rzeczy jest totalna korupcja na wszystkich szczeblach władzy i chęć wzbogacenia się kosztem obywateli. Taki system doprowadził kraj do skrajnego ubóstwa.

dobra materialne, ale wartości moralne. Życiu ubogiego towarzyszą cierpienie i ofiary, ale zapłata za nie to wieczne szczęście, „ponieważ do nich należy królestwo niebieskie” (Mt 5, 3).

Tak ubóstwo, jak i bogactwo według Huzara nie są zaletą ani grzechem. Każdą z tych sytuacji należy właściwie wykorzystać. Zarówno jedno, jak i drugie może stać się dla ludzi błogosławieństwem albo przekleństwem. To jest wyzwanie dla każdego: odkryć w sobie i zrealizować potencjał, jaki złożył w nas Stwórca, aby napędzać świat dobrem i miłością.

Huzar akcentuje odpowiedzialność za otrzymane dary niezależnie od naszego stanu posiadania. „Nie pieniądze, nie bogactwo jest ważne, ale to, z jakim sercem zwracamy się do bliźnich. Trzeba słuchać nie tylko uszami, ale i sercem...”¹⁸⁹. Aby być dobrym człowiekiem, potrzebne są nie pieniądze, lecz szlachetne pragnienia i praca w kształtowaniu swojej osobowości. Człowiek powinien w pewnym sensie dokonać wyboru „opcji fundamentalnej”, czyli „musi wypracować swój ideał, kim chce być: czy błyszczeć swoimi diamentami, czy zaletami ducha”¹⁹⁰.

Kim jest człowiek? To pytanie niepokoiło ludzi w całej historii i spór o koncepcję człowieka toczy się do dziś. Huzar nie wdaje się w filozoficzną dyskusję nad sensem i istotą ludzkiego bytowania. Dla niego nie ma lepszego sposobu na opisanie tego, kim jest człowiek, jak chrześcijaństwo, które ukazuje osobę ludzką jako byt stworzony na obraz i podobieństwo Boże (por. Rdz 1, 26–27) i wyzwolony z niewoli zła drogocenną krwią Chrystusa, Syna Bożego (por. 1 P 1, 18–19). Działanie człowieka odpowiadające jego godności i powołanie do pełni życia ukazuje Ewangelia, która odsłania transcendentny, duchowy i moralny wymiar ludzkiej egzystencji. To na niej Huzar opiera swoje nauczanie o autentycznych wartościach w życiu i z niej czerpie wskazania, jak mądrze i dobrze żyć, aby coraz pełniej stawać się człowiekiem. Z jego słów wypływa przekonanie,

¹⁸⁹ Л. Гузар, *Нині багатим складніше...*, dz. cyt.

¹⁹⁰ *Де скарб твоїй...*, dz. cyt., s. 26.

że nie ma na świecie doskonalszego wzoru prawdziwego człowieczeństwa niż ten, który daje ludziom sam Chrystus – obraz Boga Niewidzialnego (por. Kol 1, 15), miara wielkości (por. Ef 4, 13), Droga, Prawda i Życie (por. J 14, 6).

ROZDZIAŁ III

CZŁOWIEK W *COMMUNIO PERSONARUM*

W narodzin człowiek staje się istotą społeczną. Naznaczony bezbronnością i niezdolny do samodzielności, od momentu zaistnienia potrzebuje opieki ze strony innych. Jego pełne uczestnictwo we wspólnocie ludzkiej wymaga czasu i odpowiedniego przygotowania. Lubomyr Huzar stwierdza, że przygotowanie człowieka do życia społecznego wyraża się także w ukazaniu mu jego godności i indywidualności, od tego bowiem zależy przyszłość nie tylko danej osoby, ale i społeczności: „Jakie będzie rozumienie samego człowieka, jego godności, jego natury, takie będzie państwo, taki będzie naród”¹.

W niniejszym rozdziale zostanie przedstawione nauczanie Huzara dotyczące rodziny jako pierwszej i podstawowej wspólnoty, w której dojrzewa człowiek. Huzar zwraca uwagę na prądy intelektualne i procesy zagrażające życiu rodzinnemu oraz na potrzebę odpowiedzialności za wychowanie osoby jako jednostki i członka społeczności. W drugiej części rozdziału pochylimy się nad kwestią tworzenia i rozwoju społeczno-kulturowej wspólnoty na Ukrainie oraz nad ekologią i migracją jako wyzwaniami, które stają przed dzisiejszym społeczeństwem.

1. Małżeństwo i rodzina z perspektywy katolickiej

Najważniejszą komórką społeczeństwa jest rodzina; to na niej opiera się życie społeczeństw, narodów i całej rodziny ludzkiej. Św. Jan Paweł II mówi, że „małżeństwo i rodzina stanowią jedno z najcenniejszych dóbr ludzkości”². Jakość życia w rodzinie wpływa na przyszłość wychowywanej w niej osoby i na jej

¹ Л. Гузар, *Людська гідність: значення для розвитку Української держави*, w: *Сучасна політична нація: духовно-моральні, культурно-етичні та соціально-економічні засади розвитку: матеріали XIV науково практичної конференції*, ред. Ю. Чугаєнко, С. Єрохін, та ін., Київ 2014, s. 11.

² FC 1.

sposób funkcjonowania w rzeczywistości. Jakość życia rodzin nie jest obojętna Kościołowi. To od nich bowiem zależy przekaz wiary i formacja duchowa przyszłych pokoleń, które z czasem będą zakładać nowe rodziny, kształtować życie społeczne i budować przyszłość³.

1.1. Rodzina jako podstawowe środowisko życia ludzkiego

W wszechświecie stworzonym przez Boga człowiek powołany został do życia jako uwieńczenie Bożego dzieła stwórczego i jemu zostało dane panowanie nad wszelkim stworzeniem (por. Rdz 1, 26). Człowiek został też powołany do życia we wspólnocie. „Stworzył ich jako mężczyznę i kobietę. I błogosławił ich mówiąc: Bądźcie płodni, rozmnażajcie się (...)” (Rdz 1, 27–28). Bóg stworzył człowieka: mężczyznę i kobietę, aby założyli rodzinę. „Na mocy przymierza miłości małżeńskiej, mężczyzna i kobieta «już nie są dwoje, lecz jedno ciało» (Mt 19, 6) i powołani są do ciągłego wzrostu w tej komunii poprzez codzienną wierność małżeńskiej obietnicy obopólnego całkowitego daru”⁴.

Najmniejszą, ale i najważniejszą komórką społeczeństwa jest rodzina⁵. Jej zaistnienie zapoczątkowuje zawarcie małżeństwa: „głęboka wspólnota życia i miłości małżeńskiej ustanowiona przez Stwórcę i unormowana Jego prawami zawiązuje się przez przymierze małżeńskie, czyli przez nieodwołalną osobistą zgodę”⁶. Ta wspólnota dwóch osób staje się rodziną, gdy jako owoc miłości małżeńskiej pojawiają się dzieci.

Również kard. Huzar często zwraca w swoim nauczaniu uwagę na tę pierwszą i podstawową wspólnotą życia ludzkiego, jaką jest rodzina. W niej człowiek otrzymuje dar życia i pierwszą formację. Rodzina jest częścią społeczeństwa, narodu, państwa i całej ludzkiej rodziny⁷. Huzar zadaje sobie

³ Zob. KDK 52.

⁴ FC 19.

⁵ Por. *Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії з нагоди Всеукраїнської прощі до Зарваниці (10 серпня 2003)*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, s. 177.

⁶ KDK 48.

⁷ Por. Л. Гузар, *Духовна криза починається з браку любові в сім'ї*, інтер. О. Вільчинський, w: <https://credo.pro/2013/05/82927> [dostęp: 11.05.2019].

pytanie: „Jaką chcielibyśmy widzieć tę pierwszą wspólnotę, w której dziecko powinno wzrastać?”⁸. Ma ona niezwykle istotne zadanie do spełnienia, gdyż życie człowieka bierze początek w rodzinie i od niej zależy jego przyszłe szczęście.

Niezależnie od tego, czy w dalekiej przeszłości, czy w dzisiejszych czasach, miłość między mężczyzną i kobietą jest fundamentem dla budowania rodzinnej wspólnoty. Czy to wczoraj, czy dzisiaj, czy jutro, mówi Huzar, relacja łącząca mężczyznę i kobietę ma niezwykle istotne znaczenie dla całej ludzkości i dla każdego człowieka osobiście⁹. Potrzeba, aby była to relacja oparta na miłości, charakteryzująca się stabilnością i trwałością.

Dwie osoby, które chcą zawrzeć małżeństwo, często bardzo różnią się od siebie, to znaczy mają odmienne poglądy na życie, różne charaktery, przyzwyczajenia, pragnienia, słabości. Zdaniem Huzara pragnienie wspólnego życia powinno przynaglić tych dwoje do refleksji, czy naprawdę są zdolni być razem przez całe życie, czy to pragnienie jest dostatecznie silne, by wytrzymało próbę czasu¹⁰. W bardzo młodym wieku ludzie nie uświadamiają sobie, jaka powinna być prawdziwa miłość, że to nie jest tylko sympatia, która trwa przez jakiś czas, ale odpowiedzialność za siebie nawzajem, jak również za przyszłe potomstwo, za jego wychowanie na ludzi dojrzałych i świadomych chrześcijańskich wartości¹¹. Małżeństwo to nie jest jedynie emocjonalne zadowolenie, ale nieustanna, ofiarna praca, by rozwijać miłość wzajemną w rodzinie.

Ważną rolę w życiu człowieka dążącego do zawarcia małżeństwa odgrywa Kościół. Wspiera on młodych ludzi w rozpoznaniu powołania do wspólnego życia

⁸ Tamże.

⁹ Por. tamże.

¹⁰ Troska Huzara o dobre i szczęśliwe małżeństwa rodzi się z przekonania, że bez prawdziwego rodzinnego życia zabraknie dobrego fundamentu, na którym człowiek mógłby budować swoją relację z Bogiem. Najnowsza statystyka pokazuje, że ok. 42% małżeństw na Ukrainie rozchodzi się po pierwszym roku wspólnego życia. Wiele z nich cierpi z powodu braku wzajemnych więzi i ta pozbawiona miłości relacja doprowadza do rozpadu pożycia małżeńskiego. Aby związek przetrwał, trzeba uświadomić małżonkom odpowiedzialność, którą przyjęli, zawierając ślub, a więc podejmując decyzję o podążaniu wspólną drogą przez całe życie. Bez miłości w rodzinie, zauważa Huzar, nie uda się zbudować szczęśliwej przyszłości dla następnych pokoleń; por. *Три дороги. Бесіди Блаженнішого Любомира Гузара з журналістами*, упор. К. Щоткіна, Львів 2013, s. 49.

¹¹ Por. tamże, s. 51.

w związku małżeńskim. Pomaga poznać siebie wzajemnie i przekazuje zasady wypływające z nauki chrześcijańskiej i doświadczenia minionych pokoleń żyjących w małżeństwie. Kościół zachęca dzisiaj młodych ludzi do uświadomienia sobie, jaki jest cel małżeństwa. Huzar zauważa, że w dzisiejszych czasach, zdominowanych przez „kulturę seksualną”¹², nie mają oni właściwego rozumienia małżeństwa. Często chłopcy i dziewczęta mający 16–17 lat chcą być razem ze względu na satysfakcję seksualną albo z innych, powierzchownych i chwilowych powodów. Tymczasem „aby założyć rodzinę, trzeba poznać różne aspekty życia małżeńskiego, poznać to, co małżeństwo buduje, i to, co może je zniszczyć”¹³.

Kościół podchodzi do małżeństwa bardzo poważnie, dlatego że widzi je nie tylko jako związek dwóch kochających się osób, ale również jako podstawę rodziny, która jest istotnym elementem strukturalnym życia społecznego i kościelnego. Jeżeli rodzina nie będzie zdrowa, osłabi to rozwój Kościoła i nie pozwoli ludziom osiągnąć pełni dojrzałości osobowej oraz chrześcijańskiej. W niej bowiem ludzie realizują swoje najszczytniejsze powołanie: „Małżeństwo i życie rodzinne powinno być drogą do świętości. Rodzina to jest Kościół domowy, od którego zaczyna się droga do Wieczności”¹⁴.

Ludzie, szczególnie wierzący, powinni poważnie podchodzić do zawarcia małżeństwa i założenia rodziny. Kościół przed ślubem proponuje młodym wzięcie udziału w kursach przedmałżeńskich, które pomagają lepiej poznać cel małżeństwa i przygotować się świadomie do podjęcia tej ważnej decyzji. W świetle nauczania Kościoła jest to niezwykle doniosłą kwestią, gdyż sakrament małżeństwa jest nierozdzielny, to znaczy zawarty jest na całe życie, bez możliwości rozwodu; dlatego tak wielka odpowiedzialność ciąży na tych, którzy zamierzają zawrzeć związek małżeński¹⁵.

¹² Pod tym pojęciem w dzisiejszych czasach rozumie się seksualne wychowanie, które generalnie sprzeciwia się wartościom chrześcijańskim. Chodzi tu o współżycie seksualne między mężczyzną i kobietą bez jakichkolwiek zobowiązań i odpowiedzialności, jak również o jednopłciowe stosunki seksualne, związki homoseksualne itp.

¹³ *Три дороги. Бесіди Блаженнішого Любомира...*, dz. cyt., s. 52.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Por. K. Щоткіна, *Гідність Адама. Бесіди з Блаженнішим Любомиром Гузаром*, Львів 2016, s. 73.

Miłość zawsze jest płodna i miłość małżeńska nie jest tu wyjątkiem. Płodność owocuje potomstwem. Sobór Watykański II mówi: „małżeństwo i miłość małżeńska z natury swej skierowane są ku płodzeniu i wychowywaniu potomstwa. Dzieci też są najcenniejszym darem małżeństwa i rodzicom przynoszą najwięcej dobra”¹⁶. Małżeństwo jest powołaniem na równi z innymi: do życia bezżennego czy poświęconego Bogu w zakonie. Powołanie małżeńskie prowadzi do przyjęcia od Boga daru potomstwa i podjęcia odpowiedzialności za jego wychowanie. Rodzice powinni dziękować Bogu, mówi Huzar, za swą wzajemną miłość, której owocem jest dziecko. Ich zadaniem jest jego wychowanie, polegające na przekazywaniu prawdziwych wartości, które stanowią fundament dla jego prawidłowego rozwoju. Kiedy osiągnie ono pełnoletniość, będzie mogło samo zbudować na tym fundamencie swoje życie¹⁷.

Huzar zwraca uwagę na niektóre ważne aspekty w wychowaniu dziecka. Jego zdaniem od rodziców należy wymagać, by z kulturą traktowali wszystkich członków rodziny i swoim przykładem kształtowali ich na dobrych ludzi¹⁸. Dziecko od pierwszych dni swego istnienia potrzebuje miłości rodziców¹⁹, gdyż „raz dobrem wypełnione serce na wieki nie ostygnie”²⁰. Zadaniem rodziców jest stworzyć odpowiedni klimat miłości w rodzinie, dać dziecku odczuć jego wartość i poznać godność innych ludzi, którzy je otaczają. Ważną cechą w zdrowym i twórczym wychowaniu dziecka jest dla Huzara dyscyplina i porządek, który

¹⁶ KDK 50; por. FC 14.

¹⁷ Por. Л. Гузар, *Бути людиною. Збірник цитат*, упор. І. Яців, Київ 2001, s. 57.

¹⁸ Por. Л. Гузар, *Розвиваючи особисту культуру, ми будуємо нову Україну*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2015/04/3/7063611/> [dostęp: 3.04.2019].

¹⁹ Huzar zauważa, że ludzie często nie mają dobrej wizji miłości, szczególnie kiedy chodzi o miłość do dziecka; jeszcze gorzej jest wtedy, gdy jest tylko jedno dziecko w rodzinie. Myślą, że kochać to znaczy pozwalać mu na wszystkie zachcianki, wszystko dawać i niczego nie odmawiać. Huzar mówi, że nie jest to mądra miłość rodzicielska, a dziecko staje się „rozpieszczone”. Por. Л. Гузар, *Дитина має відчутти, що її люблять, але батьківська любов повинна бути мудрою*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/05/27/7109915/> [dostęp: 31.05.2019].

²⁰ *Чого вчив Любомир Гузар. Важливі тези Блаженнішого*, w: http://tvoemisto.tv/exclusive/lyudy_tvogo_mista_blazhennishyy_lyubomyr_pro_dar_lyubovi_podatky_i_molytvu_z_vorogi_v_78119.html [dostęp: 31.05.2019].

powinni zachowywać wszyscy członkowie rodziny. Dziecko kształtowane w duchu mądrej dyscypliny i miłości wzrasta i uczy się żyć²¹.

W wychowaniu dziecka najważniejsza jest miłość. Mając na względzie jego dobro i dojrzewanie, Huzar wymienia jej niektóre cechy. O miłości w rodzinie świadczy przede wszystkim relacja bliskości; ważne są takie gesty, jak uściski i pocałunki, bo odzwierciedlają one uczucia macierzyńskie i ojcowskie²². Innym wyrazem miłości w rodzinie jest atmosfera zaufania, którym rodzice darzą dziecko, a dziecko darzy rodziców. W klimacie zaufania dziecko staje się świadome ich troski oraz wie, że zawsze może do nich przyjść ze swoimi potrzebami i nie lękać się z ich strony niezrozumienia czy odrzucenia²³.

W wychowywaniu dziecka istotną rolę odgrywa relacja łącząca rodziców. Powinni oni być dla niego przykładem wzajemnej miłości i troski. Dziecko wzrasta w promieniach miłości, przenikającej odniesienia wszystkich członków rodziny. Doświadcza wtedy, że wszyscy się kochają i starają się wzajemnie o siebie²⁴.

Huzar zwraca również szczególną uwagę na modlitwę w rodzinie²⁵, jako ważny element wychowania dziecka i budowania życia rodzinnego w oparciu o wiarę w Boga. „Gdy rodzice i dzieci modlą się razem, wtedy istnieje odczucie relacji z Bogiem. Jest to życie z Nim, a to stanowi bardzo ważny element w duchowej formacji dziecka”²⁶.

Trzeba się także starać o dobre środowisko dla dziecka poza rodziną, tzn. takie, które stanowi wsparcie i jest przedłużeniem wychowania w domu. Nauczyciele w przedszkolu i szkole, a także później na studiach wyższych mają

²¹ Por. Л. Гузар, *Дитина має відчувати, що її люблять...*, dz. cyt.

²² Por. tamże.

²³ Por. tamże.

²⁴ Por. Л. Гузар, *Духовна криза починається...*, dz. cyt.

²⁵ Por. *Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії на свято Собору Пресвятої Богородиці в церкві Святого Юра (8 січня 2001 року)*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 2 (2002), s. 241.

²⁶ Л. Гузар, *Духовна криза починається...*, dz. cyt; por. *Слово Блаженнішого Любомира під час молебню в рамках прозі родин до Зарваниці (16 липня 2005 року)*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 5 (2005), s. 195.

przekazywać uczniom i studentom nie tylko wiedzę, ale też moralny sposób myślenia i godnego postępowania oraz sami stanowić tego żywy przykład²⁷.

Szczególna odpowiedzialność za formację rodzin spoczywa na Kościele, parafii i duszpasterzach. Huzar mówił: „nie może być zdrowej rodziny bez zdrowej parafii, jak i nie może być dobrej parafii bez właściwie uformowanych rodzin”²⁸. Znaczy to, że bez uwzględnienia duchowego aspektu życia rodzina nie może stać się w pełni dobrą i szczęśliwą. Zadaniem duszpasterzy jest więc dbać o wychowanie dzieci, młodzieży, a także małżonków, zachęcając ich do czynnego zaangażowania się w życie Kościoła. Dziecko, które wzrasta w religijnej i moralnej atmosferze, w środowisku miłości, ma zadatek na szczęśliwą przyszłość i może coraz pełniej rozwijać swoje człowieczeństwo²⁹.

W osobistym czy społecznym życiu człowieka często powstają nieporozumienia, problemy, kryzysy, których skutki mogą być bolesne. Huzar zauważa, że różnego rodzaju kryzysy ekonomiczne czy polityczne to tylko symptomy albo widoczne aspekty kryzysów o korzeniach głęboko duchowych. To znaczy, że „kryzysy wypływają z braku moralnego i duchowego wychowania, a ma to swój początek w rodzinie”³⁰. Życie rodzinne w naszych czasach, twierdził Huzar, z różnych przyczyn ulega zaburzeniom i w rodzinach rozpowszechnia się toksyczna atmosfera. Dzieje się tak wtedy, gdy brakuje miłości³¹ i rodzice nie przekazali jej swoim dzieciom³². Dziecko formuje się wtedy w środowisku wypełnionym chorymi relacjami, brakuje prawdziwego wychowania i chęci wskazania dziecku dobrego kierunku, ponieważ rodzice nie realizują prawdziwych

²⁷ Por. Л. Гузар, *Дитина має відчувати, що її люблять...*, dz. cyt.

²⁸ Л. Гузар, *Духовна криза починається...*, dz. cyt.

²⁹ Por. tamże.

³⁰ Tamże.

³¹ W nauczanie Huzara wplecione są wątki, które dotyczą bezpośrednio jego samego. W młodym wieku po święceniach był duszpasterzem w jednej z greckokatolickich parafii w Stanach Zjednoczonych. Na terenie parafii był szpital dla więźniów, gdzie jako lekarz pracował ktoś spośród jego parafian. Opowiadał on, mówi Huzar, że dziewięciu na dziesięciu więźniów narzekało na to, że w dzieciństwie nie odczuwali macierzyńskiej lub ojcowskiej miłości. Doświadczali i widzieli w rodzinie tylko przemoc i to doprowadziło ich do przestępstwa. Uświadamiali sobie, że ich obecna sytuacja wynika z braku normalnego, rodzinnego życia w dzieciństwie; por. *Три дороги. Бесіди Блаженнішого Любомира...*, dz. cyt., s. 64.

³² Л. Гузар, *Духовна криза починається...* dz. cyt.

wartości. Konsekwencje toksycznej atmosfery w rodzinie odbijają się na osobistym życiu jej członków, jak również na społeczeństwie, w którym wybuchają różnorakie kryzysy³³.

Problemy w rodzinie istniały w historii ludzkości zawsze, a w obecnych czasach pogłębiły się jeszcze bardziej z różnych przyczyn. Sobór Watykański II mówi: „miłość małżeńska bardzo często doznaje sprofanowania przez egoizm, hedonizm i niedozwolone zabiegi przeciw poczęciu. Poza tym dzisiejsze warunki gospodarcze, społeczno-psychologiczne i polityczne wprowadzają w rodzinę niemałe zaburzenia”³⁴. To wszystko wnosi dysharmonię w życie rodzinne i przyczynia się do cierpienia dzieci. Dzisiaj, mówi Huzar, istnieją rodziny, w których dzieci zaznają przemocy ze strony rodziców, i wtedy często uciekają one z domu, gdyż nie chcą żyć w takim piekle. W takiej sytuacji Kościół i państwo nie mogą być obojętne. Trzeba nieść pomoc dzieciom ulicy, aby mogły poznać inną stronę życia; należy otoczyć je troską i miłością, ukierunkować na prawdziwe wartości oraz stworzyć możliwość normalnego rozwoju, by mogły stać się dobrymi ludźmi³⁵.

Najlepiej jest dla dziecka, gdy rośnie i rozwija się w rodzinie. Jednak są przypadki, kiedy dziecko pozostaje bez opieki rodzicielskiej z powodu porzucenia, pełnego sieroctwa czy niezdolności rodziców do wychowywania dzieci. W różnych krajach w rozmaity sposób rozwiązuje się ten problem. Jednak najlepsze rozwiązanie, jak twierdzi Huzar, to adopcja dziecka, kiedy ludzie są gotowi przyjąć je w rodzinie jako swoje, nawet jeśli mają własne dzieci. Są ludzie, którzy poświęcają się wychowaniu takich dzieci i tworzą niewielkie rodzinne wspólnoty, starając się dać im dobre wychowanie. Takie rozwiązania powinny być promowane w mass mediach, aby zachęcić innych, którzy jeszcze zastanawiają się nad podjęciem decyzji o adopcji. Nie można także wykluczać przekazania dzieci

³³ Huzar ma tu na myśli kryzysy, które dotyczą ukraińskiego społeczeństwa z okresu niepodległości aż do dzisiaj; por. tamże.

³⁴ KDK 47.

³⁵ Л. Гузар, *Дорога до ближнього*, w: *Департаментом інформації УГКЦ*, CD–1, 2010, 2 płyty CD w formacie MP3.

na wychowanie rodzinom mieszkającym za granicą³⁶. Każde dziecko ma bowiem prawo, by wzrastać w rodzinie i mieć obok siebie kochających rodziców. Prawdziwym sieroctwem jest zawsze brak miłości³⁷.

Rodzina jest pierwszą wspólnotą człowieka i ważnym środowiskiem społecznej edukacji. Huzar troszczy się o dobro rodzin, rozumiejąc, że wiąże się ono z dobrem każdego człowieka i z przyszłością narodu. Sam również bardzo ciepło i z sercem pełnym miłości odnosił się do swoich rodziców. Będąc daleko od domu³⁸, pamiętał zawsze o swojej matce i podtrzymywał z nią relację poprzez korespondencję i rozmowy telefoniczne. W listach zawsze zwracał się do niej słowami „Moja najdroższa mamusiu”³⁹, a na zakończenie dodawał zwrot „całuję ręce”⁴⁰. Taka wdzięczna miłość syna dla matki to owoc dobrego wychowania i wzrastania w szczęśliwej rodzinie, wypełnionej duchem miłości, wzajemnym zaufaniem, szacunkiem i poszanowaniem wolności⁴¹.

1.2. Ideologia *gender* a równość płci w świetle nauki chrześcijańskiej

Od początku istnienia cywilizacji wiele ideologii oddziaływało na człowieka. Były one czasem przyjazne, ale były i takie, które doprowadziły do masowych mordów i przyczyniły się do zniszczenia wielu losów ludzkich. Taką ideologią niedawno panującą na Ukrainie i nie tylko był komunizm, który nie

³⁶ Huzar przytacza kilka przykładów adopcji dzieci przez rodziny z zagranicy; wychowują się one tam w bardzo dobrych warunkach. Opowiada, że kiedy naziści przyszli na Ukrainę i zabijali Żydów, wiele rodzin ukraińskich przyjmowało dzieci żydowskie i wychowywało je jak własne. Huzar był świadkiem opowieści jednej kobiety – Żydówki, bardzo wdzięcznej takiej rodzinie, która ją wychowała; por. Л. Гузар, *Я би взяв батіг і всіх би вибив добре цих депутатів*, інтер. С. Харченко, w: https://lb.ua/society/2013/09/17/226996_lyubomir_guzar_bi_vzyav_batig_i_vsih_bi.html [dostęp: 17.09.2019].

³⁷ В УГКЦ закликали говорити журналістів більше про соціальне сирітство, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/charity/50466/ [dostęp: 5.12.2019].

³⁸ Huzar zostawił swój dom i rodziców w Stanach Zjednoczonych w 1969 roku i przeprowadził się do Rzymu. Od czasu do czasu odwiedzał matkę, ojciec już nie żył. Komunikowali się głównie przez listy i bardzo rzadko telefonicznie; por. В. Чистух, *Завалівське коріння Блаженнішого Любомира Гузара*, Львів 2017, s. 48.

³⁹ „Найдорожча Мамусю!” Листування о. Любомира Гузара з матір'ю (1975–1992), упор. М. Рипан, О. Турій, Львів 2018, s. 34.

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Por. Л. Гузар, *Духовна криза починається...*, dz. cyt.

doceniał wartości ludzkiego życia: „traktował człowieka przedmiotowo, ranił i niszczył życie tysięcy i milionów ludzi, robił z człowiekiem to, co chciał”⁴². Jego konsekwencje stale nękają naród ukraiński.

Często zdarza się, że zmierzch jednej ideologii prowadzi do pojawienia się innej. Pod koniec XVIII wieku, po rewolucji francuskiej, zaczął się rozwijać ruch feministyczny, zmierzający do osiągnięcia równości prawnej, politycznej i społecznej kobiet i mężczyzn. Przyjmując, że kobieta jest ofiarą ze względu na swoją płęć, postulowano takie przeobrażenie warunków społecznych oraz politycznych, w których nie doznawałaby ona niesprawiedliwości z tej racji⁴³. Pojawiły się także tendencje, by nie zadowalać się walką o równość społeczną, ale zmierzać do zbudowania świata kobiet⁴⁴. Pod koniec XX wieku zaczęła narastać trzecia fala feminizmu, inspirowana nowymi ideologiami, które reprezentują inne rozumienie człowieka i jego miejsca w społeczeństwie, czego przykładem jest ideologia *gender*, podważająca antropologiczne pojmowanie kultury człowieka i dość dynamicznie rozpowszechniająca się we współczesnym świecie⁴⁵. Papież Franciszek tak określił ją w swojej adhortacji *Amoris laetitia*: „zaprzecza ona różnicy i naturalnej komplementarności mężczyzny i kobiety. Ukazuje ona społeczeństwo bez różnic płciowych i banalizuje podstawy antropologiczne rodziny. Ideologia ta wprowadza projekty edukacyjne i wytyczne legislacyjne promujące tożsamość osobistą i związki emocjonalne w całkowitym oderwaniu od różnic biologicznych między mężczyzną a kobietą. Tożsamość człowieka jest zdana na indywidualistyczny wybór, który może się również z czasem

⁴² Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії з нагоди відкриття конференції з біоетики (6 березня 2003 року), гол. ред. Л. Гузар, в: БВА УГКЦ, 3 (2003), s. 153.

⁴³ Por. J. Helios, W. Jedlecka, *Urzeczywistnianie idei feminizmu w ogólnowsiatowym dyskursie o kobietach*, Wrocław 2018, s. 13.

⁴⁴ Por. tamże; por. M. Humm, *Słownik teorii feminizmu*, przeł. B. Umińska, J. Mikos, Warszawa 1993, s. 60.

⁴⁵ „Według ideologii *gender* nie istnieje ontologiczna różnica między mężczyzną a kobietą. Męska czy żeńska tożsamość nie są wpisane w naturę, w rzeczywistość, ale są jedynie przypisane kulturze, są wynikiem konstrukcji społecznej, rolą, jaką odgrywają jednostki, spełniając zadania i funkcje społeczne”; M.A. Peeters, *Gender – światowa norma polityczna i kulturowa. Narzędzia rozeznania*, tłum. L. Woroniecki, Warszawa 2013, s. 15.

zmieniać”⁴⁶. Ten sposób rozumienia człowieka sprzeciwia się chrześcijańskiej wizji antropologicznej, która postrzega płciowość ludzką jako podstawowy składnik osobowości i wyznacza jej sposób bycia w wszystkich wymiarach istnienia człowieka jako mężczyzny lub kobiety⁴⁷. Tymczasem *gender* i feminizm stwarzają sztuczny problem zagrożenia i przemocy ze strony „kultury patriarchalnej”, która wyznacza człowiekowi role społeczne i dodatkowo podporządkowuje kobietę mężczyźnie.

Do tych poglądów odnosi się w swoim nauczaniu kard. Huzar, który podkreśla, że w naturze jest tak, iż to mężczyzna jest głową małżeństwa i to on stara się o utrzymanie rodziny; kobieta natomiast zajmuje się domowymi sprawami i bardziej wychowaniem dzieci. Kobieta jest osobą równą mężczyźnie; różnią ich stojące przed nimi życiowe zadania. Oboje uzupełniają się w życiu małżeńskim i rodzinnym. Ani matka, ani ojciec nie mają wszystkich potrzebnych do życia darów, ale razem mają wszystko, co służy budowaniu dobrej i szczęśliwej rodziny. Jak w przeszłości, tak i dzisiaj miłość między mężczyzną i kobietą jest podstawą dla założenia rodziny; w tym względzie nic się nie zmieniło⁴⁸.

Huzar bardzo doceniał rolę kobiet tak w małżeństwie, jak i w życiu społecznym. Zauważał, że często nie doświadczają one należnego szacunku i nie są właściwie traktowane przez mężczyzn⁴⁹. „Bóg stworzył człowieka mężczyzną i kobietą i powinniśmy szanować tę różnicę. Kobieta w społeczności, w państwie,

⁴⁶ AL 56; por. Synod of Bishops. XIV Ordinary General Assembly, *The Final Report of the Synod of Bishops to the Holy Father, Pope Francis*, Vatican 2015, p. 8.

⁴⁷ Por. Congregation for Catholic Education, „*Male and female he created them*” towards a path of dialogue on the question of gender theory in education (2 February 2019), Vatican 2019, p. 4.

⁴⁸ Por. *Три дороги. Бесіди Блаженнішого Любомира...*, dz. cyt., s. 48.

⁴⁹ „Powracając na Ukrainę w 1990 roku pociągiem Rzym–Lwów–Moskwa, zatrzymaliśmy się na stacji Sławsko na terytorium Ukrainy. Byłem tam świadkiem takiego wydarzenia. Osiem kobiet niosło szynę kolejową, a jeden mężczyzna palił fajkę i kierował pochodem”. Л. Гузар, *Не треба робити з жінок...*, dz. cyt.

w Kościele⁵⁰ powinna spełniać rolę odpowiadającą jej naturze”⁵¹. Huzar mówi, że nie trzeba niczego wymyślać i nie należy robić z kobiety mężczyzny, a z mężczyzny kobiety. Kobieta powinna być sobą i służyć innym tymi darami, które są właściwe jej naturze⁵².

Huzar zauważa również, że kobieta ma szczególne powołanie w społeczeństwie, gdyż może być matką. Tymczasem teraz bardzo mało mówi się o kobiecie jako matce. Jest to jednak ogromnie ważne i odpowiedzialne powołanie. Matka daje życie dziecku, troszczy się o jego wychowanie i czuwa nad jego rozwojem. Nie można tu pomniejszać roli i odpowiedzialności ojca, ale matka jest wszystkim dla swego dziecka⁵³.

Być kobietą to niepowtarzalna godność. Bóg hojnie błogosławił kobiety i jedną z nich wybrał, aby sam mógł przyjść w świat. Stała się Ona Matką Bożego Syna i to jest wielka godność, jaką Bóg obdarzył kobiety. One też były pierwszymi, które spotkały zmartwychwstałego Chrystusa i przekonywały Apostołów do wiary⁵⁴. Czytając Stary Testament, możemy również przekonać się o znaczącej roli, jaką odegrały kobiety w historii narodu izraelskiego i w historii zbawienia.

W swoim nauczaniu Huzar krytykuje wszystkie nietradycyjne i niechrześcijańskie podejścia do zagadnienia płci, małżeństwa i rodziny, ale nie potępia osób o innej orientacji seksualnej. „Powinniśmy uznać, że są ludzie, którzy z Bożego dopustu mogą mieć taką orientację seksualną. Myślę, że dla nich samych

⁵⁰ Ze strony ruchu feministycznego pojawiły się zarzuty i pytania do Kościoła katolickiego, dlaczego kobiety nie mogą przyjmować święceń prezbiteratu. Do Huzara również zwracano się z takimi pytaniami. Odpowiadał, że jego widzenie tego problemu nie różni się od pozycji, jaką zajmuje Kościół. Za czasów Chrystusa kobieta nie została wybrana do grona Apostołów, jak również nigdy nie była prezbiterem. Taka jest tradycja Kościoła. Huzar jest przekonany, że kobiety odgrywają ważną rolę w Kościele i mogą służyć tam, gdzie nie jest to sprzeczne z jego nauką i tradycją, tak jak kiedyś służyły diakonisy. Możliwe, że byłoby to korzystne, mówi Huzar, bo w pewnych sytuacjach kobiety cechuje lepsze rozumienie niektórych kwestii; por. I. Сталкер, *Феномен Кардинала Гузара*, w: „Вісник Економічної Науки України” 2017, nr 2, s. 178.

⁵¹ Л. Гузар, *Не треба робити з жінок чоловіків*, інтер. О. Макар, w: https://lb.ua/society/2012/06/25/157883_lyubomir_guzar_treba_robity_z_zhinok.html#=_ [dostęp: 25.07.2019].

⁵² Por. tamże.

⁵³ Пор. А. Аржаковський, *Бесіди з Блаженнішим Любомиром Гузаром: До постконфесійного християнства*, Львів 2006, s. 48.

⁵⁴ Пор. I. Сталкер, *Феномен Кардинала Гузара...*, dz. cyt., s. 178.

pytanie o ich płciowość jest bolesne. Trzeba im bardzo współczuć. To są naprawdę biedni ludzie”⁵⁵. Zadaje sobie przy tym pytanie: „W jaki sposób mogę im pomóc?”⁵⁶. I odpowiada: „Tylko tak, by nie nakładać na nich więcej ciężaru, aniżeli byłoby to potrzebne dla ich pożytku”⁵⁷.

Homoseksualizm nie jest nowym zjawiskiem. Świadczy o tym już chociażby Stary Testament; jednak w dzisiejszych czasach nadano mu duży rozgłos, do czego szczególnie przyczyniła się działalność grup i ruchów LGBT. Należące do nich osoby żądają publicznie przyznania im szczególnych praw i chcą oficjalnego uznania ich związków za małżeństwo. To niemożliwe, stwierdza Huzar, dlatego że celem związku małżeńskiego jest nie tylko bycie razem, ale i zrodzenie potomstwa⁵⁸. Widzi też problem w związku z pragnieniem adopcji dzieci przez pary jednopłciowe: „Jakie bowiem wychowanie może dać adoptowanym dzieciom środowisko homoseksualne? Najprawdopodobniej będą one kształtowane ku niewłaściwej orientacji seksualnej”⁵⁹.

Osoby należące do ruchów LGBT poszukują zrozumienia i odpowiedniego traktowania, a w rzeczywistości żądają więcej swobody, aby mogły realizować swoje potrzeby. Takie podejście jest jednak zdaniem Huzara błędne, dlatego że prawo Boże i Dekalog obowiązują wszystkich jednakowo i nie może tu być mowy o jakichś szczególnych prawach⁶⁰.

W ideologii feministycznej macierzyństwo jest rozumiane jako rodzaj „reprodukcyjnego zniewolenia” kobiety. Ma ona prawo decydować o własnym ciele. Ma prawo do wyrzeczenia się swojej płodności dzięki antykoncepcji, sterylizacji i aborcji, jak również ma prawo do zapłodnienia *in vitro* albo skorzystania z możliwości, jaką jest wynajęcie do zrodzenia potomstwa matki

⁵⁵ Любомир Гузар про аборти і гомосексуалізм: „Для всіх існує один і той же закон – Десять заповідей Божих”, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_society/63613/ [dostęp: 8.07.2019].

⁵⁶ А. Аржаковський, *Бесіди з Блаженнішим Любомиром Гузаром...*, dz. cyt., s. 67.

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ Por. tamże, s. 68.

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ Пор. Блаженніший Любомир. *Думки у спадок*, упор. О. Гнатишин, Львів 2018, s. 27.

zastępczej⁶¹. Antykoncepcja istniała zawsze pod różnymi postaciami, ale w dzisiejszych czasach stała się jeszcze bardziej rozpowszechniona i jest na nią jeszcze większe zapotrzebowanie niż kiedyś. Według Huzara wynika to z faktu, że wielu ludzi hołduje hedonizmowi. Najważniejsza dla nich jest przyjemność, doświadczenie zadowolenia, a nad konsekwencjami swoich czynów już się nie zastanawiają. Chcą robić to, co im się podoba, nie biorąc odpowiedzialności za swoje czyny, a tym bardziej nie zastanawiając się, co jest wolą Bożą⁶². Dlatego też stosowane są powszechnie środki antykoncepcyjne, co jest wyrazem braku samodyscypliny i niezrozumienia, czym jest dar życia⁶³.

W odpowiedzi na poglądy niezgodne z etyką chrześcijańską Huzar wzywa współczesnych ludzi do odpowiedzialnego podejścia do macierzyństwa i ojcostwa. Człowiek nie może postępować zgodnie ze swoimi zachciankami i myśleć, że wszystko będzie dobrze. Huzar przypomina także, że istnieją metody naturalnego planowania rodziny, ale ich stosowanie wymaga samodyscypliny i wstrzemięźliwości⁶⁴.

Skutkiem „wyzwalania się” kobiety z kobiecości i walki o prawo do decydowania o swoim ciele jest popieranie aborcji. Niektóre grupy społeczne dążą do legalizacji zabójstwa niewinnego dziecka jeszcze w łonie jego matki. Zdecydowanie przeciwny jest temu kard. Huzar, który stanowczo naucza, że „człowiek ma prawo do decydowania o swoim ciele, ale nie o życiu dziecka. W tym wyraża się szacunek do życia człowieka”⁶⁵.

Huzar podkreśla, że dziecko poczęte w łonie matki nie należy tylko do kobiety, ale również do mężczyzny; oboje rodzice są współodpowiedzialni za jeszcze nienarodzone życie. Dlatego kobieta nie ma prawa dokonać aborcji, czyli doprowadzić do zabójstwa swego nienarodzonego dziecka⁶⁶. Huzar nie ma

⁶¹ Por. M.A. Peeters, *Gender – światowa norma polityczna...*, dz. cyt., s. 45.

⁶² Por. Л. Гузар, *Сумнів є дуже добра річ*, інтер. Н. Лебідь, „Україна молода” 2009, nr 157, s. 6.

⁶³ *Три дороги. Бесіди Блаженнішого Любомира...*, dz. cyt., s. 57.

⁶⁴ Por. tamże, s. 56.

⁶⁵ *Блаженніший Любомир. Думки у спадок*, dz. cyt., s. 30.

⁶⁶ Por. Л. Гузар, *Про гріхи і чесноти*, упор. О. Климончук, Харків 2018, s. 100.

wątpliwości, że aborcja zawsze jest zabójstwem, gdyż człowiek jest człowiekiem już od momentu poczęcia. Z zarodka nie rozwija się nic innego jak tylko człowiek. Dlatego zniszczenie zarodka w jakimkolwiek momencie jest zabójstwem człowieka⁶⁷. Życie człowieka jest święte od jego poczęcia w łonie matki aż do śmierci biologicznej. Trzeba je szanować i bronić go przed jakimkolwiek zagrożeniem.

Obecna epoka bardzo różni się od czasów sprzed pięćdziesięciu lat tak pod względem rozwoju technologicznego, jak i z uwagi na mentalność ludzi. Rozwój technologiczny wyzwolił człowieka od wielu ograniczeń i stworzył nowe możliwości, ale jednocześnie uderzył w system wartości moralnych i podważył wiarę w prawdziwego Boga.

Skutki tego można dostrzec w życiu wielu współczesnych rodzin, które akceptują zapłodnienie *in vitro*, wykorzystanie matek zastępczych do zrodzenia potomstwa i w różnych innych nieetycznych rozwiązaniach. Huzar podkreśla, że wykorzystywanie sztucznego zapłodnienia jest grzechem i nie da się go pogodzić z nauką Kościoła. Zaznacza przy tym, że „negatywny stosunek Kościoła do sztucznego zapłodnienia czy zastępczych matek odnosi się tylko do ludzi zaangażowanych w ten proces, a nie do dziecka, które przychodzi na świat. Ono jest niewinne i nie może odpowiadać za uczynki dorosłych”⁶⁸. Nie można odmawiać takim dzieciom chrztu ani ograniczać ich możliwości udziału w życiu Kościoła. Każde dziecko ma bowiem prawo wzrastać i rozwijać się duchowo przez poznanie Boga i przynależność do wspólnoty wierzących⁶⁹.

Według Huzara Kościół nie może ulegać ludzkim żądom i wymyślonym ideologiom, które sprzeciwiają się prawu natury i prawu Bożemu. Cała ideologia genderowa zmierza do tego, żeby zabić w człowieku człowieka, a Bóg mówi „nie

⁶⁷ Por. *Три дороги. Бесіди Блаженнішого Любомира...*, dz. cyt., s. 56.

⁶⁸ *Церква не забороняє хрестити дітей, народжених сурогатними матерями – Блаженніший Любомир*, w: https://galinfo.com.ua/news/tserkva_ne_zaboronyaie_hrestyty_ditey_narodzhennyh_surogatnymi_materyamy__blazheniyshyy_lyubomyr_144388.html [dostęp: 17.10.2019].

⁶⁹ Por. tamże.

zabijaj” (por. Pwt 5, 17). Stając w obronie ludzkiego życia i jego godności, Kościół postępuje tak, jak uczył Jezus Chrystus⁷⁰.

1.3. Troska o wychowanie młodego pokolenia

Zanurzony w świecie nieustannych przewartościowań, technologicznego rozwoju i panowania ponadnarodowych korporacji, niwelowania lokalnych kultur, zagrożeń ekologicznych i cywilizacyjnych, w świecie różnorodnych systemów wartości, sprzecznych ze sobą i często z prawem natury oraz ze zdrowym rozsądkiem, w świecie informacyjnych wojen i globalnego sposobu myślenia, człowiek musi jasno i wyraźnie widzieć cel swego życia, tzn. dokąd zmierza, jaka jest jego rola w tym świecie oraz jakimi wartościami kieruje się dla osiągnięcia swojego celu. Dotyczy to szczególnie młodych ludzi, którzy wchodzi na drogę samodzielności.

Kard. Huzar bardzo troszczył się o młodzież, widząc jej zagubienie w realiach dzisiejszego świata, szczególnie zaś myślał o młodzieży ukraińskiej. Okoliczności, w których ona wzrastała, bardzo negatywnie wpływały na jej rozwój i podejście do wartości⁷¹. Huzar nie narzucał młodym swoich poglądów i nie zmuszał, by wybierali proponowane przez niego wartości, ale mówił do nich w ten sposób: „Człowiek, który długo żyje na ziemi, który przeżył różne wydarzenia i ma już jakieś doświadczenia, może podzielić się nimi z młodymi ludźmi”⁷². Jego pragnieniem było zawsze dzielić się z innymi swoim doświadczeniem, pomóc młodym dojrzewać, iść do przodu, rozwijać swoje talenty: „Mam szczerą nadzieję, że nie tylko dam wam jakieś mądre odpowiedzi na wasze pytania, ale że zmuszę was do myślenia. Może zaczniecie się zastanawiać. Może na niektóre rzeczy popatrzyście inaczej”⁷³.

⁷⁰ Por. Л. Гузар, *Про надію і місію*, інтер. К. Щоткіна, „Дзеркало тижня” 2004, nr 7, s. 17.

⁷¹ Huzar miał na myśli sowiecki i postsowiecki okres, w którym rozwijała się ukraińska młodzież, oraz negatywne wpływy komunistycznej ideologii z ateistycznym podłożem, oddziałujące na światopogląd i wartości młodych ludzi.

⁷² Л. Гузар, *Віра – це дар, який дається не кожному*, w: https://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/49984 [dostęp: 23.10.2018].

⁷³ Tamże.

Najważniejsze dla kardynała było pomaganie młodym ludziom w odnalezieniu prawdy i życiu nią, a także zachęcenie ich do myślenia i realizacji własnych talentów. Huzar wiedział, że młodzież zmienia się. Na początku lat 90., po rozpadzie Związku Sowieckiego, była bardziej nieśmiała, bojaźliwa. Młodzi lubili słuchać, ale bardzo mało mówili. Bali się zadawać pytania czy wyrazić swoje myśli. Również dzieci były ciche i spokojne. Z czasem jednak młodzież ożywała się i ma teraz dużo ciekawych pytań oraz wypowiada własne zdanie na rozmaite tematy. I jest to zjawiskiem pozytywnym. Strach i niepewność odeszły na drugi plan, jest w młodych ludziach więcej kreatywności, twórczego zaangażowania i życiowej energii⁷⁴.

Aby młodzi mogli mądrze pokierować swoim życiem, potrzeba im kogoś, kto ich będzie podtrzymywał i wskazywał im właściwą drogę⁷⁵. Huzar widział w tym jedno ze swoich ważnych zadań: służenie młodym ludziom i pozytywne wpływanie na ich formację. Zawsze z radością szedł na spotkania z młodzieżą i był przez nią dobrze przyjmowany, bo chętnie go słuchała. Jego pragnieniem było „odkryć przed nimi szerszy horyzont, niezwiązany z jakąś polityczną filozofią czy jeszcze czymś innym, ale pokazać prawdziwe wartości życia. Bo dzisiaj są studentami, a jutro będą obejmować ważne stanowiska. Aby poznali szerzej te możliwości, które mają”⁷⁶. Huzar był przekonany, że ziarno, które zasiewa, pada na dobrą glebę i z czasem wyda swój owoc.

Obecnie możemy usłyszeć wiele pesymistycznych stwierdzeń co do młodzieży. Starsze pokolenie ma wrażenie, że dzisiejsza młodzież nie jest nic warta, że jej życie cechuje się obojętnością, bezwładnością, indywidualizmem, a wielu młodych uzależnionych jest od materializmu i zapatrzonych w rozwój technologiczny. Huzar jednak temu zaprzeczał, gdyż uważał, że prawda jest inna.

⁷⁴ Л. Гузар, *Про себе, церкву і світ*, w: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/open_theme/67164/ [dostęp: 1.07.2019].

⁷⁵ Por. tamże.

⁷⁶ Л. Гузар, *С проблема: від понеділка до суботи жити тим, чим люди наповнюються в церкві в неділю*, інтер. Н. Тисячна, w: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/interview/51736/ [dostęp: 26.03.2019].

Jego zdaniem „młodzież jest zraniona, ale żyje. Jest zmęczona sztuczną, obłudą, fałszem, cierpi z powodu braku szczerości i prawdy”⁷⁷.

Huzar wierzył w młode pokolenie, dostrzegając w nim idealistów, którzy pragną zmieniać ten świat. Okazywał im zrozumienie, wiedząc, że młodzież często wychowuje się w atmosferze kłamstwa, korupcji, niesprawiedliwości społecznej, rozwiązłości, pornografii i w innych negatywnych, degradujących życie warunkach. Podkreślał, że często winę za to ponosi starsze pokolenie, zbudowawszy świat, w którym niełatwo jest żyć⁷⁸. Wzywał starszych do dawania dobrego przykładu młodzieży, podtrzymywania jej inicjatyw i zachęcania do działania na rzecz dobra społeczeństwa. Wzywał, by „stawiać młodzieży ideały i zachęcać ją do twórczej pracy”⁷⁹. Był przekonany, że starsze pokolenie powinno stworzyć młodym ludziom sprzyjające warunki, aby mogli pracować, podejmować twórcze działania i rozwijać się na Ukrainie.

Łatwo jest urodzić dziecko, ale wychować je, doprowadzić do dojrzałej niezależności, podarować mu pewne wartości – jest to według Huzara wielkie zadanie⁸⁰. Wychowanie ma podstawowe znaczenie w życiu człowieka i Kościół zwraca szczególną uwagę na ten właśnie aspekt. Papież Jan Paweł II mówił: „W wychowaniu bowiem chodzi właśnie o to, ażeby człowiek stawał się coraz bardziej człowiekiem (...) umiał bardziej i pełniej być człowiekiem – to znaczy, ażeby umiał bardziej «być» nie tylko z «drugimi», ale także i «dla drugich»”⁸¹. Wychowanie to nie tylko intelektualne wykształcenie, które jest podstawą przyszłego materialnego statusu dziecka, ale również dążenie, by ukształtować uczciwego człowieka⁸².

⁷⁷ Л. Гузар, *Про свободу*, „Дзеркало тижня” 2013, nr 6, s. 5.

⁷⁸ Пор. Блаженніший Любомир. *Думки у спадок*, dz. cyt., s. 31.

⁷⁹ В. Балита, *Гузар: Ми маємо перед молоддю ставити ідеали*, w: https://zaxid.net/guzar_mi_mayemo_pered_moloddyu_staviti_ideali_n1248468 [dostęp: 22.02.2019].

⁸⁰ Пор. *Бути людиною. Збірник цитат...*, dz. cyt., s. 60.

⁸¹ Jan Paweł II, *Przyszłość człowieka zależy od kultury*, „Więź” 1980, nr 7–8, s. 11.

⁸² W komunistycznej rzeczywistości celem wychowania było przekazanie młodym fascynacji ideologią marksistowską i wzbudzenie miłości do partii. Nie było szacunku do człowieka, a życie ludzkie

Początek naszej formacji to dom rodzinny, ale powinna ona być kontynuowana w przedszkolu, szkole podstawowej, liceum i innych instytucjach edukacyjnych. Taką rolę winny odgrywać także uniwersytety, których zadaniem jest nie tylko przekazywanie studentom wiedzy: „Mamy uniwersytety, aby kształcić niewolników? Uniwersytety nie służą jedynie temu, by zdobyć wykształcenie zawodowe, ale służą też wychowaniu uczciwych ludzi... Potrzebna jest nie tylko informacja, ale i formacja”⁸³ – zaznacza Huzar.

Dorośli powinni ponosić odpowiedzialność za młodzież, począwszy od rodziców, nauczycieli i wszystkich, którzy mają jakikolwiek wpływ na wychowanie i kształcenie młodego pokolenia, w tym także duszpasterzy i środowiska kościelne. Dorośli są wezwani do tego, aby być dla młodych przykładem uczciwego wypełniania powołania życiowego⁸⁴. Huzar zwraca uwagę na to, że w procesie wychowania istotną rolę odgrywa autorytet moralny jako przykład do naśladowania. Jeżeli takich ludzi brakuje, to młodzież znajduje sobie autorytety w świecie wirtualnym, który nie ma nic wspólnego z rzeczywistością. Wtedy też brak prawdziwego autorytetu moralnego „u wychowanków staje się tragedią dla tych, którzy wychowują”⁸⁵.

Autorytet moralny jest bardzo potrzebny w procesie wychowania, gdyż ludzie, którzy go uobecniają, wskazują innym drogę prowadzącą na szczyty duchowej i moralnej dojrzałości. Temu służy również lektura dobrych książek. Według Huzara spośród wielu napisanych dzieł trzeba wybierać te najbardziej wartościowe, które mogą pozytywnie wpłynąć na życie. Są to dzieła, które przetrwały wieki i do dzisiaj dotykają serca człowieka, ukazując to, co go nurtuje

nie liczyło się jako wartość. Huzar stara się przemieniać stereotypy tego wychowania. Stawia na pierwszym miejscu człowieka jako największą wartość. „Jeżeli chcesz, żeby szanowali ciebie, szanuj swego sąsiada. Czyniąc coś dla siebie, pomyśl, czy nie naruszasz prawa drugiego człowieka nawet w najmniejszym stopniu”. Taka postawa była dla niego celem wychowania; por. Л. Гузар, *Українцям все ще складно довіряти один одному*, w: <https://nv.ua/ukr/opinion/ukrajintsjam-vse-shche-skladno-dovirjati-odin-odnomu-939472.html> [dostęp: 31.05.2019].

⁸³ Л. Гузар, *Про себе, церкву і світ...*, dz. cyt.

⁸⁴ Por. Л. Гузар, *Я молюся за Донбас!*, w: https://uisgda.com/ua/lubomir_guzar_ya_molyusya_zh_donbas.html [dostęp: 17.11.2019].

⁸⁵ Л. Гузар, *Моральні авторитети*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2015/06/19/7071804/> [dostęp: 19.07.2019].

i trapi⁸⁶. Najważniejszą księgą zalecaną do czytania przez Huzara jest Pismo Święte: „Czytajcie raz, czytajcie powtórnie. Reflektujcie, szukajcie wyjaśnienia. Będziecie zaskoczeni, gdy odkryjecie wartość Słowa Bożego. Bo Słowo to nie tylko księga, którą czytamy, ale Słowo działa i ma zdolność przemieniania nas”⁸⁷. Chodzi o duchowe zgłębianie Biblii, pomagające człowiekowi w samowychowaniu i zmianie swego życia na lepsze.

Negatywnym elementem w procesie wychowania jest bezczynność dotycząca młodych ludzi; kiedy mają dużo wolnego czasu, często nie wiedzą, jak pożytecznie go wykorzystać. Aby uchronić ich przed marnowaniem czasu, Huzar zachęca ich do uczestnictwa w dobrze rozwijających się stowarzyszeniach młodzieżowych. Jednym z nich jest na Ukrainie młodzieżowa organizacja „Płast”. Ma ona swoje prawo i właściwy dla siebie model wychowania. Nie propaguje „czegoś nadzwyczajnego, ale najbardziej zwykły sposób zachowania kulturalnego człowieka. Płastun najpierw powinien być uczciwym człowiekiem, który umie budować relacje z innymi ludźmi, być punktualnym i odpowiedzialnym za swoje słowa i postawy”⁸⁸. Proces wychowania w „Płascie” powinien pomóc każdemu człowiekowi stać się godnym uznania obywatelem państwa i wartościowym członkiem społeczeństwa. Również inne organizacje młodzieżowe oraz sportowe, a także działające przy kościołach pomagają młodzieży rozwijać się, wdrażać mechanizm samodyscypliny i pracy nad sobą. Wtedy młody człowiek bez zewnętrznego przymusu ma szansę stać się dobrym człowiekiem⁸⁹.

Poziom rozwoju ekonomicznego Ukrainy w czasach niepodległości państwa nie był nigdy wysoki, czego konsekwencją było ubóstwo ludności zamieszkującej kraj. Z tego powodu Huzar, dostrzegając konieczność przemian społecznych po czasach komunistycznego zniewolenia, zachęcał ludzi do rozwijania swoich talentów i uczciwej pracy dla dobra społeczeństwa. Szczególne nadzieje pokładał w ludziach młodych: „Aby nasze społeczeństwo rozwijało się i

⁸⁶ Por. Л. Гузар, *Віра – це дар, який дається...*, dz. cyt.

⁸⁷ Tamże.

⁸⁸ Tamże.

⁸⁹ Por. tamże.

Ukraina stawiała się naprawdę wielkim państwem, trzeba podwinąć rękawy i pracować, pomnażać dane nam przez Boga talenty”⁹⁰.

Huzar wiedział, że wielu ludzi zamyka się w sobie albo w gronie swoich bliskich. Przestają oni myśleć kategoriami społecznymi, aby cały naród żył godnie. Przypominał on nieraz słowa prezydenta Stanów Zjednoczonych Johna F. Kennedy’ego: „Nie pytaj, co twój kraj może zrobić dla ciebie, pytaj, co ty możesz zrobić dla swojego kraju”⁹¹. Jeżeli ludzie będą myśleć tylko o sobie, to niczego nie osiągną. Kardynał zachęcał więc młodzież do działania, bo ich pragnienie zmian jest jednym z najważniejszych i najcenniejszych impulsów poruszających całe społeczeństwo do wprowadzenia koniecznych zmian⁹².

Przy każdej okazji Huzar starał się podtrzymywać młodzież, chwając ją za dobre pragnienia i czyny. W ostatnim czasie, kiedy Ukraina przeżywała trudny okres swojej historii związany z agresją Rosji, jak również z korupcją, która rodziła konflikty między narodem a władzą, znaczącą i pozytywną rolę odegrała młodzież skupiona w wolontariacie. Huzar widział, ilu ludzi młodych, a nawet jeszcze dzieci chce czynić coś dobrego zupełnie bezinteresownie, nie patrząc na wynagrodzenie. Wiedział, że dużo jest takich, którzy są gotowi oddać życie dla pokoju i szczęścia innych, nie zważając na swoją młodość⁹³. Mówił: „Powinniśmy być świadomi, że jest wielu ludzi zdolnych do poświęcenia, do ofiarowania swego czasu, a nawet życia”⁹⁴. Również ludzie młodzi jako pierwsi sprzeciwili się kłamstwu i korupcji nieuczciwych urzędników państwowych, stając w obronie prawdy i sprawiedliwości.

Huzar doceniał rodziców, którzy patriotycznie wychowują swoje dzieci. Okazywał wdzięczność tym, których synowie zginęli w walce przeciw

⁹⁰ Л. Гузар, *Українське лінивство*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2014/06/3/7027791/> [dostęp: 3.07.2019].

⁹¹ Блаженніший Любомир Гузар закликав молодь діяти, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/young_people/52816/ [dostęp: 1.07.2019].

⁹² Por. tamże.

⁹³ Chodzi szczególnie o takie wydarzenia historyczne na Ukrainie, jak „Rewolucja godności” z roku 2013–2014 czy wojna na wschodzie kraju, związana z agresją Rosji i trwająca do dziś, które kosztowały życie wielu młodych ludzi. Huzar zachwycony ich ofiarnością daje ich za przykład dla następnych pokoleń.

⁹⁴ Л. Гузар, *Державне самогубство, коли громадяни не користуються правом обирати*, інтер. Ю. Сухаревська, А. Соколенко, „Чорноморські новини”, 2014, nr 82, s. 4.

niesprawiedliwości władz ukraińskich, broniąc prawa i godności człowieka: „To właśnie takie ich wychowanie sprawiło, że byli gotowi bronić najwyższych wartości i oddać za nie życie”⁹⁵. Był także wdzięczny tym rodzicom, których synowie bronili ziemi ukraińskiej przed rosyjską agresją we wschodniej części Ukrainy.

Jednym z problemów, który bardzo niepokoił Huzara, były poważne braki w religijnym i moralnym wychowaniu młodzieży we współczesnym społeczeństwie ukraińskim. Zdawał sobie sprawę, że rzutują one negatywnie na życie młodych, a później dorosłych ludzi. Na edukacyjnym forum w Kijowie w swoim przemówieniu podkreślił, że rzeczą konieczną jest zatroszczyć się o wychowanie dzieci⁹⁶. Chciał w ten sposób zachęcić wszystkich do zastanowienia się nad tym, jak pomóc dzieciom i młodzieży żyć chrześcijańskimi wartościami: „Mówimy o chrześcijaństwie nie tylko z teologicznego punktu widzenia, ale i o tym, jak praktycznie powinniśmy żyć. Mamy troszczyć się o to, by rodzice uświadomili sobie odpowiedzialność za własne dzieci, by starali się dać swoim dzieciom chrześcijańskie wychowanie”⁹⁷.

Huzar jest przekonany, że rodzina to pierwsza instytucja, do której należy budowanie przyszłego pokolenia na fundamencie chrześcijańskich wartości. Również państwo powinno pomagać wierzącym rozwijać ich chrześcijańskie powołanie, czemu służą chrześcijańskie przedszkola, szkoły, licea oraz edukacyjne programy religijne⁹⁸. Wszystko to nie tylko służy Kościołowi i sprzyja rozszerzaniu się wiary w społeczeństwie, gdyż religijne wychowanie pomaga człowiekowi w zachowaniu moralnej świadomości i odpowiedzialności, by

⁹⁵ Л. Гузар, *До чого ми докотилися?!!*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2014/01/24/7011184/> [dostęp: 24.10.2019].

⁹⁶ Por. „*Держава повинна сприяти тому, щоб кожна віруюча людина одержала те, що їй належить...*” – Блаженніший Любомир (Гузар) на освітньому форумі в Києві, w: http://news.ugcc.ua/news/derzhava_povinna_spriyati_tomu_shchob_kozhna_v%D1%96ruyucha_lyudina_oderzhala_te_shcho_ey_nalezhit_blahhenn%D1%96shiy_lyubomir_guzar_na_osv%D1%96tnomu_foru%D1%96u_kiiev%D1%96_67082.html [dostęp: 17.08.2019].

⁹⁷ Tamże.

⁹⁸ Por. tamże.

uczciwie dbać nie tylko o własne szczęście, ale i o szczęście innych, a zatem całej społeczności.

Dla Huzara nie do przyjęcia było to, że ludzie odpowiedzialni za kształcenie młodzieży niepoważnie i interesownie podchodzą do swoich obowiązków. Przyjmują łapówki za wystawienie dobrych ocen na egzaminach czy zaliczeniach, za dyplomy, a nawet za stopnie naukowe: „To wszystko jest nieprzyjemne, przykre i dramatyczne. Kto z nas chciałby zostać klientem czy pacjentem takich «specjalistów»?⁹⁹”. A jest ich, jak pokazuje praktyka, w społeczeństwie ukraińskim dużo i rodzi to zaniepokojenie. Huzar zwraca się do takich nieuczciwych wychowawców z wezwaniem, by: „po pierwsze, nie niszczyli młodych ludzi, ich zaufania do nauczycieli i wychowawców. Po drugie, by nie przyjmowali tak zwanych łapówek czy prezentów. Po trzecie, by nie zważając na jakiegokolwiek okoliczności czy pokusy, chronili własną godność i godność swego powołania”¹⁰⁰.

Niegodziwy sposób postępowania odpowiedzialnych za wychowanie innych osób prowadzi do degradacji człowieka i społeczności. Wyjściem z takiej sytuacji, jak zauważa Huzar, jest tylko pragnienie dobra całego społeczeństwa, dobra narodu, dobra każdego człowieka i przyszłych pokoleń. Miał nadzieję, że ludzie, którzy zachowują się tak niegodnie, uświadomią sobie, jak katastrofalne skutki pociąga za sobą ich postępowanie, i poszukają stosownego wyjścia z tej sytuacji¹⁰¹.

Lubomyr Huzar potrafił nawiązać kontakt z każdym człowiekiem. Choć lat mu przybywało, pozostał zawsze młodym, gdyż umiał się odnaleźć pośród znacznie młodszych od siebie. Był otwarty i gotowy do dzielenia się wszystkim, co miał – mądrością, miłością, wiedzą¹⁰². Szczere zatroskanie o młode pokolenie znajdowało odzew u młodzieży, co wyrażało się w wielu przyjaznych opiniach

⁹⁹ Л. Гузар, *Дитина має відчувати, що її люблять...*, dz. cyt.

¹⁰⁰ Tamże.

¹⁰¹ Por. tamże.

¹⁰² Por. І. Наумець, *Любомир Гузар: „Найдорожчий подарунок – то всі люди, які за мене моляться, а все решта – то дрантя”*, w: <https://risu.org.ua/ua/index/exclusive/reportage/51474/> [dostęp: 2.03.2019].

formułowanych pod adresem kard. Huzara. Ten zaś powtarzał często: „Jeżeli chcemy myśleć o przyszłości, to myślimy o młodzieży”¹⁰³. Zdawał sobie bowiem sprawę, że formacja człowieka zaczyna się już w dzieciństwie i jeśli pojawią się w tym okresie u ludzi młodych jakieś negatywne przeżycia lub zaniedba się ten czas, aby przekazać im prawdziwe wartości, to można stracić ich na zawsze. Młodych zaś wzywał, by nie zapominali o tym, że mają w sobie potencjał do realizowania dobra w swoim życiu, gdyż „Pan dał każdemu z nas rozum i wolną wolę”¹⁰⁴.

2. Osoba ludzka w społeczeństwie

Człowiek, wzrastając, przechodzi kolejne etapy edukacji rodzinnej i szkolnej, by wejść później w życie społeczne i współtworzyć je w wymiarze kultury oraz odpowiadać na pojawiające się w nim wyzwania i problemy. Uświadomienie sobie odpowiedzialności przed społecznością za swoje zaangażowanie w jej kształtowanie jest świadectwem dojrzałości, do której każdy człowiek powinien wzrastać.

2.1. Tworzenie kultury

Kultura jest wyrazem piękna w życiu człowieka. Jan Paweł II powiedział: „Człowiek jest jednocześnie dzieckiem i ojcem kultury”¹⁰⁵. Ten, kto rodzi się w danej kulturze, jednocześnie ją tworzy. Mówiąc o kulturze, mamy na myśli formy ludzkiego bytowania, ludzkiej działalności i samorealizacji. Huzar mówił, że „w życiu człowieka bardzo ważne są poczucia prawdy i dobra. Kultura dopełnia jeszcze te dwa elementy pojęciem piękna”¹⁰⁶. Dobro i prawda bez piękna, to znaczy bez kultury, bez wrażliwości na sytuację i los drugiego człowieka mogą

¹⁰³ Л. Гузар, *Ми є люди, які щойно пробуджуються до свободи...*, інтерв. О. Шкодзінська, Т. Антошевський, w: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/interview/43849/ [dostęp: 15.08.2019].

¹⁰⁴ *Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії з нагоди міжнародної прощі до Святоуспенської Унівської Лаври (15 травня 2004 року)*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 4 (2004), s. 173.

¹⁰⁵ FR 71.

¹⁰⁶ Л. Гузар, *Яке значення має культура для нашого життя?*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2015/03/23/7062428/> [dostęp: 23.03.2019].

nawet zaszkodzić i przynieść skutek odwrotny od oczekiwanego. Huzar mówi, że byłoby dobrze zwrócić większą uwagę na kulturę w życiu osobistym i w życiu społeczności, rozpoznać lepiej jej ważność i duchowe dobro, jakie niesie dla narodu¹⁰⁷.

Mówiąc o kulturze, Huzar podkreśla jej dwa podstawowe znaczenia. Pierwsze znaczenie można określić słowem „sztuka”. To, co jest wartościowe dla danego narodu w sztuce pięknej, muzyce, literaturze, architekturze, jest owocem ludzkich talentów¹⁰⁸. Drugie znaczenie, jakie Huzar nadaje kulturze, dotyczy relacji między ludźmi. Odnosi się to zarówno do jednej osoby czy jakiejś grupy osób, jak i do całego narodu¹⁰⁹. Zdaniem kardynała kultura w każdym jej wymiarze jest bardzo ważnym elementem narodotwórczym, dlatego „nie można sobie wyobrazić, jak wyglądałby rozwój społeczeństwa bez rozwoju kultury. Uznanie dla przeszłości rzutuje na rozwój przyszłości i jest to nieodłącznie związane ze sobą w procesie stawania się jednym narodem”¹¹⁰. Według Huzara pozbawieni takiej świadomości możemy stać się ofiarą wszystkich, którzy chcą widzieć nas podzielonymi, skłóconymi ze sobą, a więc słabymi. To niezwykle istotne, by pielęgnować wspólną kulturę jako sposób wychowania narodu, w celu podniesienia jego poziomu w sferze wartości duchowych i wzmocnienia jego jedności¹¹¹.

Piękno ludzkiego życia leży w poszanowaniu praw i uczuć innych osób, w czym wyraża się nasza kultura osobista. Huzar był o przekonany, że kultura winna kształtować postawę człowieka, a brak osobistej kultury komplikuje życie społeczne. Z tego powodu każdy człowiek powinien dbać o osobistą kulturę i praktykować ją w codziennym życiu. Dla Huzara kulturalny człowiek to ten, który

¹⁰⁷ Por. tamże.

¹⁰⁸ Huzar uważał, że kultura może być również akademicka (klasyczna) i narodowa. Z kulturą akademicką możemy spotkać się w muzeach, teatrach, bibliotekach, w instytucjach szkolnictwa wyższego, w prywatnych kolekcjach. A kultura narodowa to taka, jaką widzi się w życiu ludzi na wsi, w rodzinnych czy społecznych zwyczajach, jak również w sztuce narodowej: w rzeźbie, pisankarstwie, wyszywankach i innych ręcznie wykonanych wytworach sztuki; por. Л. Гузар, *Про культуру особи і культуру народу*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2013/10/25/7000737/> [dostęp: 25.10.2019].

¹⁰⁹ Por. tamże.

¹¹⁰ Л. Гузар, *Яке значення має культура...*, dz. cyt.

¹¹¹ Por. Л. Гузар, *Розвиваючи особисту культуру, ми будуємо...*, dz. cyt.

umie doceniać innych ludzi, i to niezależnie od ich statusu i pozycji w społeczeństwie. „Kultura człowieka nie leży w umiejętności tworzenia pięknych dzieł sztuki, a w jakości budowania relacji z innymi ludźmi”¹¹².

Kardynał uważał, że kulturalna osoba to ta, która w każdych okolicznościach szanuje bliźnich, wspólną dla wszystkich godność i uczucia każdego człowieka, a swoją postawą wzbudza szacunek dla siebie ze strony innych ludzi. Huzar zachęcał do bycia kulturalnym, mówiąc, że „kultura osobista to nie prerogatywa wybranych ludzi, ale sposób komunikowania, charakteryzujący każdego człowieka”¹¹³.

Huzar uważał, że osobistą kulturę trzeba wpajać ludziom przez całe życie, poczynając od wieku dziecięcego. Podstawą właściwego wychowania winna być Ewangelia i zawarta w niej „złota reguła”, do której kardynał odnosi się, gdy stwierdza: „O ile lepszym byłby świat, gdybyśmy zachowywali się wobec innych tak, jak pragnęlibyśmy, by zachowywano się wobec nas”¹¹⁴. Relacje te nabierają właściwego kształtu w świetle nauki Chrystusa, a kultura chrześcijańska jest najlepszym fundamentem dla uformowania zdrowej tkanki społecznej¹¹⁵.

Ważną rolę w kształtowaniu kultury odgrywają ludzie utalentowani i twórczy. Ich status społeczny nie ma znaczenia; mogą być zrodzeni w królewskich pokojach czy pod wiejską strzechą. Jako artyści uprawiający sztuki piękne, zajmujący się literaturą czy jeszcze inną dziedziną przybliżają światu wartości duchowe¹¹⁶. Ich wysiłek towarzyszący rozwijaniu własnych talentów zasługuje na szacunek i uznanie także ze strony Kościoła, gdyż wytwory sztuki mogą niektórych ludzi doprowadzić do Boga. Huzar był przekonany, że tworzenie kultury i sztuki ma charakter misyjny¹¹⁷.

Huzar dostrzegał ścisły związek łączący kulturę ukraińską z chrześcijaństwem, a nawet uważał ją za jego przejaw. Dla niego Ukraińcy to

¹¹² Tamże.

¹¹³ Tamże.

¹¹⁴ Л. Гузар, *Про культуру особи і культуру народу...*, dz. cyt.

¹¹⁵ Por. Л. Гузар, *Ми є люди, які щойно пробуджуються до свободи...*, dz. cyt.

¹¹⁶ Por. Л. Гузар, *Про себе, церкву і світ...*, dz. cyt.

¹¹⁷ Por. tamże.

naród, „który wyrastał na chrześcijańskich wartościach życia. Zaprezentowanie ukraińskiej literatury czy sztuki bez Boga jest niemożliwe”¹¹⁸. Pojęcie Boga występuje w samej strukturze kultury¹¹⁹. Kardynał był przekonany, że jeżeli Bóg zostanie pominięty w kulturze, to również literatura narodowa przestanie istnieć. Chrześcijaństwo weszło w duchową przestrzeń narodu i wpłynęło na jego oblicze. Odnosi się to nie tylko do kultury na Ukrainie, ale, jak zauważa papież Benedykt XVI, „we wszystkich znanych z historii kulturach religia jest zasadniczym elementem kultury, owszem, jej elementem dominującym i determinuje strukturę wartości, a tym samym wewnętrzny system i porządek kultur”¹²⁰. Kultura obejmuje całość życia narodu, a jej obliczem są ludzie, którzy realizują typowe dla niej wartości.

Kultura ma swoją specyfikę, ale nie może być uprawiana tylko po to, aby ktoś mógł wyróżniać się na tle innych. W dzisiejszych czasach, nie tylko w kręgach młodzieżowych, panuje moda na bycie innym. Toczy się walka o prawo do wolności, do wyrażenia siebie, do bycia tym, kim chce się być i kim się czuje. Samo odróżnianie się od innych nie może być jeszcze uznane za wartość. Huzar podkreśla, że „jeżeli nasza odmienność zbudowana jest na negatywnym fundamencie, na fałszywych zasadach, to z tym nie możemy się zgadzać”¹²¹. Odróżnianie się od innych prowadzące do dysonansu z prawem natury i prawem Bożym nie może zasługiwać na aprobatę. Niemniej jednak, jak zauważa Huzar, „nawet jeżeli ktoś został uformowany na błędnych zasadach, to trzeba się do niego odnosić jak do człowieka”¹²². Należy więc obdarzać go miłością jak każdego bliźniego. Nie chodzi tutaj o tolerowanie jego poglądów czy zgadzanie się z

¹¹⁸ Tamże.

¹¹⁹ W kulturze Huzar widział sposób duchowego odrodzenia Ukrainy po komunistycznym reżimie, który zniszczył duchowość i kulturę narodu ukraińskiego. To zniszczenie dotknęło szczególnie centralną i wschodnią część kraju. Odrodzenie kulturalnych tradycji narodu pomaga zawsze ożywić życie duchowe ludzi. Por. Л. Гузар, *Ми є люди, які щойно пробуджуються до свободи...*, dz. cyt.

¹²⁰ A. Nichols, *Myśl Benedykta XVI. Wprowadzenie do myśli teologicznej Josepha Ratzingera*, Kraków 2006, s. 49.

¹²¹ Л. Гузар, *Про культуру особи і культуру народу...*, dz. cyt.

¹²² Tamże.

postępowaniem, które go degradowe jako osobę ludzką. Trzeba jednak zawsze mieć świadomość, że również on został stworzony na obraz i podobieństwo Boże.

Przez wiele wieków Ukraina była podzielona i znajdowała się pod rządami innych państw. Przez ostatnie 200 lat na jej terytoriach panowały Rosja, Polska, Austria, Węgry... Taki stan rzeczy odbił się na kulturowej tożsamości narodu ukraińskiego. Huzar zwraca uwagę, że w obecnym czasie pojawia się często pytanie o jedność narodu, a ta nie jest możliwa bez kulturowego zjednoczenia. Trudno było je osiągnąć w przeszłości, gdyż obce mocarstwa były świadome, iż „naród zjednoczony – to naród silny, a naród podzielony to naród słaby”¹²³.

Jednym z problemów, który szczególnie w ostatnich kilku latach stał się bardzo głośny na Ukrainie, jest kwestia języka używanego na jej terenie¹²⁴. Huzar uważał, że problem ten został sztucznie nagłośniony przez przeciwników ukraińskiego rozwoju kulturowego. Aby tego dowieść, sam siebie podaje za przykład: „Rozmawiam w języku ukraińskim, także angielskim, ale to nie umniejsza w niczym mojego bycia Ukraińcem”¹²⁵.

Dla Huzara było istotne, by pokonać sztuczny podział między obywatelami Ukrainy wynikający z posługiwania się różnymi językami. Jego zdaniem język nie powinien być przyczyną podziału. Człowiek może znać wiele różnych języków oraz rozmawiać z każdym w języku zrozumiałym dla niego, i nie straci z tego powodu swojej narodowościowej przynależności. Huzar wskazywał na wybitnego ukraińskiego pisarza i poetę narodowego Tarasa Szewczenkę, który także w dzisiejszych czasach może być symbolem jednoczenia się Ukraińców na całym świecie, mimo że posługiwał się różnymi językami. „Szewczenko pisał również

¹²³ Л. Гузар, *Україні бракує еліт. Любомир Гузар розказав, чому нинішні політики і олігархи нікуди не приведуть країну*, інтер. О. Духнич, w: <https://nv.ua/ukr/publications/ukrajini-brakuje-elit-ljubomir-guzar-rozkazav-chomu-ninishni-politiki-i-oligarhi-nikudi-ne-privedut-krajinu-78521.html> [dostęp: 7.11.2019].

¹²⁴ Z przyczyn historycznych część Ukraińców wyraża się w języku ukraińskim, a większa część w rosyjskim, i to stało kamieniem niezgody, który wnosi niepokój i antagonizm pośród Ukraińców. Może pytanie o język nie byłoby takim problemem, gdyby nie wrogie nastawienie przewódców sąsiedniej Rosji i naszych obywateli, którzy wspierają ich politykę i rozdmuchują ten ogień pośród ukraińskiego narodu.

¹²⁵ Л. Гузар, *Україні бракує еліт...*, dz. cyt.

niektóre swoje utwory w języku rosyjskim, a przez to ani świat nie upadł, ani nie umniejszono w niczym jego twórczości”¹²⁶.

Język służy temu, by jednoczyć, przekonywał Huzar. W dziele budowania tożsamości narodu wielkie znaczenie powinna odegrać jedność kulturowa, dzięki której ludzie mogą czuć się jednym narodem i nie czynić z języka przyczyny podziałów społecznych¹²⁷. Kto pragnie być prawdziwym człowiekiem, posługuje się przede wszystkim językiem kultury, realizuje w swoim życiu jej wartości i rozwija swoje talenty, troszcząc się o dobro bliźnich i aktywnie budując swoje państwo.

Na poziom życia kulturalnego w społeczeństwie szczególnie wpływ mają sfery inteligentne. Huzar dostrzegał słabość inteligencji na Ukrainie, widział, że nie spełnia ona swojej roli i nie nadaje właściwego tonu w życiu społecznym. Dla niego „inteligencja to nie tylko ludzie wykształceni, ale i pewna formacja duchowa”¹²⁸. Stanowi ona o poziomie życia człowieka, który podejmuje wysiłek w dążeniu do prawdy, dobra i piękna. Huzar zaznacza, że w dzisiejszych czasach niesłusznie używa się zamiennie pojęcia kultury i cywilizacji, utożsamiając kulturę z poziomem osiągnięć materialnych. Tymczasem bogactwo materialne nie oznacza, że w życiu człowieka obecne są duchowe i kulturalne wartości. I przeciwnie, życie ludzi ubogich czasami cechuje wysoki poziom kultury, czyli może ona korespondować z niskim poziomem ucywilizowania¹²⁹.

Cała ludzkość staje dzisiaj przed poważnym problemem, jakim jest troska o środowisko naturalne. Ekologia to również przejaw kultury człowieka w jego stosunku do środowiska. Niszcząc przyrodę, możemy doprowadzić do tego, że w przyszłości czeka nas zagłada. Jednak mało kto poważnie do tego podchodzi i stara się coś zmienić¹³⁰.

¹²⁶ Tamże.

¹²⁷ Por. tamże.

¹²⁸ Tamże.

¹²⁹ Por. Л. Гузар, *Про культуру особи і культуру народу...*, dz. cyt.

¹³⁰ Por. Л. Гузар, *Люди не люблять цінностей, заради яких треба чимось жертвувати*, запис. В. Думан, w: <http://www.laityugcc.org.ua/mirjani-v-suspilstvi/articles/ljudi-ne-ljubljat-cinnostej-zaradi-jakix-treba-chimos-zhertvuvati.html> [dostęp: 26.10.2019].

Degradacja środowiska naturalnego to „owoc naszych grzechów; sami jesteśmy sobie winni i dlatego potrzebny jest nasz żal, nawrócenie i naprawienie tego, co uczyniliśmy”¹³¹. Bóg powierzył człowiekowi całą naturę, aby troszczył się o nią i właściwie z niej korzystał. Niesie to ze sobą odpowiedzialność, gdyż – zauważa Huzar – troska o przyrodę to nie zabawa, ale droga do naszego zbawienia. Zbawienie człowieka zależy bowiem od tego, jak odnosi się do wszystkiego, co go otacza i co Bóg dał mu w posiadanie¹³².

Huzarowi leżało bardzo na sercu wszystko, co dotyczyło ekologii „To jest sprawa życia i śmierci. Powinniśmy dziękować Bogu za życie i nauczyć się szanować nasze środowisko”¹³³. Szacunek dla środowiska stanowił dla niego kryterium pozwalające stwierdzić, na ile człowiek jest świadomy wartości swego życia i na ile jest za nie odpowiedzialny.

Według kard. Huzara, Kościół powinien dbać o takie wychowanie młodego pokolenia, by ludzie nauczyli się szanować otaczającą ich naturę¹³⁴. Zwracał uwagę na osobistą odpowiedzialność każdego człowieka, który „powinien zadać sobie pytanie, jakie ma zadanie wobec środowiska i jak je wykonuje”¹³⁵. Człowiek powinien szukać rozwiązania problemów ekologicznych nie tylko w jakichś zewnętrznych działaniach, ale przede wszystkim w sobie: „Kiedy człowiek zrozumie swoją rolę, powołanie, swoją odpowiedzialność wobec przyrody, wtedy pytanie znajdzie właściwą odpowiedź”¹³⁶.

¹³¹ В Івано-Франківську презентували екологічно орієнтовані праці Папи Бенедикта XVI, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/conferences/49999/ [dostęp: 24.10.2019].

¹³² Por. Л. Гузар, *Люди не люблять цінностей...*, dz. cyt.

¹³³ Л. Єремичева, *День духовного служіння – збереження життя на планеті*, w: <https://www.religion.in.ua/main/daycomment/6253-den-duhovnogo-sluzhinnya-zberezhennya-zhittya-na-planeti.html> [dostęp: 12.10.2019].

¹³⁴ Za przykład troski o środowisko Huzar uważa państwo niemieckie. Kiedyś Ren był bardzo zanieczyszczony i wtedy rząd wziął się za oczyszczenie go. Teraz ta rzeka jest jedną z najczystszych w Europie Zachodniej. Zostało to osiągnięte, podkreśla Huzar, dzięki społecznemu zaangażowaniu i wrażliwości ludzi na środowisko. Chodzi więc o to, by wykorzystać wszystkie możliwości, w tym także technikę, dla ochrony środowiska; por. О. Макар, *Розв'язка екологічних труднощів – всередині людини – переконані учасники дискусії з нагоди дня Бога-Творця*, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_society/49589/ [dostęp: 16.09.2019].

¹³⁵ Тамże.

¹³⁶ Тамże.

Rozumienie własnej odpowiedzialności za środowisko i tworzenie kultury jest według Huzara jedną z głównych cech bycia człowiekiem. Odpowiedzialny sposób zachowania się w społeczeństwie, przed Bogiem i przed sobą jest jego odpowiedzialnością na dary Boże, jakie zostały mu powierzone. Huzar wzywał do tego swoich rodaków, mówiąc: „Poprzez nasze zaangażowanie w budowanie silnego państwa nie zaniedbajmy kultury, bo ona właśnie więcej znaczy niż cokolwiek innego; czyni bowiem z Ukrainy wielki dom dla naszego narodu, działający pokojowo, godny szacunku na arenie międzynarodowej”¹³⁷.

2.2. Rozwój społeczeństwa ukraińskiego

Człowiek jest istotą społeczną. Oznacza to, że relacje z innymi ludźmi i z rzeczywistością kształtują go i rozwijają jego osobowość. Tak myślał Huzar, troszcząc się o każdego człowieka, jak również o całe ukraińskie społeczeństwo, o naród, którego był synem: „Daj Boże, aby nasza Ukraina była normalnym państwem, jakim powinna być. Daj Boże, abyśmy naprawdę byli sobą, troszczyli się o dobro wspólne i o każdego człowieka, mając utalentowanych ludzi, piękne i bogate państwo”¹³⁸.

Huzar był przekonany, że Ukraina może być „normalnym państwem”¹³⁹. Kiedy modlił się, prosił Pana nie o jakąś wymarzoną dla siebie Ukrainę, ale o prawdziwe dobro dla swojej ojczyzny: „Proszę Boga, aby troszczył się o nas i posłał nam to, co będzie najlepsze dla naszego narodu, bo On wie lepiej, czego nam potrzeba”¹⁴⁰. Zaufanie w Bożą pomoc, gdy chodzi o rozwój Ukrainy, i w przemianę ludzkich serc budowało wiarę i nadzieję Huzara na szczęśliwą przyszłość narodu ukraińskiego.

¹³⁷ Л. Гузар, *Яке значення має культура...*, dz. cyt.

¹³⁸ Л. Гузар, *Україні бракує еліт...*, dz. cyt.

¹³⁹ Huzar miał na myśli państwo, w którym rządzących cechuje duch patriotyczny, państwo zatroskane o swój naród, wolne od grzechu korupcji, chciwości i nieuczciwości sprawujących władzę, co stanowi poważną przeszkodę w rozwoju gospodarczym Ukrainy; por. tamże.

¹⁴⁰ Tamże.

W 1991 roku Ukraina, po oficjalnym zerwaniu więzi ze Związkiem Sowieckim, zdobyła długo oczekiwaną i okupioną wielkimi ofiarami niepodległość. Był to jednak dopiero pierwszy krok do uzyskania prawdziwej niezależności od komunistycznego ducha w sercach i umysłach Ukraińców¹⁴¹. Dlatego też walka o niepodległość trwa na Ukrainie także dzisiaj.

Huzar rozumiał, że uwolnienie się od przeszłości nie jest proste: „Całe pokolenia były wychowane w duchu przeciwnym Ukrainie. Na siłę starano się nas oderwać od cywilizowanego świata, jak również od Boga”¹⁴². Zniszczono inteligencję ukraińską, prześladowano ludzi, którzy pracowali twórczo i rozwijali gospodarkę. Huzar twierdził, że wystarczy popatrzeć na sprawowanie władzy na Ukrainie, aby przekonać się, że towarzyszy temu styl będący wytworem sowieckiego wychowania¹⁴³. Komunistyczna, bezbożna mentalność bardzo głęboko weszła w serca ludzi i dlatego potrzeba im przemiany i wolności wewnętrznej: „Nie powinniśmy płakać, ale brać się do pracy (...) zmuszać władzę, by odpowiedzialnie czyniła to, co zostało jej powierzone”¹⁴⁴.

Przejście od systemu komunistycznego do demokratycznego nie może dokonać się łatwo i szybko. Potrzebny jest czas, zmiana myślenia i światopoglądu wielu ludzi¹⁴⁵. Osiągnięcia są już tutaj znaczące, jak zauważał Huzar, o czym świadczy samo odzyskanie niepodległości, kosztem wielu ofiar i poświęcenia ze strony wcześniejszych pokoleń: „Nam niepodległości nikt nie darował, myśmy ją

¹⁴¹ Ukraińcy w większości byli chrześcijanami i żyli chrześcijańskimi wartościami. Kiedy przyszła władza sowiecka, komuniści chcieli uformować ludzi na swój sposób, stworzyć innego – sowieckiego, bezbożnego człowieka, niewolnika systemu, walczącego przeciw wszystkiemu, co było niezgodne z ich ideologią. Budowali świat bez Boga, na zasadach totalitarnego komunistycznego reżimu. I niestety, w dużej mierze im się to udało. Nie stworzyli całkowicie nowego człowieka, ale podważyli chrześcijański system wartości i swoją kłamliwą nauką bardzo zranili ludzi; por. Л. Гузар, *Я молюся за Донбас...*, dz. cyt.

¹⁴² Л. Гузар, *Допоможіть біженцям, і вони будуть апостолами єдності України*, інтер. І. Штогрін, w: <https://www.radiosvoboda.org/a/26779700.html> [dostęp: 8.01.2019].

¹⁴³ Por. Л. Гузар, *Мушу дбати не про те, щоб усі були греко-католиками, а щоб були учнями Христа*, інтер. О. Базар, w: https://lb.ua/society/2011/03/23/89472_kardinal_lyubomir_guzar_mushu_dba.html [dostęp: 23.03.2019].

¹⁴⁴ Tamże.

¹⁴⁵ Por. Л. Гузар, *Нам треба дуже-дуже тяжко працювати, аби змінювати всенародний світогляд*, інтер. О. Климончук, „День” 2010, nr 192–193, s. 14.

zdobyli z pomocą Bożą. Potrzeba jeszcze niejednego pokolenia, dużo pracy i cierpliwości, aby Ukraina naprawdę stała się wolną i niepodległą”¹⁴⁶.

Huzar starał się patrzeć trzeźwo i obiektywnie na sytuację na Ukrainie, wiedząc, że cel jest jeszcze daleki, chociaż początek został już zrobiony. Wierzył, że kiedyś uda się go osiągnąć, bo zaufanie pokładał w Bogu: „Bóg jest z nami, nie jesteśmy pozostawieni, zapomniani. Bóg jest i On nas kocha. To bardzo aktualne dla nas na Ukrainie”¹⁴⁷. Tym samym zaszczerpał w wiernych wiarę i nadzieję na przemianę ludzkich serc i odnowę życia narodu.

Huzar sprzeciwiał się traktowaniu Ukrainy jako kraju nienależącego do cywilizacji europejskiej: „Nie podoba mi się, kiedy środki masowego przekazu oddzielają Ukrainę od Europy. Byliśmy w Europie od początku, o czym wyraźnie mówi historia”¹⁴⁸. Ale czy naprawdę w ukraińskim narodzie są żywe „europejskie wartości?”¹⁴⁹. Huzar zadaje takie pytanie i odpowiada: „Byłbym nieszczerzy, gdybym odpowiedział twierdząco”¹⁵⁰. Ukraińców na siłę próbowano oderwać od Europy i tak samo od Boga, co w jakimś stopniu Sowieciom się udało. Z tego względu Ukraińcy winni mobilizować się i walczyć o „europejskie wartości”, aby nadawały kształt ich codziennemu życiu¹⁵¹.

Mieszkańcy Ukrainy nie powinni jednak bezkrytycznie przyjmować wszystkiego, co europejskie, ale muszą patrzeć na Europę szeroko otwartymi oczami, bo nie jest już ona taka, jaka była kiedyś. Rozmyślając nad tym, co się

¹⁴⁶ Tamże.

¹⁴⁷ Л. Гузар, *Допоможіть біженцям, і вони будуть апостолами єдності...*, dz. cyt.

¹⁴⁸ Mówiąc o historii, Huzar miał na myśli czasy Rusi Kijowskiej, a szczególnie księstwo Jarosława Mądryego, którego nazywano „teściem Europy”. Mając dwanaścioro dzieci, doprowadził do ich małżeństw z córkami i synami królów i książąt całego europejskiego kontynentu. Huzar z dumą podkreślał, że historia chrześcijaństwa na Ukrainie jest wcześniejsza od historii niektórych państw europejskich. Л. Гузар, *Думки у спадок...*, dz. cyt., s. 98; por. *Саміт альянсу професіоналів-християн: „усе, що робите, робіть як для Бога!”*, w: <https://risu.org.ua/ua/index/exclusive/reportage/52145/> [dostęp: 25.03.2019].

¹⁴⁹ Huzar rozumiał europejskiego ducha, który powinien przyczynić się do odnowy Ukrainy, jako rozwijanie wolności narodu i demokratycznego ustroju państwa. Twierdził, że nie ma lepszej formy rządzenia jak ustrój demokratyczny, ale nie ma też trudniejszej. Mówił też o konieczności odnowy kultury chrześcijańskiej w Europie; por. *Блаженніший Любомир. Думки у спадок*, dz. cyt., s. 102; por. Л. Гузар, *Я молюся за Донбас...*, dz. cyt.

¹⁵⁰ Л. Гузар, *Я молюся за Донбас...*, dz. cyt.

¹⁵¹ Por. *Саміт альянсу професіоналів-християн...*, dz. cyt.

dzieje, i rozsądnie oceniając realia, trzeba przyjmować to, co naprawdę jest wartościowe i cenne oraz korzystne dla ukraińskiego społeczeństwa¹⁵².

Huzar bronił dążeń Ukrainy i jej przynależności do wolnego, demokratycznego i cywilizowanego świata. Tymczasem w sferze publicznej często można usłyszeć głosy, że europejska społeczność nie jest dla Ukraińców i że przyłączenie się do krajów europejskich przyczyni się do zguby narodu. Huzar mówił jednak: „Chcemy żyć, jak żyją inne narody na całym świecie. Pozostawiamy za sobą złą przeszłość. Dzięki Bogu. Nie trzeba jej żałować, ale z nadzieją patrzeć w przyszłość, by zbudować takie państwo, w jakim chcemy żyć”¹⁵³. Huzar podkreślał również, że naród ukraiński chce żyć w systemie opartym na sprawiedliwości i prawdzie, w którym każdy człowiek może czuć się całkowicie sobą, być wolnym i chronionym przez prawo.

Ukraina rozwija się bardzo powoli, upodabniając się do cywilizowanego świata. Składa się na to wiele przyczyn, a jedną z nich jest wspomniana wyżej komunistyczna przeszłość, która głęboko zakorzeniła się w ludzkiej mentalności. Są też i inne, zauważone przez Huzara, powody tego, że państwo ukraińskie nie ma możliwości pełnego rozwoju. Pierwsze, na co zwraca uwagę kardynał, to brak zaufania względem rządzących i elit. „Komu wierzyć? Wielu obywateli, nie myśląc długo, odpowie: nikomu!”¹⁵⁴ Według Huzara, jeżeli taki stan trwać będzie dłużej, to może się to skończyć prawdziwą ruiną ładu społecznego. Bez zaufania nie ma szans na autentyczną komunikację w społeczeństwie, a bez niej funkcjonowanie normalnego państwa jest niemożliwe¹⁵⁵. Brak zaufania w

¹⁵² „Nie powinniśmy naśladować Europy za wszelką cenę, tylko dlatego, że to Europa – mówi Huzar. – Jeżeli w Europie jest legalizowana eutanazja, małżeństwa jedнопłciowe, to byłoby głupotą naśladowanie tego. Oni powinni w tym nas naśladować, bo my jeszcze wierzymy, że małżeństwo istnieje jedynie między mężczyzną i kobietą. Powinniśmy patrzeć krytycznie i przyjmować tylko to, co korzystne”. М. Плішило, *Моральні авторитети пояснили, чому Україні варто прямувати в Євросоюз*, w: https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/23352-moralni-avtoriteti-poyasnili-chomu-ukrayini-varto-pryamuvati-v-yevrosoyuz.html [dostęp: 19.09.2019]; por. Л. Гузар, *Нам треба дуже-дуже тяжко працювати...*, dz. cyt., s. 14.

¹⁵³ Л. Гузар, *Підсумовуючи 2013 рік*, w: <https://www.youtube.com/watch?v=U1dMdnGec4g&t=2s> [dostęp: 30.11.2019].

¹⁵⁴ Л. Гузар, *Потреба говорити*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/02/6/7097992/> [dostęp: 6.02.2019].

¹⁵⁵ Por. tamże.

ukraińskim społeczeństwie wynika z braku prawdy we wzajemnych relacjach międzyludzkich i na różnych poziomach komunikowania. Zdaniem Huzara, „usłyszeć prawdę i być pewnym, że to, jest prawdą – to wielka duchowa wartość”¹⁵⁶.

Brak otwartości i szczerości w postawach ludzkich to drugi problem, jaki występuje w społeczeństwie ukraińskim. Jak zauważa Huzar, kłamstwo niesie z sobą wielkie zło i jest przeszkodą w normalnym dialogu i w budowaniu szczęśliwej przyszłości. W historii możemy zobaczyć, ile nieszczęść przyniosło ludziom kłamstwo. W atmosferze kłamstwa trudne jest prowadzenie skutecznego dialogu i budowanie szczęśliwego państwa¹⁵⁷.

W swoim nauczaniu Huzar niejednokrotnie powtarzał, że „Ukraińcy nie wykorzystują swoich talentów i możliwości w osiągnięciu rozwoju”¹⁵⁸. Nie chodzi o to, aby tylko ciężko pracować, ale trzeba też rozwijać własne umiejętności; tylko wtedy Ukraina może być wielkim państwem, a jej mieszkańcy szczęśliwymi obywatelami. Wykorzystywać talenty to znaczy przejawiać inicjatywę i rozwijać swój twórczy potencjał w określonej dziedzinie i nie bać się realizacji szlachetnych marzeń¹⁵⁹.

Huzara martwiło to, że wielu Ukraińcom brakuje inicjatywy. Cytuje słowa patriarchy Józefa Slipego, który powiedział: „Popatrzcie, jacy my Ukraińcy jesteśmy zdolni. Nasz naród jest utalentowany, co drugi to geniusz. Ale wszyscy leniwi. Nie powinniśmy czekać, aż nam coś podadzą, ale zdobywać to sami”¹⁶⁰. Trzeba przejawiać więcej inicjatywy i nie bać się, że coś może się nie udać albo co powiedzą ludzie. Jeśli nie uda się teraz, to uda się jutro, a ludzie zawsze będą

¹⁵⁶ Tamże.

¹⁵⁷ Por. tamże.

¹⁵⁸ Л. Гузар, *Українське лінивство...*, dz. cyt.

¹⁵⁹ W czasach komunizmu jakiejkolwiek inicjatywy były nie do przyjęcia i karane. Naród miał wykonywać tylko to, co mówiła partia. Dlatego ludzie obawiali się wyróżniać z szarej masy, żeby nie mieć problemów. I to w nich zostało, dlatego Huzar zachęca, by w nowych czasach nie bać się ujawniania talentów i marzeń; por. tamże.

¹⁶⁰ Л. Гузар, *Сьогодні немає нічого, що перешкоджало б нам рухатися вперед*, інтерв. Б. Завітій, О. Шаповська, w: https://gazeta.ua/articles/events-journal/_sogodni-nemaye-nichogo-scho-pereshkodzhalo-b-nam-ruhatysya-vpered/588187 [dostęp: 2.12.2019].

mieć coś do powiedzenia¹⁶¹. Huzar optymistycznie, pozytywnie i z ufnością patrzy na człowieka. Tym samym dodaje ludziom wiary i chęci do podejmowania inicjatyw i realizowania talentów.

Od czasu uzyskania niepodległości na Ukrainie zmieniło się bardzo dużo, ale to jeszcze nie wystarczy do pełnej normalizacji życia społecznego. Huzar nie miał wątpliwości, że ten proces można i trzeba przyspieszyć, bo oczekiwanie na to, że zmiany przyjdą same, jest stratą czasu¹⁶². Z tego względu zaproponował pewien program, który mógłby pomóc Ukrainie szybciej wprowadzać skuteczne reformy i zmiany w społeczeństwie. Nadał mu nazwę „Trzy «P»”. Osoba wybrana na stanowisko kierownicze powinna wyróżniać się, po pierwsze, profesjonalizmem, po drugie, przyzwoitością, po trzecie, patriotyzmem¹⁶³. To znaczy, że osoby piastujące w państwie pewne obowiązki i mające możliwość podejmowania decyzji, od których zależy przyszłość narodu, powinny mieć i rozwijać w sobie te cechy, na jakie zwraca uwagę Huzar. Był on przekonany, że praca takiego człowieka będzie efektywna i przyniesie dobre owoce dla ukraińskiego społeczeństwa.

Kard. Huzar podejmował dużo inicjatyw, wydał wiele dokumentów i oficjalnych apeli do władzy i narodu, wzywając do skuteczniejszych przeobrażeń w społeczeństwie w celu polepszenia bytu obywateli. Wiedział, że zasady zdrowego, twórczego i korzystnego dla społeczności działania pochodzą od Boga i odnoszą się najpierw do przemiany osobistej. Pragnienie zmian i lepszego życia w szczęśliwym i rozwiniętym kraju może spełnić się wtedy, gdy wszyscy będą

¹⁶¹ Huzar, mieszkając przez dłuższy czas w Stanach Zjednoczonych i wychowując się w tym społeczeństwie, był świadkiem, jak jego członkowie, wykazując inicjatywę, zarabiają na życie i tym samym rozwijają się. To przekonanie potwierdza autentyczną opowieścią. „Pamiętam, jak jeden biedny człowiek sprzedawał pieczone kasztany. Siedział na ulicy z małym piecem, piekł kasztany i je sprzedawał. Nie minął rok, jak miał już swoje przedsiębiorstwo. A nasi ludzie ciężko pracują w fabrykach i nigdy nie będą bogaci, bo nie umieją wykorzystać w odpowiedniej chwili swoich umiejętności”; por. Л. Гузар, *Сьогодні немає нічого, що перешкоджало б нам рухатися...*, dz. cyt.

¹⁶² Huzar podaje za przykład sąsiednią Polskę. Wielu polityków przewidywało, że Polska może wstąpić do Unii Europejskiej, gdy minie co najmniej pokolenie, a stało się to już w następnej dekadzie, dzięki szczeremu pragnieniu i intensywnej pracy polskiego narodu; por. Л. Гузар, *Правила суспільного життя, які маємо реалізувати в новій Україні*, w: <https://life.pravda.com.ua/columns/2014/03/21/159427/> [dostęp: 21.03.2019].

¹⁶³ Por. tamże.

przestrzegać prawa Bożego i dzięki temu będą najpierw zmieniać się sami; wtedy też mogą dokonać się prawdziwe zmiany na Ukrainie¹⁶⁴.

Huzar często podkreślał, że to, jaka będzie Ukraina, zależy od każdego z jej mieszkańców. Każdy obywatel powinien troszczyć się o dobro i rozwój kraju, w którym mieszka, oraz pracować i nie szczędzić wysiłku, by przeobrazić rzeczywistość, która się tego domaga¹⁶⁵. Nie można myśleć, że dobre zmiany dokonają się same. „Dlatego trzeba, wstając rano, przeżegnać się i zapytać siebie samego: co ja mogę zrobić, by dzisiaj było lepiej?”¹⁶⁶. Nikt nie wyręczy Ukraińców w budowaniu lepszej przyszłości. Nie można pokładać nadziei jedynie we władzy, która nieraz już pokazała, jak niewiele dobra może uczynić dla narodu; dlatego każdy obywatel powinien jak najlepiej wykonywać swoje obowiązki¹⁶⁷.

Huzar był przekonany, że każdy człowiek jest wyjątkowy, każdy ma szczególne talenty i tego, co potrafi zrobić jedna osoba, druga nie jest w stanie wykonać tak samo. Każdy człowiek ma swoje życiowe powołanie i jeżeli go nie wypełni, pozostanie ono niezrealizowane. Uzasadniając swoją myśl, cytuje słowa wybitnego poety ukraińskiego Iwana Franka: „Każdy niech myśli, że od ciebie zależy życie milionów, że za dolę milionów ty będziesz odpowiadać”¹⁶⁸.

Huzar chciał, aby każdy obywatel poczuł, jak jest ważny dla Ukrainy, i uświadomił sobie także własną odpowiedzialność przed przyszłymi pokoleniami oraz przed Bogiem: „Wszystko zależy od tego, ile dobra pragniemy dla naszych obywateli i ile wysiłku gotowi jesteśmy włożyć w rozbudowę naszego państwa, aby stało się ono szczęśliwą rzeczywistością. Ukraina będzie taką, jaką my ją uczynimy”¹⁶⁹.

¹⁶⁴ Por. tamże.

¹⁶⁵ Por. Л. Гузар, *Якою я бачу майбутню Україну?*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/12/19/7130097/> [dostęp: 19.12.2020].

¹⁶⁶ Л. Гузар, *Я молюся за Донбас...*, dz. cyt.

¹⁶⁷ Huzar podaje przykład, jak by to miało wyglądać: „Sędzia – niech pilnie strzeże prawa obywateli, nie oglądając się na pochodzenie czy status; policjant niech sprawiedliwie troszczy się o bezpieczeństwo obywateli; nauczyciel niech szczerze zachęca uczniów do zdobywania wiedzy; urzędnik niech sumiennie służy ludziom... i to wszystko bez łapówek i korupcji”. Л. Гузар, *Якою я бачу майбутню Україну...*, dz. cyt.

¹⁶⁸ Тамże.

¹⁶⁹ Тамże.

Przyczynę wielu problemów widocznych w ukraińskim społeczeństwie widział Huzar w sowieckiej ideologii, która nadała kształt życiu jednostki i społeczeństwa. Kardynał mówił, że trzeba „złamać grzbiet sowieckiego systemu. I to nie symbolicznie – usuwając w całym kraju kamienne i metalowe pomniki Lenina i zmieniając napis, ale wrywając ją z korzeniami w systemie stosunków społecznych, edukacji, w słowach, myślach i uczynkach”¹⁷⁰. Godność człowieka trzeba postawić na pierwszym miejscu, aby zatriumfowały wartości, na których rozwijała się europejska cywilizacja, w tym przede wszystkim wartości chrześcijańskiego humanizmu, opartego na fundamencie prawdy o człowieku jako obrazie i podobieństwie Bożym¹⁷¹.

2.3. Migracja wewnętrzna i zewnętrzna

Mówiąc o sytuacji w dzisiejszym świecie, konstytucja duszpasterska *Gaudium et spes* przypomina o potrzebie badania znaków czasu i wyjaśnienia ich w świetle Ewangelii z uwagi na konieczność lepszego zrozumienia sensu życia¹⁷². Jednym z ważnych znaków w dzisiejszych czasach, na który zwraca uwagę papież Benedykt XVI, jest migracja, spowodowana różnymi okolicznościami i wydarzeniami w życiu ludzi. Było to już widoczne w poprzednim stuleciu i dochodzi do głosu także w dzisiejszych czasach. „Ten *znak czasu* – mówi papież – jest zbiegiem różnych okoliczności, jakie obejmują tak migrację wewnętrzną, jak i międzynarodową, wymuszoną i dobrowolną, legalną i nielegalną, również powiązaną z haniebnym zjawiskiem, jakim jest handel ludźmi. Nie możemy też zapomnieć o kategorii studentów-obcokrajowców, liczba ich bowiem co roku rośnie”¹⁷³.

Z różnych przyczyn, dobrowolnie czy zmuszeni sytuacją, ludzie przemieszczają się z kraju do kraju, szukając odpowiedniego dla siebie miejsca na

¹⁷⁰ Блаженніший Любомир. Думки у спадок, dz. cyt., s. 105.

¹⁷¹ Por. tamże.

¹⁷² Por. KDK 4.

¹⁷³ Послання Святішого Отця Венедикта XVI з нагоди всесвітнього дня мігрантів і біженців, гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ, 5 (2005), s. 44.

pewien czas albo chcąc zamieszkać gdzieś na stałe. Kościół, odczytując ten znak czasu, powinien być otwarty na pomoc im i przyjęcie obcokrajowców. Wzywa do tego Huzar: powinniśmy „otworzyć serce dla naszych braci i siostr, dla wszystkich ludzi, którzy się stali emigrantami”¹⁷⁴, i przypomnieć sobie, że również Święta Rodzina z Jezusem dzieliła los emigrantów, uciekając do Egiptu, gdy była prześladowana¹⁷⁵.

Zjawisko emigracji nie jest czymś nowym dla Ukrainy. W ostatnim stuleciu wielu Ukraińców pozostawiało swoją ziemię i z różnych powodów wyjeżdżało w rozmaite części świata. Przeważnie spowodowane to było przesiedleniami wymuszonymi przez wrogów ukraińskiego narodu. Pierwsza fala migracji, jaka dotknęła Ukrainę, miała miejsce na przełomie XIX i XX wieku. Część ludności z środkowej i wschodniej Ukrainy została przesiedlona za Ural i na Syberię dla zagospodarowania terenów należących do rosyjskiego imperium. Z zachodniej Ukrainy ludzie wyjeżdżali za ocean do Ameryki Południowej i Północnej z powodów ekonomicznych, poszukując możliwości zarobkowania¹⁷⁶.

Druga fala migracji pojawiła się w latach 1920–1935 i miała charakter polityczny. Przyczyną stał się ustrój komunistyczny, którego skutkiem była przymusowa kolektywizacja rolnictwa oraz Wielki Głód na Ukrainie w latach 1932–1933, stalinowski terror i prześladowania z przyczyn politycznych¹⁷⁷. Ludzi uciekali od „dżumy komunizmu”, ponieważ niszczył on chrześcijańskie i ludzkie wartości w człowieku.

Przyczyną trzeciej fali migracji na Ukrainie była druga wojna światowa i powojenna represyjna polityka sowieckiej władzy. Zarówno nazizm, jak i komunizm niszczyły ludzką godność i moralne wartości człowieka. Ludzie uciekali sami albo byli zmuszani do opuszczenia własnego kraju, by ocalić życie i

¹⁷⁴ *Звернення Верховного Архiepіскопа Української Греко-Католицької Церкви з нагоди Дня емігранта*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 7 (2007), s. 71.

¹⁷⁵ Por. tamże, s. 70.

¹⁷⁶ Por. К. Щоткіна, Любомир Гузар. *Хочу бути людиною*, Харків 2017, s. 25.

¹⁷⁷ Por. У. Садова, Н. Бортник, О. П'ятковська, О. Тревого, О. Гринькевич, *Українські міграційні тренди у фокусі перспективи розвитку ринку праці*, w: *Українська міграція в умовах глобальних і національних викликів ХХІ століття*, гол. ред. У. Садова, Львів 2019, s. 7.

uniknąć represji. Czwarta fala migracji miała miejsce po upadku Związku Sowieckiego i opadnięciu „żelaznej kurtyny”.

Życie na emigracji nie było łatwe, szczególnie w latach wojennych i powojennych. Nie zważając jednak na trudne warunki, emigranci tworzyli ośrodki życia narodowego i religijnego. Stawali się oni głosem wolnej i niepodległej Ukrainy, głosem prawdy o komunistycznej rzeczywistości, o której świat miał usłyszeć, aby osądzić krzywdę, jaką wyrządzała ludzkości władza sowiecka¹⁷⁸.

Lubomyr Huzar był pośród tych, którzy doświadczyli życia na emigracji. Przebywał z dala od ojczyzny przez 46 lat i ostatecznie powrócił na Ukrainę w 1993 roku¹⁷⁹. W rozmyślaniach na temat swego powrotu pisał: „Ile to znaczy być na ojczystej ziemi! Nawet jeżeli w obcym kraju było życie bardziej zorganizowane, spokojniejsze, w dostatku, ale to nie to samo, co być w domu”¹⁸⁰. Nie potrafił mimo upływu lat zasymilować się w obcym kraju: „Byliśmy tam zawsze obywatelami drugiej klasy. I jestem bardzo szczęśliwy, wracając na ziemię ojczystą”¹⁸¹.

Huzar wszędzie starał się być sobą i zachęcał do tego innych, podobnych do niego emigrantów. Rozumiał, że Bóg powołuje człowieka do życia w określonym kontekście historii i w przynależności do jego religii, narodu, ziemi i rodziny. Aby pozostać w pełni człowiekiem, nie można stracić własnej tożsamości religijnej i narodowej. W późniejszym czasie w przesłaniu do emigrantów jako pasterz Kościoła grekokatolickiego Huzar pisał: „Prosimy was, nie oddalajcie się od Boga i swojej Cerkwi, i na ile to możliwe – od wspólnoty narodowej. Bądźcie żywymi członkami społeczeństwa, w którym żyjecie, ale strzeżcie się asymilacji. Każdy emigrant powinien uważać siebie za posła Ukrainy, pokazując swoim zachowaniem wysoki poziom życia religijnego i kulturalnego ukraińskiego

¹⁷⁸ Por. *Послання Синоду Єпископів Києво-Галицького Верховного Архiepіскопства до духовенства, монашества й мирян Української Греко-Католицької Церкви та до всіх людей доброї волі з приводу 60-ї річниці Львівського псевдособору 1946 року*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 6 (2006), s. 114.

¹⁷⁹ Por. В. Чистух, *Завалівське коріння Блаженнішого Любомира Гузара*, Львів 2017, s. 48.

¹⁸⁰ Л. Гузар, *Не треба робити з жінок...*, dz. cyt.

¹⁸¹ Tamże.

narodu. Nie pozwólcie, by zaślepiły was potrzeby materialne i abyście przestali być sobą”¹⁸². Huzar, żyjąc wiele lat na emigracji, brał aktywny udział w życiu religijnym i narodowym diaspory ukraińskiej. Jak nikt inny rozumiał, co to znaczy być emigrantem, i jak ważne jest nie stracić własnej tożsamości.

Obecnie przyczyny migracji są podobne, inna jednak jest jej skala. Liczba emigrujących przewyższa możliwości krajów, do których się udają. Uchodźcy stają się problemem geopolitycznym. Największa liczba migrantów w dzisiejszych czasach pochodzi z krajów nękanych wojną, głodem i innymi destrukcyjnymi zdarzeniami. Ludzie cierpią, gdy za granicą często nie mogą znaleźć odpowiedniego, bezpiecznego miejsca pobytu. Swoją ojczyznę muszą opuścić ze względu na niesprzyjające warunki i zagrożenie życia, a inne państwa nie są w stanie ich przyjąć ze względu na ich liczbę. W tej sytuacji, mówi Huzar, trzeba najpierw zwrócić uwagę na przyczyny, dla których uchodźcy muszą zostawić swój kraj. Czy nie jest to sztucznie spowodowane? Czy nie jest to rodzaj politycznej gry, która sprowadza cierpienie na zwykłych ludzi?¹⁸³ „Nie możemy nie pomagać tym ludziom, bo oni naprawdę potrzebują pomocy. Ale powinniśmy również szukać przyczyn powodujących te problemy”¹⁸⁴. Wsparcie udzielone uchodźcom winno polegać nie tylko na tym, aby ich przyjąć i nakarmić, ale aby pomóc im godnie żyć u siebie, w swojej ojczyźnie. To byłoby najlepszym rozwiązaniem ich problemu.

W dzisiejszych czasach nadal rozpowszechniona jest migracja zarobkowa. Ludzie jadą do bogatych państw, aby zarobić pieniądze na godne życie, którego nie mogą prowadzić w swoim kraju. Ta sytuacja dotknęła wielu Ukraińców po upadku Związku Radzieckiego. Ludzie wyjeżdżali w poszukiwaniu zarobku i lepszego sposobu życia¹⁸⁵.

¹⁸² *Звернення Верховного Архiepіскопа Української Греко-Католицької Церкви з нагоди Дня емігранта...*, dz. cyt., s. 71.

¹⁸³ Por. Л. Гузар, *Правдиве замирення – справа обох сторін*, інтер. К. Щоткіна, „Дзеркало тижня” 2016, nr 2, s. 12.

¹⁸⁴ Тамże.

¹⁸⁵ Por. М. Іванчик, *Вплив еміграційних процесів на сучасне економічне становище України (1991 – 2019 рр.)*, w: *Науковий вісник Ужгородського університету «Історія»*, гол. ред. Ю. Данилець, Ужгород 2020, nr 1, s. 112.

Ostatnio, w pierwszej dekadzie XXI wieku, Ukraina stanęła przed zagrożeniem piątą falą migracji. Jednym z powodów było ułatwienie możliwości wyjeżdżania za granicę w związku z wprowadzeniem bezwizowego ruchu między Ukrainą a państwami Unii Europejskiej. Całkowita liczba migrantów zarobkowych z Ukrainy w 2017 roku według raportu sporządzonego przez specjalną komisję ONZ wynosiła 5,9 miliona osób¹⁸⁶. W okresie 2002–2015 6,3 miliona Ukraińców wyjechało i nie powróciło na Ukrainę (ponad 3 miliony przez zachodnią granicę, 3,2 miliona przez wschodnią)¹⁸⁷.

Szczególnym zjawiskiem w kontekście nowej migracji są wyjazdy młodzieży, i to takiej, która ma dobre wykształcenie, ale nie widzi żadnych perspektyw rozwoju w swojej ojczyźnie. Huzar nie uważał za wielką tragedię, gdy ludzie, w tym młodzi, wyjeżdżają za granicę, ale zachęcał ich do powrotu: „Radzę młodym ludziom jechać za granicę, aby zdobyli tam wiedzę i wracali do kraju”¹⁸⁸. Zaznaczał, że jest to dobre, gdy człowiek zobaczy świat, pozna inną kulturę, życie, doświadczy i nauczy się dobrego gospodarowania, i powróci na Ukrainę¹⁸⁹. „Nie trzeba się obawiać wyjazdu za granicę, ale trzeba się bać, aby tam nie zostać”¹⁹⁰. Zależało mu na tym, by młodzi ludzie ze zdobytą wiedzą i doświadczeniem wracali na Ukrainę i tutaj budowali silne w sferze ekonomicznej i politycznej państwo. Mówił to, bazując na doświadczeniu własnej emigracji, z której zawsze chciał wrócić do domu¹⁹¹.

¹⁸⁶ Por. У. Садова, Н. Бортник, О. П'ятковська, О. Тревого, О. Гринькевич, *Українські міграційні тренди у фокусі перспективи...*, dz. cyt., s. 14.

¹⁸⁷ Por. tamże.

¹⁸⁸ Jako przykład Huzar podawał Japonię z przełomu XIX i XX stulecia. Japońscy studenci uczyli się w różnych częściach świata, ale po skończeniu studiów wracali do domu i wykorzystywali zdobytą wiedzę w ojczyźnie, co pomogło Japonii stać się dobrze rozwiniętym państwem. Л. Гузар, *Сім тез Блаженнішого Любомира Гузара про те, як будувати рідну хату*, запис. Р. Савчин, w: http://tvoemisto.tv/news/7_tez_blahennishogo_lyubomyra_guzara_pro_te_yak_buduvaty_ridnu_hatu_70_580.html [dostęp: 21.05.2019].

¹⁸⁹ Por. Л. Гузар, *Ми мусимо себе знову відкрити – як люди, які мають багато спільного*, інтерв. К. Щоткіна, „Дзеркало тижня” 2011, nr 5, s. 11.

¹⁹⁰ Л. Гузар, *Сім тез Блаженнішого Любомира Гузара про те, як будувати...*, dz. cyt.

¹⁹¹ Lubomyr Huzar na emigracji był obywatelem Stanów Zjednoczonych, ale po powrocie na Ukrainę w 1993 roku zrzekł się amerykańskiego obywatelstwa i przyjął obywatelstwo ukraińskie.

Huzar przestrzegał również przed niebezpieczeństwem, które może kryć się w prowadzeniu życia za granicą: „Wielu młodych ludzi ucieka z kraju, jakby tam, gdzie jadą, było lepiej, a to jest błąd. Trzeba zauważyć też niekorzystne rzeczy ogarniające Europę, takie jak liberalizm, sekularyzacja”¹⁹². Kardynał rozumiał, że praca za granicą może wzbogacić materialnie, ale równocześnie istnieje też niebezpieczeństwo utraty chrześcijańskich wartości, leżących u podstaw bycia człowiekiem. Nie chciał jednak nigdy odbierać ludziom wolności wyboru, którą mają zawsze i która wskazuje na ich podobieństwo do Boga¹⁹³.

Na skutek wojkowego konfliktu z Rosją na Ukrainie powstał problem wymuszonej migracji wewnętrznej. Z terytoriów województwa ługańskiego i donieckiego, jak również z Autonomicznej Republiki Krymskiej ludzie uciekali przed okupantem na terytorium kontrolowane przez Ukrainę. Liczba migrujących wewnątrz państwa w rezultacie konfliktu w Donbasie i AR Krymskiej stanowi 19% obywateli Ukrainy. Na 10 lipca 2018 roku, według danych pochodzących od organizacji udzielających pomocy socjalnej, zarejestrowano 1 516 246 osób, które pozostawiły miejsce stałego pobytu i przenieśli się w inne regiony Ukrainy¹⁹⁴.

Sytuacja ta była dla Huzara wyzwaniem, przed którym staje całe społeczeństwo ukraińskie. Nie można tego jednak odbierać jako kłopot. Rodzina kardynała, trafiwszy do Austrii podczas drugiej wojny światowej, potrzebowała pomocy. Z wielką wdzięcznością wspomina on ludzi, którzy otworzyli swoje serca i pomogli jego rodzinie i innym podobnym do niej. Pamiętał otrzymane od nich dobro przez całe życie¹⁹⁵. Podobnie powinni postąpić Ukraińcy wobec swych współobywateli: „Ci przesiedleńcy, których my z całego serca przyjmujemy, będą apostołami jedności Ukrainy, kiedy powrócą do swoich domów. Opowiedzą tym, którzy tam zostali na zagrożonych terytoriach, że znaleźli dobrych ludzi w środkowej i zachodniej Ukrainie (...). To doświadczenie zabiorą ze sobą do

¹⁹² Л. Гузар, *Україні бракує еліт...*, dz. cyt.

¹⁹³ У. Садова, *Передмова*, w: *Українська міграція в умовах глобальних...*, dz. cyt., s. 4.

¹⁹⁴ Пор. М. Біль, Р. Теслюк, М. Бачинська, О. Риндзак, О. Махонюк, *Окремі види міграції та їх особливості в Україні. Вимушені переміщення населення*, w: *Українська міграція в умовах глобальних...*, dz. cyt., s. 64.

¹⁹⁵ Пор. Л. Гузар, *Допоможіть біженцям, і вони будуть апостолами єдності...*, dz. cyt.

Donbasu i będą o tym opowiadać swoim dzieciom, jak Ukraińcy pomogli im w trudnych chwilach życia. Ta wdzięczność będzie zawsze w ich sercu”¹⁹⁶.

W udzieleniu pomocy ludziom z zagrożonych regionów Huzar widział więc możliwość pojednania i porozumienia obywateli Ukrainy pochodzących z różnych części kraju, które nieraz bardzo różnią się od siebie. Taka sytuacja daje impuls do wzrostu osobowego i pomaga osiągnąć pełnię człowieczeństwa zgodnie z ideałem ewangelicznym: „Bo byłem głodny, a daliście Mi jeść; byłem spragniony, a daliście Mi pić; byłem przybyszem, a przyjęliście Mnie; byłem nagi, a przyodzialiście Mnie” (Mt 25, 35–36).

Kard. Lubomyr Huzar jako głowa Kościoła greckokatolickiego robił wszystko, co możliwe, by wspierać emigrantów za granicą, jak również na Ukrainie. Apelował do biskupów i kapłanów, aby byli blisko wiernych przebywających za granicą, zapewnili im udział w liturgii, głosili słowo Boże w ich ojczystym języku i pomogli im „być żywą częścią swojego Kościoła”¹⁹⁷. Proponował współpracę między Kościołem a państwem ukraińskim oraz innymi państwami, w których przebywa wielu emigrantów z Ukrainy, domagając się poszanowania przysługujących im praw. Współpracował również z Kościołem rzymskokatolickim¹⁹⁸. Troszczył się, by przebywający za granicą grekokatolicy mieli dostęp do sakramentów i opieki duszpasterskiej. Dlatego w Kościele greckokatolickim powstał wydział pastoralno-misyjny, zajmujący się organizacją opieki duszpasterskiej nad wiernymi za granicą, gdzie nie ma struktur Kościoła greckokatolickiego¹⁹⁹.

Huzar wiedział, że kapłanów należy przygotować do pracy z emigrantami. Podkreślał, że w seminariach powinno się zwracać szczególną uwagę na to, by

¹⁹⁶ Tamże.

¹⁹⁷ *Звернення Блаженнішого Любомира до вірних УГКЦ щодо збірки коштів «Андріїв гріш» (16 листопада 2007 року)*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 7 (2007), s. 61.

¹⁹⁸ Takim przykładem współpracy między Kościołem greckokatolickim a rzymskokatolickim była Polska, gdzie ostatnio przebywa wielu emigrantów zarobkowych z Ukrainy. Parafie rzymskokatolickie zgodziły się oddawać do dyspozycji greckokatolickim wspólnotom swoje kościoły dla odprawienia Mszy św. i dla innych potrzeb duszpasterskich. Por. Л. Гузар, *Щоб кожен підняв вгору руку і присягнув, що не прийме жодного хабаря...*, інтер. О. Пастернак, „Високий Замок” 2010, nr 3, s. 3.

¹⁹⁹ Por. tamże.

przyszli duszpasterze byli gotowi zaradzić problemom migracji. „Czy to we Włoszech, czy w Hiszpanii, czy na Ukrainie prezbiter nie powinien czekać na ludzi, aby przyszli do kościoła; jego zadaniem jest iść i szukać ich”²⁰⁰. Kardynał wiedział, że wielu emigrantów, zajętych sprawami życiowymi, nie ma czasu, by szukać drogi do kościoła, i trzeba im w tym pomóc.

Innym aspektem pracy duszpasterskiej z emigrantami było udzielanie im pomocy po powrocie na Ukrainę, a mianowicie wspieranie ich w realizacji swoich planów życiowych w ojczyźnie. Wielu z tych ludzi utraciło więź z Ukrainą ze względu na długi czas przebywania za granicą. Niejednokrotnie wyjazd do pracy zarobkowej za granicą prowadził do rozpadu rodziny, a dzieci były często wychowywane przez dziadków i babcie. Wszystko to spowodowało brak harmonii w osobistym życiu.

Mając na uwadze te problemy, Huzar zaproponował, by stworzyć odpowiedni organ państwowy i kościelny, który zająłby się tymi ludźmi. Psychologowie, specjaliści z różnych dziedzin, kapłani mogliby im udzielać stosownej pomocy²⁰¹. Tę myśl wyraził na Synodzie Biskupów Kościoła greckokatolickiego, który odbywał się pod jego przewodnictwem w dniach 2–9 września 2010 roku. Postanowiono wówczas stworzyć w każdej eparchii Kościoła greckokatolickiego centra i poradnie dla emigrantów. Synod przyjął też wiele postanowień służących ulepszeniu opieki duszpasterskiej i pomocy migrantom²⁰².

Działające za granicą parafie greckokatolickie nie tylko sprawują opiekę duchową nad wiernymi, ale pełnią również funkcję centrów kulturalnych i społecznych dla wszystkich emigrantów z Ukrainy. W parafiach Ukraińcy mają możliwość spotkań i dyskusji o swoich problemach i potrzebach, udzielania sobie wzajemnej pomocy i organizowania się dla zaimplementowania swojej

²⁰⁰ Там же.

²⁰¹ Por. там же.

²⁰² W szczególności zagadnieniu migrantów poświęcony był Synod Biskupów Ukraińskiego Kościoła Greckokatolickiego, który odbył się we Lwowie-Brjuhovyczach w dniach 2–9 września 2010 roku. Z postanowieniami Synodu można zapoznać się w wydawanych dokumentach Kościoła greckokatolickiego; zob. *Постанови Синоду Єпископів Української Греко-Католицької Церкви, що відбувся у Львові-Брюховичах, у днях від 2 до 9 вересня 2010 року Божого*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 10 (2010), s. 47–50.

obywatelskiej czy politycznej postawy wobec problemów występujących na Ukrainie i świecie²⁰³.

Sam kard. Huzar organizował konferencje on-line i zapraszał migrantów z całego świata do udziału w dyskusji nad dotykającymi ich problemami. Zbierał również propozycje, rekomendacje i pytania w kontekście akcji „Kościół razem z migrantami”²⁰⁴, dla lepszego uświadomienia sobie ich problemów i możliwości udzielenia im wsparcia. Chodziło zwłaszcza o wspieranie ich w duchowym rozwoju, aby dobrobyt materialny nie stał się ich życiowym priorytetem i by nie zatracili cech prawdziwego człowieczeństwa, otwartego na poznanie prawdy i praktykowanie miłości w życiu. Wszystko to miało służyć budowaniu pomyślności Ukraińców, gdyż kardynał stale zachęcał emigrantów do powrotu, jak wtedy, gdy mówił: „Mam nadzieję, że nasze zjednoczenie pomoże wam w podjęciu decyzji, jeśli jest ona możliwa, o powrocie do ojczyzny, gdzie was potrzebujemy i na was czekamy”²⁰⁵.

W swoim nauczaniu pasterskim kard. Huzar ukazywał ważne aspekty życia rodzinnego i odpowiednie ich kształtowanie, szczególnie podkreślając miłość małżeńską, a także znaczenie prokreacji i wychowania dzieci; od tego zależy, czy rodzina będzie szczęśliwa i spełni swoją rolę. Ostrzegał przed niebezpieczeństwami tego świata i współczesnymi ideologiami, zagrażającymi właściwemu funkcjonowaniu rodzin. Zachęcał do szczególnej troski o młode pokolenie, a zwłaszcza o jego wychowanie w duchu wartości chrześcijańskich i formowanie w nim odpowiednich postaw.

Kard. Huzar swoją działalnością pasterską angażował się w kształtowanie życia społecznego, wzywając adresatów swego przepowiadania do ujawniania swoich talentów, do troski o kulturę osobistą oraz do umacniania więzi w narodzie.

²⁰³ Por. Г. Селешук, *Глава УГКЦ Блаженніший Любомир Гузар запрошує українських мігрантів з усього світу до on-line спілкування*, w: <http://newwave4.org/2010/03/24/glava-ugkc-blazhennishij-ljubomir-guzar.html> [dostęp: 24.03.2019].

²⁰⁴ Por. tamże.

²⁰⁵ *Звернення Верховного Архiepіскопа Української Греко-Католицької Церкви з нагоди Дня емігранта...*, dz. cyt., s. 71.

W jego nauczaniu istotne miejsce zajmowały problemy globalne, takie jak migracja i ekologia, które dotyczyły także ukraińskie społeczeństwo i były przedmiotem troski Kościoła. Odpowiadając w świetle wiary na pojawiające się wyzwania, kardynał apelował do Ukraińców, aby nie zapominali o swojej ojczyźnie, aby wartości wiary chrześcijańskiej i narodowa przynależność zawsze im towarzyszyły i aby niezależnie od miejsca zamieszkania rozwijali ludzką jakość życia.

ROZDZIAŁ IV

CHRZEŚCIJAŃSKA WIZJA DZIAŁALNOŚCI POLITYCZNEJ

Humanizm dąży do uczynienia człowieka bardziej ludzkim i ukazania jego pierwotnej wielkości niezależnie od okoliczności, w jakich się znajduje. Autentyczny humanizm to moralno-społeczna *praxis*, kształtująca człowieka jako osobę zdolną do uczestnictwa w życiu społecznym¹.

Kard. Lubomyr Huzar nigdy nie traktował człowieka instrumentalnie, pamiętając o jego niezbywalnej godności. Zawsze miał na uwadze dobro osoby ludzkiej, gdy społeczeństwo naruszało jej godność i wolność. Jego zdaniem przyczyną większości trudności doświadczanych przez społeczeństwo ukraińskie była materialistyczna koncepcja człowieka, zgodnie z którą ludzie koncentrują swoje życie wyłącznie na rozwoju materialnym i wzbogacaniu się osobistym, a zatem nie szanują innych i traktują ich instrumentalnie².

W tym rozdziale skupimy się na stosunku kard. Huzara do człowieka w kontekście procesów społeczno-politycznych w Ukrainie. Przedstawiona zostanie jego postawa wobec ważnych wydarzeń i problemów społecznych, które pojawiły się po jego powrocie na Ukrainę, gdy pełnił urząd głowy Kościoła greckokatolickiego. Na szczególną uwagę zasługują jego reakcje na zjawiska niosące zagrożenia dla życia i rozwoju człowieka.

1. Udział chrześcijan w życiu politycznym

Życie społeczne kształtowane jest przez politykę, która wpływa na kształt relacji międzyludzkich – tak wewnętrznych, łączących poszczególne jednostki, jak i zewnętrznych, określających odniesienia między różnymi społecznościami.

¹ Por. S. Kowalczyk, *Zarys filozofii człowieka*, Sandomierz 2002, s. 303.

² Por. Л. Гузар, *Треба шукати цінності, на яких будувати суспільство*, запис. Х. Ного, w: https://zaxid.net/guzar_treba_shukati_tsinnosti_na_yakih_buduvati_suspilstvo_n1253154 [dostęp: 21.04.2019].

Papież Jan Paweł II mówi o dwóch znaczeniach polityki. W świetle teorii arystotelesowskiej politykę identyfikuje się z etyką społeczną, natomiast według nowożytnego rozumienia jest ona techniką sprawowania władzy³. Jeżeli zapytamy, jaki jest stosunek Kościoła do polityki, to Jan Paweł II odpowiada tak: „Jeżeli Kościół zabiera głos w sprawach politycznych, to czyni to w imię swego posłannictwa nauczycielskiego, które obejmuje z zasady sprawy wiary i moralności, stosując wykładnię tego prawa moralnego, które wprost zawiera się w Ewangelii lub też w niej znajduje swe potwierdzenie. W tym znaczeniu naucza etyki społecznej, pozostawiając ludziom kompetentnym samą technikę sprawowania władzy – owszem, wyrażając stale swą nauczycielską i pasterską troskę o to, ażeby owa technika sprawowania władzy nie miała charakteru utylitarystycznego, ale służyła sprawiedliwości społecznej, czyli dobru wspólnemu członków wspólnoty politycznej”⁴.

Kościół wskazuje na konieczność zaangażowania się w sprawy polityczne w zakresie etyczno-moralnym każdego świadomego obywatela państwa, który w ten sposób wyraża troskę o dobro wspólne danej społeczności. Nauka społeczna Kościoła zrodziła się, aby pomagać człowiekowi budować społeczeństwo na trwałych zasadach chrześcijańskiego humanizmu. Sytuacja, gdy państwo sprzeciwia się, aby prawdy wiary kształtowały również życie publiczne, powoduje negatywne konsekwencje dla prawdziwego rozwoju⁵.

Kościół nie może stać z daleka i być obojętny na sprawy polityczne, jeżeli jest świadkiem niemoralnego sposobu zachowania przywódców politycznych. Dzieje się tak wówczas, gdy politycy, pełniąc swój urząd, nie szanują godności człowieka, postępują niesprawiedliwie, lekceważą dobro poszczególnych grup społecznych albo naruszają prawa człowieka. W takiej sytuacji obowiązkiem Kościoła jako instytucji Bożej jest głoszenie prawdy, aby mogła ona nadawać

³ Por. A. Frossard, „*Nie lękajcie się!*”. *Rozmowy z Janem Pawłem II*, Watykan 1982, s. 186.

⁴ Tamże.

⁵ Por. CiV 56.

kształt życiu publicznemu⁶. A jego członkowie powinni stanąć w obronie sprawiedliwości społecznej i zasad moralnych⁷.

1.1. Polityka jako troska o dobro bliźnich

Kościół greckokatolicki nie był obojętny na procesy polityczne, jakie dokonywały się w społeczeństwie ukraińskim. Głowa Kościoła greckokatolickiego arcybiskup większy Lubomyr Huzar w jednym z dokumentów, powołując się na uchwałę Synodu UGKC, zaznaczał: „Kościół, ze względu na swoją naturę, nie może być obojętny na ważne, polityczne wydarzenia, jakie dotyczą moralno-etycznego życia społeczeństwa ukraińskiego; jest on razem z państwem powołany przed Bogiem do służenia temu społeczeństwu”⁸. W ten sposób Huzar aktualizował stanowisko całego Kościoła katolickiego w kwestiach społeczno-politycznych typowych dla państwa, na którego terenie działa⁹. Kościół zawsze przypomina wszystkim rządzącym ich obowiązki moralne, które mają spełniać. Od wszystkich polityków i sprawujących władzę żąda, aby kierowali się interesem powszechnym i dobrem publicznym, a nie prywatnymi korzyściami lub ambicją osobistą. Kościół zawsze przypomina z mocą, że postawa polityków kształtujących życie w państwie powinna mieć charakter służebny¹⁰.

Mówiąc o znaczeniu polityki, Huzar twierdził, że powinna ona „wyszukiwać i realizować takie formy życia społecznego, które zapewnią każdemu obywatelowi należne mu prawa i poszanowanie jego osoby”¹¹. Dla kardynała polityka jest „sposobem służenia ludziom (...) i jedną z największych

⁶ Por. R. Hajduk, *Współczesny typy przepowiadania Słowa Bożego*, Olsztyn 2019, s. 148.

⁷ Por. KKK 1915–1916.

⁸ *Звернення Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії Української Греко-Католицької Церкви до вірних та всіх людей доброї волі щодо соціально-політичної ситуації в Україні*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 4 (2004), s. 95.

⁹ Por. KDK 29.

¹⁰ Por. W. Korfanty, *Kościół a polityka. Zadania Związku Katolick. Tow. Polek*, Katowice 1927, s. 26–27.

¹¹ Л. Гузар, *Державне самогубство, коли громадяни не користуються правом обирати*, інтер. Ю. Сухаревська, А. Соколенко, „Чорноморські новини”, 2014, nr 82, s. 4.

form miłości do własnego narodu”¹². Ludzie poświęcający życie polityce powinni realizować swoją misję polityczną, mając na względzie potrzeby wszystkich. Politycy myślą, pracują i działają dla dobra obywateli. Bez nich państwo demokratyczne nie może istnieć, ponieważ są oni ważnym elementem ustroju demokratycznego¹³. Naród pokłada w nich zaufanie i oczekuje od nich odpowiedzialnego wykonywania obowiązków.

Rzeczywistość często jednak odbiega od ideału. Zauważa to kard. Huzar, gdy stwierdza, że „naród jest rozczarowany polityką na Ukrainie i tymi, którzy za tym stoją”¹⁴. Taką konkluzję wyprowadza nie tylko ze swojego doświadczenia, ale także słuchając opinii ludzi, co prowadzi go do smutnego spostrzeżenia: „U nas uważa się, że polityk to złodziej”¹⁵. Kardynałowi przykro jest, że w społeczeństwie nie ma kultury politycznej, a polityka traktowana jest jak „wielki biznes”¹⁶. Wtedy też jej celem jest tylko jedno: „Nie chodzi o politykę dla dobra narodu, ale o politykę ze względu na pieniądze, aby się wzbogacić. Polityczne «ugrupowania»¹⁷ nie są zainteresowane ludźmi, ale pieniędzmi”¹⁸. Politycy czynią wszystko ze względu na swoje korzyści materialne, a najboleśniesz jest, że takie działania

¹² Л. Гузар, *Політика – одна з найвищих форм любові до народу*, інтер. О. Жила, w: https://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/35408/ [dostęp: 28.04.2019].

¹³ Por. Л. Гузар, *Державне самогубство, коли громадяни не користуються правом...*, dz. cyt., s. 4; por. Л. Гузар, *Політика – одна з найвищих форм любові...*, dz. cyt.

¹⁴ Л. Гузар, *Можливо, я був би найгіршим президентом*, інтер. Н. Лебідь, w: <https://www.obozrevatel.com/interview/93052-guzar-mozhливо-ya-buv-bi-najgirshim-prezidentom.htm> [dostęp: 9.10.2019].

¹⁵ Huzar nie jest jednak całkowicie zgodny z tym twierdzeniem, gdyż „zna polityków, którzy zasługują na szacunek, z nimi warto współpracować. Ale jest prawda, że takich jest niewiele”; tamże; Л. Гузар, *Наша влада – люди духовно поранені...*, інтер. Г. Плачинда, w: <https://iamir.info/ru/news/blazhennishij-lyubomir-guzar-nasha-vlada-lyudi-duhovno-poraneni> [dostęp: 29.04.2019].

¹⁶ Л. Гузар, *У нас очень популярно плакаться, вместо того чтобы браться за работу*, інтер. М. Сырчина, w: <https://ukrainenews.fakty.ua/214561-lyubomir-guzar-u-nas-ochen-populyarno-plakatsya-vmesto-togo-chtoby-bratsya-za-rabotu-no-net-prepyatstvuj-dlya-dobra-krome-sobstvennoj-leni> [dostęp: 25.03.2019].

¹⁷ Huzar tak określa partie polityczne ze względu na ich nieumiejętność zmieniania przyszłości narodu ukraińskiego na lepsze, gdyż myślą jedynie o własnych wygodach i bogaceniu się; por. Л. Гузар, *У нас є політика задля грошей*, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/48875/ [dostęp: 19.07.2019].

¹⁸ Tamże.

uderzają w zwykłych ludzi. W takim układzie szerzy się korupcja i nikt nie chce z nią walczyć, bo politycy czerpią z niej zyski¹⁹.

Ukraińska polityka przeżywa wielki kryzys z uwagi na brak właściwie uformowanej klasy politycznej. Obserwując sytuację na Ukrainie, Huzar stwierdza: „To jest nasza pięta Achilleś, że nie mamy dobrych przywódców”²⁰. Na Ukrainie jest zarejestrowanych ponad 200 partii politycznych. Huzar ubolewa jednak nad tym, że nie ma prawdziwych przywódców państwowych, takich jak de Gaulle, de Gasperi czy Schumann. Brakuje liderów, wielkich osobowości, myślicieli, którzy mogliby kierować państwem i wziąć odpowiedzialność za życie polityczne i społeczne narodu²¹. W opinii Huzara większość polityków ukraińskich to oligarchowie – ludzie, którzy nie tworzą elity społecznej, gdyż brakuje im odpowiedniej kultury i wykształcenia, by działać z dobrym skutkiem w przestrzeni politycznej²².

Na całym świecie pojawiają się różnego rodzaju trudności w dziedzinie życia politycznego, ale na Ukrainie doprowadziły one do kryzysu. Zdaniem Huzara przyczyną tego jest pożądlivość pieniądza²³. „Ludzie myślą, że pieniądze decydują o bezpieczeństwie, przynoszą wielką korzyść i pomyślność”²⁴, ale tak

¹⁹ Huzar ma na myśli polityków, którym wygodnie zająć odpowiedzialne stanowiska w państwie tylko ze względu na to, aby się wzbogacić. Jest to jednoznaczne z okradaniem narodu; por. Л. Гузар, *У нас очень популярно плакаться...*, dz. cyt.

²⁰ Л. Гузар, *Наша влада – люди духовно поранені...*, dz. cyt.; por. Л. Гузар, *Можливо, я був би найгіршим президентом...*, dz. cyt.

²¹ Por. Л. Гузар, *Російсько-українську війну готували 10 лет*, інтер. С. Мирошниченко, w: <https://focus.ua/politics/311457> [dostęp: 31.05.2019].

²² Oligarchowie według Huzara to ludzie, którzy wzbogacili się szybko i przeważnie w nieuczciwy sposób. Posiadają oni dużo pieniędzy, które wykorzystują dla siebie, i nie mają wartości duchowych, bo gdyby je mieli, Ukraina nie znalazłaby się w tak trudnym finansowym położeniu. Huzar uważa, że tacy ludzie nie mogą zarządzać państwem, bo nie troszczą się ani o dobro człowieka, ani o dobro narodu; por. Л. Гузар, *Україні бракує еліт. Любомир Гузар розказав, чому нинішні політики і олігархи нікуди не приведуть країну*, інтер. О. Духнич, w: <https://nv.ua/ukr/publications/ukrajini-brakuje-elit-ljubomir-guzar-rozkazav-chomu-ninishni-politiki-i-oligarhi-nikudi-ne-privedut-krajinu-78521.html> [dostęp: 7.11.2019].

²³ Huzar uważa, że przyczyną kryzysu ekonomicznego jest to, że ludzie, którzy objęli władzę, zapragnęli szybkiego wzbogacenia się i bez względu na prawa ekonomii chcieli to zrobić szybko. Doprowadziło to do tragicznych konsekwencji dla ekonomii Ukrainy. Z tego powodu cierpią ludzie, zwłaszcza obywatele najmniej zabezpieczeni; por. Л. Гузар, *Що у Москві чи у Ватикані хтось думає, мене цілковито ані холодить, ані гріє*, інтер. І. Кузнецова, w: <https://www.radiosvoboda.org/a/1924275.html> [dostęp: 8.01.2019].

²⁴ Tamże.

naprawdę nieuczciwie zgromadzone bogactwo deformuje człowieka i daje mu ułudę szczęścia. Staje się on zamknięty, ślepy i niewrażliwy na dobro, sprawiedliwość i miłość we własnym życiu.

Huzar przestrzegał polityków i przypominał im o poszanowaniu godności każdego człowieka i odpowiedzialności wobec narodu ukraińskiego²⁵. Zachęcał ich do uczciwości i traktowania swojego zaangażowania w politykę jako powołania: „Polityka – jest jedną z najlepszych możliwości, aby służyć. Być politykiem, urzędnikiem państwowym – to piękne powołanie, to pełna godności służba. Trzeba zrozumieć, że być politykiem – to znaczy służyć, a nie bogacić się”²⁶.

Inny problem ukraińskiej polityki widzi Huzar w pustych obietnicach polityków. Obiecują lepszą przyszłość, ale bez żadnych zobowiązań. Wiedzą bowiem, że nikt nie pociągnie ich do odpowiedzialności: „Może śmieszyć słuchanie polityków, którzy nie ponoszą żadnej odpowiedzialności za wypowiedzane słowa”²⁷. Często słyhać takie wezwania: „Idziemy do przodu ku lepszej przyszłości! – A tak naprawdę cofamy się. Poruszamy się bowiem do przodu, oglądając się wstecz”²⁸. Huzar mówił, że za prawdziwych polityków mogą uważać się ci, którzy wypełnili swoje obietnice. To ci, którzy mało mówią, a więcej pracują dla dobra narodu, którzy swoje słowa potwierdzają działaniem²⁹. Tym politykom naród będzie wierzyć i będzie ich wspierać. Szkoda tylko, że jest ich tak niewiele.

Kryzys polityczny na Ukrainie wiąże się z ludźmi nieodpowiednio uformowanymi, którym powierzono los kraju. Polityk według Huzara powinien

²⁵ Пор. Звернення Блаженнішого Любомира до вірних УГКЦ та всіх людей доброї волі з приводу терористичних актів в Америці, гол. ред. Л. Гузар, в: *БВА УГКЦ*, 2 (2002), s. 101.

²⁶ Л. Гузар, *Наша влада – люди духовно поранені...*, dz. cyt.

²⁷ Huzar podchodził do tego z ironią, bo widział, że są to puste słowa, które nie idą w parze z działaniem na korzyść narodu, wręcz przeciwnie. Było to także oczywiste dla Ukraińców, bo przez 20 lat niepodległości w ich życiu niewiele się zmieniło, mimo wielu wystąpień i obietnic polityków; por. Л. Гузар, *Що у Москві чи у Ватикані хтось думає, мене цілковито ані холодить...*, dz. cyt.

²⁸ Л. Гузар, *Ми можемо перемогти, але у чому полягає наша перемога?*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2015/02/27/7059993/> [dostęp: 27.02.2019].

²⁹ Пор. Л. Гузар, *Допоможіть біженцям, і вони будуть апостолами єдності України*, інтер. І. Шторпін, w: <https://www.radiosvoboda.org/a/26779700.html> [dostęp: 8.01.2019].

zgodnie ze swoim powołaniem służyć narodowi, a nie nad nim panować. To oznacza: poświęcić wszystkie swoje siły i talenty dla innych, dla wspólnego dobra; zadbać, by każdemu obywatelowi państwa zagwarantowane były przysługujące mu prawa i wszystko, co jest potrzebne do godnego życia. Trzeba więc zbudować odpowiednią strukturę społeczną, której fundamentem byłyby wartości demokratyczne, a każdy obywatel byłby odpowiedzialny za siebie i za całe społeczeństwo³⁰.

Współczesna Ukraina jest w trakcie procesu dekomunizacji. Świadczy o tym zmiana nazw miast i ulic oraz demontaż pomników nawiązujących do sowieckiej ideologii. Huzar podkreśla jednak, że dekomunizacja nie może zostać ograniczona tylko do zmiany nazw. Chodzi o to, aby zmienić mentalność i podejście do wartości, dzięki czemu owocem demokratycznej polityki państwa będzie wolność, uczciwość i odpowiedzialność każdego obywatela³¹. Do tego potrzebny jest czas i nowe pokolenie, zaznacza Huzar, a stare trzeba tak przekształcić, aby nie „oddychało już sowieckimi porządkami”³². Kardynał zwraca uwagę na to, iż „ważne jest, by ludzie zrozumieli, że być politykiem i działać jak polityk, to bardzo istotne i odpowiedzialne zadanie. To jest jedno z największych zadań, jakie mogą wypełnić ludzie. Jeżeli polityk spełnia swoje obowiązki pozytywnie i uczciwie, należy mu się za to szacunek”³³.

Huzar zwraca uwagę na fakt, że często z trybun w czasie politycznych przemówień można usłyszeć hasło: „Ja kocham Ukrainę aż do śmierci”³⁴, a w rzeczywistości takiemu politykowi brakuje miłości do Ukraińców. „Powinniśmy

³⁰ Por. Л. Гузар, *Державне самогубство, коли громадяни не користуються правом...*, dz. cyt., s. 4; por. Л. Гузар, *Віра – це дар, який дається не кожному*, w: https://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/49984 [dostęp: 23.10.2018].

³¹ Por. *Лист Блаженнішого Любомира до мирян УГКЦ на завершення президентських виборів (10 січня 2005 року)*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 5 (2005), s. 52; por. Л. Гузар, *Потреба говорити*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/02/6/7097992/> [dostęp: 6.02.2019].

³² W tym miejscu Huzar podaje przykład ze Starego Testamentu, jak Pan wyprowadził naród izraelski z niewoli egipskiej. Potrzeba było, by przez 40 lat błąkał się on na pustyni, by wymarło starsze pokolenie, a nowe zrozumiało, że być wolnym i mieszkać na swojej ziemi to największa wartość. Nie chodzi o to, by na Ukrainie było tak samo, zaznacza Huzar, ale chodzi o przemianę ludzkich serc; por. Л. Гузар, *Державне самогубство, коли громадяни не користуються правом...*, dz. cyt., s. 4.

³³ Tamże.

³⁴ Л. Гузар, *Політика – одна з найвищих форм любові...*, dz. cyt.

kochać Ukraińców, konkretnych ludzi, a w tym wyrazi się miłość do Ukrainy”³⁵. Nie może to być miłość abstrakcyjna, jak to często bywa – ograniczona tylko do słów, ale konkretna, która przejawia się w pomocy ludziom, by mogli prowadzić godne życie³⁶.

Rozmyślając nad polityczną sytuacją na Ukrainie, Lubomyr Huzar doszedł przekonania, że samo społeczeństwo jest odpowiedzialne za ukształtowanie dobrych i uczciwych polityków: „Naród zasługuje na lepszych polityków, ale musi ich sobie wykształcić”³⁷. Wielu z nich nie otrzymało właściwej formacji. Huzar zaznacza, że przyczyną tego jest „dziedzictwo” czasów komunistycznych, kiedy to niby wszyscy troszczyli się o wszystkich, a tak naprawdę myśleli tylko o sobie³⁸. Wielu polityków zabiegało o własne interesy, aby się wzbogacić, a nie myślało o tym, by poświęcić swoje życie dla bliźnich³⁹. Każdy jednak może się zmienić i przyczynić do polepszenia sytuacji na Ukrainie, jeśli będzie tego szczerze pragnąć. Huzar był przekonany, że polityk może być uczciwy i uczynić wiele dobra dla swojego narodu. Wystarczy tylko wziąć odpowiedzialność za to, co się dzieje, pracować i nie zniechęcać się⁴⁰.

Huzar zauważa, że politycy wiele uwagi zwracają na ekonomię; tymczasem nie tym jedynie żyje człowiek, gdyż ważne są także wartości duchowe, których oddziaływanie przyczynia się do jego przemiany, a później wpływa też na życie

³⁵ Tamże.

³⁶ Por. tamże.

³⁷ O. Макар, Любомир Гузар закликав інтелігенцію брати активну участь у суспільному житті, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_society/48901/ [dostęp: 21.07.2019].

³⁸ Huzar konstatuje prawdę życiową, że człowiek, który od dzieciństwa wzrastał i wychowywał się w określonym klimacie aksjologicznym, będzie zachowywać się odpowiednio do tego, jak został nauczony. Trudny to proces zmienić taką osobę. Huzar stwierdza, że jeden procent ludzi może się zmienić naprawdę, a nie na pokaz. Taki człowiek przyzwyczaił się bowiem do rzeczywistości, w jakiej wzrastał i był wychowany, i dalej tak żyje, ponieważ nie jest w stanie spojrzeć na siebie z innej perspektywy; por. Л. Гузар, *Політика – одна з найвищих форм любові...*, dz. cyt.

³⁹ Por. tamże.

⁴⁰ Huzar podaje przykład premiera Włoch Alcide de Gasperiego jako uczciwego polityka uważanego za jednego z chadeków, którzy wpłynęli na proces zjednoczenia Europy. Obecnie jest on kandydatem na ołtarze w Kościele rzymskokatolickim; por. O. Макар, Любомир Гузар закликав інтелігенцію брати активну участь..., dz. cyt.; *Звернення Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії (...) щодо соціально-політичної ситуації...*, dz. cyt., nr 4, s. 95.

gospodarcze państwa⁴¹. Wtedy można odrzucić materialistyczny sposób myślenia. Dotyczy to przede wszystkim chrześcijan, którzy przez chrzest św. są uzdolnieni do nowego życia⁴². W polityce chrześcijanie winni postępować w duchu humanizmu ewangelicznego: „Na pierwszym miejscu jest człowiek – człowiek, który potrzebuje szacunku, zrozumienia oraz tego, co mu się należy”⁴³.

1.2. Władza w służbie społeczeństwu

Polityka i władza są wzajemnie powiązane; każda władza uprawia własną politykę. W perspektywie chrześcijańskiej rządzący mają obowiązek służyć człowiekowi dla jego dobra. Mówi o tym Katechizm Kościoła Katolickiego: „Ci, którzy sprawują władzę, powinni traktować ją jako służbę. «Kto by między wami chciał stać się wielkim, niech będzie waszym sługą» (Mt 20, 26)”⁴⁴. Władza to służenie, a nie panowanie.

Wielu ludziom brakuje jednak prawdziwego rozumienia władzy. Papież Benedykt XVI powiedział: „Często dla człowieka władza oznacza posiadanie, moc, panowanie, powodzenie. Tymczasem dla Boga władza oznacza służbę, pokorę, miłość; oznacza wchodzenie w logikę Jezusa, który pochyła się, aby umywać nogi uczniom (por. J 13, 5)”⁴⁵. W swej istocie władza, tak jak i polityka, to nie panowanie nad kimś, pozwalające rządzącym zaspokoić swoje potrzeby i ambicje, ale służenie tym, którzy powierzyli politykowi tę władzę. Właściwe sprawowanie rządów polega na tym, aby sprawiedliwie i uczciwie wykonywać swoje obowiązki na korzyść społeczeństwa.

⁴¹ Por. Л. Гузар, *Політика – одна з найвищих форм любові...*, dz. cyt.

⁴² Co znaczy być dobrym chrześcijaninem? Huzar nawiązuje tutaj do przykładu z życia. Kiedy pewien polecony mu mechanik samochodowy bardzo dobrze wykonał powierzoną pracę, Huzar podziękował mu, a ten odpowiedział: „Zawsze robię wszystko, jakby to było dla Boga”. „To jest chrześcijaństwo zastosowane w praktyce”, powiedział Huzar i zaznaczył, że tak powinni postępować politycy, po chrześcijańsku; por. Любомир Гузар: „Ми не повинні втікати від політики, а поводитися в ній як християни”, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/catholics/ugcc/52050/ [dostęp: 20.04.2019].

⁴³ Por. Л. Гузар, *У нас є політика задля грошей...*, dz. cyt.

⁴⁴ KKK 2235.

⁴⁵ Benedykt XVI, *Władza oznacza służbę, miłość i pokorę*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2012, nr 3, s. 38.

Inną ważną cechą władzy, jak uczy Kościół katolicki, jest dzielenie się z innym odpowiedzialnością za kształt życia społecznego. Katechizm przypomina, że „sprawowanie władzy zmierza do ukazania właściwej hierarchii wartości, by ułatwić wszystkim korzystanie z wolności i odpowiedzialności”⁴⁶. Każdy członek społeczeństwa ma prawo korzystać ze swojej wolności i działać odpowiedzialnie, wypełniając swoje obowiązki. Im więcej jednak człowiekowi powierzono, tym więcej będzie się od niego wymagać (por. Łk 12, 48); a to oznacza, że im wyższe stanowisko, tym większa odpowiedzialność osoby, która je zajmuje. Sprawowanie władzy na postsowieckiej Ukrainie było dla kard. Huzara przedmiotem wielkiej troski⁴⁷. Miał on częste kontakty z rządzącymi i stąd wpływały jego refleksje oraz uwagi kierowane pod ich adresem. Przypominał on osobom sprawującym władzę, że w demokratycznym społeczeństwie podmiotem władzy jest naród, a rządzący to ludzie, którym naród powierzył pewne obowiązki do spełnienia. Nie są oni właścicielami państwa, a są jedynie powołani, aby służyć i spełniać wolę narodu⁴⁸. W rozumieniu Huzara władzę powinni dzierżyć ludzie, którzy służą narodowi: „Na władzę należy patrzeć jak na formę służenia⁴⁹. Ci, którzy ją mają, powinni pamiętać, że otrzymują ją tylko i wyłącznie dla sprawowania jej na korzyść ludzi”⁵⁰.

⁴⁶ KKK 2236.

⁴⁷ W czasach posługi pasterskiej kard. Huzara obywatele Ukrainy wielokrotnie wyrażali swoje niezadowolenie ze sprawowanych rządów. Wybuchaly masowe protesty narodu, przeradzajace się w rewolucję przeciw panujacej władzy. Było ich co najmniej trzy; por. Л. Гузар, *Нинішня влада – це велетень на глиняних ногах*, w: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/12/3/6978655/> [dostęp: 30.01.2019].

⁴⁸ Por. Л. Гузар, *Носієм влади в нормальній державі є народ*, w: <http://1-12.org.ua/2012/12/01/1372> [dostęp: 1.08.2019]; por. KKK 2236.

⁴⁹ Mówiąc o sprawowaniu władzy jako formie służenia, kard. Huzar zaznacza, że „nie jest ważne miejsce czy odniesiona korzyść, ale służba Bogu i bliźniemu” i przytacza przykład posługi Omeliana Kowcza, księdza greckokatolickiego, który w czasie II wojnie światowej trafił do nazistowskiego obozu, gdzie z oddaniem służył ludziom, nie szukając własnych korzyści ani nie podejmując starań o opuszczenie tego miejsca; por. *Слово Блаженнішого Любомира під час урочистостей на честь блаженного Омеляна Ковча (14 травня 2005 року)*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 5 (2005), s. 187.

⁵⁰ Л. Гузар, *Слово до підприємців*, запис. О. Будзінський, w: <https://zbruc.eu/node/36544> [dostęp: 20.05.2019].

Huzar był przekonany, że zanim wybierze się rządzących państwem, trzeba ich zapytać: „Czy są gotowi służyć narodowi?”⁵¹. Na nieszczęście rzeczywistość często nie jest taka, jaką być powinna. Nieraz bowiem ludzie, którym została powierzona władza, zamiast troszczyć się o dobrobyt narodu i jemu służyć, myślą jedynie o sobie i jak jeszcze bardziej się wzbogacić kosztem narodu⁵². Huzar krytycznie podchodził do władzy, ale nie potępiał ludzi, którzy ją sprawowali. Zawsze starał się zrozumieć, dlaczego postępują tak, a nie inaczej. Zdawał sobie sprawę, że „u władzy są ludzie, którzy byli wychowani w Związku Radzieckim. Nie trzeba mówić, że to niedobrzy ludzie, oni po prostu inaczej nie umieją. (...) Są ofiarą reżymu, ludźmi duchowo zranionymi”⁵³. Komunizm uczynił z ludzi niewolników, a kto podniósł głowę, temu ją „ścinano”, wysyłając do obozów i więzień. Strach i dążenie do tego, by zadbać o siebie, pozostały w sercach. Konsekwencje tego widać aż do dzisiaj w postawach ludzi, którzy „nie są źli, ale chorzy duchowo”⁵⁴.

Kard. Huzar miał świadomość, że „władza tak samo jak i pieniądze jest prawdziwym narkotykiem. Może nawet i jeszcze czymś gorszym. Starogrecka sentencja głosi: «Władza korumpuje, a absolutna władza korumpuje absolutnie»”⁵⁵. Ludzie, którym powierzono władza, często myślą się, mają wrażenie, że czynią wszystko dla dobra obywateli, a tak naprawdę mają na uwadze swoje dobro⁵⁶. Na tym polega pokusa władzy. Huzar konstatuje z przykrością, że

⁵¹ Powiedział tak dlatego, że panowało wrażenie, a może i taka była rzeczywistość, że rządzący nawet nie pomyśleli o służeniu narodowi, a tylko o osobistym wzbogaceniu się i wykorzystaniu władzy we własnych interesach. Tamże.

⁵² Por. „*Наша влада дуже слаба, це не ті хто буде*” – Любомир Гузар про надто повільний поступ України вперед, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/national_religious_question/63358/ [dostęp: 10.05.2019].

⁵³ Sowieckie czasy głęboko weszły w serca ludzi i przemieniły ich. Pojęcie wolnych i demokratycznych rządów kardynalnie różniło się od sowieckiego totalitarnego sprawowania władzy. Ludzi z sowieckim wychowaniem nie byli gotowi do budowania demokratycznego społeczeństwa. Л. Гузар, *Наша влада – люди духовно поранені...*, dz. cyt.

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ Л. Гузар, *Кінець світу колись буде. Це не є фантазія, і кожен є відповідальним*, інтер. І. Голотюк, w: https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/19970-blazhennishij-lyubomir-guzar-kinetsvitu-kolis-bude-i-ce-ne-ye-fantaziya-i-kozhnen-ye-vidpovidalnim.html [dostęp: 25.12.2018].

⁵⁶ Por. *Кардинал Гузар прирівняв нинішню владу до азартних гравців*, w: https://risu.ua/kardinal-guzar-pririvnyav-ninishnyu-vladu-do-azartnih-gravciv_n60632 [dostęp: 25.12.2018].

ci, którzy jeszcze nie tak dawno walczyli o niepodległość państwa ukraińskiego, byli ofiarami komunistycznego reżymu i wiele od niego wycierpieli, nie wytrzymali próby, jaką było sprawowanie władzy, i poszli drogą swoich prześladowców. To jest gorzka prawda i prawdziwa tragedia⁵⁷.

Kolejnym problemem, jaki zauważa Huzar, jest fakt powoływania się przez polityków obejmujących władzę na Boga. Używają oni wyrażenia „władza od Boga”, by podkreślić własny autorytet utracony przez niegodziwe wypełnianie powierzonych im obowiązków⁵⁸. W takim sformułowaniu nie ma nic niewłaściwego; już apostoł Paweł mówił: „nie ma bowiem władzy, która by nie pochodziła od Boga, a te, które są, zostały ustanowione przez Boga” (Rz 13, 1–2). Tak też nauczał Huzar, że „władza jest od Boga, a jej nosicielem jest naród”⁵⁹. Zaznaczał przy tym jednak, że „władza od Boga jest wtedy, gdy odpowiada prawu Bożemu. (...) Od Boga pochodzi wtedy, kiedy wykorzystuje się ją dla dobra ludzi”⁶⁰. Jeżeli władzę zdobywa człowiek w sposób nieuczciwy i nie rządzi na korzyść narodu, to czy tego chce Bóg? W tym przypadku mogą pojawić się wątpliwości, czy tak sprawowana władza pochodzi od Boga⁶¹.

Mimo pojawiających się problemów ze sprawowaniem władzy sytuacja w państwie nie jest tragiczna i nie należy traktować jej jako karę Bożą za grzechy. Należy ją traktować jako wyzwanie, by pracować i z zaufaniem budować

⁵⁷ Huzar ma na uwadze niektórych polityków dysydentów, ludzi świadomych narodowo, którzy po objęciu władzy nie spełnili oczekiwań narodu. Jedni z powodu własnej niekompetencji i braku odpowiednich kwalifikacji narobili wielkiego zamieszania i chaosu w życiu ekonomicznym i politycznym państwa; inni zaczęli wzbogacać się, budować sobie pałace i cieszyć się wygodami życia. Jedni i drudzy zapomnieli o ludziach, o wspólnym dobru narodu i o tym, o co walczyli, narażając się na śmierć; por. Л. Гузар, *Про свободу...*, dz. cyt.

⁵⁸ Por. Л. Гузар, *Про те, якою повинна бути влада від Бога*, запис. В. Петрик, w: http://tvoemisto.tv/news/blazhennishyy_lyubomyr_guzar_pro_te_yakoyu_povynna_buty_vlada_vid_boga_70794.html [dostęp: 21.03.2019].

⁵⁹ Л. Гузар, *Право на повстання – то є закон природи*, „Україна молода” 2014, nr 3, s. 5.

⁶⁰ Л. Гузар, *Слово до підприємців...*, dz. cyt.

⁶¹ Huzar wyjaśnia szerzej, co ma na myśli, mówiąc że „władza pochodzi od Boga”, a mianowicie, czy chodzi o to, czego chce Bóg, czy o to, co dopuszcza z szacunku dla wolnej woli ludzkiej. Podaje on biblijny przykład króla Saula: Czy Bóg chciał rządów króla w Izraelu, czy była to wola narodu? Był także inny król izraelski, który doprowadził naród do niewoli babilońskiej. Czy Bóg tego chciał, czy to dopuścił? To nie jest to samo – stwierdza Huzar. Bóg dopuszcza do rządzenia złych władców, ale nie chce, by w taki sposób sprawowali władzę; por. Л. Гузар, „Бог каже: Хочете? – Маєте...”, інтер. Н. Лебідь, w: <https://glavred.info/politics/2049-lyubomir-guzar-bog-kazhe-hochete-mayete.html> [dostęp: 9.02.2019].

szczęśliwą przyszłość, a nie czekać, że zmiana dokona się sama⁶². Po uchwaleniu Deklaracji Niepodległości Ukrainy ludzie oczekiwali, że wszystko radykalnie się zmieni, a nowa władza wszystko im zabezpieczy. Ale nic takiego się nie stało. Huzar zaznacza, że nie było wystarczająco dużo czasu, by wychowywać takich ludzi, którzy poprowadziliby państwo ukraińskie do ekonomicznego i społecznego rozwoju. Jedynym wyjściem z tej sytuacji jest praca przyczyniająca się do pomnażania dobra wspólnego⁶³.

Bóg daje ludziom możliwości i wolność, a człowiek sam siebie karze, jeżeli nie wykorzystuje swojego potencjału i nie pracuje, jak należy. Aby życie ludzkie było twórcze, muszą pojawić się w nim dwa elementy: zaufanie do Boga oraz zaufanie we własne siły i możliwości. Każdy ma obowiązek należycie wypełniać swoją rolę społeczną, rozszerzać królestwo Boże uczciwą pracą, dobrym słowem, uśmiechem, miłością i wsparciem udzielanym potrzebującym⁶⁴.

Żadna władza nie jest wieczna – tym bardziej w demokratycznym państwie. Przychodzi czas i się zmienia. Przez samą zmianę rządzących nic się jednak nie poprawi w życiu społecznym. Ludzie powinni wymagać od rządzących odpowiedzialności. Jak podkreśla Huzar: „Władza to ludzie, którym powierzono zarządzanie państwem, ale te rządy powinny być odpowiedzialnym działaniem i prowadzić do autentycznego dobra, pokoju oraz uznania godności i praw człowieka”⁶⁵.

Odpowiedzialność wybranych do rządzenia przez naród musi mieć oparcie w moralności; wyraża się ona w uczciwości i sprawiedliwości w wykonywaniu powierzonych obowiązków. W przeciwnym razie, jak zaznacza Huzar, „jeżeli

⁶² Por. Л. Гузар. *Позиція „проти всіх” на виборах – для мене дивна*, запис. О. Климончук, w: https://gazeta.ua/articles/politics/_lyubomir-guzar-poziciya-proti-vsih-na-viborah-dlya-mene-divna/446844 [dostęp: 21.07.2019].

⁶³ Por. „*Наша влада дуже слаба, це не ті хто будує...*”, dz. cyt.; por. Л. Гузар, *Можливо, я був би найгіршим президентом...*, dz. cyt.

⁶⁴ Por. Л. Гузар, *С проблема: від понеділка до суботи жити тим, чим люди наповнюють в церкві в неділю*, інтер. Н. Тисячна, w: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/interview/51736/ [dostęp: 26.03.2019].

⁶⁵ *Блаженніший Любомир Гузар вважає, що відсутність діалогу приведе до ще більшого кровопролиття*, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/national_religious_question/55049/ [dostęp: 23.01.2019].

naród widzi, że władza nie spełnia swego zadania i nie troszczy się o wspólne dobro, to znaczy, że trzeba ją zmienić”⁶⁶. Trzeba mieć wówczas jednak na uwadze poziom moralny i kwalifikacje polityków kandydujących do objęcia rządów.

Ludzie, którzy zajmują stanowiska w rządzie, powinni być wykształceni i odznaczać się profesjonalizmem w swojej dziedzinie. Kard. Huzar zaznacza, że osoba, która bierze na siebie odpowiedzialność za ustanawianie prawa dla innych, powinna mieć odpowiednią wiedzę i dbać o poszerzanie swojego światopoglądu. Powinna patrzeć głębiej na problemy, dostrzegać sedno spraw i być uwrażliwiona na potrzeby ludzi, różne sytuacje i okoliczności ich życia⁶⁷. Tacy ludzie będą zdolni tworzyć prawo pożyteczne, służące dobru narodu. Prawo ustanawiane pośpiesznie, przez ludzi niekompetentnych, „nie tylko nie daje żadnych dobrych efektów, ale i osłabia zaufanie narodu do rządzących”⁶⁸.

Każdy deputowany, będąc współtwórcą prawa, które ustanawia parlament Ukrainy, powinien być odpowiedzialny i bardzo poważnie podchodzić do swoich obowiązków. Powinien mieć na uwadze pomyślność wszystkich obywateli, myśleć kategoriami dobra wspólnego, troszczyć się o cały naród, szanować jego tradycje i bronić jego praw, jak i nie poniżać innych grup etnicznych, które mieszkają w granicach państwa⁶⁹. Tak ukształtowany w duchu humanizmu chrześcijańskiego, wybrany przez naród człowiek może właściwie sprawować władzę, służąc obywatelom swojego państwa.

Troszcząc się o dobro ludzi, Huzar często przypominał rządzącym o odpowiedzialności za swoje postępowanie przed Bogiem: „Oprócz własnego sumienia, jakie osądza każdego człowieka, jest jeszcze inny Sędzia, o którym nie powinno się zapominać”⁷⁰. W Konstytucji ukraińskiej jest wyraźnie napisane, że

⁶⁶ Л. Гузар, *Якщо влада не виконує своїх зобов'язань, тоді суспільство має не те, що право, а обов'язок змінити її*, запис. І. Наумець, w: <https://risu.org.ua/ua/index/exclusive/reportage/50001/> [dostęp: 24.10.2019].

⁶⁷ Por. Л. Гузар, *Якими я б хотів бачити депутатів*, w: <https://www.pravda.com.ua/articles/2012/11/15/6977504/> [dostęp: 15.10.2019].

⁶⁸ Тамże.

⁶⁹ Por. Л. Гузар, *Про себе, церкву і світ*, w: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/open_theme/67164/ [dostęp: 1.07.2019].

⁷⁰ Л. Гузар, *Якими я б хотів бачити депутатів...*, dz. cyt.

każdy obywatel winien pamiętać o swojej „odpowiedzialności przed Bogiem, swoim sumieniem, przed minionymi, obecnymi i przyszłymi pokoleniami”⁷¹. Niezależnie od tego, jakiego ktoś jest wyznania, musi stanąć przed swoim Stwórcą. Nie można temu zaprzeczyć, zlekceważyć tego ani poddać niegodziwej interpretacji⁷².

Nie można również zapominać o odpowiedzialności rządzących przed narodem. Ten, kto ma udział w sprawowaniu władzy, „powinien być czujny na reakcję narodu i jego potrzeby. Prędzej czy później spotka się ze swoimi wyborcami i powinien być gotowy, by spojrzeć im w oczy”⁷³. To znaczy: ponieść odpowiedzialność za wypełnienia swoich obowiązków wobec narodu na powierzonym mu stanowisku.

Nieuczciwość elit wybranych przez naród i fakt, że np. w czasie głosowań w parlamencie niektórzy nie starali się jej nawet ukryć, przerażała czasami Huzara. „Za każdym razem, gdy słyszę, w jaki sposób dokonuje się głosowanie, bardzo mnie to boli. Jak można do tego dopuszczać?”⁷⁴ To poniża parlament Ukrainy, i wszystko, co tam się odbywa”⁷⁵. Apelował do sumienia parlamentarzystów i zwracał się do Przewodniczącego Najwyższej Rady Ukrainy, by ustanowili prawo, które zabraniałoby głosowania w nieprzejrzysty sposób. Ale w tym czasie było to bezskuteczne⁷⁶. Huzar nie rozumiał takiego braku odpowiedzialności ze strony parlamentarzystów i bardzo go bolało, że cierpią na tym zwykli ludzie i cały naród ukraiński.

⁷¹ Конституція України. Науково-практичний коментар, гол. ред. В. Тацій, Харків 2011, s. 3.

⁷² Por. Л. Гузар, *Якими я б хотів бачити депутатів...*, dz. cyt.

⁷³ Л. Гузар, *Про себе, церкву і світ...*, dz. cyt.

⁷⁴ Głosowanie za pomocą „cudzych kartek” oznacza, że deputowany nie był obecny na swoim stanowisku pracy, a swój identyfikator oddawał komuś, kto podejmował decyzje za niego. Na tej zasadzie parlamentarzysta mógł mieć od jednego do kilku identyfikatorów i głosować za swoich kolegów. Huzar zadawał pytanie, jak przewodniczący parlamentu może zgodzić się na taki brak odpowiedzialności ze strony deputowanych i nie starać się zmienić tej sytuacji. Odpowiedź głowy parlamentu brzmiała, że inaczej parlament nie mógłby pracować, ustanawiać praw, gdyż parlamentarzyści nie przychodzą do pracy, nie są obecni na sesjach. Ten stan rzeczy bardzo smucił kardynała; por. Л. Гузар, „*Бути чесним перед людьми — цілком природно...*”, інтер. О. Климончук, „День” 2012, nr 181, s. 5.

⁷⁵ Tamże.

⁷⁶ Por. tamże.

Kard. Lubomyr Huzar był przeciwny ograniczaniu praw człowieka. Chodziło mu przede wszystkim o próby wprowadzenia odpowiedzialności karnej za krytykę rządzących i za ograniczenie pokojowych zgromadzeń. Zgadzał się z tym, że oszczerstwo jest negatywnym zjawiskiem, gdyż szerzy nieprawdę. Ale w tym przypadku tak on jak, i cały naród ukraiński widział nieszczerłość parlamentarzystów, a nawet ich oszustwa względem narodu: „Większość parlamentarzystów żąda odpowiedzialności karnej wobec osób, które ich oczerniają. Nikt nie lubi, aby jego negatywne postawy wyszły na jaw i były krytykowane”⁷⁷, zauważa Huzar. To prawo miało ograniczyć krytyczny głos narodu w stosunku do władzy i skomplikować możliwość pokojowych zebrań, by ludzie nie mogli się gromadzić i wyrażać swego niezadowolenia z władzy. Dlatego Huzar proponował parlamentarzystom, by nie domagali się karnej odpowiedzialności dla tych, którzy chcą powiedzieć, co o nich myślą, bo w ten sposób tylko siebie kompromitują i pozbawiają się po raz kolejny dobrego imienia⁷⁸. Zwrócił się do wybranych przez naród z wezwaniem: „Jeśli chcecie, będąc urzędnikami czy politykami, cieszyć się szacunkiem społecznym, postępujcie uczciwie, mówcie prawdę i pracujcie dla dobra narodu”⁷⁹. To jedyna droga dla rządzących i polityków, aby mogli cieszyć się dobrą opinią w społeczeństwie.

Kard. Lubomyr Huzar był od wielu lat przewodniczącym episkopatu Ukraińskiego Kościoła Greckokatolickiego i można powiedzieć, że zajmowane przez niego wysokie stanowisko nigdy nie było pretekstem do poszukiwania korzyści osobistych. Nie miał „syndromu władzy”, który przejawia się w tym, że człowiek chce za wszelką cenę ją sprawować. Do swoich obowiązków podchodził odpowiedzialnie, służąc ludowi Bożemu i przyczyniając się do rozwoju Kościoła katolickiego.

⁷⁷ Л. Гузар, *Якщо тебе легко образити, тобі нема чого робити в політиці*, w: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/10/1/6973756/> [dostęp: 1.10.2019].

⁷⁸ Por. tamże.

⁷⁹ Tamże.

Huzar niejednokrotnie chciał zrzec się władzy z względu na słabe zdrowie, ale dopiero na początku 2011 roku papież Benedykt XVI przyjął jego prośbę. „Dzisiaj, kiedy nie mam już wystarczających sił, chcę przekazać urząd swemu następcy, który skutecznie będzie kontynuował to zadanie. Bo to nie moja praca i ja nie jestem kluczem. Kluczem jest Kościół, a cel naszej pracy – służba Kościołowi, i my staramy się ją wykonywać, dopóki możemy czynić to efektywnie”⁸⁰. Huzar był przekonany, że służba ludziom i Kościołowi jest pożyteczniejsza, gdy jest przekazywana spokojnie i stopniowo, dając dostojnikom kościelnym możliwość podzielenia się swoimi doświadczeniami⁸¹.

1.3. Aktywny udział w wyborach

W życiu demokratycznego państwa ważnym wydarzeniem są wybory do władz, zwłaszcza gdy dotyczy to najwyższych stanowisk w państwie. Od tego bowiem zależy dalszy los narodu i kierunek jego rozwoju wyznaczony przez wybraną władzę. Św. Jan Paweł II nauczał, że „wartość demokracji rodzi się albo zanika wraz z wartościami, które ona wyraża i popiera”⁸². Czy wybrany rząd będzie rzeczywiście przestrzegać wartości opartych na moralności chrześcijańskiej, czy też będzie to tylko pusta deklaracja bez pokrycia w czynach? I to jest odpowiedzialność narodu za własną przyszłość: „demokracja bez wartości łatwo się przemienia w jawny lub zakamuflowany totalitaryzm”⁸³.

Na Ukrainie każdy obywatel ma prawo wolnego wyboru swoich przedstawicieli do władz krajowych i lokalnych. Powinien to być świadomy, dobrze przemyślany i odpowiedzialny wybór wolnego człowieka. Huzar mówił, że „demokracja jest może najbardziej trudną formą rządów, ale jednocześnie

⁸⁰ Н. Андрусенко, *Предстоятель УГКЦ кардинал Любомир Гузар пішов у відставку*, w: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/1139867-predstoyatel_ugkts_kardinal_lyubomir_guzar_pshov_u_vdstavku_986861.html [dostęp: 12.02.2019].

⁸¹ Пор. Л. Гузар, *Що у Москві чи у Ватикані хтось думає, мене цілковито ані холодить...*, dz. cyt.

⁸² EV 70.

⁸³ CA 46.

najbardziej trwałą i sprawiedliwą, zbudowaną na wolnym i mądrym wyborze obywateli państwa”⁸⁴.

Prawo wolnego wyboru jest wyrazem szacunku dla osoby, dla jej wolności, pragnień, przekonań i planów na przyszłość, w jakiej miałyby żyć ona sama i następne pokolenia. Osoba poprzez dokonanie wyboru staje się współtwórcą przyszłości swego państwa. Udział w wyborach władz krajowych i lokalnych świadczy o poczuciu odpowiedzialności danej osoby przed społeczeństwem i o jej dojrzałości. Każdy świadomy obywatel państwa nie może być obojętny na los swojego kraju, lekceważąc swój obowiązek udziału w wyborach⁸⁵.

Ludzi wybieranych do władz Huzar ostrzega przed nieposzanowaniem woli narodu. Jest to oszustwo wyborcze, popełnione względem obywateli, mające wielki, degradacyjny wpływ na społeczeństwo. Huzar zauważa, że czasem ma się wrażenie, że główną myślą ukraińskiego prawodawcy jest, jak ułatwić pewnej politycznej partii utrzymanie się przy władzy. I tutaj wchodzi w grę najgorsze i nieuczciwe sposoby walki, aby usunąć konkurenta. Kandydaci, wykorzystując ubóstwo i bezbronność pewnych ludzi, kupują ich głosy w zamian za prezenty i nie wstydzą się dawać im nawet pieniędzy⁸⁶.

Huzar podkreśla, że nieuczciwością i oszustwem są też nierealistyczne programy i puste obietnice kandydatów czy partii dążących do władzy, nieobiektywnie przedstawione w mass mediach informacje o kandydacie, wykorzystywanie własnego stanowiska dla agitacji, fałszowanie głosów. Takie nadużycia należy traktować jako oszustwo wyborcze⁸⁷.

Nieuczciwy sposób zachowania jest nie tylko przestępstwem wobec prawa, ale i grzechem wobec Boga, stwierdza Huzar. Podkreśla on, że takie fałszowanie głosowania zniekształca nie tylko jego wyniki, ale i sam cel. Przestrzega przed takim nieuczciwym zachowaniem kandydatów, gdyż „nawet jeżeli ktoś zdobędzie

⁸⁴ Л. Гузар, *Роздуми у передвиборчий час*, „Дзеркало тижня” 2010, nr 37, s. 4.

⁸⁵ Por. tamże.

⁸⁶ Пор. *Звернення Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії Української Греко-Католицької Церкви до вірних і всіх людей доброї волі з нагоди підготовки до виборів Президента України*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 4 (2004), s. 108.

⁸⁷ Por. tamże; por. Л. Гузар, *Роздуми у передвиборчий час...*, dz. cyt., s. 4.

zwycięstwo w taki sposób, to w tym pozornym sukcesie nie będzie błogosławieństwa Bożego, a jego owoce będą krótkotrwałe”⁸⁸.

W państwie demokratycznym nie powinno być miejsca na zdobywanie głosów wyborców w sposób nieuczciwy. Nie ulega wątpliwości, że kandydaci powinni próbować przekonać wyborców, że oni są najgodniejsi, by objąć dane stanowisko, ale nie mogą przy tym posługiwać się środkami niemoralnymi, naruszającymi godność człowieka. Najważniejszą rzeczą jest zachowywać się uczciwie wobec wyborców⁸⁹.

Ważnym aspektem udziału w wyborach jest samo oddanie głosu. Huzar zauważa, że z różnych przyczyn ludzie nie chcą brać udziału w głosowaniu. Zwraca uwagę na to, że samo głosowanie, bez przymusu, jest przywilejem i świadectwem istnienia demokratycznego państwa. Dokonać odpowiedzialnego, uzasadnionego wyboru i oddać głos na jednego z kandydatów jest obowiązkiem obywatela zatroskanego o swój kraj i przyszłość następnych pokoleń⁹⁰. W tym kontekście Huzar wzywa każdego do uczestnictwa w wyborach: „Nie gardź wobec Boga danym ci darem wolnej woli; jednym z jej przejawów jest prawo wybierania swoich przywódców”⁹¹.

Gdy ludzie nie mają szacunku do siebie samych, zauważa Huzar, ulegają pokusie sprzedania swego głosu za podarki, pieniądze, nagrody czy obietnice. Zapominają wtedy o przysłowiu: „Obawiam się Greków, nawet gdy niosą dary!”⁹².

⁸⁸ Tamże.

⁸⁹ Л. Гузар, *Бути чесним перед людьми – цілком природно...*, dz. cyt., s. 5.

⁹⁰ Por. Л. Гузар *З-поміж двох янголів було б легше вибирати*, інтер. О. Климончук, w: <https://religions.unian.ua/catholicism/318324-lyubomir-guzar-z-pomij-dvoh-yangoliv-bulo-b-legshe-vibirati.html> [dostęp: 29.01.2019].

⁹¹ *Звернення Блаженнішого Любомира до всіх людей доброї волі з нагоди президентських виборів*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 4 (2004), s. 59.

⁹² Pochodzi ono z *Eneidy* rzymskiego poety Wergiliusza. W języku łacińskim brzmi: *Timeo Danaos et dona ferentes*. Chodzi o Greków, którzy składając w darze mieszkańcom Troi wielkiego drewnianego konia, podstępem zdobyli miasto, którego do tej pory nie mogli podbić; por. Л. Гузар, *Роздуми у передвиборчий час...*, dz. cyt., s. 4.

Gdy zaś niektórzy nie idą głosować, bo: „nie chce mi się”, albo: „wszystko mi jedno”, to taką postawę można nazwać grzechem⁹³.

Huzar nie rozumiał także głosowania „przeciw wszystkim”⁹⁴. „Nie głosować albo głosować «przeciw wszystkim» to nie jest wybór, to swego rodzaju ucieczka”⁹⁵. To nie jest cecha dojrzałości. Ludzie powinni spełniać swój obowiązek i na tym polega obywatelska dojrzałość, by wziąć na siebie odpowiedzialność: „Nie mamy przed sobą dwóch aniołów, ale powinniśmy uczynić świadomy i roztropny wybór”⁹⁶.

Podchodząc krytycznie do głosowania, Huzar starał się zrozumieć także tych ludzi, którzy zniechęcili się i rozczarowali władzą, nie wierząc w szczęśliwą przyszłość, i poddali się jednej z wyżej wymienionych pokus: „Oczywiście, mają oni prawo to robić, nie możemy im tego odebrać”⁹⁷. Taki wybór, chociaż jest rezygnacją z odpowiedzialności za rządy w demokratycznym państwie; również jest zawsze wolnym wyborem osoby, który trzeba uszanować.

Poważne podejście do wyborów polega na tym, że każdy obywatel podejmuje wysiłek poznania kandydatów, na których chce oddać swój głos. Trzeba zrozumieć, że tylko poważne podejście do obywatelskich obowiązków zapewnia ludziom możliwość udziału – choć w małej części – w społecznym życiu narodu⁹⁸. Trzeba poznać kandydata z różnych stron: jego pochodzenie, wychowanie, wykształcenie, profesjonalizm i doświadczenie w konkretnych dziedzinach działalności społecznej. Zdaniem Huzara kandydat w wyborach powinien być człowiekiem sumienia, odpowiedzialnym za swoje słowa i uczynki, jak również patriotą, kochającym swój kraj i wszystkich obywateli: „Polityk to ten,

⁹³ Por. „Якщо хтось не йде на вибори, бо йому не хочеться, то це вже гріховність...” – Блаженніший Любомир Гузар, w: http://news.ugcc.ua/news/yakshcho_htos_ne_yde_na_vibori_bo_yom_u_ne_hochetsya_to_tse_vzhe_gr%20d1%96hovn%20d1%96st__blazhenn%20d1%96shiy_lyubomir_guzar_70429.html [dostęp: 14.05.2019].

⁹⁴ Л. Гузар, *Позиція „проти всіх” на виборах – для мене дивна...*, dz. cyt.

⁹⁵ Л. Гузар, *З-поміж двох янголів було б легше вибирати...*, dz. cyt.

⁹⁶ Л. Гузар, „Бог каже: Хочете? – Маєте...”, dz. cyt.

⁹⁷ Л. Гузар, *З-поміж двох янголів було б легше вибирати...*, dz. cyt.

⁹⁸ Por. Л. Гузар, *Державне самогубство, коли громадяни не користуються правом обирати...*, dz. cyt., s. 4.

kto pracuje w środowisku ludzi i powinien mieć właściwe podejście do wszystkich, niezależnie od ich narodowości i konfesyjnej przynależności”⁹⁹. Huzar zachęca, by zwracać uwagę na to, jak prezentuje się osoba kandydata, jakie są jego życiowe priorytety, osiągnięcia i czy jego sposób życia odpowiada moralnym wartościom¹⁰⁰. A najlepszym sposobem, aby poznać człowieka, który zobowiązuje się służyć narodowi, jest „bezpośrednie komunikowanie się z daną osobą”¹⁰¹.

W państwie, w którym dominującą częścią są ludzie wierzący i chrześcijanie, takie ważne wydarzenie jak wybory nie powinno odbywać się bez zwrócenia się w modlitwie do Boga, Pana świata i historii. Według Huzara „modlitwa w przedwyborczym czasie oznacza, że powierzamy siebie i całe nasze życie w ręce dobrego, miłosiernego Ojca niebieskiego, bo On wie najlepiej, co jest dla nas korzystne, nawet jeśli to nam się nie podoba”¹⁰². Gdy ludzie ufają Bogu i modlą się za swoje państwo, wojsko czy o dobre wybory, stają się gotowi pełnić Jego wolę i świadomie nie czynić tego, co narusza przykazania i sprzeciwia się Bogu, a także tego, co szkodzi bliźniemu¹⁰³. Modląc się, ludzie są w stanie z Bożą pomocą dokonać właściwych wyborów, ale nie można zapominać o pracy, dlatego – jak zaznacza Huzar – „nie przestajemy modlić się, ale z modlitwą chcemy pracować”¹⁰⁴, bo bez ludzkiego zaangażowania nic samo przez się nie ulegnie zmianie¹⁰⁵.

Wybory to też dobry czas, by uświadomić sobie, jakie miejsce winien zajmować Bóg w życiu społecznym. „To tylko moment w naszej historii, ale

⁹⁹ Tamże.

¹⁰⁰ Huzar podaje za przykład amerykańskiego prezydenta Ronalda Reagana, który zanim zamieszkał w Białym Domu, był aktorem. Ale miał bardzo dobry zespół ludzi, którzy pomagali mu w kampanii wyborczej, i dlatego w historii i pamięci Amerykanów zapisał się jako jeden z najlepszych prezydentów; por. Л. Гузар, *З-поміж двох янголів було б легше вибрати...*, dz. cyt.

¹⁰¹ Л. Гузар, *Чи політична реклама – це найкращий спосіб здобути прихильність виборців?*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2012/09/13/6972659/> [dostęp: 13.09.2019].

¹⁰² Л. Гузар, *Роздуми у передвиборчий час...*, dz. cyt., s. 4.

¹⁰³ Пор. *Звернення Блаженнішого Любомира із закликом молитися за державу упродовж всього року*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 10 (2010), s. 110.

¹⁰⁴ Л. Гузар, *Політика – одна з найвищих форм любові до народу...*, dz. cyt.

¹⁰⁵ Пор. *Звернення Блаженнішого Любомира із закликом молитися за державу...*, dz. cyt., s. 110.

uświadomienie człowiekowi miejsca Boga w swoim życiu – to stan duszy, jaki powinniśmy mieć zawsze”¹⁰⁶. Trzeba rozumieć, że Bóg nie narzuca narodowi tych, którzy sprawują władzę, ale daje możliwość, by ludzie wybierali ich w sposób wolny. Bóg kocha człowieka i nie ogranicza mu możliwości wyboru. Raczej przemawia doń poprzez zdrowy rozsądek, sumienie, swoje słowo, ale nigdy nie przymusza ani nie dokonuje wyboru za człowieka. Bóg pozwala, aby „władzę objął ten, kogo Komisja Wyborcza ogłosi zwycięzcą wyborów”¹⁰⁷.

Również Kościół nie powinien dyktować ludziom, na kogo mają głosować. Może wielu by chciało oprzeć się w tym względzie na autorytecie Kościoła, ale to nie należy do jego kompetencji. Ludzie powinni sami decydować, na kogo chcą oddać swój głos. Zdaniem Huzara Kościół może tylko podać skalę wartości, która pomaga ocenić kandydata i jego życie, aby dokonać właściwego wyboru¹⁰⁸.

Cała odpowiedzialność za społeczne życie, za przyszłe pokolenia, za pokój na świecie spoczywa na człowieku. To on sam w swej wolności decyduje, czy stanie się prawdziwym człowiekiem, ojcem czy matką swoich dzieci, politykiem i rządzącym, który będzie szczerze dbał o dobro bliźniego, czy też zostanie merkantylnym człowieczkiem, myślącym tylko o swoim materialnym dostatku. Od postawy każdego obywatela zależy, czy ludzie w danym kraju będą żyć w pomyślności, a w życiu społecznym realizowane będą wartości chrześcijańskiego humanizmu.

2. Reakcje na przejawy deprawacji moralnej w polityce

W życiu społecznym i w przestrzeni międzynarodowej występują często czynniki destrukcyjne, które zagrażają godności człowieka. W takiej sytuacji Kościół nie może pozostać obojętny. Św. Jan Paweł II powiedział: „Każde zagrożenie godności i życia człowieka głęboko wstrząsa samym sercem Kościoła,

¹⁰⁶ Л. Гузар, *З молитвою – на вибори*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2012/10/26/6975418/> [dostęp: 26.10.2019].

¹⁰⁷ Л. Гузар, „Бог каже: Хочете? – Маєте...”, dz. cyt.

¹⁰⁸ Por. Л. Гузар, *Нам треба дуже-дуже тяжко працювати, аби змінювати всенародний світогляд*, інтер. О. Климончук, „День” 2010, nr 192–193, s. 14.

dotyka samej istoty jego wiary w odkupieńcze wcielenie Syna Bożego i przynagla Kościół, by pełnił swą misję głoszenia Ewangelii życia całemu światu i wszelkiemu stworzeniu (por. Mk 16, 15)”¹⁰⁹. Tak też rozumiał swoją rolę kard. Huzar, przeciwstawiając się temu, co zagraża człowiekowi, i głosząc Ewangelię życia.

2.1. Przeciwdziałanie korupcji

Według papieża Franciszka „źródłem korupcji jest grzech pierworodny, który każdy nosi w sobie”¹¹⁰. W Starym Testamencie możemy znaleźć słowa mówiące o tym problemie w społeczeństwie owych czasów: „Ich ręce są gotowe do czynienia zła: urzędnik domaga się łapówki, sędzia jest przekupny, zarządca kieruje się żądzą – i tak naginają prawo” (Mi 7, 3). Papież Franciszek nazywa korupcję „wirusem” przynoszącym wiele zła społeczeństwu, szczególnie ludziom ubogim¹¹¹. Jest on przekonany, że „korupcji można uniknąć, a wymaga to zaangażowania wszystkich”¹¹², i zachęca, by ufać Bożej mocy i modlić się za osoby, które poddają się tej pokusie: „Módlmy się za skorumpowanych – aby nieszczęśnicy znaleźli wyjście z tego więzienia, do którego weszli dobrowolnie”¹¹³.

W tym samym duchu naucza kard. Huzar, zwracając uwagę na fakt, iż dla człowieka wierzącego korupcja jest grzechem popełnionym przeciw Bogu: „Biada tym (...), którzy przekupstwem uniewinnia złoczyńcę, a słusznych praw odmawiają sprawiedliwemu!” (Iz 5, 22–23). Huzar podkreśla, iż „Kościół powinien nieustannie powtarzać, że korupcja to zło, to grzech”¹¹⁴, który niszczy społeczeństwo i człowieka od środka.

¹⁰⁹ EV 3.

¹¹⁰ S. Perez, *Pierwszy bilans podróży do Chile i Peru*. Podróż papieża Franciszka do Peru 2018, w: <https://opoka.org.pl/biblioteka/Z/ZW/or201801-peru3.html> [dostęp: 24. 01.2019].

¹¹¹ Por. Franciszek, *Korupcja to wirus skażający wszystko*, „L’Osservatore Romano” wyd. pol. 2018, nr 2, s. 29.

¹¹² Tamże.

¹¹³ Franciszek, *Wyczucie chrześcijan*, „L’Osservatore Romano” wyd. pol. 2017, nr 12, s. 43.

¹¹⁴ Л. Гузар, *Слово до підприємців...*, dz. cyt.

Niepodległe państwo ukraińskie „odziedziczyło” tragiczną w skutkach tradycję korupcji¹¹⁵. Według Huzara „korupcja to forma kradzieży: złodziej przywłaszcza sobie dobro, do którego nie ma prawa, bo sprzeciwia się to woli prawowitego właściciela”¹¹⁶. Mieszkańcy Ukrainy bardzo cierpią z powodu tego zjawiska, naruszającego prawo i chrześcijańskie zasady moralne. Jeżeli jakaś osoba albo grupa osób zajmujących pewne stanowiska urzędowe czerpie zyski z niegodnego sprawowania swoich funkcji i z oszukiwania członków społeczeństwa, to jest to godne nagany¹¹⁷. Wyłudzenie pieniędzy jest wielkim bezprawiem. Huzar porównuje korupcję do pijawki, która wysysa krew z żywego ciała społeczności i z państwa, dlatego trzeba się jej pozbyć za wszelką cenę¹¹⁸. Nie jest to jednak łatwe; choć wiele praw zostało uchwalonych, stworzono komisje i państwowe organizacje do walki z korupcją, ale nie przyniosło to rezultatu. Korupcja „została bowiem głęboko zakorzeniona w naszym systemie, a co gorsze, w naszych sercach. I chociaż wszyscy narzekają i potępiają korupcję, ale bez niej, niestety, nie potrafimy sobie wyobrazić naszego życia”¹¹⁹. Wynika z tego smutny wniosek – mówi Huzar z goryczą i nutą ironii – że trzeba się przyzwyczaić do życia z korupcją, czy tego chcemy, czy nie¹²⁰.

Jedną z bardzo rozpowszechnionych form korupcji jest łapówkarstwo, które ogarnęło całą społeczność; występuje ono we wszystkich instytucjach państwowych, a nawet w strukturach prywatnych. Bardzo bolało Huzara łapownictwo w dziedzinie edukacji: „Zamiast wpływać na studenta, przyszłego specjalistę w jakiejś dziedzinie, by pracował, bardzo łatwo przyjmują od niego

¹¹⁵ Ukraina przez co najmniej 70 lat była częścią Związku Radzieckiego i stamtąd przyszedł owe „skłonności” do korupcji. Huzar pyta jednak, dlaczego tak mało zrobiono przez 25 lat od upadku komunizmu, by wyleczyć społeczeństwo ukraińskie z choroby korupcji?; por. Л. Гузар, *Правдиве замирення – справа обох сторін*, інтер. К. Щоткіна, „Дзеркало тижня” 2016, nr 2, s. 12.

¹¹⁶ Л. Гузар, *Ми можемо перемогти, але у чому полягає наша перемога...*, dz. cyt.

¹¹⁷ Пор. *Пастирське послання Синоду єпископів Києво-Галицької митрополії Української Греко-Католицької Церкви до вірних і всіх людей доброї волі з нагоди виборів*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 2 (2002), s. 130.

¹¹⁸ Пор. Л. Гузар, *Ми можемо перемогти, але у чому полягає наша перемога...*, dz. cyt.

¹¹⁹ *Про явище хабарництва в нашій країні та як його поборювати: Звернення на Великий піст Єпископів Києво-Галицького Верховного Архiepiscopства Української Греко-Католицької Церкви*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 8 (2008), s. 165.

¹²⁰ Пор. Л. Гузар, *Ми можемо перемогти, але у чому полягає наша перемога...*, dz. cyt.

łapówkę”¹²¹. Próbował poruszyć takich nauczycieli do zmiany postawy, pytając ich: „Jak będziecie się czuć u lekarza, który kupił dyplom?”¹²².

Huzar wiedział, że jedną z ważnych przyczyn przyjmowania łapówek przez nauczycieli jest ich zbyt małe wynagrodzenie. Płaca, jaką otrzymują, nie wystarcza na utrzymanie. Drugim powodem przyjęcia łapówki jest sam nauczyciel i jego nastawienie do życia. Wymaga on od ucznia zapłaty za ocenę albo za lepszą ocenę. Takie postępowanie ze strony nauczyciela jest bardzo przykre, bo traci autorytet u młodzieży. Pedagog przestaje być wówczas wzorem dla przedszkolaków, uczniów i studentów¹²³. Jako wyjście z tej sytuacji Huzar proponował, by nauczyciele domagali się od państwa należnego wynagrodzenia za swoją pracę, stosując nawet protesty. Służy to przezwyciężeniu łapówkarstwa, które przeszkadza w rozwoju osobistym, jak i społecznym¹²⁴.

Problem korupcji, który tak mocno zakorzenił się w życiu Ukraińców, jest najpierw chorobą duchową, a potem polityczną¹²⁵. Jej przyczyną jest grzech, jaki popełnia człowiek, poddając się pokusie zysku za wszelką cenę. Korupcja w państwie ukraińskim świadczy o stanie duszy narodu, który nie kieruje się w swoim życiu prawdziwymi wartościami, gdyż „wciąż za mało wchłonęliśmy Bożego Ducha w siebie, za mało w nas poczucia sprawiedliwości wobec bliźnich”¹²⁶. Huzar wątpił w moc rozstrzygnięć prawnych w walce z korupcją: „To wszystko wygląda żałośnie! Co to jest korupcja? To grzech. A żadnego grzechu prawem nie pokonasz”¹²⁷. Huzar był przekonany, że ludzi trzeba wychować do uczciwości, a wtedy problem zostanie rozwiązany.

¹²¹ Л. Гузар, *Наша влада – люди духовно поранені...*, dz. cyt.

¹²² Там же.

¹²³ Пор. В. Возняк, *Любомир Гузар про боротьбу з хабарництвом у ВНЗ: це можуть бути навіть страйки*, w: <https://risu.org.ua/ua/index/exclusive/reportage/51717/> [dostęp: 23.03.2019].

¹²⁴ Пор. там же.

¹²⁵ Пор. М. Леванова, „Корупція — це перш за все хвороба власної душі, а вже потім політична хвороба” – Любомир Гузар, w: <https://ukrainenews.fakty.ua/259757-korupc-ya-ce-persh-za-vse-hvoroba-vlasno-dush-a-vzhe-pot-m-pol-tichna-hvoroba---lyubomir-guzar> [dostęp: 26.02.2019].

¹²⁶ Л. Гузар, *Ціль свободи є робити добро*, запис. О. Вікторчак, w: <https://zbruc.eu/node/6434> [dostęp: 26.04.2019].

¹²⁷ Блаженніший Любомир. *Думки у спадок*, упор. О. Гнатишин, Львів 2018, s. 68.

Walka z korupcją wymaga dużego wysiłku i ofiary. Gdy bowiem chodzi o jakąś poważną sprawę, np. zdrowie bliskiej osoby, to nawet wierzącemu człowiekowi trudno przyjąć właściwą postawę¹²⁸. Ale jeżeli ludzie chcą żyć moralnie, to muszą szukać wyjścia z tej sytuacji. Nigdy nic się nie zmieni, jeżeli ludzie nie przestaną dawać łapówek; musi bowiem „znaleźć się ktoś, kto przerwie ten zaklęty krąg”¹²⁹. Huzar był przekonany, że każdy powinien zacząć od siebie; nie tylko mówić piękne słowa, ale usunąć wszelkie przejawy korupcji z własnego życia. Nawet prosił ludzi, aby każdy z nich „podniósł rękę do góry i przysiągł, że w tym roku nie weźmie żadnej łapówki i również jej nie da”¹³⁰. Tylko wtedy może nastąpić zmiana zwyczajów panujących w społeczeństwie.

Szczególnym zadaniem Kościoła, a zwłaszcza głosicieli słowa Bożego jest uświadomienie ludziom, że korupcja jest kradzieżą, złem i grzechem zagrażającym społeczeństwu i ma negatywny wpływ na człowieka ulegającego pokusie przyjmowania łapówek; zaburza bowiem jego właściwy stosunek do świata¹³¹. Człowiek skorumpowany patrzy na świat i na inne osoby przez pryzmat pieniędzy i korzyści, które jest w stanie uzyskać. W taki sposób pozbawia drugiego jego praw, wymagając zapłaty za to, co temu człowiekowi najczęściej zgodnie z prawem się należy. To za mało walczyć z takimi postawami i je karać. Zdaniem Huzara trzeba się skupić na wychowaniu człowieka, ukazując mu godność własną i bliźniego. Należy go uczyć, jak świadomie zwalczać złe nawyki, tzn. dawanie i branie łapówek, i jak nie brać za przykład tych, którzy postępują niegodziwie¹³².

¹²⁸ Huzar wspomina jedną z sytuacji, gdy rozmawiał z pewnym poważnym człowiekiem z Doniecka (nie podaje jego imienia), dużego przemysłowego miasta na wschodzie Ukrainy. Ten człowiek podzielił się z nim taką prawdą: „Wiele razy głosowaliśmy, ale nigdy nie wybieraliśmy”. Ktoś znaczący: rektor uniwersytetu, dyrektor fabryki czy jakiś urzędnik państwowy wymagał od ludzi, żeby głosowali tak, jak on im powiedział, a ludzie, bojąc się konsekwencji, przystawali na to; por. Л. Гузар, *Російсько-українську війну готовили 10 лет...*, dz. cyt.

¹²⁹ Любомир Гузар: *щоб подолати корупцію треба бути солідарними*, w: <https://tyzhden.ua/News/42630> [dostęp: 18.02.2019].

¹³⁰ Л. Л. Гузар, *Щоб кожен підняв вгору руку і присягнув, що не прийме жодного хабаря...*, інтерв. О. Пастернак, „Високий Замок” 2010, nr 3, s. 3.

¹³¹ Пор. *Де скарб твій... Бесіди Любомира Гузара з підприємцями*, упор. В. Саврук, Львів 2016, s. 51.

¹³² Пор. Л. Гузар, *Українцям все ще складно довіряти один одному*, w: <https://nv.ua/ukr/opinion/ukrajintsjam-vse-shche-skladno-dovirjati-odin-odnomu-939472.html> [dostęp: 31.05.2019].

Świadomi obywatele państwa i państwowe instytucje walczące z korupcją powinny pukać do drzwi każdego domu, do serca każdego obywatela, przekonując, że dobrze jest być uczciwym człowiekiem. Można żyć w państwie uczciwych ludzi, mówił Huzar, jeżeli przyszłe pokolenia będą wychowywane właściwie i konsekwentnie¹³³. Przypominał słowa francuskiego myśliciela i pisarza Victora Hugo, który powiedział, że największe zwycięstwo to opanować siebie samego¹³⁴. Huzar zgadzał się z tym, podkreślając konieczność kultywowania prawdziwych wartości: „Nasza lepsza przyszłość zaczyna się w naszym sercu. Jeżeli chcemy iść do przodu – żyjmy, doceniając ponad wszystko duchowe wartości”¹³⁵. Aby być skutecznym w walce z korupcją, trzeba czytać Biblię, która daje człowiekowi mądrość i Bożą siłę, koniecznie potrzebną do przemiany siebie samego i stawania się coraz bardziej człowiekiem uczciwym, świadomym swojej godności, człowiekiem, który pragnie tworzyć dobro¹³⁶.

Korzeniem społecznych problemów według Huzara jest odwrócenie się od tego, co duchowe. Ludzie powinni zmieniać sposób myślenia, zmieniając swoje życiowe priorytety i przechodząc od materialnych do bardziej moralnych i duchowych. Uważał bowiem, że „ekonomiczny rozwój nie jest kluczem do sukcesu. Duchowe wartości nie przeczą materialnym, a przeciwnie, wzmacniają je”¹³⁷. Huzar podkreślał, że na pierwszym miejscu powinny znaleźć się wartości duchowe; wtedy państwo będzie silne, a ludzie szczęśliwi. Jeżeli społeczeństwo chce iść do przodu, musi kształtować swoją tożsamość w oparciu o wartości duchowe¹³⁸. Należy więc pozostawić wszystko, co nas obciąża, upokarza, prowadzi do grzechu i ciemności, a budować nowy system wychowania oparty na fundamencie duchowym. Chodzi o to, że dobra gospodarka opiera się na moralnie

¹³³ Por. *Про явище хабарництва в нашій країні та як його поборювати: Звернення на Великий ніст Єпископів Києво-Галицького Верховного Архієпископства...*, dz. cyt., s. 167.

¹³⁴ Por. Л. Гузар, *Ми можемо перемогти, але у чому полягає наша перемога...*, dz. cyt.

¹³⁵ Там же.

¹³⁶ Por. Любомир Гузар: „Ми не повинні втікати від політики, а поводитися в ній як християни...”, dz. cyt.

¹³⁷ Любомир Гузар: *щоб подолати корупцію треба бути солідарними...*, dz. cyt.

¹³⁸ Por. Л. Гузар, *Ми можемо перемогти, але у чому полягає наша перемога...*, dz. cyt.

zdrowych ludziach. Huzar podkreślał, że korupcji nie pokona się tylko na płaszczyźnie prawnej: „Kto będzie to prawo wprowadzał w życie, jeżeli wszystko jest opanowane przez korupcję? Tylko wychowaniem można zmienić społeczeństwo”¹³⁹.

Bez zasadniczych zmian w świadomości i życiu człowieka nie zostanie naprawiony ład społeczny. Ludzie lękają się zmian, bo są trudne. Jednak zdaniem Huzara nie trzeba się ich bać, bo jedynie w bólach może narodzić się nowy człowiek, szczęśliwe społeczeństwo i piękna Ukraina¹⁴⁰. Tylko uczciwość i sprawiedliwość społeczna, zakorzenione w sercach ludzi, mogą wpłynąć na kształt polityki i zachowania ludzkie.

2.2. Walka w obronie godności człowieka

Osiągnięcie dojrzałości osobowej i rozwój społeczny zawsze wiążą się ze zmianami. Bez zmian nie ma postępu. Czasem, aby je zaprowadzić, muszą wybuchnąć bunty albo rewolucje. Powodem takich wydarzeń jest przeważnie władza, która odbiera ludziom ich prawa i chce ich uczynić niewolnikami systemu.

Z tego wszystkiego zdaje sobie sprawę Huzar, który zaznacza, że nie wszystkie rewolucje mają pozytywne skutki. Przykładem jest rewolucja październikowa 1917 roku w Rosji, która niczego dobrego nie przyniosła¹⁴¹. Rewolucje i bunty prowadzą często do krwawych zamieszek, a ich skutkiem są niewinne ofiary. Dlatego Huzar uważa, że najlepsze są zmiany stopniowe i na ile to możliwe – o charakterze pokojowym. Należy podjąć starania o zmianę negatywnej sytuacji, co może doprowadzić do niepokojów społecznych, gdy władza oszukuje społeczeństwo, odbierając ludziom należne im prawa. Takich gwałtownych wybuchów niezadowolenia społecznego obawiał się kard. Huzar¹⁴².

¹³⁹ *Три дороги. Бесіди Блаженнішого Любомира Гузара з журналістами*, упор. К. Щоткіна, Львів 2013, s. 15.

¹⁴⁰ Por. tamże; J. Гузар, *Слово до підприємців...*, dz. cyt.

¹⁴¹ Por. J. Гузар, *Бути чесним перед людьми – цілком природно...*, dz. cyt., s. 5.

¹⁴² Por. tamże; J. Гузар, *Нинішня влада – це велетень на глиняних ногах...*, dz. cyt.

Największą siłą w przeciwstawianiu się złu jest prawda. Zdaniem Huzara należy mówić prawdę, ujawniać to, co jest grzechem i złem; trzeba również obnażać niegodziwe i bezprawne działania rządu, doprowadzające naród do ubóstwa materialnego i duchowego. Rzetelna informacja daje ludziom możliwość oceny sytuacji i zastanowienia się, czy władza spełnia swoje zadanie. Reakcją powinno być autentyczne i pozytywne działanie, służące poprawie sytuacji¹⁴³.

Huzar apelował do ludzi, aby nie obawiali się zmian i przeciwstawiali się grzechowi i złu, jakie zauważają u rządzących, przede wszystkim mówiąc prawdę i żyjąc nią. Swoje niezadowolenie wobec decyzji rządzących winni okazywać w sposób pokojowy: „Siła narodu nie potrzebuje przemocy, aby działać, ale pokojowego, stopniowego wspólnego działania, w celu osiągnięcia dobra ogółu”¹⁴⁴.

W ostatnich latach niepodległej już Ukrainy miały miejsce dwa narodowe powstania przeciw rządzącej władzy z prezydentem na czele. Pierwsze powstanie nosiło nazwę „pomarańczowej rewolucji”¹⁴⁵ i było wyrazem protestu przeciw kłamstwu, nieuczciwości i fałszowaniu wyników w wyborach prezydenta Ukrainy. Ludzie wyszli na place miast, by dać wyraz swemu niezadowoleniu. Huzar twierdził, że struktury władzy, dopuszczając się takiego kłamstwa i niesprawiedliwości, podeптаły godność człowieka¹⁴⁶.

Wizja człowieka, jaką miała władza, pochodziła z czasów totalitaryzmu i komunizmu, kiedy patrzono na społeczeństwo jako na masę, którą można manipulować przez ideologię. Huzar zaznacza, że „taka błędna wizja przekreślała

¹⁴³ Por. tamże.

¹⁴⁴ Л. Гузар, *Чинна влада обдурила народ*, запис. Д. Крикун, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/national_religious_question/54434/ [dostęp: 29.11.2019].

¹⁴⁵ Główną przyczyną wybuchu „pomarańczowej rewolucji” był narastający przez kilka lat głęboki kryzys zaufania do panującego systemu politycznego, na czele z prezydentem. Wybuchła ona po ewidentnym sfalszowaniu przez władze II tury wyborów prezydenckich (21 listopada 2004), w której kandydat obozu rządzącego premier Wiktor Janukowycz według oficjalnych wyników nieznacznie pokonał popularnego w społeczeństwie kandydata opozycji Wiktora Juszczenkę. Ludzie podejrzewali fałszerstwo w wynikach i wyszli, aby zaprotestować, broniąc swojego wyboru. Jak się później okazało, wyniki były sfalszowane i został wyznaczony termin ponownego głosowania, w którym zwyciężył Juszczenko. Tak naród ocalił swój wybór, godność i wolność; por. M. Szumiło, „*Pomarańczowa rewolucja*” na Ukrainie w kontekście historyczno-kulturowym, „Konteksty społeczne”, 2013 nr 1, s. 37.

¹⁴⁶ Por. А. Аржаковський, *Бесіди з Блаженнішим Любомиром Гузаром...*, dz. cyt., s. 31.

daną przez Boga godność i wolność człowieka. (...) Pierwszy raz w tym czasie niepodległości ludzie doświadczyli, czym jest wolność, odczuli swoją godność i prawa. I nie pozwolili, by ich tego pozbawiono”¹⁴⁷. Ludzie zaczęli się budzić. Odkrywanie prawdy nie dokonuje się natychmiast, bywa raczej skomplikowanym i długim procesem. Huzar był przekonany, że prawda doprowadzi ludzi do dobrego końca, bo to ona pozwala im osiągnąć pełnię człowieczeństwa¹⁴⁸.

Kard. Lubomyr Huzar jako przewodniczący Ukraińskiego Kościoła Grekokatolickiego w czasie „pomarańczowej rewolucji” był bardzo solidarny z ludźmi, którzy wyszli na Majdan w Kijowie w obronie swoich praw. Sam był przerażony niesprawiedliwością, obłudą i nadużyciami władzy. Apelował o powrót do wartości chrześcijańskich: „W tej sytuacji Pan nas wzywa do pracy nad sobą i do humanizacji naszego społeczeństwa. Wszyscy dążymy do tego w dzisiejszych czasach: do poszanowania prawa, przejrzystości władzy i jej działania, prawdomówności i wolności słowa, powagi wobec człowieka i jego potrzeb”¹⁴⁹.

W imieniu Kościoła i Synodu biskupów UGKC Huzar wzywał władze, by poważnie traktowały protestujących: „Oni nie są ciemną masą i «ludźmi ulicy», ale rozważnymi, odpowiedzialnymi i ofiarnymi obywatelami państwa, których głosu trzeba słuchać, bo «głos narodu – to głos Boży»”¹⁵⁰. Przestrzegał również rządzących, by nie ulegali pokusie siłowego przeciwstawienia się protestom: „Wasze działanie powinno zawsze mieścić się w przestrzeni prawa”¹⁵¹. Ludzi natomiast podtrzymywał słowami, że szczęścia i prawdziwej wolności nie zdobywa się bez wysiłku i ofiar, ale przez cierpienie i ciężki krzyż¹⁵².

¹⁴⁷ *Роздуми Блаженнішого Любомира щодо майбутності Української держави на підставі результатів виборів президента України*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 4 (2004), s. 64.

¹⁴⁸ Por. tamże, s. 65; por. Л. Гузар, *Нинішня влада – це велетен на глиняних ногах...*, dz. cyt.

¹⁴⁹ *Роздуми Блаженнішого Любомира щодо майбутності Української держави на підставі результатів виборів президента...*, dz. cyt., s. 65.

¹⁵⁰ *Звернення Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ до вірних і всіх людей доброї волі з приводу теперішньої суспільної ситуації в Україні*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 4 (2004), s. 115.

¹⁵¹ Tamże.

¹⁵² Por. *Роздуми Блаженнішого Любомира щодо майбутності Української держави на підставі результатів виборів президента...*, dz. cyt., s. 65.

Naród bronił swojej godności, wyrażając swoje rozgoryczenie w protestach na Majdanie. Owocem tego były przeprowadzone później uczciwe wybory; nastąpiła zmiana władzy bez przelewu krwi, ale niestety jakość rządów się nie zmieniła. Kilka lat po tym Huzar twierdził: „Już nie wspominam o takiej pozytywnej sprawie jak pomarańczowa rewolucja, która była wielkim wydarzeniem w historii naszego narodu i całej Europy”¹⁵³. Rozczarowanie ludzi rosło, nieuczciwość, kłamstwo i korupcja nadal panowały w państwie i w końcu nastał moment nowego wybuchu niezadowolenia społecznego jako reakcji na oszustwa władzy¹⁵⁴. Ukraińcy zaczęli znowu przeciwstawiać się rządzącym. Ich bunt został nazwany „rewolucją godności”¹⁵⁵. Pierwsza na Majdan w Kijowie wyszła młodzież, zatroskana o swoją przyszłość. Wielu młodych straciło życie w wyniku zbrojnej interwencji sił porządkowych¹⁵⁶.

Do niepokojów społecznych doszło z powodu poczynań władzy, która czuła się bezkarna. Rządzącym wydawało się, że mogą swobodnie rozporządzać własnością państwową, kraść i oszukiwać ludzi. Musiało to spotkać się z reakcją społeczną, gdyż „władzy nie można pobłażać, jeżeli jej postępowanie jest niegodziwe i straciła ona ludzkie oblicze; należy ją ukarać za to, co czyni”¹⁵⁷.

Huzar był zdania, że naród ma prawo do sprzeciwu i powinien wyrażać go tak, aby został usłyszany. Jeżeli bowiem władza ignoruje pragnienia narodu i nie

¹⁵³ Tak Huzar, jak i naród ukraiński byli w pewnym stopniu rozczarowani konsekwencjami „pomarańczowej rewolucji”, nie spełniła ona bowiem nadziei na poprawę życia narodu. Korupcja, przekupstwo, nieuczciwość władzy, upadek gospodarczy, to wszystko szerzyło się nadal w społeczności ukraińskiej; por. Л. Гузар, *Бути чесним перед людьми – цілком природно...*, dz. cyt., s. 5.

¹⁵⁴ Władza na czele z prezydentem deklarowała swoją europejskie i demokratyczne stanowisko, popierając integrację Ukrainy z Unią Europejską. A kiedy nastał moment podpisania przez prezydenta Ukrainy umowy stowarzyszeniowej, w ostatnim momencie została ona zerwana i nie podpisano jej. Wtedy ludzie masowo protestowali przeciw kłamstwom i polityce władzy; por. Л. Гузар, *Чинна влада обдурила народ...*, dz. cyt.

¹⁵⁵ Por. Л. Гузар, *Сьогодні немає нічого, що перешкоджало б нам рухатися вперед...*, dz. cyt.

¹⁵⁶ Od początku „rewolucji godności” na Majdanie w Kijowie miała miejsce konfrontacja nieludzkiej władzy z pragnieniami narodu. Doprowadziła ona do śmiertelnych ofiar pośród aktywistów Majdanu. 19 lutego 2014 roku policja zaczęła strzelać i zabijać ludzi. Zginęło wielu młodych. Zabitych na Majdanie podczas rewolucji nazwano „Niebieską setką”; por. В. Степанков, *Уроки Революції Гідності*, w: *Перша річниця Революції Гідності: підсумки та перспективи*, ред. кол. В. Дубінський, В. Степанков, та ін., Кам’янець-Подільський 2015, s. 6.

¹⁵⁷ Л. Гузар, *Пригадаймо собі, хто ми є і не даймо себе дурити*, інтер. А. Кінзерська, w: https://zaxid.net/guzar_prigaduymo_sobi_hto_mi_je_i_ne_daymo_sebe_duriti_n1299087 [dostęp: 12.12.2018].

słyszysz jego głos, to długo nie przetrwa: „Władza przestaje istnieć, jeśli nie spełnia swego powołania, i wtedy dobrze, że odejdzie”¹⁵⁸. Huzar podkreślał, że na niegodziwe postępowanie władzy trzeba reagować bez agresji i przemocy, argumentując i pokazując jej nikczemne postępowanie wobec własnego narodu. Rządzącym trzeba uświadamiać, że Ukraina to ojczyzna zarówno ich, jak i każdego obywatela, którego należy traktować odpowiedzialnie i poważnie. Huzar dopuszczał jednak również zbrojny opór, a mianowicie wtedy, kiedy władza stosuje przemoc: „Naród ma prawo się bronić, każdy z nas ma prawo się bronić”¹⁵⁹.

Kard. Huzar nie stał na uboczu wydarzeń, jakie rozgrywały się na Ukrainie, a których celem była walka o wolność i godność człowieka. Brał, na ile to możliwe, w nich aktywny udział. Świadczy o tym jego obecność pośród protestujących na Majdanie w Kijowie. Ze sceny Majdanu podtrzymywał ludzi i zachęcał do dobra: „Nie bójcie się! Czyńcie dobro!”¹⁶⁰. Aby żyć w normalnym państwie, jego obywatele muszą czynić dobro¹⁶¹. Razem z grupą inicjatywną „Pierwszego grudnia”¹⁶², do której należał, podejmował starania, by spotkać się z prezydentem Ukrainy, omówić sytuację w społeczeństwie i znaleźć możliwość rozwiązania problemów¹⁶³. Kiedy ze strony prezydenta nie było odpowiedzi, zwrócono się do niego z oficjalnym przesłaniem: „Zatrzymajcie się i zatrzymajcie scenariusz katastrofy dla Ukrainy. Odrzućcie ten krwawy plan. Przestańcie zabijać i porywać ludzi. Przestańcie płacić bandytom, aby tylko móc sprawować

¹⁵⁸ Tamże.

¹⁵⁹ Л. Гузар, *Право на повстання – то є закон природи...*, dz. cyt., s. 5.

¹⁶⁰ *Євромайдан заручився підтримкою Блаженнішого: прибув Любомир Гузар*, w: https://ipress.ua/news/evromaydan_zaruchyvsya_pidtrymkoyu_blahhennyishogo_prybuv_lyubomir_guzar_34388.html [dostęp: 1.12.2018].

¹⁶¹ Л. Гузар, *Треба Чинити Добро!*, w: <https://day.kyiv.ua/uk/news/011213-guzar-treba-chiniti-dobro> [dostęp: 1.01.2019].

¹⁶² Grupa inicjatywna „Pierwszego grudnia” została stworzona w 20. rocznicę referendum w sprawie niepodległości Ukrainy. Weszli do niej intelektualiści, autorytety moralne i działacze publiczni. Pośród programowych dokumentów znajduje się deklaracja odzwierciedlająca fundamentalne zasady jedności narodu ukraińskiego i Karta Wolnego Człowieka, która ukazuje orientacje życiowe dla ukraińskiego społeczeństwa. Strona internetowa grupy inicjatywnej „Pierwszego grudnia”: <http://1-12.org.ua/>.

¹⁶³ Пор. *Блаженніший Любомир Гузар вважає, що відсутність діалогу...*, dz. cyt.

władzę”¹⁶⁴. Huzar osobiście zwracał się do formacji obronnych i militarnych, przypominając im, że nie mają chronić tylko władzy, ale również prawa każdego człowieka i obywatela¹⁶⁵.

Jedyny sposób rozwiązania konfliktowych sytuacji na Ukrainie Huzar widział w dialogu: „Dialogować i wspólnie szukać prawdy. Jeżeli tego nie będzie, to nie ma innego sposobu, by pokojowo rozwiązać problemy. Dialog i tylko dialog!”¹⁶⁶. Obydwie strony powinny mieć pragnienie rozmowy, aby nie przelewano krwi. Kardynał dopuszczał, że być może są ludzie, którzy nie zabiegają o pokój, gdyż uspokojenie sytuacji nie leży w ich interesie. Zdawał sobie sprawę, że „władza obawia się bardziej wolności w ludzkich sercach niż buntu z powodu głodu, bo temu ostatniemu można jakoś zaradzić, a protestujących, którzy upominają się o wolność, można tylko zabić”¹⁶⁷. Osoby sprawujące najwyższy urząd w państwie rozumiały, że tych wolnych, protestujących ludzi nie da się zastraszyć, zadowolić byle czym czy kupić. Aby stłumić protesty, władze zabiły ponad 100 osób. Huzar porównywał ich śmierć ze śmiercią męczenników ubiegłego wieku, którzy oddali życie za wiarę, prawdę i sprawiedliwość¹⁶⁸.

Wydarzenia na Majdanie pokazały, ile jest w ludziach dobra i ofiarności oraz pragnienia zmian, by stawać się coraz lepszymi i iść do przodu. W tych trudnych doświadczeniach narodu dostrzegał Huzar szansę rozwoju człowieka i całego społeczeństwa ukraińskiego w dążeniu do dobra: „Widzę Majdan jako zwrot ku budowie i tworzeniu nowej Ukrainy”¹⁶⁹. Wartości, które były jakby zapomniane czy głęboko ukryte w sercu człowieka, zajaśniały na nowo. Huzar

¹⁶⁴ О. Онисько, *Моральні авторитети до Януковича: „Зупиніть кривавий план!”*, w: https://zaxid.net/moralni_avtoriteti_do_yanukovicha_zupinit_krivaviy_plan_n1301153 [dostęp: 22.01.2019].

¹⁶⁵ Пор. Л. Гузар, *Чинна влада обдурила народ...*, dz. cyt.

¹⁶⁶ *Блаженніший Любомір Гузар вважає, що відсутність діалогу...*, dz. cyt.

¹⁶⁷ Л. Гузар, *Про свободу...*, dz. cyt.

¹⁶⁸ Пор. М. Борис, *Патріотизм – це любити своє і поважати чуже. Найяскравіші цитати Любомира Гузара*, w: <https://galka.if.ua/patriotizm-tse-lyubiti-svoye-i-povazhati-chuzhe-nayyaskravishi-tsitati-lyubomira-guzara/> [dostęp: 1.06.2018].

¹⁶⁹ Л. Гузар, *Майдан молився не через страх, він просив перемоги*, інтер. Л. Самохвалова, w: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/1919747-blajennishiy-lyubomir-guzar-arhiepiskop-emerit-ukrajinskoji-greko-katolitskoji-tserkvi.html> [dostęp: 24.11.2018].

zauważył, że wreszcie ludzie się obudzili, poczuli, że są wolni; odżyło w nich pragnienie prawdy, sprawiedliwości, chęć pokonania zła i korupcji, troska o przyszłość kolejnych pokoleń¹⁷⁰.

Ale to jeszcze za mało. Huzar był przekonany, że trzeba bardzo dużo pracować, by nie stracić tego, co udało się zdobyć dzięki „rewolucji godności”: „Myślę, że przede wszystkim trzeba nam nie tyle rozmawiać, ile pracować. Tak ci, którzy sprawują władzę, jak i ci, którzy jej nie sprawują – wszyscy powinni szczerze pracować”¹⁷¹. Kardynał często podkreślał wartość uczciwej pracy, gdyż to ona zmienia człowieka i społeczeństwo. Równocześnie stwierdzał, że naród bardzo powoli zmierza we właściwym kierunku: „Na Majdanie zadeklarowaliśmy pragnienie zmian, ale powróciwszy do domu, nie wszyscy wprowadzili te zmiany w swoich miastach, miasteczkach i wioskach”¹⁷². Wciąż obawiał się, by nie stracić owoców, które wywalczyła „rewolucja godności”, a mianowicie obrazu człowieka świadomego swej godności, uczciwego, sprawiedliwego, odpowiedzialnego za życie swoje i bliźnich.

Nie można pominąć znaczenia religii i wiary ludzi protestujących na Majdanie. Byli tam obecni kapelani rozmaitych wyznań, jak również przedstawiciele różnych religii. Ludzie modlili się, jak zauważa Huzar, nie ze strachu, ale po to, by Bóg pomógł im zwyciężyć zło¹⁷³. Wszyscy wierzący solidarnie, jak kto potrafił, prosili Boga o pomoc i zwycięstwo w tej sprawie.

Dla Huzara modlitwa na Majdanie była zwróceniem się do Boga, prośbą o wypełnienie tego, co postanowił dać narodowi ukraińskiemu od czasu, gdy Ukraina stała się niepodległym państwem¹⁷⁴. Modlitwa jednoczyła ludzi, uśmierzała ból, dodawała radości i wiary w zwycięstwo nad skorumpowanym i kłamliwym systemem państwowym. Huzar był przekonany, że Ukraina stoi na

¹⁷⁰ Por. Л. Гузар, *Простые истины*, інтер. О. Духнич, „Новое время” 2017, nr 13, s. 44.

¹⁷¹ Любомир Гузар *щиро надіється, що в Україні відбудеться справжня зміна до кращого*, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/national_religious_question/55506/ [dostęp: 27.02.2019].

¹⁷² Л. Гузар, *Я б дуже хотів, щоб влада почала справді діяти в дусі майдану*, інтер. М. Карапінка, w: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/interview/61762/ [dostęp: 23.11.2019].

¹⁷³ Por. Л. Гузар, *Майдан молився не через страх, він просив перемоги...*, dz. cyt.

¹⁷⁴ Por. *Архiepиcкoп Любoмир (Гузар) на майдані закликав до молитви і праці*, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/national_religious_question/54544/ [dostęp: 8.12.2019].

progu nowej ery: „Dzięki zdecydowanym działaniom naszego narodu, który wyszedł na majdany na całej Ukrainie, i niewinnie przelanej krwi, szczerze ufamy, że nastąpi prawdziwa zmiana ku lepszej przyszłości”¹⁷⁵. A wszyscy, którym będzie powierzona władza, powinni świadomie służyć narodowi, szanować godność człowieka, chronić jego prawa i sprawiedliwie rozwiązywać każdy problem społeczny. Przedstawiciele władzy państwowej winni sprawować swoje urzędy zgodnie z wolą Bożą, uczciwie i w duchu patriotyzmu¹⁷⁶.

W ogólnonarodowych protestach kard. Huzar widział humanistyczną pedagogikę rozwoju. Pomagały one ludziom dojrzywać do wolności, do odpowiedzialności za siebie i całe społeczeństwo. Był przekonany, że przemiana dokonująca się w sercach ludzi zaowocuje nowym kształtem życia społecznego i politycznego.

2.3. Postawa chrześcijanina wobec agresji i wojny

Wojna albo jakiegokolwiek działanie zbrojne przyczyniają się do cierpień, a nawet śmierci wielu niewinnych ludzi. Powodem nieszczęść są imperialne plany i ambicje ludzi sprawujących władzę. Papież Franciszek mówi, że „chciwość, nietolerancja, żądza władzy (...) to motywy skłaniające do decyzji o wojnie, a są one często usprawiedliwiane ideologią”¹⁷⁷. Agresywnych działań wojennych nie można nigdy usprawiedliwić dążeniem do dobrego celu. Ich skutkiem są bowiem zawsze okaleczeni i zabici ludzie, cierpienie fizyczne, moralne i duchowe niewinnych, pozostawiające trwałe ślady w psychice.

Papież Benedykt XVI stwierdza, że „działania wojenne nie są rozwiązaniem sytuacji, i że przemoc, skądkolwiek pochodzi i jakkolwiek formę przybiera, musi zostać stanowczo potępiona”¹⁷⁸. Podobnie patrzy na wojnę Huzar,

¹⁷⁵ Любомир Гузар щиро надіється, що в Україні відбудеться справжня зміна до кращого..., dz. cyt.

¹⁷⁶ Por. tamże.

¹⁷⁷ Franciszek, *Wojna jest szaleństwem*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2014, nr 10, s. 27.

¹⁷⁸ Benedykt XVI, *Wojna nigdy niczego nie rozwiązuje*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2009, nr 2, s. 6.

gdy mówi, że jest ona „porażką pokoju”¹⁷⁹. Kardynał podkreśla, że wojna niszczy możliwość współistnienia i współdziałania między ludźmi¹⁸⁰. Nieraz jednak zdarza się, że ludzie, społeczeństwa i narody nie chcą wojny, a jednak są mimowolnie wciągane w jej wir.

Zwycięstwo „rewolucji godności” i zmiana władzy nie usunęły kryzysu na Ukrainie. Wewnętrzne problemy zaczęły się pogłębiać pod wpływem zewnętrznych, negatywnych czynników, których przyczyną stała się polityka Federacji Rosyjskiej. Agenci Kremla podsycali nastroje i ruchy separatystyczne na południu i wschodzie Ukrainy. Wszystko to przyczyniło się do wybuchu wojny hybrydowej na wschodnich terytoriach Ukrainy¹⁸¹.

Innym nieprzyjaznym działaniem Rosji, podjętym bezpośrednio po „rewolucji godności”, stała się okupacja i aneksja Autonomicznej Republiki Krymu należącej do Ukrainy¹⁸². Była to druga faza wojny rosyjsko-ukraińskiej, która trwa do dziś. Zdaniem Huzara taki scenariusz wydarzeń był przygotowywany od wielu lat, a miał on na celu kontrolę polityki i władz Ukrainy przez Rosję. Ludzie, którzy w tym czasie sprawowali najwyższą władzę na Ukrainie, pracowali w interesie Rosji¹⁸³. Huzar sądził, że sytuacja na wschodzie Ukrainy i na Krymie jest rezultatem propagandy prorosyjskiej ideologii i

¹⁷⁹ Л. Гузар, *До якого миру маємо прагнути?*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2014/10/3/7039709/> [dostęp: 3.10.2019].

¹⁸⁰ Por. tamże.

¹⁸¹ Hybrydowa wojna Rosji na wschodnim terytorium Ukrainy polega na wykorzystaniu w niej nieregularnych zbrojnych formacji, do których wchodzi najemni wojskowi, grupy miejscowych ludzi i nielegalne wojskowe organizacje. Potwierdzona jest także obecność rosyjskiego regularnego wojska, które oficjalnie zaprzecza, iż uczestniczy w agresji na państwo ukraińskie; por. В. Головка, *Україна в умовах антитерористичної операції та російської збройної агресії (2014 р.)*, „Український Історичний Журнал” 2015, nr 3, s. 178–179.

¹⁸² Rosja wysłała swoje wojsko na terytorium Krymu 27 lutego 2014 roku. Rosyjscy żołnierzy bez identyfikujących znaków przynależności, z numerami Czarnomorskiej Floty Rosji, zablokowali główne drogi komunikacji z Krymem, zajęli miejscowe budynki urzędowe, zamknęli lotniska, przejęli kontrolę nad węzłami komunikacyjnymi. Prorosyjska władza Krymu przeszła na stronę Rosji. W tym czasie Ukraina nie była w stanie przeciwstawić się zbrojnej agresji okupanta. Por. Ю. Офіцинський, *Сучасна російсько-українська війна (за матеріалами газети «The New York Times» 2013–2017 років)*, Ужгород 2018, s. 131.

¹⁸³ Por. Л. Гузар, *Российско-украинскую войну готовили 10 лет...*, dz. cyt.

wielokrotnością kłamstwa, którym okupanci karmili naród ukraiński przez wiele lat¹⁸⁴.

W związku z wojennymi wydarzeniami na Ukrainie pojawiły się pytania: Dlaczego tak jest, dlaczego Bóg dopuszcza taką niesprawiedliwość? Przecież giną i cierpią niewinni? Zadają je sobie szczególnie ci, których dotknęły cierpienie i śmierć bliskich osób. Starając się odpowiedzieć na te egzystencjalne pytania, Huzar chce pomóc ludziom odkryć sens dotyczącego ich cierpienia. Wie przy tym, że sam człowiek nie jest w stanie tego zgłębić, gdyż jest to ukryte w tajemnicach Opatrzności Bożej. Na pewno przyczyną zła, jakie dzieje się w świecie, nie jest Bóg, a brak dobra w naszych sercach. Huzar zauważa, że gdy na miejsce miłości, sprawiedliwości, uczciwości w życiu człowieka przychodzi zło, staje się ono przyczyną zbrodni i wojen¹⁸⁵.

Życie ludzkie to dar, a śmierć nie jest tragedią, ale przejściem na drugi, lepszy świat: „Ojciec niebieski, jako nasz dobry Rodzic, czyni wszystko na pożytek swoich dzieci. Jeśli dopuszcza cierpienie, to dlatego, aby nas chronić od czegoś gorszego”¹⁸⁶ – zauważa Huzar. W obliczu cierpienia i śmierci możemy tylko ufać Bożej Opatrzności. Jeśli więc ktoś odejdzie przedwcześnie i nie z własnej winy, to znaczy, że Bóg do tego dopuścił, bo zna przyszłość tego człowieka i wie, że jest on gotowy do życia wiecznego.

Huzar ufał Bogu; wiedział, że nie potrafi udzielić dokładnej odpowiedzi na wszystkie pytania, ale wierzył, że Jego wola dopuszcza to, co dzieje się na Ukrainie. Dostrzegał, że jedną z przyczyn mogą być wewnętrzne podziały w narodzie, które trzeba przezwyciężyć: „Może potrzebne są te przykre i bolesne doświadczenia, abyśmy uświadomili sobie, że jesteśmy jednym narodem”¹⁸⁷. W

¹⁸⁴ Kard. Huzar był na Krymie w ostatnim roku przed okupacją i zauważył, że panowały tam nastroje antyukraińskie. Ludzie mówili mu, że u nich nie było nigdy proukraińskich programów, ale po prostu prorosyjskie. Tak samo, mówi Huzar, było na wschodzie Ukrainy. I dlatego nie ma się co dziwić, że ci ludzie byli wrogo nastawieni do wydarzeń, jakie miały miejsce na Majdanie w Kijowie; por. tamże.

¹⁸⁵ Por. Л. Гузар, *Віра – це дар, який дається не кожному...*, dz. cyt.

¹⁸⁶ Tamże.

¹⁸⁷ „Війна – це погана річ, проте ми повинні боятися надмірної боязні, яка паралізує” – Любомир Гузар, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/national_religious_question/56254/ [dostęp: 1.05.2019].

istocie rzeczy naród ukraiński jest bardzo różnorodny w swoich poglądach politycznych, religijnych, kulturowych; na dodatek ma nieprzyjaznego sąsiada ze wschodniej strony, który chce mieszkańców Ukrainy podzielić i skłócić między sobą, by nie darzyli się zaufaniem, lecz aby żyjący w jednej części kraju byli wrogo i pogardliwie nastawieni do mieszkających w innej jego części¹⁸⁸. W tym kontekście Huzar zaznaczał, że „już od długiego czasu nas dzielono... Dlatego nie umiemy komunikować się ze sobą, brakuje jedności między nami, brakuje świadomości, że w niej właśnie jest nasza siła”¹⁸⁹.

Obecna sytuacja związana z działaniami wojennymi jest skutkiem podziału wśród Ukraińców poddanych wpływom destrukcyjnej rosyjskiej polityki. Aby poprawić sytuację i odzyskać jedność narodową, Huzar wzywał naród ukraiński do pojednania. Uważał, że to niedopuszczalne, by nienawidzić mieszkańców wschodnich regionów państwa, którzy wspierali politykę Rosji i chcieli odłączenia tych terenów od Ukrainy. Był on zdania, że jest niedorzecznym osądzanie i odrzucanie ludzi, których całe życie zanurzone było w kłamstwie: „Niczego innego nie słuchali, jak tylko kłamstwa. I nie mieli innego wyjścia, jak tylko w to wierzyć”¹⁹⁰.

Kardynał starał się zrozumieć tych ludzi i poznać powody, dlaczego tak myślą; bronił ich przy tym przed osądzaniem i traktował jak swoich rodaków: „Kto dał nam prawo mówić źle o nich? Są naszymi krajanami i potrzebują naszej pomocy i wsparcia”¹⁹¹. Dostrzegał, że dotknięci wojną mieszkańcy Ukrainy zaczynają rozumieć, iż mogą uratować się tylko wspólnym wysiłkiem, a ich siłą jest jedność. Jednoczącą ideę widział w pragnieniu ludzi z różnych stron kraju, mających różne poglądy, którzy chcieli powrotu do normalnego życia w

¹⁸⁸ Por. Гузар, *Людина з янголом на плечі*, інтер. Г. Титиш, П. Шеремет, w: <https://life.pravda.com.ua/society/2016/08/29/217171/> [dostęp: 29.08.2019].

¹⁸⁹ О. Духнич, *Могутній старець. Як Любомир Гузар став моральним авторитетом нації – спецпроект НВ*, w: <https://nv.ua/ukr/publications/mogutnij-starets-jak-ljubomir-guzar-stav-moraln-im-avtoritetom-dlja-natsiji-spetsproekt-nv-65191.html> [dostęp: 31.05.2019].

¹⁹⁰ Л. Гузар, *Допоможіть біженцям, і вони будуть апостолами єдності...*, dz. cyt.

¹⁹¹ „Важливо ґрунтовно перевиховувати народ” – Блаженніший Любомир Гузар, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_society/57218/ [dostęp: 1.08.2019].

suwerennym ukraińskim państwie¹⁹². Większość z nich była przekonana, że tylko taka przyszłość będzie dla nich szczęśliwa.

W Ukraińcach pojawiło się wiele lęków w związku z sytuacją wojenną, ekonomiczną, jaka zaistniała w kraju. Ludzie obawiają się o swoje życie, o dzieci, o rodzinę, o swoją przyszłość. Huzar cytuje słowa prezydenta Stanów Zjednoczonych Ameryki Franklina Roosevelta: „To, czego powinniśmy bać się najbardziej, to strach”¹⁹³. W sytuacji, w jakiej znajduje się Ukraina, nie wolno się poddać się strachowi, żyć w lęku i dać się mu opanować. Huzar sprzeciwiał się, by jak w komunistycznej przeszłości budować przyszłość na strachu¹⁹⁴. Strach terroryzuje ludzi, czyni ich biernymi i bezpłodnymi, dlatego powinni „bać się przesadnej bojaźni, bo to paraliżuje”¹⁹⁵. Dla Huzara człowiek strachu to człowiek, który stracił wolność i stał się niewolnikiem zła, które nim manipuluje.

Agresja, gniew, nienawiść to wszystko są grzechy biorące początek z serca człowieka i wywierające na niego destrukcyjny wpływ: „Wojna zaczyna się w sercu człowieka”¹⁹⁶. Jeżeli człowiek skieruje swój gniew i agresję na bliźniego, zaczyna się konflikt i walka. W takim przypadku każdy z nas, zauważa Huzar, ma prawo bronić siebie, swojej rodziny i swoich bliźnich, gdyż do jego domu wszedł wróg¹⁹⁷. „My chrześcijanie mamy pełne prawo bronić siebie przed atakującymi, a także bronić swojego prawa i pragnienia bycia niepodległym państwem”¹⁹⁸.

Bronić swoje państwo przed okupantami jest obowiązkiem każdego obywatela. Huzar uważał jednak, że najpierw trzeba wykorzystać wszystkie możliwe sposoby pokojowego rozwiązania konfliktu, bo na wojnie cierpi i ginie wielu niewinnych¹⁹⁹. Jeżeli obydwie strony chcą pokoju, to znajdą wyjście z

¹⁹² Por. tamże.

¹⁹³ Л. Гузар, *Людина з янголом на плечі...*, dz. cyt.

¹⁹⁴ Por. tamże.

¹⁹⁵ „Війна – це погана річ, проте ми повинні боятися надмірної боязні...”, dz. cyt.

¹⁹⁶ Л. Гузар, *У нас очень популярно плакаться...*, dz. cyt.

¹⁹⁷ Por. tamże.

¹⁹⁸ „Війна – це погана річ, проте ми повинні боятися надмірної боязні...”, dz. cyt.

¹⁹⁹ Por. Блаженніший Любомир Гузар: „Критичну ситуацію в Криму треба розв’язати без кровопролиття”, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/national_religious_question/5_5568/ [dostęp: 4.03.2019]; por. Л. Гузар, *Допоможіть біженцям, і вони будуть апостолами єдності...*, dz. cyt.

konfliktowej sytuacji. Dlatego też „aby nastąpił prawdziwy pokój między Rosją a Ukrainą, obie strony muszą pragnąć tego pokoju”²⁰⁰.

Ale czy możliwy jest pokój z tymi, którzy go nie chcą?²⁰¹ – pyta Huzar. Pokój nie jest jednostronną decyzją; jeżeli druga strona nie chce pokoju, to trzeba bronić się, bronić swojej ziemi, swojego prawa²⁰². „Każdy, kto grozi mieczem, musi pamiętać, że ten miecz może obrócić się przeciw niemu”²⁰³. Rosja wcześniej czy później musi zrozumieć, że wojna nie jest sposobem rozwiązania problemów, że jest to straszne wydarzenie, które przynosi śmierć i ból milionom ludzi i jeszcze bardziej pogłębia problem i rozdarcie między narodami. Huzar był zdania, że każda strona konfliktu powinna myśleć, jak odnaleźć pokój w tej złożonej sytuacji. Aby między narodem ukraińskim i rosyjskim nastąpiła prawdziwa zgoda, a z czasem i prawdziwy pokój, potrzebna jest praca i staranie ich obu, które mogą rozciągnąć się na długie lata²⁰⁴.

Wojna na wschodzie kraju postawiła Ukraińców przed koniecznością dokonania zmian w życiu jednostek i w całym społeczeństwie. Huzar zauważa, że „w dziwny sposób wojna, która powinna była nas zniszczyć, powoduje wzrost duchowy i materialny; to daje nam nadzieję na zwycięstwo”²⁰⁵. Jego zdaniem w ostatnich latach pojawiły się dwie grupy ludzi, od których promieniuje coś bardzo ludzkiego. Pierwsza grupa to ci, którzy wzięli do ręki broń, aby obronić swój naród nawet kosztem własnego życia. A druga to wolontariusze, którzy podjęli tytaniczny wysiłek, aby pomóc ludziom w potrzebie²⁰⁶.

²⁰⁰ Л. Гузар, *Не можна одночасно молитися за мир і бити кулаком по носі*, інтер. І. Яців, w: http://news.ugcc.ua/interview/blazhenn%D1%96shiy_lyubomir_ne_mozhna_odnochasno_molitisya_z_a_mir_%D1%96biti_kulakom_po_nos%D1%9677148.html [dostęp: 15.07.2019].

²⁰¹ Por. Т. Шпайхер, „*Не можна примиритися з тим, хто миру не хоче*” – Любомир Гузар, w: <https://risu.org.ua/ua/index/exclusive/reportage/59138/> [dostęp: 16.02.2019].

²⁰² Por. Л. Гузар, *Не можна одночасно молитися за мир і бити кулаком по носі...*, dz. cyt.

²⁰³ Tamże.

²⁰⁴ Por. Т. Шпайхер, „*Не можна примиритися з тим, хто миру не хоче...*”, dz. cyt.

²⁰⁵ Л. Гузар, *Ідея любові до свого народу дає нашій армії перевагу над армією загарбника*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2014/10/10/7040391/> [dostęp: 10.10.2019].

²⁰⁶ Mówiąc o ludziach w potrzebie, Huzar ma na myśli wojskowych i ochotników, którzy na początku zbrojnego konfliktu na wschodzie Ukrainy kosztem własnego życia bronili swojej ziemi. W tym

Huzar podkreślał, że na tle tej tragedii naród ukraiński uświadomił sobie potrzebę jedności, budowania swojej kultury, rozwoju nauki i gospodarki. Wiele dobra ujawniło się w ludzkich sercach, gotowych do ofiarnego poświęcenia się dla dobra i obrony narodu²⁰⁷. Niejeden odkrył w sobie wyjątkowe zdolności, które nie ujawniłyby się w innych okolicznościach. W wyniku tej agresji powstała zdolna do walki armia, która budzi zaufanie w narodzie²⁰⁸. Wierzył on, że działania wojenne wkrótce się skończą, ale dobro w ludzkich sercach zostanie. Również życzył sobie szczerze, aby jak najwięcej obywateli podziwiała i naśladowała wspaniały przykład osób, które ofiarnie bronią ojczyzny nie tylko na froncie, ale i w codziennym życiu. Zachęcał, żeby w czasie konfliktu zbrojnego starać się pozostać człowiekiem: „Nikt nie jest pozbawiony możliwości bycia człowiekiem, wszyscy jesteśmy do tego powołani. Więc starajmy się i próbujmy być sobą – być ludźmi”²⁰⁹.

Huzar wzywał, by nienawiść zastępować miłością: „Nie możemy budować swojej tożsamości, nienawidząc kogoś, agresora, wroga”²¹⁰. Jest to trudne, ale możliwe do spełnienia. Przypominał w swoim nauczaniu, że człowiek nie stanie się w pełni sobą, jeżeli kogoś nienawidzi. Być sobą to znaczy kochać się nawzajem, tworząc atmosferę miłości i pragnąc czynić dobro bliźniemu; bez tego pragnienia dobra nie można kochać, a gdzie nie ma miłości, tam nie będzie pokoju²¹¹. „Pokój jest owocem miłości, która żywi szczerze pragnienie dobra bliźniego, pragnienie służenia i rozwijania dobrych relacji”²¹².

Huzar był przekonany, że trzeba próbować cierpliwie przekonywać ludzi, że są kochani, że życzymy im dobra nie ze względu na jakąś własną korzyść, ale

czasie potrzebowali oni wszystkiego: ubrań, jedzenia, medykamentów, amunicji. Chodzi tu też o ludzi, którzy mieszkają na obszarze działań bojowych i nie pozostawili swoich domów, a żyją w niebezpieczeństwie śmierci, pod stałym ostrzałem, albo też opuszczają tereny bądź terytorium kontrolowane przez separatystów; por. Л. Гузар, *Бажаймо і стараймося бути людьми*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2015/09/19/7081918/> [dostęp: 19.09.2019].

²⁰⁷ Por. Л. Гузар, *Правдиве замирення – справа обох сторін...*, dz. cyt., s. 12.

²⁰⁸ Por. Л. Гузар, *Сьогодні немає нічого, що перешкоджало б нам рухатися вперед...*, dz. cyt.

²⁰⁹ „Важливо ґрунтовно перевиховувати народ...”, dz. cyt.

²¹⁰ Л. Гузар, *Людина з янголом на плечі...*, dz. cyt.

²¹¹ Por. tamże.

²¹² Л. Гузар, *До якого миру маємо прагнути...*, dz. cyt.

ze względu na ich dobro²¹³. I wtedy przyjdzie ostateczne zwycięstwo, jeśli wszyscy będą postępować tak, jak powinien postępować człowiek²¹⁴. Huzar podkreśla, że „pokój to jest wzajemna miłość. Pokój to nie brak walki”²¹⁵. Zdawał sobie sprawę, że dla osiągnięcia prawdziwego pokoju, a nie tylko krótkotrwałego pojednania, konieczna jest przemiana w ludzkich sercach, będąca owocem rozwoju duchowego.

Wojna stawia człowieka, a nawet cały naród wobec niebezpieczeństwa strat materialnych i zagrożenia śmierci; wtedy też człowiek staje się bardziej świadomy istnienia Boga. Huzar przypomina powiedzenie, że „w okopach nie ma niewierzących”. Człowiek w trudnych okolicznościach, szczególnie wojennych, potrzebuje bowiem wiary i uświadamia sobie Bożą obecność, której do tej pory nie dostrzegał. Nawet dla osoby wierzącej doświadczenie bliskości Boga w takich chwilach staje się głębsze i bardziej wyraziste²¹⁶.

Huzar zawsze starał się patrzeć na różne wydarzenia w swoim życiu przez pryzmat wiary. I wierzył, że jeżeli ludzie postawią Boga na pierwszym miejscu, będą Mu ufać i żyć według Jego praw, wtedy można żywić uzasadnioną nadzieję na Bożą pomoc²¹⁷. Był przekonany, że „jeżeli wszyscy będziemy starać się wypełniać wolę Bożą, wtedy takie rzeczy, jak wojny, wszelkiego rodzaju konflikty znikną”²¹⁸.

Rozwiązanie problemu wojny i zaprowadzenie trwałego pokoju na Ukrainie Huzar widział w nawróceniu się ludzi do Boga i w traktowaniu swego bliźniego tak, jak uczy wiara chrześcijańska i Kościół. Uważał, że poprzez wszystkie kłopoty i problemy, jakie przeżywa naród ukraiński, tworzy się obraz

²¹³ Miał na myśli ludzi ze wschodnich i południowych terenów Ukrainy, którzy bardzo różnią się pod względem mentalności, wartości, poglądów narodowych od pozostałych obywateli państwa; szczególnie tych, którzy pozostali na terenach niekontrolowanych przez Ukrainę lub do nich przyległych: aby zrozumieli i nie mieli wrogiego nastawienia do ludzi z innych części Ukrainy, którzy walczą o jedyną, niepodległą, suwerenną Ukrainę.

²¹⁴ Por. Л. Гузар, *Кінець світу колись буде. Це не є фантазія, і кожен є відповідальним...*

²¹⁵ Л. Гузар, *Людина з янголом на плечі...*, dz. cyt.

²¹⁶ Por. Л. Гузар, *Допоможіть біженцям, і вони будуть апостолами єдності...*, dz. cyt.

²¹⁷ Por. „Війна – це погана річ, проте ми повинні боятися надмірної боязні...”, dz. cyt.

²¹⁸ Л. Гузар, *Допоможіть біженцям, і вони будуть апостолами єдності...*, dz. cyt.

nowego człowieka – prawdziwego humanisty, który kieruje się we wszystkim miłością do swego narodu i swojej ziemi²¹⁹. Był przekonany, że to jest ta siła, która umacnia ludzi w najtrudniejszych okolicznościach i pomaga im odnieść zwycięstwo: w tym kontekście kardynał cytuje słowa słynnego ukraińskiego poety Iwana Kotlarewskiego: „Miłość do Ojczyzny, gdzie są bohaterowie, tam siła wroga nie wytrzyma, tam pierś silniejsza od armat”²²⁰.

Bez względu na stosunek do polityki, każdy człowiek żyjący w społeczeństwie winien brać udział w jego życiu politycznym. To uczestnictwo może być świadome i aktywne lub po prostu nieświadome, bierne (postawa, której należy unikać). Osoby duchowne, poprzez wychowanie ludzi do uczciwości, odpowiedzialności i troski o drugiego człowieka, mogą w sposób istotny wpływać na zaangażowanie jednostek w życie publiczne, a tym samym na kształt życia politycznego. Zabiegał o to kard. Huzar, wzywając Ukraińców do wzięcia odpowiedzialności za sprawy społeczne i polityczne kraju. Patriarsze zależało, by cały naród budował własny dobrobyt. Zachęcał do zwalczania destrukcyjnych problemów w społeczeństwie ukraińskim, do sumienności i uczciwości w miejscu pracy, do zgodnego z sumieniem spełnienia powierzonych obowiązków. Wskazywał na zagrożenia związane z korupcją, z przekupstwem, z kłamstwem i pogardą wobec najsłabszych i najuboższych. Stawiał innym jako wzór te osoby, które podchodziły z szacunkiem do życia ludzkiego i godności człowieka. Doceniał zaangażowanie tych, którzy nie wahając się poświęcić własnego życia, stawali do walki w obronie ojczyzny. Swoim pasterskim autorytetem, modlitwą, głoszeniem słowa Bożego i uczestnictwem w ważnych wydarzeniach społecznych kard. Huzar wspierał naród ukraiński w przeciwstawianiu się temu, co nie pozwalało mu żyć duchem Ewangelii i stanowiło zagrożenie dla ludzkiej godności.

²¹⁹ Por. Л. Гузар, *Ідея любові до свого народу дає нашої армії перевагу над армією загарбника...*, dz. cyt.

²²⁰ Tamże.

ROZDZIAŁ V

ZAANGAŻOWANIE KOŚCIOŁA W PROMOCJĘ HUMANIZMU EWANGELICZNEGO NA UKRAINIE

W swojej działalności duszpasterskiej Kościół ma na uwadze „całego” człowieka, a więc troszczy się zarówno o jego życie duchowe, jak i o jego sytuację w społeczeństwie oraz stan materialny. Kościół ma za zadanie docierać z Ewangelią w takie sfery, jak „miłość, rodzina, wychowanie dzieci i młodzieży, praca zawodowa, cierpienia ludzkie”¹. Jezus wzywa swoich uczniów, by głosząc dobrą nowinę o zbawieniu, ukazywali światu, jak kształtować życie ludzkie w różnych jego wymiarach, aby mogła się dokonać jego autentyczna humanizacja².

W niniejszym rozdziale zaprezentowane zostaną główne obszary działania Kościoła na Ukrainie, będące szczególnym przedmiotem uwagi kard. Lubomyra Huzara. Przede wszystkim jest to ewangelizacja przyczyniająca się do poszerzenia świadomości religijnej i duchowego rozwoju człowieka. Inną ważną kwestią dla Ukraińców jest przywrócenie jedności Kościołów chrześcijańskich i jedności narodu. Do istotnych dziedzin, którymi winien zająć się Kościół, należy życie społeczno-polityczne, zniekształcone przez korupcję, niesprawiedliwość i nienawiść. Tę sferę ludzkiej egzystencji powinny przeniknąć wartości chrześcijańskie, a relacje międzyludzkie winny zostać uzdrowione przez przebaczenie i pojednanie, także w stosunkach międzynarodowych.

1. Ewangelizacja jako odpowiedź na potrzeby współczesnych ludzi

Kościół greckokatolicki na Ukrainie był prześladowany przez wiele dziesięcioleci; nie mógł oficjalnie istnieć i angażować się w działalność

¹ EN 70.

² Por. W. Granat, *Fenomen człowieka. U podstaw humanizmu chrześcijańskiego*, Lublin 2007, s. 225.

duszpasterską i ewangelizacyjną. Podczas wielu lat komunistycznej dyktatury i narzucania ateistycznego światopoglądu, którego celem było wyrzucenie Boga i stworzenie nowego „radzieckiego człowieka”³, wiara większości obywateli Ukrainy osłabła lub znajdowała wyraz jedynie w poszanowaniu tradycji religijnych. Brak jej wpływu na życie ludzi i społeczeństwa doprowadził do pojawienia się takich zjawisk, jak korupcja, przekupstwo i nieuczciwość urzędników na każdym szczeblu władzy. Wszystko to było przejawem upadku moralnego i osłabienia życia duchowego ludzi.

Głowa Kościoła greckokatolickiego arcybiskup większy Lubomyr Huzar zauważał, że „tłumy ludzi można zobaczyć w kościołach w niedzielę i święta, ale problemem jest, by od poniedziałku do soboty żyć tym, czego słuchamy w niedzielę w kościele. Chodzi o to, aby uczynić z naszej wiary wiarę żywą, zamienić ją w czyn”⁴. Kościół greckokatolicki, który odrodził się na Ukrainie w postsowieckiej rzeczywistości, miał obowiązek pomóc społeczeństwu ukraińskiemu w odnalezieniu prawdziwych wartości życia i właściwego kierunku rozwoju społecznego. W tym celu musiał podjąć dzieło jego ewangelizacji, która polega na głoszeniu kerygmatu chrześcijańskiego i jego praktycznym urzeczywistnianiu w życiu codziennym⁵. Gdy Kościół głosi Ewangelię, uczy prawdziwego humanizmu, pomagając „ludziom spojrzeć w nowy sposób na siebie i swoje życie, a także wspiera ich w osiągnięciu pełni człowieczeństwa”⁶.

³ „Radziecki człowiek” albo *homo sovieticus* kieruje się interesami partii komunistycznej i państwa socjalistycznego, stawiając je ponad motywy osobiste, społeczne lub narodowe. Wykazuje gotowość do pracy i złożenia ofiary z życia dla idei budowania szczęśliwej komunistycznej przyszłości. Opowiada się za kolektywizmem i internacjonalizmem, za wykorzenieniem z człowieka wiary w Boga, która winna stać się wiarą w idee komunizmu; por. Ю. Каганов, „Радянська людина” в історіографічному дискурсі: радянська і дисидентська версії, „Сумська старовина”, ред. О. Бажан, М Бойко, та ін., Суми 2018, nr LIII, s. 24–25.

⁴ Por. Л. Гузар, *Є проблема: від понеділка до суботи жити тим, чим люди наповнюються в церкві в неділю*, інтер. Н. Тисячна, w: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/interview/51736/ [dostęp: 26.03.2019].

⁵ Por. R. Hajduk, *Preewangelizacja*, Kraków, s. 21.

⁶ Tamże, s. 19.

1.1. Adresaci Ewangelii

Sobór Watykański II przypomina, że Kościół ma charakter misyjny⁷ i od swoich początków ewangelizuje, przekazując Chrystusową Dobrą Nowinę wszystkim ludziom. Papież Paweł VI naucza, że ewangelizacja to „zanoszenie Dobrej Nowiny do wszelkich kręgów rodzaju ludzkiego, aby przenikając je swą mocą od wewnątrz, tworzyła z nich nową ludzkość”⁸. Papież Jan Paweł II, kontynuując myśl poprzednika, podkreślał, że „nikt wierzący w Chrystusa, żadna instytucja Kościoła nie może się uchylić od tego najpoważniejszego obowiązku: głoszenia Chrystusa wszystkim ludziom”⁹. Ewangelizacja jest dla Kościoła katolickiego priorytetem, gdyż w ten sposób wierzący w Chrystusa mogą kontynuować Jego dzieło budowania królestwa Bożego na ziemi.

Naród ukraiński od ponad tysiąca lat jest narodem chrześcijańskim, odwołującym się w życiu społecznym do wiary i ewangelicznych zasad moralnych. Jednak w pokomunistycznej rzeczywistości, w której znalazła się Ukraina po rozpadzie Związku Radzieckiego, wartości chrześcijańskie nie odgrywały już znaczącej roli. W życiu społecznym dominował światopogląd ateistyczny, obojętność religijna i lekceważenie zasad moralnych. W ciągu pierwszych dziesięciu lat niepodległości Ukrainy, mimo odrodzenia życia religijnego, w społeczeństwie panował chaos: nieuczciwość, niesprawiedliwość, korupcja i złodziejstwo. W tej sytuacji Kościół greckokatolicki dostrzegł potrzebę wzmożenia aktywności i wysiłków, by głosić na nowo Ewangelię w kraju kiedyś objętym chrystianizacją¹⁰. Wezwania do reewangelizacji ochrzczonych na Ukrainie stało się kwestią tak samo pilną jak w wielu innych krajach świata, wysoko rozwiniętych i bogatych, ale zlaicyzowanych.

⁷ Por. DM 2; por. KK 1.

⁸ EN 18.

⁹ RM 3.

¹⁰ Por. Л. Гузар, *Якщо влада не виконує своїх зобов'язань, тоді суспільство має не те, що право, а обов'язок змінити її*, запис. І. Наумець, w: <https://risu.org.ua/ua/index/exclusive/reportage/50001/> [dostęp: 24.10.2019].

Nowa ewangelizacja jest odpowiedzią na nauczanie Soboru Watykańskiego II, a także na apele św. Jana Pawła II i Benedykta XVI. Jan Paweł II twierdził, że „nadszedł moment zaangażowania wszelkich kościelnych sił w nową ewangelizację i misję wśród narodów”¹¹, a Benedykt XVI podkreślał, że „obecne czasy wymagają od Kościoła prowadzenia nowej ewangelizacji”¹². Oznacza to, że w nowej rzeczywistości, w epoce rozwoju technologicznego, wzrostu gospodarczego i dominacji egocentrycznych ideologii, Kościół z nowym entuzjazmem i za pomocą nowych metod powinien ukazywać człowiekowi Boga i wzywać go do uznania Jego panowania. Arcybiskup większy Lubomyr Huzar, głowa Kościoła greckokatolickiego, wzywał duchowieństwo i wiernych, aby byli prawdziwymi świadkami zwycięstwa Chrystusa i głosili słowo Boże w ukraińskiej rzeczywistości, to znaczy „dzielili się swoją wiarą z tymi, którzy jej nie mają i z tymi, w których ona osłabła”¹³.

Patrząc na chore społeczeństwo ukraińskie, zranione ideologią komunistyczną i potrzebujące przemiany ludzkich serc, Kościół greckokatolicki uznał dzieło nowej ewangelizacji za jeden z priorytetów swojej działalności na postsowieckiej Ukrainie i w diasporze za granicą, gdzie istniały greckokatolickie diecezje i struktury kościelne. W każdej diecezji organizowano spotkania, podczas których opracowywano krótko- i długoterminowe programy ewangelizacyjne. Duchowieństwo i świeccy byli zaproszeni do udziału w przygotowaniu kolejnego Synodu Biskupów UGKC na temat ewangelizacji¹⁴. Na podstawie otrzymanych uwag i propozycji opracowano plan misyjnej i ewangelizacyjnej działalności Kościoła greckokatolickiego, który został omówiony i przyjęty na Synodzie

¹¹ RM 3.

¹² Benedykt XVI, *Migracja a nowa ewangelizacja*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2011, nr 12, s. 11.

¹³ *Єпархія УГКЦ запрошує вірних подавати пропозиції щодо головної теми майбутнього Синоду єпископів цієї Церкви*, w: <http://kreschatic.kiev.ua/ua/2893/news/1209657102.html> [dostęp: 10.02.2020].

¹⁴ Por. tamże.

UGKC w 2008 roku¹⁵, co było ogromną pomocą w dalszej działalności duszpasterskiej Kościoła greckokatolickiego.

Lubomyr Huzar był przekonany, że największej uwagi należy poświęcić ewangelizacji ludzi zamieszkujących centralną i wschodnią Ukrainę. Jeszcze przed nadejściem rządów komunistycznych terytoria te znajdowały się pod panowaniem imperium rosyjskiego, a w czasach komunizmu były pod szczególnym wpływem ateistycznej propagandy. Po upadku Związku Radzieckiego przekonania narodowe i religijne obywateli tych części Ukrainy znacznie różniły się od światopoglądu Ukraińców mieszkających w zachodniej części kraju. Ludzie na tych terenach, jak zauważał kard. Huzar, mieli inną świadomość religijną i narodową¹⁶. Kościół greckokatolicki czuł się szczególnie zobowiązany dotrzeć ze swoją posługą najpierw do grekokatolików, którzy z Galicji przenieśli się na wschód Ukrainy, a także do wszystkich, którzy mieszkają na tych terenach, aby pomóc im nawiązać relację z Bogiem.

Abp Huzar jako głowa Kościoła greckokatolickiego usilnie zachęcał duchowieństwo i osoby konsekrowane do pójścia na wschodnie tereny Ukrainy, gdzie struktury Kościoła greckokatolickiego przestały istnieć, aby tam głosić słowo Boże i nieść światło Bożej Ewangelii ludziom, którzy stracili kontakt z Bogiem i Kościołem¹⁷. Zadaniem głosicieli Dobrej Nowiny o zbawieniu było ukazać ludziom prawdę Bożą i miłość objawioną światu w Osobie Jezusa Chrystusa. Jest to równoznaczne z promocją chrześcijańskiego humanizmu,

¹⁵ Zob. *Постанови Патріаршого Синоду Єпископів УГКЦ*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 8 (2008), s. 49; 52–53; zob. *Про головну тему Синоду Єпископів УГКЦ 2008 року Божого*, w: tamże, s. 54–58.

¹⁶ Kiedy ludzie z zachodniej Ukrainy zostali deportowani na Syberię w czasach sowieckich i kończył się czas ich uwięzienia, zabraniano im wracać do Galicji, dlatego osiedlali się na terenach Ukrainy wschodniej. Ludzie przybywali w te rejony również w poszukiwaniu pracy, ponieważ więcej można było tam zarobić, głównie w Donbasie; młodzież studiowała na tamtejszych uniwersytetach, bo łatwiej było się tam dostać na studia. Ci młodzi ludzie po zakończeniu nauki zawierali małżeństwa i osiedlali się na tych terenach. Wielu z nich jest grekokatolikami, których trzeba otoczyć troską duszpasterską; por. Л. Гузар, „Об отношениях УГКЦ с новой властью в Украине, с православными и римо-католиками, Церкви в разных регионах страны”, інтер. В. Ойвин, w: <http://portal-credo.ru/site/?act=news&id=81235> [dostęp: 21.03.2020].

¹⁷ Por. *Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії з нагоди початку навчального року в Українському Католицькому Університеті*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 2 (2002), s. 292.

ponieważ „gdy głoszona jest prawda Ewangelii, ludzie przekonują się, kim są i co nadaje sens ich życiu”¹⁸. Znalezienie odpowiedzi na te pytania w świetle wiary jest zawsze ważnym aspektem ewangelizacji, zwłaszcza wtedy, gdy w życiu ludzi brakuje pewnych punktów odniesienia. Tak było w ukraińskiej rzeczywistości postkomunistycznej, kiedy wartości komunizmu trafiły na śmietnik historii i potrzeba było nowych punktów odniesienia dla kształtowania życia jednostek i społeczeństwa.

Abp Huzar podkreślał, że na wschodniej Ukrainie, gdzie sytuacja jest bardziej skomplikowana, duchowni muszą pracować znacznie więcej¹⁹. Głoszenie kerygmatu w takich okolicznościach było zadaniem bardzo trudnym, także ze względu na niezdolność człowieka do przyjęcia słowa Bożego i konieczność preewangelizacji, czyli przygotowania gruntu pod bezpośrednie przekazywanie słowa Bożego²⁰. Sam Lubomyr Huzar był jednym z pierwszych ewangelizatorów tych regionów. Po odnowieniu struktur Kościoła greckokatolickiego na Ukrainie w 1996 roku powstał Egzarchat Kijowsko-Wyszogrodzki, który objął całe terytorium kraju z wyjątkiem Galicji. Na jego czele stanął bp Lubomyr Huzar, który troszczył się o to, aby słowo Boże było głoszone po całej Ukrainie. W ten sposób Kościół miał pomagać ludziom odkrywać drogę do zbudowania bardziej ludzkiego świata i prowadzić ich do szczęśliwej wieczności²¹.

Mieszkańcy zachodnich terenów Ukrainy starali się także w czasach komunizmu podtrzymywać tradycję narodową i religijną, chociaż często robiono to po kryjomu. Po uzyskaniu wolności wielu z nich zaczęło uczestniczyć w niedzielnych i świątecznych nabożeństwach, słuchało kerygmatu i nauk katechetycznych; jednak społeczeństwu wyraźnie brakowało wartości chrześcijańskich urzeczywistnianych w codzienności. Aby mogła dokonać się prawdziwa przemiana egzystencji i ludzkich serc, Kościół greckokatolicki głosił

¹⁸ R. Hajduk, *Apologetyka pastoralna*, Kraków 2009, s. 28.

¹⁹ Por. Л. Гузар, *Не дай Боже тішитися з чужої біди*, інтер. Ю. Абібок, w: <https://www.ostro.org/articles/article-57992/> [dostęp: 13.03.2020].

²⁰ Por. R. Hajduk, *Preewangelizacja*, s. 28.

²¹ Por. *Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії на відкритті Синоду Єпископів УГКЦ*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 1 (2001), s. 95.

Ewangelie, zachęcając ludzi do życia wartościami wypływającymi z wiary w Jezusa Chrystusa. Słowo Boże przenikało w codzienność życia ludzkiego dzięki posłudze kaznodziei oraz misjonarzy, i to nie tylko duchownych, ale również ludzi świeckich, którzy w czasie akcji ewangelizacyjnych dzielili się swoją wiarą. Odbywały się liczne rekolekcje, misje, prowadzono letnie obozy i oazy młodzieżowe. Był to szczególnie czas duchowego odrodzenia zachodnich terenów Ukrainy po okresie panowania ateizmu komunistycznego.

W innych częściach świata sytuacja grekokatolików wyglądała trochę inaczej. Tam również nastąpił spadek zainteresowania życiem duchowym, zwłaszcza w Europie Zachodniej i Ameryce Północnej, ale zjawisko to miało inne przyczyny. Wielu ludzi w tych krajach uległo pokusie konsumpcjonizmu i przyznało pierwszeństwo zaspokojeniu swoich potrzeb i marzeń, ignorując jednocześnie religijny i moralny aspekt swego życia. Wartości duchowe zeszły na ostatni plan, ustępując miejsca dobru materialnemu i doczesnym aspiracjom²². Konsekwencją tego było „zaprzeczanie istnieniu Boga; jeśli bowiem nadzieja pokładana jest tylko w człowieku, to nie ma nadziei w Bogu”²³. Można wówczas mówić o agnostycznej kulturze, która nie zaprzecza istnieniu Boga, ale wyklucza Go z życia ludzkiego, okazując Mu obojętność i stawiając na własną samowystarczalność jednostki.

W takiej sytuacji ludzie tracą wrażliwość na potrzeby bliźnich. „Kultura dobrobytu, która prowadzi nas do myślenia o sobie, sprawia, że stajemy się nieczuli na wołanie innych, żyjemy jak bańki mydlane, które są piękne, ale są niczym; są iluzją, tym, co błahe, nietrwałe, co prowadzi do zobojętnienia na innych, wręcz do globalizacji zobojętnienia”²⁴. Ludzie popełniają błąd, licząc na to, że pomnażanie dóbr materialnych wystarczy do osiągnięcia pełni i wyższego rozwoju społecznego. Tymczasem „jedynym prawdziwym źródłem wszystkiego,

²² Por. Л. Гузар, *Якщо влада не виконує своїх зобов'язань, тоді суспільство має...*, dz. cyt.

²³ Л. Гузар, *Люди не люблять цінностей, заради яких треба чимось жертвувати*, запис. В. Думан, w: <http://www.laityugcc.org.ua/mirjani-v-suspilstvi/articles/ljudi-ne-ljubljat-cinnostej-zaradi-jakix-treba-chimos-zhertvuvati.html> [dostęp: 26.10.2019].

²⁴ Franciszek, *Nie ulegajmy globalizacji zobojętnienia*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2013, nr 8–9, s. 26.

czego człowiek potrzebuje do osiągnięcia szczęścia i dobrobytu, jest sam Bóg”²⁵. W takich okolicznościach Kościół greckokatolicki umacniał swoje powołanie do głoszenia ludziom Dobrej Nowiny o Bogu jako największej wartości w życiu człowieka i zachęcał ludzi do kierowania się w życiu wartościami duchowymi.

Papież Paweł VI podaje trzy grupy ludzi, które winna objąć ewangelizacja: osoby, które nie znają Ewangelii, chrześcijanie o słabnącej wierze oraz ci, którzy nie są już chrześcijanami, ponieważ nie żyją zgodnie z Ewangelią²⁶. Na Ukrainie można dostrzec wszystkie wymienione przez papieża grupy ludzi, które potrzebują światła Bożej Ewangelii. Do nich to Kościół greckokatolicki starał się skierować słowo Boże w sposób przystępny i zrozumiały²⁷. W centrum proklamacji Ewangelii znalazła się Osoba Jezusa Chrystusa – Syna Bożego, który wszedł w życie ludzi. W Nim objawia się Bóg, który zbliża się do ludzi, a ci w odpowiedzi na Jego inicjatywę winni Go poważnie potraktować²⁸.

Większość ludzi na Ukrainie wierzy w Boga, ale często ze względu na brak wychowania religijnego mają nieprawdziwe, zniekształcone wyobrażenie o Bogu. Dlatego Kościół greckokatolicki w ewangelizacyjnej działalności od początku starał się przedstawić ludziom głoszony przez Chrystusa obraz Boga jako miłosiernego Ojca i dobrego Pasterza, szukającego zagubionej owcy. W ten sposób niósł im pociechę i zachętę, aby nie bali się Boga, ale zaufali Jego dobroci i otwarli serca na Jego miłość.

W swojej działalności pasterskiej abp Huzar zwracał uwagę duchowieństwa Kościoła greckokatolickiego na rodzinę jako najważniejszego adresata Ewangelii. Rodzina jest najmniejszą komórką w Kościele, w której zaczyna się i rozwija życie

²⁵ Л. Гузар, *Життя з Богом потрібне навіть після виборі*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2012/12/28/6980676/> [dostęp: 28.12.2020].

²⁶ Por. EN 52–54.

²⁷ Zob. *Постанови Синоду Єпископів Української Греко-Католицької Церкви, що відбувся у Львові-Брюховичах, у днях від 2 до 9 вересня 2010 року Божого*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 10 (2010), s. 47–48.

²⁸ Por. „Місія нашої Церкви – забезпечити духовною опікою кожного члена Церкви”: *Патріарх Любомир підсумував роботу Синоду УГКЦ*, „Шлях” – газета Філадельфійської Архиепархії УГКЦ 2010, nr 18, s. 3.

religijne człowieka²⁹. Aby zmienić oblicze społeczeństwa, trzeba najpierw ewangelizować rodzinę. Jest to także droga wiodąca do budowania Kościoła i urzeczywistniania jego posłannictwa, gdyż „rodzinę, podobnie jak Kościół, należy uważać za pole, na które przynosi się Ewangelię i z którego ona się rozkrzewia”³⁰. Kościół greckokatolicki, wypełniając swoją misję ewangelizacyjną, zwraca się do rodzin, aby pomóc im odnaleźć religijny aspekt życia, postawić Boga i przykazania na pierwszym miejscu oraz wychowywać dzieci w duchu miłości i uczciwości na dobrych obywateli kraju³¹.

Drugą ważną grupą społeczną, na którą Kościół greckokatolicki skierował swoją troskę ewangelizacyjną, jest młodzież. Było to zgodne z nauczaniem Kościoła powszechnego, który zachęcał „do zwrócenia szczególnej uwagi na młodzież. Powiększająca się jej liczba i wzrastająca jej obecność w społeczeństwie, problemy, jakie ją pasjonują, to wszystko powinno we wszystkich budzić troskę o podanie jej pilnie a mądrze ideału ewangelicznego, celem poznania go i pielęgnowania”³². Kościół greckokatolicki zdawał sobie sprawę, że przyszłość społeczeństwa ukraińskiego zależy od młodego pokolenia. Od ludzi młodych zależy, czy ich życie będzie oparte na ideologii genderowej lub skrajnego nacjonalizmu oraz na wartościach hedonistycznych, czy też przyszłe pokolenia odwoływać się będą do humanizmu chrześcijańskiego, domagającego się poszanowania godności i wolności każdego człowieka.

Huzar stawiał młodzieży duże wymagania. Wiązał z nią duże nadzieje, ponieważ „ludzie młodzi mają subtelne poczucie sprawiedliwości, wysoki poziom moralności i wewnętrzne przekonania”³³. W trosce o rozwój przyszłego pokolenia apelował do starszych, aby byli dobrym przykładem dla młodych i pozytywnie wpływali na ich wychowanie. Jego zdaniem ludzie starsi powinni wspierać

²⁹ Por. GS 17.

³⁰ EN 71.

³¹ Por. Л. Гузар, *Духовна криза починається з браку любові в сім'ї*, інтер. О. Вільчинський, w: <https://credo.pro/2013/05/82927> [dostęp: 11.05.2019].

³² EN 72.

³³ *Архієпископ-емерит УГКЦ Блаженніший Любомир Гузар зустрівся зі слухачами національної академії*, w: <http://academy.gov.ua/?lang=ukr&tip=osn&filtername=&page=2&tipn=News&newsid=698&typeview=&PageNumber=92> [dostęp: 29.09.2020].

młodych swoją wiedzą i doświadczeniem, stwarzać im sprzyjające warunki do samorealizacji i wskazywać im właściwą drogę³⁴. Ludzie odpowiedzialni za kształt życia społecznego winni zapewnić młodym Ukraincom możliwość rozwoju w ojczystym kraju, aby nie musieli tułać się po świecie w poszukiwaniu lepszego życia³⁵. Jeśli tego zabraknie, społeczeństwo ukraińskie czeka smutna przyszłość.

Huzar zdawał sobie sprawę, że młodym potrzeba autorytetów, którym mogliby zaufać. „Mogą to być osoby, które odnoszą w życiu duże sukcesy, osoby z dużym doświadczeniem”³⁶. Chodzi także o ludzi mądrych, którzy potrafią mówić tak, by młodzież ich słuchała. Dzięki temu będzie w stanie uniknąć niepotrzebnych porażek życiowych³⁷.

Lubomyr Huzar apelował także do ludzi młodych, by tworzyli wspólnoty. „Zostaliśmy stworzeni tak, że nie możemy istnieć, wzrastać, rozwijać się, dojrzewać w izolacji, bez pomocy innych, zaczynając od rodziców”³⁸. Człowiek, który chce osiągnąć pełnię człowieczeństwa, potrzebuje relacji z innymi, także z rówieśnikami. Według Huzara osoba uczestnicząca w życiu wspólnoty ma znacznie lepsze możliwości, by osiągnąć w życiu szczęście³⁹.

W perspektywie chrześcijańskiej pielęgnowanie relacji międzyludzkich, czyli horyzontalnych, nie wystarczy do osiągnięcia pełni rozwoju osobowego. Aby zagwarantować sobie szczęśliwą przyszłość, młodzi ludzie muszą odkryć potrzebę wiary w Boga w swoim życiu. Bez relacji wertykalnej, czyli odniesienia do Boga, trudno człowiekowi podążać drogą wiodącą do szczęścia⁴⁰. W jej umacnianiu ważną rolę odgrywa Kościół, który udziela wsparcia do pracy nad sobą i wskazuje

³⁴ Por. tamże.

³⁵ Por. В. Балита, *Гузар: Ми маємо перед молоддю ставити ідеали*, w: https://zaxid.net/guzar_mi_mayemo_pered_moloddyu_staviti_ideali_n1248468 [dostęp: 22.02.2019].

³⁶ Л. Гузар, *Молоді люди повинні відчутти, кому варто довіряти*, інтер. В. Возняк, w: <https://dyvensvit.org/statti/rozmovy/1008348/> [dostęp: 17.10.2020].

³⁷ Por. tamże.

³⁸ *Звернення синоду єпископів Української Греко-католицької Церкви до молоді*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 7 (2007), s. 91.

³⁹ Por. Л. Гузар, *Коли молоді люди разом, то отримують внутрішню духовну силу*, інтер. В. Возняк, w: <https://dyvensvit.org/statti/rozmovy/1008347/> [dostęp: 21.09.2020].

⁴⁰ Por. *Звернення синоду єпископів Української Греко-католицької Церкви до молоді...*, dz. cyt., s. 92.

sposoby kształtowania zdrowych odniesień społecznych. Istotne są tu wartości typowe dla humanizmu chrześcijańskiego: pracowitość, wspaniałomyślność i troska o pomnażanie dobra⁴¹.

1.2. Sposoby ewangelizacji

Od czasów apostoelskich wyznawcy Chrystusa uważali świadectwo słowa za pierwszorzędne zadanie w dziele szerzenia Dobrej Nowiny. W jej centrum znajduje się Osoba Jezusa Chrystusa i dokonane przez Niego dzieło odkupienia świata. Nie ma bowiem „prawdziwej ewangelizacji bez głoszenia imienia i nauki, życia i obietnic, Królestwa i tajemnicy Jezusa Nazareńskiego, Syna Bożego”⁴². W to dzieło głoszenia światu wpisuje się posługa kard. Lubomyra Huzara, który pozostawił wierzącym wzór gorliwości w przepowiadaniu słowa Bożego i dawania świadectwa prawdzie Ewangelii.

1.2.1. Świadectwo słowa

Arcybiskup większy Lubomyr Huzar przez całe życie gorliwie oddawał się posłudze głoszenia słowa Bożego, wskazując Kościołowi greckokatolickiemu na Ukrainie, jak przekazywać światu Ewangelię, aby „tworzyła fakty i zmieniała życie”⁴³. Przepowiadanie Huzara opierało się na jego wierze i było owocem refleksji nad prawdą Bożą. Wiarygodności przekazowi Ewangelii dodawała harmonia pomiędzy głoszonym słowem a świadectwem życia⁴⁴. Huzar zawsze zabierał głos jako świadek Chrystusa i Jego uczniów, wypełniający wolę swego Pana. Dostrzegali to adresaci jego nauczania, o czym świadczy chociażby fakt, iż

⁴¹ Por. Л. Гузар, *До читачів та коментаторів моєї статті „Велика країна малих людей”*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2013/07/8/6993831/> [dostęp: 5.10.2020].

⁴² EN 22.

⁴³ SpS 2.

⁴⁴ Por. VD 97.

kilkakrotnie w badaniach opinii publicznej uznawany był za autorytet moralny Ukraińców⁴⁵.

Przepowiadanie Huzara odznaczało się zawsze chrystocentryzmem. Zgodnie ze wskazaniem Kościoła ukazywał on ludziom Chrystusa jako Pana i Zbawiciela, który chce przemienić ich życie⁴⁶. Osobiste zjednoczenie z Chrystusem prowadziło go do dzielenia się radością wiary z innymi ludźmi, których zachęcał do otwierania się i przyjmowania Osoby Jezusa Chrystusa jako Pana swojego życia⁴⁷. Potwierdzał tym samym przekonanie papieża Benedykta XVI, powtarzane przez papieża Franciszka, iż „u początku bycia chrześcijaninem nie ma decyzji etycznej czy jakiejś wielkiej idei, jest natomiast spotkanie z wydarzeniem, z Osobą, która nadaje życiu nową perspektywę, a tym samym decydujące ukierunkowanie”⁴⁸.

Huzar widział w Chrystusie uosobienie miłości Boga. Głosząc Chrystusa, zawsze mówił o miłości, która winna się znaleźć w centrum życia chrześcijańskiego. Zwracał uwagę na to, iż sam „Jezus Chrystus jasno i jednoznacznie nauczał, jakie jest najważniejsze przykazanie, którego powinni przestrzegać chrześcijanie (por. Mt 22, 37–39)”⁴⁹. Był przy tym przekonany, że tędy wiedzie droga do odnowienia i ukształtowania w sobie nowego człowieka.

W swoich homiliach, przemówieniach i listach pasterskich kard. Huzar bardzo często mówił o aktualnych zjawiskach społecznych, kulturowych czy politycznych, spoglądając na nie przez pryzmat wiary chrześcijańskiej. Zachęcał

⁴⁵ Por. С. Филиппчук, *Роль провідних речників у соціальних комунікаціях православних та греко-католиків сучасної України*, гол. ред. В. Воронкова, „Гуманітарний вісник ЗДІА” 2017, nr 71, s. 99.

⁴⁶ Por. EG 110; por. EA 19.

⁴⁷ Na jednym ze spotkań osób konsekrowanych kard. Huzar, zachęcając do zaangażowania się w dzieło ewangelizacji, wyjaśniał, jak dzielić się swoją wiarą. Wskazywał, że jeśli małe dziecko dostanie upragniony cukierek, to jest bardzo szczęśliwe i biegnie, pokazując go innym dzieciom, a tym samym dzieląc się swoim skarbem i radością z innymi. Tak i my, którzy poznaliśmy Pana Jezusa, naszego Nauczyciela i Zbawiciela, i cieszymy się Jego obecnością w naszym życiu, powinniśmy chętnie i bez żadnego przymusu dzielić się radością wiary ze wszystkimi ludźmi, których spotykamy, tak jak to małe dziecko.

⁴⁸ DCE 1; EG 7.

⁴⁹ Л. Гузар, *Щоб об'єднатися, нам потрібно любити Бога і любити ближніх*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/07/8/7114178/> [dostęp: 15.11.2020].

społeczeństwo ukraińskie do życia w jedności i pokoju, w klimacie szacunku dla godności i wolności każdej osoby, a z drugiej strony krytykował lenistwo, nieodpowiedzialność, obojętność, kłamstwa, pogardę dla innych i nienawiść do wrogów. W swoim przepowiadaniu koncentrował się na miłości, prawdzie, nadziei, sprawiedliwości i wolności, mając świadomość, że te kwestie będą miały kluczowe znaczenie dla rozwoju państwa ukraińskiego⁵⁰. Również jako pasterz Kościoła greckokatolickiego wzywał kaznodziejów, aby w głoszeniu słowa Bożego zwracali większą uwagę na problemy, które dotyczą powszedniego życia ludzi, przedstawiając ich w świetle wiary, Ewangelii i nauczania Kościoła.

Kard. Huzar wielką wagę przywiązywał do takiego przekazu słowa Bożego, który pomoże ludziom kształtować ich życie codzienne. Z tego względu często odwoływał się w swoim przepowiadaniu do zasad prawa naturalnego, norm moralnych i wartości chrześcijańskich. Był przekonany, że w głoszonych homiliach i kazaniach „trzeba mówić ludziom w prosty sposób, żeby byli uczciwi, nie kradli i nie czekali, aż ktoś coś dla nich zrobi”⁵¹. Życząc ukraińskiemu narodowi godnej przyszłości w niepodległym państwie, wzywał ludzi do pracy i modlitwy oraz do mówienia prawdy i demaskowania kłamstwa⁵². Jego zdaniem proklamacja słowa Bożego winna mieć charakter prorocki, obnażając zło w relacjach społecznych i niosąc przestrożę dla tych wszystkich, którzy chcieliby postępować nieuczciwie. Jego treść winna być „niebezpieczna” dla każdego przestępcy, bandyty czy dyktatora, który nie chce postępować sprawiedliwie⁵³. Huzar był przekonany, że Ukraina stanie się dobrze rozwiniętym państwem, gdy jego obywatele wznosić się będą na wyżyny człowieczeństwa.

W swoim przepowiadaniu Lubomyr Huzar potrafił łączyć sprawy duchowe z praktyką życiową. W jego homiliach zawsze obecny był wymiar mistagogiczny, tzn. kardynał starał się wprowadzić adresatów słowa Bożego w tajemnicę, którą

⁵⁰ Пор. Л. Бурич, *Колумністика Любомира Гузара: комунікативно-прецедентний потенціал*, „Теле- та радіожурналістика” 2019, nr 18, s. 115.

⁵¹ Л. Гузар, *Російсько-українську війну готовили 10 лет*, інтер. С. Мирошниченко, w: <https://focus.ua/politics/311457> [dostęp: 31.05.2019].

⁵² Пор. Л. Бурич, *Колумністика Любомира Гузара...*, dz. cyt., s. 109.

⁵³ Пор. Л. Гузар, *Російсько-українську війну готовили 10 лет...*, dz. cyt.

jest zarówno „Bóg, jak i człowiek w swoim pierwotnym odniesieniu do Niego”⁵⁴. Huzar był mistagogiem, gdyż ukazywał słuchaczom sens ich życia w kontekście historii zbawienia⁵⁵. W jednej ze swoich homilii na Święto Przemienienia Pańskiego mówił: „Ujawniając swoją prawdziwą naturę, swoją tajemnicę, Pan pozwala nam zrozumieć tajemnice naszego własnego życia, kiedy bowiem człowiek w Starym Testamencie widział siebie jedynie jako Boże stworzenie, to w Nowym widzi siebie jak przyjaciela Boga, i w Nim znajduje odpowiedź na wiele problemów własnego życia”⁵⁶. Ponadto Huzar wprowadzał człowieka w tajemnicę jego życia, którego horyzont stanowi misterium Trójcy Świętej: „Trójca Święta jest wzorem każdej formy życia wspólnotowego: naszej rodziny, małżeństwa, wspólnoty Kościoła, państwa, wszystko jest zbudowane na wzór Trójcy Świętej, na wzór doskonałej wspólnoty. (...) W rzeczywistości wspólnota ludzka jest wspólnotą naśladowującą tę wspólnotę, która jest w Bogu”⁵⁷.

Ewangelizacja prowadzona w duchu mistagogii pozwala człowiekowi poznać tajemnice egzystencji, objawia obecność Jezusa w historii świata i pomaga dostrzec Go w zwykłej rzeczywistości⁵⁸. Szczególną rolę odgrywa w tym miłość, którą Bóg nieustannie komunikuje światu. Bp Wacław Świerzawski twierdził, że „poznanie misterium (*cognoscere mysteria*) w sensie ludzkiego rozumienia, poznawanie tajemnic tylko w warstwie racjonalnej, bez dotknięcia miłości objawiającego Boga, jest raczej początkiem pychy języka (*flatus vocis*). Nie wzbudza ono wiary, bo ta pochodzi ze słuchania Słowa Wcielnego, Chrystusa, który Krwią swoją zapłacił za obmycie człowieka z grzechów”⁵⁹.

Kard. Huzar w swoim przepowiadaniu wiele uwagi poświęca miłości, którą dostrzega w Chrystusie i do której zachęca ludzi. W kazaniu po zakończeniu drogi

⁵⁴ R. Hajduk, *Ewangelia na forum świata*, Kraków 2013, s. 162.

⁵⁵ Por. W. Świerzawski, *Kaznodzieja jako mystagog*, w: *Śługa słowa*, red. W. Przyczyna, Kraków 1997, s. 109–118.

⁵⁶ *Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії на празник Богоявлення Господнього в Соборі Святого Юра*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 2 (2002), s. 248.

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ R. Hajduk, *Ewangelia na forum świata*, dz. cyt., s. 167.

⁵⁹ W. Świerzawski, *Kaznodzieja jako mystagog*, dz. cyt., s. 113.

krzyżowej powiedział: „Czasami zadajemy sobie pytanie: jeśli Jezus jest dziś z nami, to dlaczego na świecie, w naszym mieście, jest tak wielu ludzi, którzy potrzebują pomocy? Może dlatego, abyśmy mogli służyć Jezusowi, który jest obecny w tych ludziach”⁶⁰. Z kolei w jednej z homilii na Niedzielę Palmową podkreślał: „Często zastanawiamy się, dlaczego na świecie jest tak wielu biednych, chorych, pokrzywdzonych i więźniów. Dlaczego Pan na to pozwala? Być może dlatego, abyśmy przez pomaganie im pokazali Panu, jak bardzo Go kochamy”⁶¹.

W zależności od okoliczności i wydarzeń społecznych czy religijnych, które dotyczyły cały kraj lub tylko określoną grupę ludzi, Huzar starał się głosić słowo Boże, odpowiadając w świetle Bożej prawdy i miłości na aktualne ludzkie problemy. Chodziło o to, by ludzi, także tych dalekich od wiary i Kościoła, uwrażliwić na słowo Boże, by mogli je naprawdę usłyszeć. Dyrektorium homiletyczne podkreśla, że okoliczności, które wychodzą poza głoszenie homilii na Mszy świętej, dają możliwość zanieśienia światła Bożej Ewangelii do „niekatolików i niechrześcijan, a także do katolików, którzy rzadko uczestniczą we Mszy świętej lub utracili wiarę. Takie audytorium stanowi argument, by głosić wobec niego elementarne prawdy wiary chrześcijańskiej i koncentrować się na istocie misterium Chrystusa”⁶². W tak rozumiane dzieło ewangelizacji winni, zdaniem Huzara, zaangażować się wszyscy członkowie Kościoła: „My, apostołowie XXI wieku, wszyscy wierzący, musimy głosić ludziom Jezusa Chrystusa, jedyne źródło prawdziwej nadziei, a także tym, którzy kiedyś o Nim słyszeli, ale zignorowali tę Dobrą Nowinę”⁶³.

W czasie jednego ze spotkań modlitewnych o jedność chrześcijan kard. Huzar miał możliwość zwrócić się do chrześcijan różnych denominacji i

⁶⁰ Промова Блаженнішого Любомира на завершення Хресного Ходу, гол. ред. Л. Гузар, в: „БВА УГКЦ, 2 (2002), s. 269.

⁶¹ Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії у Квітну неділю на площі перед Собором Пресвятої Євхаристії, гол. ред. Л. Гузар, в: „БВА УГКЦ, 2 (2002), s. 270.

⁶² H. Sławiński, *Znaczenie, geneza i struktura Dyrektorium homiletycznego*, „Polonia Sacra” 19, nr 3, s. 170; por. DH 154, 156.

⁶³ Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії на празник Воскресіння Христового (27 квітня 2003), ред. Л. Гузар, в: БВА УГКЦ, 3 (2003), s. 161.

powiedzieć: „Jeżeli pragniemy dobra dla naszego bliźniego, to musimy się szczerze modlić (...) i przebaczać naszym bliźnim, jak Chrystus przebacza nam”⁶⁴. W ten sposób Huzar przypomina o dwóch ważnych aspektach życia ludzkiego, które prowadzą człowieka do osiągnięcia pokoju. Pierwsza to budowanie relacji z Bogiem poprzez modlitwę, a druga to budowanie relacji z człowiekiem poprzez przebaczenie i pragnienie jego dobra.

W proklamacji słowa Bożego należy wskazywać na jego życiowe zastosowanie, aby wierzący mogli naśladować Chrystusa w codzienności. „Homilia ma ukazać, jak we współczesnych uwarunkowaniach naśladować postawy Chrystusa objawione w Jego misteriach”⁶⁵. Dotyczy to zarówno życia osobistego, jak i społecznego, aby chrześcijanie żyjący w społeczności ludzkiej pokazywali, że „umieją innych rozumieć, przyjąć, dzielić razem z innymi dołę i los życia, solidaryzują się ze wszystkimi, którzy zmierzają do pielęgnowania tego, co szlachetne i dobre”⁶⁶.

Wskazania te znalazły zastosowanie w przepowiadaniu samego kard. Huzara. Oprócz kwestii religijnych poruszał on często kwestie społeczne, aktualne w życiu ludzi. Zwracał uwagę społeczeństwa na przejawy życzliwości i miłości do innych, aby nie pozostawali obojętni na potrzeby bliźniego⁶⁷. W kazaniu podczas święcenia wody na święto Objawienia Pańskiego prosił władze i elity państwowe o poszanowanie godności każdego człowieka, aby rządzący służyli narodowi i troszczyli się o niego, czyniąc życie ludzi łatwiejszym i dogodniejszym⁶⁸. Huzar w swoim przepowiadaniu zwracał uwagę społeczności na takie problemy narodu

⁶⁴ Л. Гузар, *Молебень на завершення Тижня молитов за єдність між християнами*, w: *Учителю, іду за Тобою*, Жовква 2017, s. 224.

⁶⁵ S. Dyk, *Homilia droga do żywego poznania misterium Chrystusa*, Kielce 2016, s. 189.

⁶⁶ EN 21.

⁶⁷ Mówi o tym w jednej ze swoich homilii na Boże Narodzenie i podaje taki przykład: „Przyszł jeden człowiek i zauważył ubogiego. Chciał mu dać kilka groszy, ale w kieszeni nie znalazł żadnego grosza. Wtedy powiedział do ubogiego: «Bracie, nie mam niczego, co mógłbym ci dać». Ubogi podziękował i powiedział: «Dałeś mi dużo więcej niż inni przed tobą, bo nazwałeś mnie bratem». *Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії на празник Різдва Христового (7 січня 2004 року)*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 4 (2004), s. 146.

⁶⁸ Пор. *Слово Блаженнішого Любомира під час освячення води на празник Господнього Богоявлення*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 5 (2005), s. 180.

ukraińskiego, jak brak jedności narodowej i religijnej, korupcja i nieuczciwość rządzących, potrzeba wzajemnego i międzynarodowego przebaczenia i pojednania oraz wiele innych kwestii, aktualnych w owym czasie.

1.2.2. Świadeństwo życia chrześcijan

Zadaniem Kościoła greckokatolickiego było nie tylko głoszenie ludziom Dobrej Nowiny, ale także uczenie ich życia zgodnego z Ewangelią. Kościół ma nie tylko wzywać do realizacji ideału chrześcijańskiego, ale także ukazywać, jak w każdym aspekcie życia: osobistym, rodzinnym, publicznym, państwowym, kierować się wartościami moralnymi, aby wiara rzeczywiście stała się drogą zbliżającą społeczność ukraińską do Pana⁶⁹.

Aby mogło dokonać się dzieło nowej ewangelizacji, sami ewangelizatorzy i wszyscy wyznawcy Chrystusa winni stać się żywą zachętą do włączenia się we wspólnotę Kościoła⁷⁰. Głosiciele Ewangelii winni swoim zaangażowaniem i dobrymi uczynkami pociągać ludzi do przemiany życia⁷¹. Należy również zauważyć, że przyjęcie Dobrej Nowiny przez człowieka nie kończy się na wyznaniu wiary w głoszone mu prawdy, ale winna ona przemienić jego sposób zachowania i działania oraz kształtować jego życie codzienne.

Ewangelizacja społeczeństwa nie może dokonać się bez jego humanizacji. Jest ona bowiem istotnym składnikiem życia chrześcijańskiego; każdy chrześcijanin powinien z każdym dniem stawać się równocześnie człowiekiem „bardziej Bożym” i „bardziej ludzkim”⁷². Wzywał do tego wiernych i Lubomyr Huzar, zachęcając do życia zgodnego z wiarą i religijnymi zwyczajami. Równocześnie zachęcał duszpasterzy, misjonarzy i wszystkich wyznawców Chrystusa, aby głosili Ewangelię i czynili życie wokół siebie „bardziej ludzkim” i

⁶⁹ Л. Гузар, *Є проблема: від понеділка до суботи жити тим, чим люди наповнюються в церкві...*, dz. cyt.

⁷⁰ R. Hajduk, *Łagodność pastoralna*, Kraków 2018, s. 163.

⁷¹ Пор. Л. Гузар, *Ми є людьми, які щойно пробуджуються до свободи...*, інтер. О. Шкодзінська, Т. Антошевський, w: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/interview/43849/ [dostęp: 15.08.2019].

⁷² Пор. W. Granat, *Fenomen człowieka. U podstaw humanizmu chrześcijańskiego*, dz. cyt., s. 286.

„bardziej Bożym”, pokazując to najpierw swoim życiem, a później i słowem⁷³. Wtedy to chrześcijanie mogą odnaleźć swoją autentyczność, stając się nowymi ludźmi w Jezusie Chrystusie, a kierując się w postępowaniu zasadą proegzystencji, czyli „bycia dla innych”, stać się wspólnotą miłości i „społeczeństwem kontrastu”⁷⁴.

Znaczenie świadectwa chrześcijańskiego w dziele ewangelizacji Huzar podnosi, wskazując na rolę relacji międzyosobowych w życiu wiary. „Ciepłe słowo skierowane do bliźniego daje możliwość uświadomienia człowiekowi, że życie nabiera nowego sensu wtedy, kiedy przechodzi w świadome komunikowanie się z Bogiem i bliźnimi na fundamencie Bożej miłości”⁷⁵; gdy chrześcijanin przekazuje innym ludziom w spotkaniu miłość otrzymaną od Boga, pomaga im otworzyć się na życie w zjednoczeniu z Panem i Stwórcą.

Budując swoją osobistą więź z Bogiem, człowiek zmienia swój sposób życia, gdyż coraz mocniej jednoczy się z Osobą Jezusa Chrystusa i uzyskuje tym samym inspirację oraz siłę do prowadzenia życia moralnego. W tym kontekście ważne było dla Huzara, by duszpasterze nie ulegli pokusie demoralizowania, ale ukazywali Pismo Święte jako źródło żywego słowa, nie czyniąc przy tym „z Ewangelii systemu przepisów, zakazów i nakazów, ale Księgę żywej relacji i komunii z Bogiem”⁷⁶. To podejście Huzara do Ewangelii i kwestii moralnych przypomina nauczanie papieża Franciszka, który w *Amoris laetitia* mówi, że „zamiast im dawać uzdrawiającą moc łaski i światła Ewangelii, niektórzy wolą «zdoktrynizować» Ewangelię, zamieniając ją «w martwe kamienie, by rzucać nimi w innych»”⁷⁷.

⁷³ Por. Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії в рамках пастирського візиту до Польщі (30 березня 2003 року), ред. Л. Гузар, в: БВА УГКЦ, 3 (2003), s. 157; por Л. Гузар, Є проблема: від понеділка до суботи жити тим, чим люди наповнюються в церкві..., dz. cyt.

⁷⁴ R. Hajduk, *Łagodność pastoralna*, dz. cyt., s. 159.

⁷⁵ 2010 року УГКЦ зосередить увагу на питанні богосвячених осіб, w: https://galinfo.com.ua/news/2010_r_ugkts_zoseredyt_uvagu_na_pytanni_bogoposvyachenyh_osib__patr_iarh_lyubomyr_guzar_61381.html [dostęp: 30.12.2020].

⁷⁶ Л. Гузар, Є проблема: від понеділка до суботи жити тим, чим люди наповнюються в церкві..., dz. cyt.

⁷⁷ AL 49.

Według Huzara, kiedy człowiek zacznie budować osobistą relację z Bogiem i w konsekwencji przestrzegać przykazań Bożych, znajdzie to wyraz w jego relacjach z ludźmi, które wypełni prawda, uczciwość, trwanie w miłości i jedności z innymi, przebaczenie oraz poszanowanie godności i wolności drugiego człowieka⁷⁸. Wtedy też życie społeczne przeniknie duch humanizmu, tzn. ludzie staną się bardziej ludzkimi i wyzwolonymi od przeszłości, z jej lękami i stereotypami. Wartości ewangeliczne mogą pomóc społeczeństwu ukraińskiemu przezwyciężyć kryzys spowodowany korupcją i nieuczciwością, a jednocześnie przyczynić się do poprawy sytuacji gospodarczej kraju. Działalność ewangelizacyjna Kościoła greckokatolickiego musi być kontynuowana, aby zmieniło się oblicze ukraińskiego społeczeństwa, a stosunki międzyludzkie się ociepliły.

2. Wspieranie działalności ekumenicznej

Problem jedności w różnych jej wymiarach stale pojawiał się w historii ludzkości. W budowaniu jej między ludźmi ważną rolę do odegrania ma Kościół, będący „znakiem i narzędziem wewnętrznego zjednoczenia z Bogiem i jedności całego rodzaju ludzkiego”⁷⁹. Szczególne znaczenie dla misji Kościoła w świecie ma jedność uczniów Chrystusa (por. J 17, 21). Jest ona bowiem istotnym warunkiem wiarygodności i skuteczności ich świadectwa, które dają wobec świata⁸⁰.

Wszystko to ma na względzie kard. Huzar, gdy wyraża troskę o jedność chrześcijan na świecie. Boleje nad tym, że z powodu ludzkich słabości i grzechów wyznawcy Chrystusa są podzieleni na wiele różnych odłamów⁸¹. W tym kontekście podejmuje starania, by na Ukrainie istniał dialog ekumeniczny,

⁷⁸ Por. Л. Гузар, *Ціль свободи є робити добро*, запис. О. Вікторчак, w: <https://zbruc.eu/node/6434> [dostęp: 26.04.2019].

⁷⁹ KK 1; por. KKK 813.

⁸⁰ Por. Benedykt XVI, *Nie można głosić Ewangelii, nie zabiegając o jedność chrześcijan*, w: „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2010, nr 3–4, s. 19.

⁸¹ Л. Гузар, „Бог каже: Хочете? – Маєте...”, інтерв. Н. Лебідь, w: <https://glavred.info/politics/2049-lyubomir-guzar-bog-kazhe-hochete-mayete.html> [dostęp: 9.02.2019].

prowadzący do zjednoczenia wszystkich w dziele głoszenia królestwa Bożego, w którym każdy człowiek może cieszyć się życiem w pokoju, sprawiedliwości i miłości.

2.1. Dążenie do jedności chrześcijan

Budowanie jedności pomiędzy chrześcijanami zdaniem Huzara należało oprzeć na tym, co dla nich wszystkich wspólne: Pismo Święte, wiara w jednego Boga, Pana i Zbawiciela świata, Jezusa Chrystusa, Jego nakaz miłości bliźniego⁸². Kardynał zaznaczał, że wszyscy chrześcijanie mają ten sam Symbol wiary i modlą się w liturgii lub w prywatnych modlitwach słowami: „Wierzę w jeden święty, powszechny i apostołski Kościół”; z tego faktu płynie nadzieja na prawdziwe zjednoczenie i powrót do stanu, w którym wyznawcy Chrystusa znajdowali się na początku⁸³. Ponadto droga do jedności prowadzi poprzez wzajemne przebaczenie, usuwanie sztucznych przeszkód powstałych z powodu ludzkiej słabości oraz gotowość do poszukiwania wzajemnego zbliżenia.

Huzar miał świadomość, że ludzie często wykorzystują religię, by usprawiedliwić swoje grzechy, ale religia w żadnym wypadku nie powinna być czynnikiem niezgody czy nienawiści między ludźmi. Tak zachowują się tylko ci, którzy nie są szczerzy w swoim zachowaniu, nie mają prawdziwej wiary i nie chcą kochać bliźniego⁸⁴. Jeśli ktoś tak postępuje, a nadto stara się usprawiedliwić swoją nietolerancję i nienawiść względem innych, ponieważ mają odmienne poglądy, wyznanie wiary, stanowisko społeczne czy stan posiadania, to popełnia poważny grzech, a nawet zbrodnię przeciwko ludzkości⁸⁵.

Relacje międzyludzkie winny być przepełnione humanizmem, czyli otwartością na dialog, pogodą ducha i chęcią porozumienia się na gruncie miłości.

⁸² Por. Гузар, *Я молюся за Донбас!*, w: https://uisgda.com/ua/lubomir_guzar-_ya_molyusya_za_donbas.html [dostęp: 17.11.2019].

⁸³ Por. Л. Гузар, *Інтерв'ю Блаженнішого Любомира Гузара «5 каналу» –13.02.2011*, інтерв. Я. Конотоп, w: <https://www.youtube.com/watch?v=IBsZQIpu1BU> [dostęp: 22.11.2020].

⁸⁴ Por. Л. Гузар, *Я молюся за Донбас...*, dz. cyt.

⁸⁵ Por. tamże.

Zasady te powinny obowiązywać zwłaszcza tam, jak zaznaczał kardynał, gdzie chodzi o kwestie wiary i wyznania religijnego. W takich odniesieniach nie ma już miejsca na nienawiść, ponieważ podstawą zagadnień poruszanych w dialogu jest miłość⁸⁶.

Zadaniem wyznawców Chrystusa jest otworzyć oczy i zobaczyć, co ich dzieli, jakie są ich wady, ale przede wszystkim to, co łączy ich z Bogiem. Taka postawa otwartości na Bożą prawdę i ludzka życzliwość najlepiej odpowiadają ideałowi humanisty chrześcijańskiego⁸⁷. Chrześcijanie winni zacząć od pracy nad sobą, czyli poznawać siebie, swoją ludzką godność w oczach Boga i uczyć się szanować godność innych. Wszystko to umożliwia wzajemne zbliżenie się do siebie i znalezienie porozumienia tak w kwestiach religijnych, jak i społecznych.

W czasach posługi Huzara na Ukrainie działalność ekumeniczna była dla Kościoła greckokatolickiego priorytetem. Chociaż jednoczenie się chrześcijan jest z pewnością niełatwym procesem, trzeba go kontynuować, gdyż Jezus Chrystus założył jeden Kościół. Huzar był przekonany, że „nie będziemy w pełni chrześcijanami, jeśli nie będziemy w pełni zjednoczeni. Nie możemy być obojętni na prawosławnych, ponieważ są naszymi braćmi w Chrystusie. Możemy usprawiedliwić się, że nie możemy nic zrobić, ale nie wolno nam ignorować przykazania Bożego: «Aby wszyscy stanowili jedno» (J 17, 21)”⁸⁸.

2.2. Zasady budowania więzi między chrześcijanami różnych wyznań

Kościół greckokatolicki pod przewodnictwem kard. Lubomyra Huzara wzywał wszystkich chrześcijan do dialogu, którego celem jest jedność religijna. Taki dialog mogą prowadzić ludzie o ugruntowanej tożsamości, zdolni do nawiązania otwartych relacji i gotowi do pojednania. Złączeni wiarą w Chrystusa

⁸⁶ Por. tamże.

⁸⁷ Por. W. Granat, *Fenomen człowieka. U podstaw humanizmu chrześcijańskiego*, dz. cyt., s. 251.

⁸⁸ Л. Гузар, *Мушу дбати не про те, щоб усі були греко-католиками, а щоб були учнями Христа*, інтер. О. Базар, w: https://lb.ua/society/2011/03/23/89472_kardinal_lyubomir_guzar_mushu_dba.html [dostęp: 23.03.2019].

i zdolni do wzajemnej współpracy chrześcijanie mają za zadanie przyczyniać się do pomnażania dobra w społeczeństwie ukraińskim.

2.2.1. Umacnianie tożsamości chrześcijańskiej

W dążeniu do zjednoczenia chrześcijan doniosłe znaczenie ma kwestia tożsamości chrześcijańskiej, co w przypadku wyznawców Chrystusa na Ukrainie ściśle związane jest z historią Rusi Kijowskiej i chrztem Włodzimierza⁸⁹. Aby kształtować tożsamość chrześcijańską, trzeba nawiązać do jej korzeni, czyli do tego, co łączy wszystkich ochrzczonych⁹⁰. Wtedy staje się jasne, że w działalności ekumenicznej chodzi o podejmowanie kroków w celu przywrócenia tej pierwotnej jedności, gdyż w przeciwnym razie chrześcijanom grozi utrata ich tożsamości⁹¹.

Tego rodzaju zachęty i przestrogi kard. Huzar kierował do wszystkich chrześcijan, a zwłaszcza do przywódców Kościołów tradycji kijowskiej, wzywając ich do powrotu do korzeni ich chrześcijańskiej tożsamości, a także do przyjęcia postawy otwartości na zmiany prowadzące do zjednoczenia Kościoła Chrystusowego i służące dobru społeczeństwa ukraińskiego. Huzar był przekonany, że „nie można spocząć, dopóki wszyscy nie będą w jednym Kościele”⁹².

2.2.2. Tolerancja w relacjach międzykościelnych

Aby nie pozostać w dialogu ekumenicznym na poziomie pragnień i słów, Kościół greckokatolicki wielokrotnie przypominał o konieczności podjęcia konkretnego wysiłku ku przezwyciężeniu nietolerancji. Huzar był przekonany, że trzeba „pokonać ducha konfesyjności, porównywania się ze sobą, zazdrości i

⁸⁹ Por. tamże.

⁹⁰ Por. Л. Гузар, *Як довго ми є з Богом – ми на добрій дорозі*, інтер. Л. Габруський, w: <http://buchacheparchy.org.ua/home/1-novyny/373-blazhennijshyj-patriarh-ljubomyr-guzar-ljak-dovgo-my-je-z-bogom--my-na-dobrij-dorozir.html> [dostęp: 20.07.2020].

⁹¹ Por. *Один Божий народ у краї на Київських пагорбах: слово Блаженнішого Любомира з нагоди започаткування повернення осідку митрополита до Києва, (13 квітня 2004 року)*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 4 (2004), s. 165–167.

⁹² Л. Гузар, *Мушу дбати не про те, щоб усі були греко-католиками...*, dz. cyt.

zamiast tego szukać duchowej przyjaźni”⁹³. Drogą do jedności chrześcijan jest odkrywanie tego, co jest wspólne, a unikanie obwiniania się, znieważania i czynów, które prowokują do niezgody.

Kard. Huzar nie miał na myśli osiągnięcia jedności poprzez kompromis polegający na tym, że każdy czegoś się zrzeka i coś przyjmuje od drugiego, ale na drodze komunii, czyli przy zachowaniu tego, co w poszczególnych wyznaniach rozwinęło się w ciągu wieków, przez przyjęcie jednej dla wszystkich, fundamentalnej, świętej wiary i Kościoła założonego przez Włodzimierza⁹⁴. Chodzi o powrót do czasu, kiedy jeszcze istniało chrześcijaństwo niepodzielone na Kościoły wschodni i zachodni.

2.2.3. Trwanie w jedności z Kościołem powszechnym

Dla Kościoła greckokatolickiego ważne było, aby zjednoczony Kościół tradycji bizantyjskiej na Ukrainie był świadom swojej przynależności do Kościoła powszechnego. W imieniu grekokatolików Huzar zapewniał, że nie chcą oni być Kościołem zamkniętym w sobie, lecz jednym z partykularnych Kościołów w jedności z Kościołem powszechnym⁹⁵. Postrzegał więc jedność pomiędzy wyznawcami Chrystusa jako powrót do komunii całego Kościoła Chrystusowego, pod widzialnym przewodnictwem papieża, biskupa Rzymu.

W ekumenicznym dialogu z Kościołami prawosławnymi, które wywodzą się z tej samej tradycji Kościoła kijowskiego z czasów chrztu Włodzimierza, Kościół greckokatolicki proponował konkretny sposób jedności, a mianowicie zbliżenie Kościołów tradycji kijowskiej na Ukrainie do Kościoła greckokatolickiego. Ułatwiłoby to komunię z Kościołem katolickim, do którego Kościół greckokatolicki należy od zawarcia unii brzeskiej⁹⁶.

⁹³ Л. Гузар, *Як подолати комплекс рабства*, інтер. О. Климончук, w: <https://www.unian.ua/politics/301978-lyubomir-guzar-yak-podolati-kompleks-rabstva.html> [dostęp: 17.12.2020].

⁹⁴ Por. tamże.

⁹⁵ Por. tamże.

⁹⁶ Por. Л. Гузар, *Мишу дбати не про те, щоб усі були греко-католиками...*, dz. cyt.

Jednak Kościoły prawosławne nie przyjęły tej wizji, ponieważ według nich w takiej sytuacji patriarcha grekokatolicki chciałby być głową zjednoczonego Kościoła na Ukrainie. Na ten zarzut kard. Huzar odpowiadał, nawiązując do myśli swego poprzednika, metropolity Andrzeja Szeptyckiego, i cytując jego słowa: „My, grekokatolicy, nie mamy ambicji, aby przyszły patriarcha pochodził od nas. Kiedy znajdziemy drogę jeden ku drugiemu, to może pochodzić on także od prawosławnych, ponieważ na Ukrainie jest więcej prawosławnych niż grekokatolików”⁹⁷. Z tych słów można wywnioskować, że w sprawach ekumenicznych dobro duchowe ludu było dla Kościoła grekokatolickiego ważniejsze niż kwestia urzędów. Jednak niełatwo było przekonać do tego hierarchów z Kościołów prawosławnych na Ukrainie.

2.2.4. Przebaczenie

Kolejnym ważnym czynnikiem w budowaniu jedności powinno być wzajemne przebaczenie i pojednanie, które rodzi się z prawdziwej wiary w Boga. Huzar jako głowa Kościoła grekokatolickiego wzywał naród do otwarcia się na mądrość Bożą, mówiąc: „Musimy przewyciężyć ducha konfesjonalizmu, porównań, zazdrości, a zamiast tego szukać duchowej przyjaźni. Naszym celem teraz jest jedność”⁹⁸.

Jego zdaniem jedność powinna najpierw zrodzić się między ludźmi w codziennych odniesieniach. „Nie tylko biskupi czy kapłani, ale także świeccy powinni budować codziennie tę jedność w swoich relacjach z bliźnimi”⁹⁹, starając się wybaczyć sobie nawzajem wszystko, co było przykre i niegodziwe w relacjach między Kościołami. Tylko w postawie uznania własnych błędów i gotowości do darowania win drugiej stronie możliwe staje się prowadzenie dialogu, który służy

⁹⁷ Л. Гузар, *Як подолати комплекс рабства...*, dz. cyt.

⁹⁸ Tamże; por. Л. Гузар, *Про оновлення християнства*, інтер. О. Загакайло, „Дзеркало тижня” 2013, nr 30, s. 2.

⁹⁹ Л. Гузар, *Наша влада – люди духовно поранені...*, інтер. Г. Плачинда, w: <https://iamir.info/ru/news/blazhennishij-lyubomir-guzar-nasha-vlada-lyudi-duhovno-poraneni> [dostęp: 29.04.2019].

kształtowaniu bardziej ludzkiego klimatu w życiu społecznym. Jest to droga prowadząca do zjednoczenia, gdyż jak pisał kard. Huzar w swoim liście do hierarchów Kościołów prawosławnych na Ukrainie: „zanim Pan pozwoli nam w przyszłości odnaleźć sposób instytucjonalnej jedności, «uściśniemy jeden drugiego i powiemy do siebie: Bracia!»”¹⁰⁰.

2.3. Inicjatywy zjednoczeniowe

Jako głowa Kościoła greckokatolickiego abp Huzar podejmował konkretne inicjatywy ekumeniczne, kontynuując dzieło swoich poprzedników. Próbował prowadzić dialog z Ukraińskim Prawosławnym Kościołem Patriarchatu Moskiewskiego w czasach rządów metropolity Wołodymyra Sabodana¹⁰¹. Podkreślał przy tym, że nie widzi wrogów w członkach Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Moskiewskiego. Traktował ich jak duchowych braci i naprawdę zależało mu na bliższych związkach¹⁰².

Pragnąc wspólnego dialogu ekumenicznego, 26 kwietnia 2008 roku Lubomyr Huzar napisał list do metropolity Wołodymyra Sabodana, któremu zaproponował budowanie relacji międzykonfesyjnych w duchu komunii, opartej na wzajemnym zaufaniu, szacunku i partnerstwie w relacjach siostrzanych¹⁰³. Dał w ten sposób wyraz swojemu pragnieniu zintensyfikowania rozmów między Kościołami¹⁰⁴.

¹⁰⁰ Лист Блаженнішого Любомира до ієрархів православних Церков в Україні з приводу відзначення шістдесятиріччя Львівського Псевдособору (14 лютого 2006 року), гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ, 6 (2006), s. 48.

¹⁰¹ Пор. Лист Блаженнішого Любомира до Московського Патріарха Російської Православної Церкви Алексія II з приводу відзначення шістдесятиріччя Львівського Псевдособору (14 квітня 2006 року), гол. ред. Л. Гузар, w: там же, s. 51.

¹⁰² Пор. Заява Глави Української Греко-Католицької Церкви з приводу ймовірного візиту Патріарха Московського в Україну, гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ, 2 (2002), s. 106; пор. Л. Гузар, Об отношениях УГКЦ с новой властью в Украине, с православными и римо-католиками..., dz. cyt.

¹⁰³ Пор. Лист Блаженнішого Любомира до Предстоятеля Української Православної Церкви Блаженнішого Митрополита Володимира, гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ, 8 (2008), s. 116.

¹⁰⁴ Punkty zbliżenia, które proponował Lubomyr Huzar w imieniu Kościoła greckokatolickiego w dialogu ekumenicznym z Kościołem Prawosławnym Patriarchatu Moskiewskiego, to: „1. Kościoły tradycji

Okazało się jednak, że duchowni z prawosławnego Patriarchatu Moskiewskiego nie byli jeszcze wtedy gotowi do konstruktywnego dialogu, jaki proponował im kard. Huzar. W odpowiedzi na zaproszenie do wzajemnego przebaczenia i pojednania stwierdzili: „Nie wyrządziliśmy wam żadnej krzywdy, za którą mielibyśmy przeproszać”¹⁰⁵. Wtedy zaprzestano dalszych prób nawiązywania relacji między Kościołem greckokatolickim a prawosławną Cerkwią Patriarchatu Moskiewskiego.

Kościół Prawosławny Patriarchatu Kijowskiego i Ukraiński Kościół Autokefaliczny były bardziej otwarte na dialog ekumeniczny i współpracę z grekokatolikami. A to dlatego, jak zauważył Huzar, że połączył ich wspólny cel: „Zarówno oni, jak i my staramy się widzieć nasz Kościół na terytorium Ukrainy jako Kościół, który służy temu narodowi (...), mówi jego językiem, cierpi, cieszy się razem z nim, stara się wspierać to, co służy temu ludowi”¹⁰⁶.

Można mówić o pewnych sukcesach w ekumenicznym dialogu między Kościołem greckokatolickim a prawosławnym Patriarchatu Kijowskiego i Kościołem Autokefalicznym. Ich zewnętrznym przejawem był wspólny udział w świętach narodowych i wydarzeniach państwowych, podczas których hierarchowie Kościołów i wierni mogli razem modlić się za naród ukraiński. Podejmowano także wspólnie różne akcje charytatywne na rzecz potrzebujących.

Kolejnym pozytywnym zjawiskiem w perspektywie ekumenicznej była gotowość eparchii Charkowsko-Połtawskiej Ukraińskiego Kościoła Autokefalicznego do zjednoczenia się z Kościołem greckokatolickim. Abp Huzar cieszył się z tej możliwości i miał nadzieję, że plany te się spełnią¹⁰⁷. Podkreślał

kijowskiej uznają się wzajemnie za Kościoły siostrzane. 2. Na podstawie Credo liturgicznego uznaje się, że każdy wyznaje wiarę zgodnie z orzeczeniami siedmiu soborów powszechnych. 3. Kościoły uznają ważność i łaskę Sakramentów świętych, a w konsekwencji ważność hierarchicznych struktur wszystkich Kościołów tradycji kijowskiej. 4. Imiona zwierzchników Kościołów siostrzanych tradycji kijowskiej są zapisane w dyptykach każdego z nich. Zwierzchnicy Kościołów wspominają się nawzajem przy Wielkim Wejściu w Boskiej Liturgii”. Tamże, s. 118.

¹⁰⁵ Т. Шпайхер, „Не можна примиритися з тим, хто миру не хоче” – Любомир Гузар, w: <https://risu.org.ua/ua/index/exclusive/reportage/59138/> [dostęp: 16.02.2019].

¹⁰⁶ Л. Гузар, *Об отношениях УГКЦ с новой властью в Украине, с православными и римокатоликами...*, dz. cyt.

¹⁰⁷ Пор. Л. Гузар, *Наша влада – люди духовно поранені...*, dz. cyt.

przy tym, że często wiele mówi się o jedności, ale mało kto ma odwagę podjąć konkretne kroki¹⁰⁸. Pragnienie jedności musi być obustronne i wyrażać się w konkretnych decyzjach; dopiero wtedy można osiągnąć określony rezultat. Jest to także owoc chrześcijańskiej dojrzałości ludu, której osiągnięciu sprzyja odpowiednia formacja duszpasterska.

Kard. Huzar, przemawiając do duchownych, wskazywał, że ich zadaniem jest wzywać i zachęcać ludzi do poszukiwania jedności: „Ludzie są dobrzy – pragnijcie jedności, próbujcie”¹⁰⁹. Patriarcha greckokatolicki wiedział, że kwestia jedności Kościołów jest trudna do rozwiązania na poziomie hierarchii; jej budowanie musi rozpocząć się u podstaw, czyli od codziennych relacji międzyludzkich. Dlatego pasterze muszą zaszczerpieć w swoich parafianach prawdziwe zrozumienie jedności chrześcijan i pragnienie jej urzeczywistnienia. Aby wysiłki ekumeniczne mogły przynieść pożądane owoce, każdy powinien „zrozumieć i odczuć, że wszyscy jesteśmy ludźmi – stworzeniami Bożymi; wtedy łatwiej znajdziemy wspólny język, a wszelkie różnice nie będą dla nas murami, ale mostami prowadzącymi do jedności”¹¹⁰.

2.4. Wola kontynuacji dialogu ekumenicznego w przyszłości

Kościół greckokatolicki kierowany przez kard. Huzara aktywnie uczestniczył w wydarzeniach ekumenicznych, wyrażających pragnienie jedności chrześcijan ukraińskich. Huzar był pierwszym, kto z uśmiechem wyciągał rękę ku przedstawicielom innych Kościołów. Budowanie relacji z Kościołami prawosławnymi było dla niego właściwą odpowiedzią na wyzwania epoki¹¹¹. Huzar był przekonany, że im bardziej człowiek zbliża się do Boga, tym bliżej jest

¹⁰⁸ Por. tamże.

¹⁰⁹ Tamże.

¹¹⁰ *Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії з нагоди освячення каплиці апостола Андрія Первозванного в Одесі (11 грудня 2005 року)*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 5 (2005), s. 208.

¹¹¹ Por. I. Наумець, Любомир Гузар: „Найдорожчий подарунок – то всі люди, які за мене моляться, а все решта – то дрантя”, w: <https://risu.org.ua/ua/index/exclusive/reportage/51474/> [dostęp: 2.03.2019].

drugiego człowieka. Wtedy też pojawia się impuls do podjęcia konkretnych inicjatyw w dążeniu do jedności i konieczność zadania sobie pytania: „Co mogę zrobić, aby tak się stało? Jest to bardzo ważny krok, którego Pan oczekuje od każdego!”¹¹².

Zgodnie z pragnieniem Huzara dialog ekumeniczny jest kontynuowany w sferze religijnej, ale także w życiu społecznym. Idąc za jego przykładem, obecna hierarchia Kościoła greckokatolickiego, na której czele stoi arcybiskup większy Światosław Szewczuk, dba o relacje ekumeniczne z przedstawicielami Kościołów tradycji kijowskiej na Ukrainie, a także z innymi organizacjami wyznaniowymi. Zdaniem obecnego patriarchy ukraińskich grekokatolików „jedyny Kościół kijowski w jednym patriarchacie, bez wzajemnej rywalizacji, ale z otwartością i dzieleniem się darami, które zebraliśmy na drodze do jedności, jest marzeniem Jego Ekscelencji Lubomyra i Jego testamentem dla nas wszystkich”¹¹³. W Kościele greckokatolickim powstała i działa skutecznie „Komisja UGKC do promowania jedności chrześcijan”, która ściśle współpracuje z innymi religijnymi organizacjami, inicjując i promując różnego rodzaju działania sprzyjające ożywieniu współpracy i zbliżeniu między wyznaniem.

Synod biskupów UGKC przyjął strategię rozwoju działalności ekumenicznej pod nazwą „Ekumeniczna koncepcja UGKC”. Mając na względzie budowanie jedności między chrześcijanami w życiu jednostek i społeczeństwa, dokument mówi o takich pryncypiach, jak właściwe poszanowanie godności osoby ludzkiej, pielęgnowanie pokoju, stosowanie zasad ewangelicznych w życiu społeczno-politycznym, rozwój nauk i sztuki w duchu chrześcijańskim, walka z głodem, klęskami żywiołowymi, analfabetyzmem, ubóstwem i niesprawiedliwym podziałem dóbr materialnych¹¹⁴. Dzięki temu wszyscy chrześcijanie „mogą łatwo nauczyć się, jak lepiej się poznawać i bardziej doceniać, a to utoruje drogę do

¹¹² *На Михайлівській площі Києва молились духовенство та вірні багатьох конфесій*, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/culture/religious_ceremonies/61355/ [dostęp: 11.10.2020]

¹¹³ *Блаженніший Святослав про Блаженнішого Любомира: „Єдина Київська Церква в єдиному патріархаті є його мрією і заповітом”*, w: <http://ecumenism.com.ua/news/1172/> [dostęp: 2.12.2020].

¹¹⁴ Por. EK 44.

jedności chrześcijan”¹¹⁵. Jedność zawsze jest owocem miłości, a ta nabiera właściwego znaczenia w konkretnych relacjach międzyludzkich. Ona też jest wyrazem prawdziwego humanizmu, opartego na ewangelicznych wartościach.

3. Kształtowanie życia publicznego

Proklamując słowo Boże i promując chrześcijański humanizm w życiu społeczno-politycznym, Kościół musi wyraźnie sprzeciwiać się temu, co zagraża godności człowieka i zabiera mu prawdziwą wolność¹¹⁶. Chrześcijanie zawsze byli zainteresowani życiem społecznym i politycznym narodu, a zwłaszcza jego kondycją moralną. W Instrukcji o chrześcijańskiej wolności i wyzwoleniu *Libertatis conscientia* mówi się, że „Kościół pragnie dobra człowieka we wszystkich jego wymiarach, najpierw jako obywatela «miasta Bożego», a następnie jako obywatela «miasta ziemskiego»”¹¹⁷.

Kościół greckokatolicki na Ukrainie zawsze towarzyszył człowiekowi w jego radościach i smutkach, zwycięstwach i porażkach, troszcząc się o jego życie duchowe i wychowanie moralne. Zadanie to spoczywa na wyznawcach Chrystusa także w czasach współczesnych, w których potrzeba Kościoła „leczącego i podnoszącego godność osoby ludzkiej, umacniającego więź społeczeństwa ludzkiego oraz wlewającego głębszy sens i znaczenie w powszednią aktywność ludzi”¹¹⁸.

3.1. Odpowiedź na aktualne wyzwania społeczne

Kościół jest nie tylko wspólnotą wierzących, która troszczy się o duchowy i moralny rozwój człowieka i wspiera go w dążeniu do świętości. Kościół to także jedna z instytucji, która zainteresowana jest kształtowaniem takiego porządku

¹¹⁵ Tamże; por. DE 12.

¹¹⁶ Por. R. Hajduk, *Współczesne typy przepowiadania...*, dz. cyt., s. 149.

¹¹⁷ LC 63.

¹¹⁸ KDK 40.

„politycznego, społecznego i gospodarczego, który by z każdym dniem coraz lepiej służył człowiekowi i pomagał tak jednostkom, jak i grupom społecznym w utwierdzeniu i wyrabianiu właściwej sobie godności”¹¹⁹. W tym celu postuluje współpracę z instytucjami politycznymi i społecznymi, której owocem ma być dobro narodu i jego humanizacja oparta na prawdzie Ewangelii.

3.1.1. Troska o relacje między Kościołem a państwem

Sytuacja w stosunkach między Kościołem greckokatolickim a państwem zmieniała się na przestrzeni dziejów. Ukraina, jak zostało wyżej wspomniane, była długo poddana władzy innych krajów. Tak więc stosunek Kościoła greckokatolickiego do państwa dotyczył często władzy okupacyjnej, która wrogo odnosiła się do narodu. Z tego powodu był on przeważnie w opozycji do władz, gdyż zawsze był z ludem, bronił ludu, cierpiał z ludem, cieszył się z ludem i go wspierał¹²⁰.

Obecnie, ponad 20 lat po odzyskaniu wolności przez Ukrainę, Kościół greckokatolicki i państwo uczą się wzajemnie współpracować. Jednak mentalność komunistyczna jest jeszcze ciągle mocno zakorzeniona w życiu narodu ukraińskiego, szczególnie władz, które nadal chcą kontrolować Kościół, ponieważ lękają się jego wpływu na społeczeństwo. Był tego świadomy kard. Huzar, którego zdaniem głoszenie prawdy Bożej i wolności jest zawsze niebezpieczne dla rządu, który nie jest uczciwy i sprawiedliwy wobec ludu¹²¹. Kościół nie może zignorować swojego prawa do publicznego głoszenia wiary i do zabiegania o to, by prawdy chrześcijańskie kształtowały życie publiczne, gdyż humanizm ewangeliczny może wnieść znaczący wkład w prawdziwy rozwój społeczeństwa¹²².

¹¹⁹ KDK 9.

¹²⁰ Huzar przypomina tu niedawną przeszłość, która utrwaliła się w jego pamięci. Kiedy Kościół greckokatolicki na Ukrainie przeżywał prześladowania, ale nie przestał być sobą; zaznacza, że zrodził on wtedy wielu męczenników, choć chciano go całkowicie zniszczyć. Najwspanialszy cud łaski Bożej wydarzył się mniej więcej przed 20 laty, kiedy Pan Bóg pozwolił Ukrainie odrodzić się na nowo; por. J. Гузар, *Про себе, церкву і світ*, w: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/open_theme/67164/ [dostęp: 1.07.2019].

¹²¹ Por. J. Гузар, *Ми є людьми, які щойно пробуджуються до свободи...*, dz. cyt.

¹²² Por. CiV, nr 56.

Kard. Huzar jako głowa Kościoła greckokatolickiego uważał, że rząd musi być wyjątkowo ostrożny i zważać na głos Kościoła w sprawach uczciwego i sprawiedliwego postępowania wobec narodu. Wydarzenia zwane „pomarańczową rewolucją”, które miały miejsce na Ukrainie w 2004 roku, pokazały, że jeśli władza państwowa nie wypełnia swoich obowiązków uczciwie i sprawiedliwie, lekceważąc przy tym głos Kościoła i narodu, może to mieć dla niej fatalne skutki¹²³. Da się ich jednak uniknąć, kierując się w swej działalności zasadami humanizmu chrześcijańskiego.

Sam Kościół natomiast nie może nie zważać na wyzwania pojawiające się w życiu społecznym i politycznym narodu, w którym jest obecny. Głoszenie słowa Bożego ma być wyrazem diakonii, podejmowanej na rzecz umacniania prawdy i pokoju, a także w obronie najbardziej wrażliwych warstw społeczeństwa¹²⁴. Zadaniem Kościoła greckokatolickiego na Ukrainie jest adekwatnie reagować na problemy społeczne i polityczne, które domagają się rozwiązania. Są to często kwestie mające istotne znaczenie zarówno dla Kościoła, jak i dla państwa.

Zdaniem Huzara Kościół musi pozostać niezależny od władzy państwowej, której nie wolno wywierać na niego nacisków. Zauważając tego rodzaju próby, Kościół musi być ostrożny i zdecydowanie im się przeciwstawiać. Gdyby bowiem im uległ, straciłby swoją autonomię oraz wiarygodność i nie byłby w stanie samodzielnie oraz skutecznie promować wartości chrześcijańskich w narodzie¹²⁵.

Kolejny problem w relacjach między państwem a Kościołem pojawia się wtedy, kiedy władze państwowe w sposób uprzywilejowany traktują jeden z Kościołów¹²⁶. Polega to na tym, że zajmuje on szczególne miejsce w państwie, uzyskując od władzy wszelkie pozwolenia dla swojej działalności. Rodzi to

¹²³ Por. Л. Гузар, *Ми є людьми, які щойно пробуджуються до свободи...*, dz. cyt.

¹²⁴ Por. R. Hajduk, *Współczesne typy przepowiadania...*, dz. cyt., s. 148.

¹²⁵ Por. Гузар, *Людина з янголом на плечі*, інтер. Г. Титиш, П. Шеремет, w: <https://life.pravda.com.ua/society/2016/08/29/217171/> [dostęp: 29.08.2019].

¹²⁶ W tym przypadku kard. Huzar wspomina okres nieudolnych rządów jednego z prezydentów Ukrainy, który skończył się jego ucieczką z kraju. Wtedy zaczęto traktować jeden z ukraińskich Kościołów prawosławnych prawie jak Kościół państwowy, nadając mu różne przywileje, których były pozbawione pozostałe związki religijne; por. Л. Гузар, *Об отношениях УГКЦ с новой властью в Украине, с православными и римо-католиками...*, dz. cyt.

nieufność i stwarza przeszkody na drodze wzajemnej współpracy dla dobra narodu. Zdaniem Huzara należy w życiu publicznym respektować fakt, iż każdy z „Kościołów i odpowiednio zarejestrowanych organizacji religijnych na Ukrainie ma jednakowe prawa. A prawa te nie zależą od tego, kto aktualnie sprawuje władzę”¹²⁷. W każdym przypadku władza powinna być otwarta jednakowo na wszystkich i takie stanowisko powinno być normą¹²⁸.

Kościół greckokatolicki zawsze był otwarty na prawdziwą współpracę z państwem dla dobra narodu ukraińskiego. Kard. Huzar jako jego głowa był przekonany, że Kościół może zrobić wiele pożytecznych rzeczy dla podniesienia życia duchowego i humanizacji społeczeństwa oraz pomóc państwu ukraińskiemu w jego rozwoju¹²⁹. Dlatego wzywał władze publiczne do większej otwartości na propozycje Kościoła i do wspierania programów inicjowanych przez jego pasterzy. Duszpasterze również powinni być bardziej wytrwali, podejmując inicjatywy i zwracając się ze swoimi propozycjami do władz publicznych¹³⁰.

Kard. Huzar podkreślał, że tak Kościół, jak i państwo we właściwy dla siebie sposób powinny się troszczyć o godne życie każdego człowieka, aby stawało się ono coraz bardziej ludzkie¹³¹. W jego przekonaniu „mądre państwa chcą tego, by Kościół był autentyczny i wolny, rozumieją, że Kościół jako wychowawca odpowiedzialnych obywateli i głos sumienia ludzi jest niezbędnym czynnikiem w zachowaniu uczciwego porządku państwowego”¹³².

¹²⁷ Л. Гузар, *Нам треба дуже-дуже тяжко працювати, аби змінювати...*, dz. cyt., s. 14.

¹²⁸ Пор. *Бути людиною. Збірник цитат*, упор. І. Яців, Київ 2001, s. 46.

¹²⁹ Пор. Л. Гузар, *Про співжиття Церкви і Держави*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2013/04/10/6987867/> [dostęp: 20.11.2020].

¹³⁰ Пор. Л. Гузар, *Найбільшим прогріхом проти миру і злагоди між різними конфесіями є нехтування рівноправністю*, w: <https://www.irs.in.ua/ua/glava-ugkc-lyubomir-guzar-naibilshim-progrihom-proti-miru-i-zlagodi-mizh-riznimi-konfesiyaми-je-nehtuvannya-rivnopravnistyu-video> [dostęp: 12.12.2020].

¹³¹ Пор. Л. Гузар, *Ми є людьми, які щойно пробуджуються до свободи...*, dz. cyt.; por. KDK, nr 40.

¹³² Л. Гузар, *Про співжиття Церкви і Держави...*, dz. cyt.

W działaniu dla dobra ludzi Kościół i państwo powinny się wzajemnie uzupełniać¹³³. „Bo jeżeli państwo zacznie rządzić Kościołami lub jeśli Kościoły zaczną rządzić państwem, nie będzie to nic dobrego. Nikomu nie przyniesie to pożytku”¹³⁴. Taki właśnie model stosunków między państwem a Kościołem jest dla Ukrainy najbardziej odpowiedni i pożyteczny.

3.1.2. Humanizacja społeczeństwa

Jednym z głównych zobowiązań Kościoła greckokatolickiego jest troska o duchowe życie ludu Bożego. Huzar podkreślał, że zadaniem Kościoła jest modlitwa za naród i państwo, o pokój na świecie, a także uczenie ludzi, jak budować osobiste relacje z Bogiem¹³⁵. Społeczeństwo ukraińskie potrzebuje modlitwy, aby wartości życia duchowego weszły w przestrzeń społeczno-polityczną i dokonała się humanizacja życia ludzkiego. Oznacza to promowanie wartości ewangelicznych i wspieranie formacji dobrych i odpowiedzialnych obywateli państwa. „Sprawiedliwym i uczciwym powinien być każdy człowiek. I Kościół powinien pomagać ludziom takimi być”¹³⁶.

Państwo i Kościół powinny współpracować dla dobra narodu. A naród powinien wiedzieć, że jest odpowiedzialny za państwo i za jego przyszłość. Kard. Huzar pouczał, że pasterze i osoby świadome swojego powołania chrześcijańskiego winny swoją obecnością i słowami być dla społeczeństwa zachętą do prowadzenia moralnego życia¹³⁷.

W społeczeństwie ukraińskim często pojawia się potrzeba walki i obrony wartości, które są związane z wiarą w Boga i mają oparcie w prawie naturalnym.

¹³³ Kard. Huzar wskazuje na nieprawidłowy sposób współistnienia Kościoła i państwa, jak ma to miejsce w społeczeństwach teokratycznych, w których przywódcy religijni dyktują państwu, jak powinno rządzić, a przepisy religijne stają się prawem. Przeważnie taką sytuację współistnienia religii i państwa można spotkać w krajach muzułmańskich czy też w społeczeństwach totalitarnych, gdzie Kościół jest podporządkowany państwu. Tak do niedawna było na Ukrainie w czasach władzy sowieckiej. Huzar zaznacza, że nikt nie nazwałby tych państw wzorowymi; por. Л. Гузар, *Нам треба дуже-дуже тяжко працювати, аби змінювати...*, dz. cyt., s. 14.

¹³⁴ Л. Гузар, *Ми є людьми, які щойно пробуджуються до свободи...*, dz. cyt.

¹³⁵ Por. Л. Гузар, *Про співжиття Церкви і Держави...*, dz. cyt.

¹³⁶ Tamże.

¹³⁷ Por. tamże.

Każdy obywatel Ukrainy musi mieć szczerą miłość do swojej ojczyzny, niezależnie od popełnionych w jej historii błędów, a także do innych narodów¹³⁸. Kościół powinien zatroszczyć się o to, aby każdy człowiek zrozumiał, że istotnym składnikiem życia chrześcijańskiego jest humanizacja życia społecznego¹³⁹.

Innym bardzo ważnym zadaniem Kościoła w społeczeństwie jest promowanie uczciwości i sprawiedliwości w państwie oraz reagowanie na kłamstwa i naruszanie praw człowieka. Kościół „jest wierny swojemu posłannictwu, gdy piętnuje nadużycia, zniewolenia i ucisk, których ofiarami stają się ludzie”¹⁴⁰. Z tego względu musi być wolny i niezależny od organów państwowych, a prezentując wysoki poziom moralny i duchowy, winien być dla innych autorytetem. Zadaniem Kościoła jest przypominać władzy o jej odpowiedzialności wobec ludzi, jak i o odpowiedzialności każdego obywatela wobec państwa. Kościół nie jest instytucją, która powinna prowadzić działalność polityczną, lecz starać się, aby osoby odpowiedzialne za nią zachowywały odpowiedni poziom moralny¹⁴¹.

Troszcząc się o naród i państwo ukraińskie, Kościół greckokatolicki pod przewodnictwem kard. Huzara wydał szereg dokumentów, pism i apeli do władz i narodu w reakcji na pojawienie się w kraju określonych problemów społecznych¹⁴². Chodziło o takie kwestie, jak uczciwość wyborów prezydenckich i parlamentarnych, a także walka z korupcją i łapówkarstwem w kraju, z nieuczciwością i niesprawiedliwością władz państwowych wobec najbardziej wrażliwych grup społecznych; formułowano apele zachęcające do pokoju,

¹³⁸ Por. Л. Гузар, *Ну який мені брат Путін чи Медведєв?*, інтер. О. Климончук, w: <https://www.unian.ua/politics/402683-lyubomir-guzar-nu-yakiy-meni-brat-putin-chi-medvedev.html> [dostęp: 17.09.2020].

¹³⁹ Por. W. Granat, *Fenomen człowieka. U podstaw humanizmu chrześcijańskiego*, dz. cyt., s. 286.

¹⁴⁰ LC 65.

¹⁴¹ Por. Л. Гузар, *Якщо влада не виконує своїх зобов'язань, тоді суспільство має...*, dz. cyt.

¹⁴² Dokumenty synodów Kościoła greckokatolickiego i Jego Błogosławieństwa Lubomyra Husara, przewodniczącego UGKC (2001–2011), można znaleźć w następującym wydaniu: „Благовісник Верховного Архiepіскопа Києво-Галицького УГКЦ Блаженнішого Любомира Кардинала Гузара”, гол. ред. Л. Гузар, Львів 2001–2011, nr 1–11.

przebaczenia i jedności oraz poruszano wiele innych tematów dotyczących godnego życia ludzi na Ukrainie.

3.1.3. Udział Kościoła w kształtowaniu postaw prospołecznych

Kard. Huzar jako głowa Kościoła greckokatolickiego, czując się odpowiedzialnym za życie społeczne Ukraińców, ubolewał nad losem ludzi, który cierpią z powodu niesprawiedliwości i nieuczciwości rządzących. Kardynał przyznawał, że i w Kościele nie wszystko jest doskonałe, pojawiają się błędy w duszpasterstwie i w odniesieniu do społeczeństwa: „Przykro mi to mówić o Kościele, o moich braciach – ale nic nie możesz zrobić, Kościół nie wpływa na świat tak, jak mógłby, tak jak powinien”¹⁴³. Podkreślał, że Kościół greckokatolicki w Ukrainie powinien mieć większy wpływ na postawę władz publicznych, a także na ogół obywateli, zwłaszcza zaś na sposób życia swoich członków. Wynika to z faktu, że członkowie Kościoła są też obywatelami Ukrainy¹⁴⁴.

Kard. Huzar uważał, że duchowieństwo, głosząc słowo Boże i nauczając ludzi zasad życia chrześcijańskiego, powinno wykazywać większe poczucie odpowiedzialności wobec społeczeństwa. Zadaniem duszpasterzy jest zwracać uwagę ludziom na takie cechy, jak uczciwość, sprawiedliwość, prawda, odpowiedzialność, wreszcie miłość i przebaczenie w życiu osobistym i publicznym. Pragnieniem jego było, by Kościół wychowywał Ukraińców, udzielał im wskazówek moralnych i leczył ich duchowe choroby¹⁴⁵. Wszystko to jest konieczne, aby społeczeństwo ukraińskie mogło nadal kierować się wartościami humanistycznymi, ugruntowanymi w wierze.

¹⁴³ Л. Гузар, Л. Гузар, *Правдиве замирення – справа обох сторін*, інтер. К. Щоткіна, „Дзеркало тижня” 2016, nr 2, s. 12.

¹⁴⁴ Do pewnych konkluzji kard. Huzar dochodził po rozmowach z ludźmi. Wspomina m.in. spotkanie z grekokatolikiem z pewnego miasta, którego zapytał, kiedy po raz ostatni mówiono o korupcji podczas kazania. Odpowiedź brzmiała: Nigdy. Huzar stwierdza, że to bardzo przykre, gdyż Kościół musi uczyć ludzi, że łapówkarstwo to grzech; por. tamże; Л. Гузар, *Наша влада – люди духовно поранені...*, dz. cyt.

¹⁴⁵ Por. Л. Гузар, *Правдиве замирення – справа обох сторін...*, dz. cyt., s. 11.

Idąc śladami Chrystusa i wypełniając swoją zbawczą misję, ukraiński Kościół greckokatolicki nie był i nie jest na służbie państwa ani nie narzuca się władzy państwowej, ale jest jej partnerem i pracuje na rzecz rozwoju społeczeństwa. Zarówno dla niego, jak i dla państwa najważniejszą rzeczą powinno być dobro człowieka. „Człowieka trzeba szanować, zrozumieć i dać to, co mu się słusznie należy”¹⁴⁶. Zdaniem Huzara w kwestiach społecznych należy podążać drogą wskazaną Kościołowi przez metropolitę Andrzeja Szeptyckiego i patriarchę Józefa Slipego, którzy angażowali się w sprawy społeczne, stając w obronie ludzi zagrożonych niesprawiedliwością i arbitralnością władzy państwowej¹⁴⁷.

3.2. Działanie na rzecz pojednania między narodami

Po zmartwychwstaniu Jezus Chrystus, zanim powróci do Ojca, przekazuje ludziom swój pokój: „Pokój zostawiam wam, pokój mój daję wam. Nie tak jak daję świat, Ja wam daję” (J 14, 27). Jest to pokój, którego źródłem jest Bóg i który jest warunkiem szczęśliwego życia ludzkiego. Sobór Watykański II zaznacza, że „jest on owocem porządku nadanego społeczeństwu ludzkiemu przez boskiego jego Założyciela”¹⁴⁸. Pokój jest darem Bożym, ale jednocześnie owocem pracy człowieka nad sobą i wysiłków służących ukształtowaniu zdrowych relacji z innymi. Wtedy człowiek staje się „budowniczym, «twórcą» pokoju”¹⁴⁹.

¹⁴⁶ Л. Гузар, *У нас є політика задля грошей*, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/48875/ [dostęp: 19.07.2019].

¹⁴⁷ W latach dwudziestych XX wieku metropolita Andrzej Szeptycki odwiedzał różne ośrodki polityczne, aby zdobyć większą wiedzę na temat wolności, prawa i sposobu życia ludzi. Z powodzeniem wykorzystał idee encykliki *Rerum novarum* Leona XIII, w której papież mówi o potrzebie rozwiązania problemów społecznych, w szczególności o konieczności poprawy sytuacji robotników. W przypadku patriarchy Józefa Slipego jedną z głównych cech jego działalności była ofiarna praca na rzecz narodu. Patriarcha nie tylko sam pracował, ale także tworzył miejsca pracy oraz zachęcał studentów do pracy i uczenia się. Dzięki niemu powstał Ukraiński Uniwersytet Katolicki w Rzymie; por. Л. Гузар, *Нам треба дуже-дуже тяжко працювати, аби змінювати...*, dz. cyt., s. 14; por. Л. Гузар, *Мушу обати не про те, щоб усі були греко-католиками...*, dz. cyt.; por. *У Патріаршому соборі Воскресіння Христового молилися за Патріарха Йосифа (Сліпого)*, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/catholics/ugcc/50599/ [dostęp: 17.12.2020].

¹⁴⁸ KDK 78.

¹⁴⁹ Franciszek, *Pokój jest darem i zadaniem dla wszystkich*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2019, nr 6, s. 18.

Pokój rozumiany jako życzliwa koegzystencja różnych narodów jest od lat szczególną potrzebą narodu ukraińskiego. Ukraińcy od wieków mieli problemy z pokojowym współistnieniem z sąsiednimi narodami, doświadczając prześladowania na tle religijnym i kulturowym. Jednak naród ukraiński skutecznie opierał się agresorom i przetrwał na danej mu przez Boga ziemi¹⁵⁰. Konieczność budowania pokojowych relacji z innymi narodami stale pozostaje dla Ukrainy aktualnym zadaniem.

3.2.1. Zaangażowanie Kościoła w budowanie powszechnego braterstwa

W swoim nauczaniu na temat pokoju kard. Huzar nawiązuje do listu apostoelskiego *Octogesima adveniens* Pawła VI, który podkreśla, że „jest to obowiązkiem wszystkich, a szczególnie chrześcijan, dokładać energicznych starań, by zaprowadzić powszechne braterstwo, będące niezbędną podstawą autentycznej sprawiedliwości i warunkiem trwałego pokoju”¹⁵¹. Zdaniem patriarchy kijowskiego każda rozsądna osoba powinna dbać o pokój w swojej społeczności, w ojczyźnie i na świecie. Ojczyzna to rodzina narodowa i dlatego trzeba troszczyć się o nią jak o własną rodzinę, daną nam przez Boga, być szczerymi synami i córkami swojego narodu bez nienawiści wobec innych¹⁵². Jednocześnie należy szanować i kochać wszystkie narody i pomagać innym być oddanymi patriotami w swoim kraju¹⁵³. Osoba, która kocha swój lud i jest prawdziwym patriotą, szanuje godność każdego człowieka, niezależnie od jego narodowości.

Nie można uleczyć ran zadanych Ukrainie bez gotowości do przebaczenia i pojednania. Przebaczenie jest krokiem w kierunku pokoju, gdyż – jak zaznacza

¹⁵⁰ Por. Л. Гузар, *Ми можемо перемогти, але у чому полягає наша перемога?*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2015/02/27/7059993/> [dostęp: 27.02.2019].

¹⁵¹ OA 17.

¹⁵² Por. Л. Гузар, *Слово до підприємців*, запис. О. Будзінський, w: <https://zbruc.eu/node/36544> [dostęp: 20.05.2019].

¹⁵³ Huzar miał na myśli metropolitę Andrzeja Szeptyckiego, który był wielkim patriotą, ale bardzo zależało mu na pokojowym współistnieniu z innymi państwami, w tym z Rosją. Nie bał się tam rozszerzać katolicyzmu i życzył Rosjanom, by byli patriotami w odniesieniu do swojej ojczyzny, ale nie „patriotami” imperialnych ambicji niektórych ludzi; por. tamże.

Huzar – pokój rodzi się między dwójgiem ludzi, dwiema społecznościami, dwoma narodami, kiedy zabieganie o niego poprzedzone zostało duchowym przygotowaniem prowadzącym do przebaczenia¹⁵⁴. Gdy między wrogimi stronami dokonuje się pojednanie, rodzi się pokój. Jest to możliwe, gdy ludzie wybaczą innym i proszą ich o wybaczenie¹⁵⁵. W praktyce jednak nie jest to takie proste. Wciąż jeszcze tak mało pokoju panuje w relacjach międzyludzkich, w rodzinach, w społeczeństwie, między narodami, gdyż ludzie nie potrafią prosić o przebaczenie i przebaczać.

Kościół greckokatolicki jako rzecznik pokoju Chrystusowego zawsze starał się o zaprowadzenie pokoju w społeczeństwie ukraińskim. Kard. Huzar uważał, że Ukraińcy powinni żyć w zgodzie ze wszystkimi swoimi sąsiadami¹⁵⁶. W tym kontekście zwracał się do nich z apelem: „Możemy tak żyć i pogłębiać tę nienawiść, pragnienie zemsty, ale to niszczy nas duchowo. Kiedy nienawidzimy kogoś, ponieważ jest on zły, stajemy się gorsi od niego; a my tego nie chcemy, gdyż pragniemy być dobrzy. (...) Jezus Chrystus mówi, że powinniśmy kochać wszystkich ludzi, nawet tych, którzy nas obrażają (...)”¹⁵⁷. Pokój jest możliwy tylko wtedy, gdy państwa i narody mają na celu dobro człowieka i jego wszechstronny rozwój w duchu poszanowania godności każdej osoby ludzkiej.

3.2.2. Zbliżenie ukraińsko-polskie

Kard. Huzar był świadom nieszczęść, jakie dotknęły Ukraińców i Polaków w przeszłości, zwłaszcza w okresie II wojny światowej. Nie można tego

¹⁵⁴ Por. T. Шпайхер, „*Не можна примиритися з тим, хто миру не хоче...*”, dz. cyt.

¹⁵⁵ Por. tamże.

¹⁵⁶ Por. kard. Huzar zdawał sobie sprawę z tego, że Rosja jest trudnym sąsiadem, który od wieków nie pozwala Ukrainie spokojnie żyć i rozwijać się. Także teraz Ukraina jest w stanie konfrontacji wojskowej z Rosją, która atakuje ją na różne sposoby. Zdarzały się także w przeszłości nieporozumienia i konflikty z Polską. Te stosunki również potrzebują uwagi i uzdrowienia; por. T. Шпайхер, „*Не можна примиритися з тим, хто миру не хоче...*”, dz. cyt.

¹⁵⁷ Tamże.

zanegować ani przemilczać¹⁵⁸. Ponadto ze względu na trudną wspólną historię między narodami polskim i ukraińskim nadal od czasu do czasu pojawiają się napięcia. Patriarcha przypuszczał, że są siły, którym jest na rękę, aby te narody były ze sobą skłócone¹⁵⁹. Był też przekonany, że tak dalej być nie może: „Ukraińcy i Polacy powinni pomyśleć: co dalej? Czy musimy kontynuować walkę? Zrobiliśmy już wystarczająco dużo głupstw w historii. Czy musimy tak żyć w przyszłości? Nie sądzę, żeby to miało sens”¹⁶⁰.

W poszukiwaniu wyjścia z tej sytuacji Kościół greckokatolicki postanowił zrobić ze swej strony wszystko, aby doprowadzić narody do wzajemnego przebaczenia i pojednania: „Musimy mieć odwagę wybaczać sobie nawzajem, bo do tego wzywa nas Bóg”¹⁶¹. Huzar apelował do ludzi mądrych i odpowiedzialnych w każdym narodzie, którzy mają siłę i autorytet moralny, aby szukać tego, co łączy, a nie tego, co dzieli¹⁶².

Pojednanie jest procesem, który wymaga czasu i konkretnych kroków. Pierwsze kroki ku przebaczeniu i pojednaniu w historii Ukrainy i Polski zostały uczynione między wiernymi Kościołów rzymskokatolickiego i greckokatolickiego 22 maja 1945 roku w kolegium św. Józafata w Rzymie przez prymasa Polski kard.

¹⁵⁸ W czasie II wojny światowej w ciągle jeszcze badanym przez historyków konflikcie ukraińsko-polskim na Wołyniu zginęło ok. 60 tys. niewinnych ludzi (co najmniej 35 tys. osób, głównie cywilów, po stronie polskiej, a 21–24 tys. po stronie ukraińskiej). Huzar mówił na ten temat: „Szanuję i ogólnie podziwiam bojowników UPA za desperacką walkę z okupantem niemieckim i sowieckim. Nigdy jednak nie usłyszycie ode mnie słów podziwu za lekkomyślne czy błędne działania ich oddziałów w tragicznych wydarzeniach na Wołyniu w 1943 roku. Ta strona ich działalności zawsze była przeze mnie potępiana”. Huzar zaznacza jednak, że także Polacy zadali Ukraińcom ból. Tut możemy wspomnieć jedną z faz akcji burzenia kościołów prawosławnych w ramach szerszego programu, tzw. akcji rewindykacyjno-polonizacyjnej, przygotowywanej i prowadzonej na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w latach 1938–1939; por. *Духовенство та митці закликають українців та поляків до примирення*, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/ukraine_and_world/international_relations/51854/ [dostęp: 4.04.2020]; Л. Гузар, *В ім'я майбутнього потрібно, щоб обидві сторони прийшли до розуму*, інтер. М. Левицька, „Наше слово” 2016, nr 29, s. 4; por. G. Kuprianowicz, *Od redaktora*, w: *Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w 1938 roku – uwarunkowania, przebieg, konsekwencje*, głów. red. G. Kuprianowicz, Chełm 2009, s. 13.

¹⁵⁹ Por. Л. Гузар, *В ім'я майбутнього потрібно, щоб обидві сторони прийшли до розуму...*, dz. cyt., s. 4.

¹⁶⁰ Л. Гузар, *Мусимо вирішити чи хочемо почати з прощення чи ж з визначення того, хто більше згрішив*, інтер. М. Пшецішевскі і К. Томасік, „Сівач” 2013, nr 6, s. 13.

¹⁶¹ Тамże.

¹⁶² Por. Л. Гузар, *В ім'я майбутнього потрібно, щоб обидві сторони прийшли до розуму...*, dz. cyt., s. 4.

Augusta Hlonda i ukraińskiego biskupa Iwana Buczko, wizytatora apostolskiego dla grekokatolików w Europie Zachodniej. W trakcie ich spotkania dyskutowano o potrzebie wzajemnej współpracy w nowej powojennej rzeczywistości¹⁶³.

Kard. Huzar jako głowa Kościoła grekokatolickiego wznowił starania o pojednanie Ukraińców i Polaków. W 2005 roku został podpisany i opublikowany w Warszawie i Lwowie List biskupów grekokatolickich Ukrainy i biskupów rzymskokatolickich w Polsce z okazji aktu wzajemnego przebaczenia i pojednania¹⁶⁴. List wyraża pragnienie życia w pokoju i przyjaźni ze wspólnym spojrzeniem w przyszłość. Jego autorzy zwracają się do Boga, naszego wspólnego Ojca: „Przebacz nam nasze winy, jako i my przebaczymy naszym winowajcom” (por. Mt 6, 12)¹⁶⁵. Została w nim również wykorzystana znana formuła pojednania: „Wybaczymy i prosimy o wybaczenie”¹⁶⁶.

Komentując fakt powstania listu, Huzar podkreślał, że biskupi nie otrzymali mandatu od narodu ukraińskiego ani polskiego, aby działać w ich imieniu, ale zrobili to jako pasterze Kościołów, pragnąc dobra i pokoju dla Ukraińców i Polaków. Świadkowie tego wydarzenia w Warszawie i Lwowie spontanicznie odpowiedzieli na treść listu: „Amen”¹⁶⁷.

¹⁶³ Później, w 1987 roku, prymas Polski kard. Józef Glemp spotkał się z głową UGKC arcybiskupem i kardynałem Myroslawem Iwanem Lubacziwskim w Rzymie, dzięki czemu nastąpiło nawiązanie wzajemnych kontaktów. W tym czasie, biorąc pod uwagę sytuację polityczną, nie można było zrobić nic więcej. Później został opracowany wspólny program, a także odbyły się wspólne pielgrzymki do miejsc odpustowych w ukraińskiej Zarwancy i na Jasną Górę w Częstochowie, jak również spotkania młodzieży w Lednicy; por. Л. Гузар, *Мусимо вирішити чи хочемо почати з прощення...*, dz. cyt., s. 13.

¹⁶⁴ *Примирення між народами можливе: Послання Католицьких єпископів України та Польщі з нагоди акту взаємного прощення і поєднання*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 5 (2005), s. 113–116.

¹⁶⁵ Tamże, s. 115.

¹⁶⁶ Tamże; Por. *Слово Блаженнішого Любомира під час відкриття пам'ятника-меморіалу українцям, які загинули від рук поляків у 1945 році (13 травня 2006 року)*, гол. ред. Л. Гузар, w: tamże, s. 229.

¹⁶⁷ Huzar ciepło wspominał postać prezydenta Polski Lecha Kaczyńskiego, tragicznie zmarłego w katastrofie lotniczej pod Smoleńskiem w Rosji: „Kiedyś miałem okazję i zaszczyt go poznać; było to w dniu pojednania biskupów ukraińskich i polskich, do którego dołączyło tysiące wiernych. On jako prezydent i przedstawiciel narodu polskiego brał udział w tym wydarzeniu”. Huzar był przekonany, że za takich ludzi trzeba dziękować Bogu, ponieważ Lech Kaczyński „tak bardzo starał się zrobić wszystko, by nasze narody żyły w pokoju i były dobrymi sąsiadami”. *Богослужіння за упокій душі Президента Польщі Леха Качинського, його дружини Марії та всіх членів делегації, які загинули в авіакатастрофі під*

Kolejnym ważnym aktem w pojednaniu ukraińsko-polskim było utworzenie Komitetu Obywatelskiego pod nazwą „Pojednanie między narodami”, do którego weszli przedstawiciele tradycyjnych Kościołów ukraińskich, znane osoby publiczne i artyści. Ich zadaniem było promować zgodę i pokój między Ukraińcami i narodami innych krajów, mając na względzie trudne momenty wspólnej historii. Lubomyr Huzar jako głowa Kościoła greckokatolickiego również był członkiem tego komitetu, który wydał oświadczenie: „Nasza przeszłość i teraźniejszość muszą służyć przyszłości”¹⁶⁸. Jego autorzy wzywali wszystkich do modlitwy za ofiary terroru z obu stron i obiecywali dołożyć wszelkich starań, aby w przyszłości nic podobnego się nie wydarzyło.

Do tych deklaracji patriarcha greckokatolicki przywiązywał wiele wagi: „Pracujemy nad tym, aby tak się stało. Mamy nadzieję, że w Polsce będą też ludzie, którzy chcą tego samego. (...) Tragedii, które miały miejsce w naszej wspólnej historii, nie można wymazać. Ale nasza praca powinna jednak doprowadzić nas do chrześcijańskiej postawy i do przebaczenia. Nie możemy zgodzić się na czysto polityczne współistnienie”¹⁶⁹. W celu umocnienia porozumienia między Ukraińcami i Polakami Komitet Obywatelski zaproponował ustanowienie Dnia Pamięci i Pojednania narodów ukraińskiego i polskiego dla obu krajów.

Starania głowy Kościoła greckokatolickiego Lubomyra Huzara o pojednanie narodu ukraińskiego i polskiego były bardzo ważnym wkładem w budowanie pokoju międzynarodowego. Kardynał nie żył emocjami z przeszłości i nie używał haseł podsycających agresję czy wprowadzających napięcia, ale spokojnie i trzeźwo oceniał sytuację i robił wszystko, aby krok po kroku, kierując się zasadami Ewangelii, umacniać związki przyjaźni między narodami. Zaznaczał, że ludzie powinni działać odpowiedzialnie, czyniąc to, co wypływa z miłości i

*Смоленськом (11 квітня 2010 року), в: Учителю, іду за Тобою, Жовква 2017, s. 242-243; por. Патріарх Любомир Гузар помолився за всіх загиблих в авіакатастрофі, в: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/ukraine_and_world/international_relations/35170/ [dostęp: 12.04.2020]; por. Л. Гузар, *Мусимо вирішити чи хочемо почати з прощення...*, dz. cyt., s. 13.*

¹⁶⁸ Deklaracje „Nasza przeszłość i teraźniejszość powinna służyć przyszłości” – Komitetu Obywatelskiego „Pojednanie między narodami” w języku polskim można zobaczyć na stronie internetowej pod tym adresem: <http://1-12.org.ua/2013/04/05/1784> [dostęp: 5.04.2020].

¹⁶⁹ Л. Гузар, *Мусимо вирішити чи хочемо почати з прощення...*, dz. cyt., s. 13.

prowadzi do pokoju¹⁷⁰. Tym samym wskazał Kościołowi i państwu ukraińskiemu drogi umacniania pokojowych relacji i rozwoju współpracy z Polską.

3.2.3. Dążenie do pojednania rosyjsko-ukraińskiego

Ważne miejsce w nauczaniu kard. Huzara zajmowały stosunki ukraińsko-rosyjskie, ponieważ w całej historii narodu ukraińskiego nie były one zbyt pozytywne, a obecnie stały się wielkim problemem. W 2014 roku Rosja dokonała aneksji Krymu – części terytorium Ukrainy, i teraz prowadzi hybrydową wojnę w Donbasie, na wschodnich terytoriach Ukrainy, gdzie giną niewinni ludzie. Nie wolno jednak, podkreślał Huzar, żywić do Rosji nienawiści¹⁷¹. Ponadto był zdania, że nie wszyscy Rosjanie podzielają stosunek Federacji Rosyjskiej do Ukrainy, a raczej wiąże się on z imperialistyczną polityką i ambicją części rządzących państwem. Kardynał zaznaczał, że trzeba podejmować kroki ku pojednaniu i pokojowi, nawet ze swoimi wrogami: „To jest akt pojednania na wiele lat... Musimy pracować tam, gdzie obecnie możemy, a gdzie nie możemy teraz, powinniśmy pomyśleć o tym, co robić, aby za 10, 20, 30 lat między nami a Rosjanami nastąpiło prawdziwe pojednanie, a zatem prawdziwy pokój”¹⁷².

Między dwoma walczącymi stronami może zapanować rozejm, ale to nie jest ostateczne rozwiązanie konfliktowej sytuacji. Nie wystarczy także zawarcie zewnętrznego pokoju, gdy w sercach żywi się pragnienie agresji i nienawiści. Aby osiągnąć prawdziwy pokój, najpierw powinny go zapragnąć obie strony. Nie może być tak, że jedna strona chce pokoju, a druga nie chce zrezygnować ze swoich

¹⁷⁰ Пор. *Звернення Блаженнішого Любомира до вірних УГКЦ та всіх людей доброї волі з приводу вшанування військових поховань на Личаківському цвинтарі у Львові*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 2 (2002), s. 90-91; пор. Л. Гузар, *Я б дуже хотів, щоб влада почала справді діяти в душі майдану*, інтер. М. Карапінка, w: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/interview/61762/ [dostęp: 23.11.2019].

¹⁷¹ Пор. *Де скарб твій... Бесіди Любомира Гузара з підприємцями*, упор. В. Саврук, Львів 2016, s. 44.

¹⁷² Т. Шпайхер, „*Не можна примиритися з тим, хто миру не хоче...*”, dz. cyt.

imperialistycznych planów¹⁷³. Huzar był pewny, że „tam, gdzie tylko jedna strona pragnie pokoju, tam go nie będzie”¹⁷⁴.

Zdaniem patriarchy grekokatolików na Ukrainie w sytuacji, gdy brakuje przywódców, którzy wskazywaliby ludziom drogi do osiągnięcia pokoju, bardziej aktywną rolę powinien odgrywać Kościół¹⁷⁵. Wszystko bowiem zaczyna się od przemiany serca. I nawet gdy w danym momencie nie ma szansy na porozumienie, dla człowieka wierzącego zawsze jest nadzieja na wyjście z konfliktu (także zbrojnego). Wzmacnia ją modlitwa za wrogów, do której zachęcał swoich rodaków Huzar, podkreślając przy tym, że „trzeba modlić się za nich, aby nie obrażali Pana Boga, a nie dlatego, żeby nam było łatwiej”¹⁷⁶. Nie chodzi bowiem przede wszystkim o zbrojne zwycięstwo, ale o przemianę serc przeciwników i ich nawrócenie do Boga – jedynego Dawcy prawdziwego pokoju. Jest to trudne wymaganie – przebaczać i modlić się za swoich wrogów, ale możliwe do wypełnienia z Bożą pomocą, czego daje wzór sam Jezus, gdy modli się: „Ojcze, przebacz im, bo nie wiedzą, co czynią» (Łk 23, 34)”¹⁷⁷.

Patriarcha Kościoła grekokatolickiego wiedział, że istnieje możliwość pokojowego rozwiązania konfliktu w Donbasie bez poszukiwania odwetu i podsycania agresji wobec wrogów. Był przekonany, że problemy znajdują rozwiązanie, gdy ludzie odwrócą się od zła i skierują swe serca ku dobru. Pan Bóg, który wzywa ludzi do okazywania miłości bliźniemu, nigdy nie żąda czegoś niemożliwego¹⁷⁸. W tym również przejawia się dojrzałość człowieka, który nie dąży do zwycięstwa przez przemoc, lecz przez miłość.

¹⁷³ Por. Л. Гузар, *Моя розв'язка є така – треба працювати*, інтер. П. Олар, w: <https://www.ar25.org/article/lyubomyr-guzar-moya-rozvyazka-ye-taka-treba-pracyuvaty.html> [dostęp: 14.10.2020].

¹⁷⁴ Там же.

¹⁷⁵ Por. Л. Гузар, *Я б дуже хотів, щоб влада почала справді діяти...*, dz. cyt.

¹⁷⁶ Т. Шпайхер, *„Не можна примиритися з тим, хто миру не хоче...»*, dz. cyt.

¹⁷⁷ Por. Л. Гузар, *Ісус Христос не казав би нам любити ворогів, якщо б це було неможливим*, w: <https://www.youtube.com/watch?v=tIPQ8v379G0&t=41s> [dostęp: 21.12.2020].

¹⁷⁸ Por. там же.

3.2.4. Wychowanie do pokoju

Kard. Huzarowi zależało na tym, aby ludzie byli formowani do życia w pokoju i wzajemnej miłości. Jako humanista chrześcijański był przekonany, iż bez tego niemożliwe jest osiągnięcie pełni rozwoju społecznego. Odwoływał się tym samym do nauczania Pawła VI, którego nazywano Papieżem Pokoju: „Trzeba nieustannie mówić o pokoju. Trzeba wychowywać świat, aby miłował pokój, budował go i bronił”¹⁷⁹. W każdym wymiarze życia ludzkiego droga do pokoju prowadzi przez przebaczenie i pojednanie; ponieważ ludzie często obrażają się nawzajem, muszą prosić o wybaczenie i być gotowi sobie wybaczać¹⁸⁰.

Również Jan Paweł II był wielkim orędownikiem pokoju, który można osiągnąć tam, gdzie ludzie są świadomi swoich błędów, potrafią się do nich przyznać i prosić o darowanie przewin. Na początku trzeciego tysiąclecia papież z Polski zrobił wielki krok w budowaniu pokoju na świecie, gdy w imieniu Kościoła prosił pokornie o przebaczenie zła, jakie chrześcijanie i Kościół popełnili w ciągu wieków. Wśród najcięższych grzechów Kościoła papież wymienił podziały wśród chrześcijan, wojny religijne, nieufność i nietolerancję wobec innych kultur i religii: „Przebaczamy i prosimy o przebaczenie! (...) Prosimy o przebaczenie za podziały, jakie nastąpiły wśród chrześcijan, za przemoc, jaką niektórzy z nich stosowali w służbie prawdy, oraz za postawy nieufności i wrogości, przyjmowane nieraz wobec wyznawców innych religii (...)”¹⁸¹. Był to prosty, ale wielki gest służący powszechnemu pojednaniu ludów i narodów.

W czasie pielgrzymki św. Jana Pawła II na Ukrainę w 2001 roku w tymże duchu i w jego obecności głowa Kościoła greckokatolickiego kard. Lubomyr Huzar zwrócił się do wszystkich ludzi z takimi słowami: „(...) w historii naszego Kościoła miały również miejsce mroczne i tragiczne duchowe momenty. Tak się

¹⁷⁹ Paweł VI, *Trzeba wychowywać świat, aby miłował i budował pokój*, „L'Osservatore Romano”, wyd. pol. 2001, nr 11–12, s. 50.

¹⁸⁰ Рог. Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії на празник Благівіщення Пресвятої богородиці в соборі Святого Юра (7 квітня 2002 року), гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*, 2 (2002), s. 267.

¹⁸¹ Jan Paweł II, *Przebaczamy i prosimy o przebaczenia*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2000, nr 6, s. 42.

złożyło, że niektórzy synowie i córki ukraińskiego Kościoła greckokatolickiego wyrządzili zło – niestety, świadomie i dobrowolnie – swoim bliźnim z własnego narodu i innych narodów. W waszej obecności, Ojcze święty, i w imieniu ukraińskiego Kościoła greckokatolickiego chcę prosić Boga, Stwórcę i Ojca naszego, o wybaczenie za nich wszystkich, także za tych, których my, synowie i córki tego Kościoła, w jakiś sposób obraziliśmy. Aby nie obciążała nas straszna przeszłość i nie zatrzymywała naszego życia, również chętnie wybaczymy tym, którzy nas w jakiś sposób obrazili”¹⁸².

Nie tylko te słowa, wypowiedziane w obecności Jana Pawła II, świadczą o tym, że Kościół greckokatolicki pod przewodnictwem patriarchy Huzara starał się być Kościołem niosącym światu pokój. Cała działalność ewangelizacyjna jest służbą na rzecz pokoju, gdyż dla chrześcijanina nieść ludziom pokój to „zwiastować Jezusa Chrystusa; «On (...) jest naszym pokojem» (Ef 2, 14), Jego Ewangelia jest «Ewangelią pokoju» (por. Ef 6, 15)”¹⁸³. Tak też swoją misję pojmował kard. Huzar, troszczący się najpierw o dobro człowieka i o jego życie w zjednoczeniu z Bogiem. Był on przekonany, że prawdziwy pokój jest zawsze „owocem miłości, szczerego pragnienia dobra dla innych, chęci służenia i rozwijania dobrych stosunków daleko wykraczających poza niezbędne obowiązki”¹⁸⁴.

Wychowany w duchu humanizmu chrześcijańskiego kard. Huzar nie mógł pozostać obojętny na destrukcyjne czynniki wpływające na ludzkie życie. Jako głowa Kościoła greckokatolickiego dołożył wszelkich starań, aby pomóc narodowi ukraińskiemu przezwyciężyć negatywne stereotypy pojawiające się w życiu jednostek i społeczeństwa. Metody, jakich używał, by pomagać ludziom, pozostawały w zgodzie z orędziem Ewangelii Chrystusowej. Szczególną wagę przywiązywał do świadectwa życia wypełnionego miłością do bliźniego. W człowieczeństwie uformowanym w duchu chrześcijańskim widział podstawę

¹⁸² Л. Гузар, *Мусимо вирішити чи хочемо почати з прощення...*, dz. cyt., s. 14.

¹⁸³ Paweł VI, *Trzeba wychowywać świat, aby miłował...*, dz. cyt.

¹⁸⁴ Л. Гузар, *До якого миру маємо прагнути?*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2014/10/3/7039709/> [dostęp: 3.10.2019].

pokoju i pomyślności, o których marzą Ukraińcy. Był głęboko przekonany, że bez humanizmu urzeczywistnianego w życiu jednostek i całego społeczeństwa wszelkie sukcesy będą częściowe lub pozorne i nigdy nie przyniosą prawdziwego pokoju¹⁸⁵.

Kard. Huzar jako głowa Kościoła greckokatolickiego na Ukrainie był świadom powinności spoczywającej na wyznawcach Chrystusa we współczesnym świecie. Zwracał szczególną uwagę na działalność ewangelizacyjną Kościoła w postkomunistycznym kraju, jak również w ukraińskiej diasporze na całym świecie. Sam był gorliwym głosicielem Ewangelii i zachęcał do tego tak duchownych, jak i osoby konsekrowane oraz wszystkich wierzących, by każdy chrześcijanin na swój sposób był świadkiem wiary i rzecznikiem autentycznego humanizmu. Apelował o wrażliwość na potrzeby duchowe i o postępowanie zgodne z zasadami moralnymi, gdyż tylko wtedy można stać się prawdziwym człowiekiem. Podkreślał konieczność dążenia do jedności religijnej i społecznej dla zbudowania pomyślnie rozwijającego się państwa, z obywatelami odpowiedzialnymi za pomnażanie dobra wspólnego. Wzywał do kształtowania kultury pokoju, zachęcając ludzi do przebaczenia sobie nawzajem i zabiegania o pojednanie międzynarodowe. Jego nauczanie i działalność pasterska do dzisiaj stanowią dla Kościoła greckokatolickiego na Ukrainie źródło inspiracji do podejmowania działań służących dobru narodu ukraińskiego.

¹⁸⁵ Por. Л. Гузар, *Про любов, мир та Україну*, w: <https://prolviv.com/blog/2017/06/01/liubomyr-huzar-pro-liubov-myr-ta-ukrainu/> [dostęp: 13.12.2020].

ZAKOŃCZENIE

Arcybiskup większy Ukraińskiego Kościoła Greckokatolickiego kard. Lubomyr Huzar został drugim z kolei, po kard. Myrosławie Iwanie Lubacziwskim, przewodniczącym Kościoła greckokatolickiego po jego legalizacji na Ukrainie. Jako głowa tego Kościoła w czasie swojej posługi pasterskiej wygłosił wiele homilii i przemówień oraz opublikował dziesiątki listów, apeli, komunikatów do narodu ukraińskiego. Te materiały zawierające nauczanie pasterskie kardynała stały się podstawą do przeprowadzenia badań wpisujących się w zakres homiletyki materialnej.

Celem podjętych w dysertacji dociekań było znalezienie odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób w swoim nauczaniu pasterskim kard. Lubomyr Huzar ukazuje humanizm chrześcijański, czyli kim jest dla niego człowiek oraz jak powinien żyć i działać w społeczności, aby coraz pełniej stawać się człowiekiem, a zarazem rozwijać w sobie dziecięstwo Boże. W tym kontekście pojawiają się takie kwestie, jak podobieństwo człowieka do Boga, cechy wyróżniające osobę ludzką, podejście do wartości w życiu indywidualnym i społecznym. Kard. Huzar wiele uwagi poświęca także takim zagadnieniom, jak zachowanie i postawa charakteryzujące „prawdziwego Człowieka”, gdy przeżywa on momenty trudne i musi stawić czoła zagrożeniom społecznym. W świetle tych obserwacji można przekonać się, dlaczego humanizm chrześcijański, który stanowi owoc wiary i życia prawdą Ewangelii, jest najlepszą drogą do budowania właściwego środowiska dla rozwoju osoby ludzkiej, a więc nie tylko dla wyznawców Chrystusa, ale dla każdego.

Rozdział pierwszy ukazuje czynniki mające decydujący wpływ na kształtowanie osobowości Lubomyra Huzara oraz jego humanistycznego spojrzenia na świat i ludzi. Pierwszym z nich była rodzina, która miała fundamentalne znaczenie w jego rozwoju chrześcijańskim, w budowaniu więzi międzyosobowych i pielęgnowaniu relacji z Bogiem. To dojrzewanie w rodzinie rozwijało w nim poczucie własnej wartości i godności, uczyło odpowiedzialności za podjęte decyzje i wybory, wspierało w realizacji powołania życiowego.

Wykształcenie filozoficzne i teologiczne Huzara związane z osobistym doświadczeniem Boga pomogło mu ugruntować wiarę i w jej świetle postrzegać egzystencję ludzką i otaczającą go rzeczywistość. Dzięki temu dostrzegał w człowieku obraz Boży (por. Rdz 1, 26), który został odnowiony w Jezusie Chrystusie. To skupienie się na Chrystusie, który pozwala ludziom zrozumieć siebie i innych, przez całe życie Huzara nadawało kierunek staraniom o urzeczywistnienie jego własnego człowieczeństwa.

Kolejnym istotnym czynnikiem wpływającym na kształtowanie osoby Huzara były wybitne postacie Kościoła, a mianowicie metropolita Andrzej Szeptycki i patriarcha Józef Slipy, przywódcy Kościoła greckokatolickiego w okresie prześladowań i podziemnej działalności. Byli to świadkowie wiary, którzy ukazywali innym piękno człowieczeństwa; wiara w Boga była dla nich ściśle związana z miłością do bliźniego, a zwłaszcza z miłością do prześladowców i wrogów Kościoła. Ich przykład zachęcał Huzara do naśladowania ich w wysiłkach na rzecz pokoju i w trosce o lud Boży.

Z wszelkich możliwych źródeł czerpał Huzar pomoc w rozwijaniu własnego człowieczeństwa: dla duchowego ubogacenia, umocnienia w sobie ducha miłości, w trosce o coraz pełniejsze odkrywanie swojej ludzkiej godności, o głęboki humanizm w relacjach interpersonalnych i o wzrastanie ku pełnej wolności dziecka Bożego. W tym celu sięgał po utwory wybitnych poetów, pisarzy, artystów, którzy w swoich dziełach podkreślali wyjątkowe miejsce człowieka w świecie, bronili go i wskazywali na piękno natury ludzkiej, stworzonej na obraz Boga. Również wybitne osobowości w przestrzeni politycznej, kulturalnej i religijnej inspirowały Huzara do kształtowania własnego charakteru na fundamencie zdrowego podejścia do rzeczywistości i zasad moralnych.

Należy w tym miejscu zauważyć, że nie tylko pozytywne wzorce i przeżycia były czynnikami wpływającymi na rozwój duchowy Lubomyra Huzara. Przyczyniały się bowiem do niego także negatywne okoliczności i wydarzenia, jak wojna, prześladowania i emigracja. Kard. Huzar pokazuje, jak człowiek wiary w takich sytuacjach nie traci ducha i co więcej – może stawać się coraz pełniej

„Człowiekiem”, podejmując refleksję nad swymi przeżyciami i wyciągając wnioski z nich. Dzięki temu patriarcha mógł dzielić się z innymi swoim życiowym doświadczeniem, a przez to jego słowa zyskiwały na wiarygodności, gdyż poparte były osobistym świadectwem.

Rozdział drugi przedstawia nauczanie pasterskie Huzara, które dotyczy człowieka i jego przeznaczenia. Kardynał zwraca uwagę na otwartość człowieka na transcendencję, jego odpowiedź wiary na działanie Boga i nawiązywanie z Nim relacji poprzez modlitwę, która jest dla niego źródłem siły. Tym samym Huzar wskazuje, jakie jest prawdziwe powołanie człowieka, jak wielka jest jego godność i jak nie zmarnować wolności, ulegając złu. Kardynał podkreśla znaczenie takich wartości, jak dobroć, prawda i pokój, które są niezastąpione w życiu ludzkim. Aby człowiek mógł się rozwijać, potrzeba mu środowiska ukształtowanego w duchu humanizmu chrześcijańskiego. W przepowiadaniu Huzara pojawia się również uniwersalizm, ponieważ przemawia on nie tylko do wierzących w Chrystusa, ale do wszystkich, do każdego człowieka bez wyjątku. Zależy mu bowiem na tym, by wszyscy ludzie poznali prawdę i podejmowali wysiłek prowadzący do coraz pełniejszego rozwoju duchowego i moralnego.

Z uznania wyjątkowej wartości osoby ludzkiej wynikają zasady moralne, które porządkują ludzkie życie, kształtują postawy i zachowania, skłaniają do podjęcia odpowiedzialności za swoje czyny. Huzar pragnie obudzić w ludziach świadomość ich godności, by mogli podejmować mądre decyzje i angażowali się w życie społeczne. Zwraca też uwagę, by dobra materialne nie przysłaniały tego, co najważniejsze, i nie były przeszkodą w rozwijaniu chrześcijańskiego humanizmu. Swoje spostrzeżenia formułuje w oparciu o refleksję nad zmianami zachodzącymi w społeczeństwie ukraińskim. Jego nauczanie pozwala ludziom głębiej zrozumieć własną egzystencję, dostrzec własne bogactwo duchowe i dary, które każdy posiada, a także zdać sobie sprawę z tego, co służy urzeczywistnieniu osoby ludzkiej.

W trzecim rozdziale treść nauczania Huzara została przeanalizowana pod kątem społecznego charakteru istnienia osoby ludzkiej. Człowiek, aby rozwijać się i żyć w pełni, potrzebuje wspólnoty. Zdaniem kardynała od wspólnoty, w której

wzrasta człowiek, zależy w dużym stopniu jego przyszłość i przyszłość społeczeństwa. Oznacza to, że wartości zakorzenione w człowieku wpłyną na życie społeczne, w którym będą realizowane. Bez wspólnoty człowiek nie jest w stanie urzeczywistnić siebie i żyć nadzieją na szczęśliwą przyszłość.

W swoim nauczaniu pasterskim kardynał zwraca szczególną uwagę na rodzinę, jako pierwszą i podstawową wspólnotę wspierającą człowieka w osiąganiu dojrzałości osobowej. Ukazuje podstawowe wymiary i cele życia rodzinnego oraz przypomina o obowiązkach i odpowiedzialności poszczególnych członków rodziny za jej rozwój i za jej wpływ na życie społeczne. Podkreśla też, że jedynie wtedy, gdy Jezus Chrystus jest w centrum rodziny, wszystko inne jest na swoim miejscu i rodzina właściwie wypełnia swoje powołanie.

Z troską dobrego pasterza Huzar wskazuje na odstępstwa od zdrowego rozumienia rodziny i na zagrożenia dla życia rodzinnego we współczesnym świecie. Chodzi przede wszystkim o ideologię *gender* i jej destrukcyjny wpływ na rodzinę. Według Huzara to nie tylko ruch antyreligijny, ale także ideologia sprzeczna ze zdrowym rozsądkiem i ludzką naturą. W przepowiadaniu kardynała możemy zobaczyć jego humanistyczne podejście do problemu; nie potępiał on ludzi, którzy odeszli od chrześcijańskiego rozumienia instytucji rodzinnej, ale na różne sposoby starał się pomóc tym, którzy cierpią z powodu patologii dotykającej życie rodzin.

Istotnym czynnikiem w nauczaniu Huzara na temat rodziny jest troska o wychowanie młodego pokolenia, która jest najpierw zadaniem rodziny, a także społeczeństwa. Dzieci i młodzież zajmują jedno z ważnych miejsc w nauczaniu kardynała, który chętnie spotykał się z młodymi przy różnych okazjach, dzieląc się z nimi swoimi doświadczeniami życiowymi i głębią relacji z Bogiem. Według Huzara osoby odpowiedzialne za wychowanie młodego pokolenia powinny gorliwie wypełniać swoje zadania, mając świadomość, że zaniedbania w tym zakresie przyniosą niepowetowane straty.

Oprócz wspólnoty rodzinnej, w której człowiek wzrasta, istnieje też środowisko społeczno-kulturowe, w którym może urzeczywistniać swój życiowy potencjał. Huzar zwraca uwagę na znaczenie kulturowego wymiaru życia każdego

człowieka i jego wkład w rozwój społeczny. Może się to wyrażać na różne sposoby: poprzez korzystanie z własnych talentów, realizowanie siebie przez pracę, dawanie dobrego świadectwa swoim zachowaniem i aktywne uczestnictwo w życiu społecznym. W tym wszystkim odsłania się jego humanizm, w świetle którego człowiek jest twórcą i odbiorcą kultury.

W swoim nauczaniu kardynał zwraca szczególną uwagę na społeczeństwo ukraińskie, ponieważ jest dzieckiem tego narodu. W jego nauczaniu pojawia się zawsze troska o rozwój duchowy Ukraińców, który wiąże się z postępem w życiu społeczno-kulturowym. Myśląc o dobru całego narodu ukraińskiego, zachęca swoich rodaków do aktywności. Rozumie ludzi znajdujących się w trudnej sytuacji ekonomicznej, wczuwa się w nastroje emigrantów, ale zachęca do powrotu na Ukrainę i budowania tam zasobnego, uczciwego społeczeństwa. W swoim przepowiadaniu patrzy na życie ludzkie z perspektywy wiary, podkreśla doniosłą rolę Ewangelii w jego kształtowaniu i obecności Chrystusa w pokonywaniu codziennych trudności.

W czwartym rozdziale zaprezentowana została nauka kard. Huzara dotycząca zachowania człowieka wobec rozmaitych zagrożeń. W swoich wystąpieniach skierowanych do narodu ukraińskiego Huzar skupiał się na życiu społeczno-politycznym i występujących w nich negatywnych zjawiskach, takich jak nieuczciwość polityków oraz obojętność i brak odpowiedzialności większości obywateli Ukrainy za wybory i przyszłość narodu. Wzywał polityków i rządzących do podjęcia odpowiedzialności za losy narodu, do zatroszczenia się o każdego człowieka i do służby na rzecz innych bez wykorzystywania zajmowanego stanowiska do bogacenia się. Potępiał powszechne praktykowanie łapówkarstwa, korupcję i doprowadzanie do upadku gospodarczego państwa. Podkreślał, że przez takie nieuczciwe i antyhumanistyczne postępowanie szerzy się w społeczeństwie amoralność i bezprawie.

Kard. Huzar zwracał się również do narodu, wskazując na jego odpowiedzialność za jakość sprawowanych rządów, bo według Konstytucji Ukrainy to naród jest jedynym źródłem władzy. Podkreślał w swoich wypowiedziach, jak ważne są wybory podejmowane zgodnie z sumieniem i

świadome podejmowanie decyzji. W ostatnich latach na Ukrainie dwukrotnie miały miejsce protesty (dwa Majdany) w obronie uczciwych wyborów, praw i godności człowieka. Swoją obecnością i słowem na Majdanie Huzar wspierał lud ukraiński w walce przeciw kłamstwu, korupcji i niesprawiedliwości. Modlitwa i kierowane do ludu słowo były jego najmocniejszą bronią przeciw wszelkim przejawom niesprawiedliwości w życiu społecznym.

Wielokrotnie Huzar zabierał głos w kwestii agresywnej postawy Rosji wobec Ukrainy. Choć wojna przynosi Ukraińcom wiele bólu, kardynał potrafił dostrzec w tym zbawienny krzyż, który Opatrzność Boża złożyła na ramiona narodu, aby zachęcić go i zmotywować do podążania jedyną właściwą drogą, jaką jest przebaczenie i modlitwa za wrogów. Kardynał interpretował wszystkie te trudne wydarzenia i procesy polityczno-społeczne na Ukrainie w duchu Ewangelii, wskazując na obecność Jezusa Chrystusa w życiu narodu i Boże prowadzenie.

W ostatnim rozdziale podjęta została kwestia promocji humanizmu chrześcijańskiego w społeczeństwie ukraińskim. Jest ona zadaniem Kościoła, który winien głosić światu prawdę o Bogu i człowieku, kontynuując misję Jezusa Chrystusa. Kościół ma głosić zbawienie, które dokonało się przez Syna Bożego. Człowiek, deklarując się chrześcijaninem, stawia w centrum Jego Osobę, to znaczy jest ukierunkowany na poznanie Chrystusa i wejście w relację z Nim. Konsekwencją tego jest humanistyczny światopogląd i ewangeliczny sposób życia oraz przeniknięte Ewangelią odniesienie do innych.

Kard. Huzar starał się wyrażać własną wiarę, żyjąc wartościami ewangelicznymi i dzieląc się radością Ewangelii z innymi ludźmi, szczególnie tymi, którzy nie poznali Chrystusa. Do tego prowadziła cała jego działalność ewangelizacyjna. Przepowiadanie Huzara miało charakter kerygmaticzny, chrystocentryczny i profetyczny. Do takiego głoszenia słowa Bożego patriarcha wzywał cały Kościół greckokatolicki na Ukrainie, zwłaszcza w tych regionach państwa, które szczególnie potrzebowały światła Ewangelii.

Bolesnym problemem, który nieustannie nurtował kard. Huzara, była jedność narodu ukraińskiego. Uważał to za pierwszorzędne zadanie, które wypełniał, zachęcając Ukraińców do podejmowania różnych służących temu

inicjatyw, a przede wszystkim do modlitwy o zjednoczenie. Chodziło mu przede wszystkim o jedność Kościołów wywodzących się z tradycji chrztu Włodzimierza. Ekumeniczną inspiracją kardynała w dążeniu do jedności była jego humanistyczna wizja świata zjednoczonego w wierze i w dążeniu do realizacji autentycznych wartości. Podkreślał on, że to dążenie do jedności jest niezbędną konsekwencją opowiedzenia się za Chrystusem.

Zaangażowanie Kościoła w sprawy społeczno-polityczne jest zdaniem kard. Huzara konieczne, ale musi ono przyjąć właściwą postać. Kościół nie może przeszkadzać państwu w jego rozwoju, ale powinien je wspomagać, przyczyniając się do dobra społeczeństwa. Chodziło przy tym Huzarowi o zdrowe relacje między państwem a Kościołem oraz o wzajemną współpracę w pomnażaniu dobra społecznego. Miał świadomość, że jedynie pozytywne relacje sprzyjają osiągnięciu sukcesu w rozwoju ukraińskiego społeczeństwa.

Z nauczania Huzara wynika, iż był on człowiekiem pokoju i do budowania go zachęcał też naród ukraiński. Drogę do życia w pokoju widział w tolerancji dla odmiennych poglądów społecznych, a także w przebaczeniu i pojednaniu między narodami. Jest to trudny proces, ale i bardzo doniosły z uwagi na dobro narodu i rozwój duchowy każdego człowieka. Potrzebna jest tutaj, a nawet wręcz niezbędna wiara chrześcijańska, gdyż zbudować szczęśliwe społeczeństwo można tylko w oparciu o wartości ewangeliczne. Kard. Huzar wzywał członków Kościoła greckokatolickiego, by głosząc prawdę Chrystusową, angażowali się w pracę na rzecz społeczeństwa ukraińskiego.

Podsumowując przeprowadzone badania, można stwierdzić, że nauczanie pasterskie kard. Lubomyra Huzara służyło proklamacji Ewangelii, a zarazem propagowaniu humanizmu chrześcijańskiego, którego podstawę stanowi słowo Chrystusa. Dlatego też w centrum swojego przepowiadania stawia Osobę Chrystusa i wartości ewangeliczne. Zwraca przy tym baczną uwagę na procesy zachodzące w życiu jednostek oraz całych społeczeństw i odnosi do nich treści wypływające z nauczania Ewangelii i magisterium Kościoła. Huzar nie czuł się powołany do wykładania filozofii humanistycznej i nie traktował swojego nauczania jako płaszczyzny dociekań intelektualnych. Przekazywał ludziom treści

humanistyczne, które były owocem jego wiary i medytacyjnego pochylenia się nad słowem Bożym. Głosił Boga, który nie pozostawia człowieka samemu sobie, ale obejmuje go swoją zbawczą troską i daje mu wszystkie dary, których ten potrzebuje, aby mógł odzyskać utraconą naturę i odnaleźć drogę do wiecznej chwały w domu Ojca Niebieskiego.

Poszukując w nauczaniu pasterskim Huzara treści służących promocji humanizmu, można przekonać się, iż również to, co ludzkie, należy do kerygmatu chrześcijańskiego. Gdy Huzar mówi o człowieku i jego powołaniu do życia w pełni, nie zapomina nigdy o Bogu i Jego pragnieniu, by uszczęśliwić swoje stworzenia. Patriarcha jest wtedy nie tylko heroldem ogłaszającym ludziom dobrą nowinę o Bogu miłującym i zbawiającym ludzi, ale Jego naśladowcą. Kiedy bowiem zwraca się do swoich adresatów, spogląda na nich oczyma Boga i przekazuje im z miłością prawdę, która wyzwala (por. J 8, 22; Ef 4, 15).

Głosząc słowo Boże, kard. Huzar zawsze miał na uwadze ludzi potrzebujących wsparcia tak duchowego, jak i materialnego, i przynaglał do wyciągania do nich pomocnej dłoni. Był przekonany, że każdy chrześcijanin jest wezwany do naśladowania Pana i do bycia zawsze, niezależnie od okoliczności, prawdziwie ludzkim. Otrzymując od Boga dary potrzebne do urzeczywistniania swojego człowieczeństwa, wierzący w Chrystusa są zobowiązani wykorzystać je dla dobra innych. Sam Huzar jest przykładem tego, jak otworzyć się na wartości ewangeliczne i służyć bliźnim, wskazując na Boga jako źródło życia i angażując się w budowanie królestwa Bożego na ziemi.

Humanizm propagowany przez kard. Huzara ma źródło w religii, ale nie traci przez to swojego uniwersalnego charakteru. W swoim nauczaniu patriarcha grekokatolików pokazuje, że każdy człowiek, a więc również niewierzący, może realizować ideały ewangeliczne, które są zarazem ogólnoludzkimi. Chodzi zwłaszcza o takie prawdy i wartości, jak powołanie człowieka do rozwoju osobowego, potrzeba zdrowych relacji międzyosobowych, miłość, sprawiedliwość, wolność czy tolerancja. Dlatego też, choć kardynał w swojej posłudze pasterskiej zwraca się przede wszystkim do wierzących, to z jego nauki

skorzystać mogą wszyscy ludzie dobrej woli, zatroskani o dobro własne, swoich rodzin i całego społeczeństwa.

Nauczanie pasterskie Huzara ma charakter praktyczny – ortodoksja jest w nim ściśle powiązana z ortopraktyką. W tym kontekście chrześcijaństwo i zrodzony w jego łonie humanizm nie są zredukowane do systemu przekonań, ale ukazują się jako droga (por. Dz 9, 2), czyli sposób życia i działania w świecie. Potwierdza to fakt, iż w homiliach i listach pasterskich, w odezwach i innych przemówieniach Huzara obecnych jest wiele wskazań odnoszących się do życia moralnego i społecznego, dzięki którym człowiek może pomnażać dobro w świecie i urzeczywistniać swoje człowieczeństwo.

Humanizm nieodparcie kojarzy się z antropocentryzmem, czyli ze stawianiem człowieka w centrum zainteresowań i z przekonaniem o jego wyjątkowej (najwyższej) wartości w świecie. Z nauczania kard. Huzara wynika, iż jest on świadom wielkiej godności osobowej człowieka i doniosłości jego powołania. Nie zapomina jednak, iż nie jest on twórcą samego siebie ani absolutnym władcą świata, lecz istotą stworzoną na obraz i podobieństwo Boże, powołaną przez Stwórcę do odpowiedzialnego działania i poddaną Jego panowaniu. Tym samym patriarcha pokazuje, iż typowe dla humanizmu skupienie zainteresowania na człowieku nie oznacza odejścia od teo- i chrystocentryzmu, lecz stanowi ich kontynuację. Bóg zwraca się bowiem ku człowiekowi i z miłości do niego czyni wszystko, nie oszczędzając nawet swojego Syna, który oddaje życie dla zbawienia ludzi.

Typowe dla podejściu Huzara do humanizmu jest nie tylko to, że w swoim myśleniu łączy to, co boskie, z tym, co ludzkie, ale i to, co indywidualne, z tym, co społeczne. Wzywając ludzi do działania, apeluje o podjęcie wysiłku w celu osiągnięcia coraz pełniejszego rozwoju osobowego, jak również troski o jakość życia społecznego. W swoim nauczaniu nie ogranicza się do kwestii doczesnych, ale patrzy na człowieka i jego egzystencję w perspektywie wieczności.

Patriarcha grekokatolików na Ukrainie nie ukazuje w swoim nauczaniu jakiegoś systemu filozoficznego ani nie traktuje swoich wystąpień publicznych jako okazji do zaprezentowania usystematyzowanego i całościowego spojrzenia

na człowieka oraz otaczającą go rzeczywistość. Celem jego przepowiadania jest karmić swoich adresatów prawdą chrześcijańską w taki sposób, aby w jej świetle mogli znaleźć rozwiązania dla nękających ich problemów i uczynić kolejny krok naprzód. Humanizm dla kard. Huzara to sposób patrzenia na człowieka z miłością, tak jak patrzy na niego Bóg, i działanie zgodne z przykładem danym ludziom przez samego Chrystusa.

Zaprezentowane w dysertacji wyniki badań nad nauczaniem pasterskim kard. Huzara otwierają drogę do dalszej refleksji nad tekstami jego homilii, listów pasterskich i przemówień. Jest to obszerny materiał, w którym można znaleźć wiele różnych problemów i tematów. Do tych, którymi można zająć się w następnych pracach badawczych, należy kwestia jedności religijnej i społecznej jako wyzwanie dla Kościoła w sytuacji konfliktu międzynarodowego i międzywyznaniowego. Przedmiotem refleksji można też uczynić kwestię godności ludzkiej w perspektywie rozwoju osoby i zagrożeń pojawiających się w życiu społecznym. Ponadto można bliżej przyjrzeć się duchowości kardynała i jego koncepcji działalności pastoralnej w kontekście tradycji Kościołów wschodnich.

Niniejsza rozprawa prezentuje humanistyczny aspekt nauczania pasterskiego kard. Lubomyra Huzara z okresu, kiedy pełnił funkcję głowy Kościoła greckokatolickiego na Ukrainie, aż do jego śmierci 31 maja 2017 roku. W lutym 2011 roku papież Benedykt XVI przyjął rezygnację kard. Huzara z urzędu arcybiskupa. W tym samym roku Huzar został jednym z organizatorów niepolitycznej grupy inicjatywnej „Pierwszego grudnia”. Wśród dokumentów założeniowych znalazła się deklaracja zawierająca podstawowe zasady zjednoczenia narodu ukraińskiego¹ oraz Karta Wolnego Człowieka, która wskazuje kierunki rozwoju społeczeństwa ukraińskiego². Dopełnieniem dla niniejszej dysertacji byłoby zatem ukazanie działalności Huzara po jego przejściu

¹ Por. Н. Коваленко, *Ініціатива „Першого грудня”*, w: <https://www.radiosvoboda.org/a/24422199.html> [dostęp: 19.03.2021].

² Por. *Група „Першого грудня” розповіла українцям, як стати вільними*, w: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/12/8/6979037/> [dostęp: 5.05.2021].

na emeryturę, zwłaszcza jego zaangażowania w działalność grupy „Pierwszego grudnia”.

Podjęty w rozprawie temat „Humanizm chrześcijański w nauczaniu pasterskim kard. Lubomyra Huzara” pozostaje w harmonii z jego mottem życiowym: „Chcę być Człowiekiem”. Widać w nim pragnienie, by być nie tylko przekazicielem Chrystusowej nauki o człowieku, ale jej pierwszym adresatem i gorliwym wykonawcą, co kardynał potwierdził własnym życiem. Choć w dysertacji uwaga skupiona została na słowach Huzara, to ze względu na ich zgodność z jego postawą może ona być źródłem inspiracji do naśladowania go w urzeczywistnianiu wartości moralnych i duchowych, którymi żył i które głosił. Życie i działalność patriarchy to wzór dla przyszłych pokoleń, szczególnie dla osób konsekrowanych i duchownych, ale i dla każdego, kto chce „być Człowiekiem”. Można też powiedzieć, że rozprawa ta jest odpowiedzią na wezwanie zawarte w Liście apostoła Pawła do Hebrajczyków: „Pamiętajcie o swych przełożonych, którzy głosili wam słowo Boże, i rozpamiętując koniec ich życia, naśladujcie ich wiarę!” (Hbr 13, 7–8).

SUMMARY

CHRISTIAN HUMANISM IN THE PASTORAL TEACHING OF CARDINAL LUBOMYR HUZAR

Keywords: humanism, Lubomyr Huzar, Greek Catholic Church, Ukraine, society, evangelization, upbringing, family, youth, morality, state, politics, ecumenism.

This dissertation is devoted to the pastoral teaching of Cardinal Lubomyr Huzar. The later patriarch of Ukrainian Greek Catholics was born on 26 February 1933 in Lviv. In 1944, the Huzar family were forced to leave Ukraine. From 1949 to 1969 Lubomyr lived in the United States. There, after completing his schooling, he joined St. Josaphat Seminary in Stamford and was ordained a priest in 1958. In 1969 he went to Rome, where in 1972 he obtained his doctorate in theology. In 1977 he was secretly ordained bishop. He returned to Ukraine in 1993, after the fall of the Soviet Union. In 2001, he was elected Major Archbishop and President of the Greek Catholic Church; that year, Pope John Paul II conferred on him the title of Cardinal of the Catholic Church. Huzar died on 31 May 2017 in Kiev.

Lubomyr Huzar was widely regarded as one of the recognized moral authorities of the current era and one of the most influential people in Ukraine. Already during his lifetime, Cardinal Huzar was renowned as a promoter of Christian humanism. He did this not through scientific treatises, but through his life and pastoral ministry. Thus he deserved to be called an outstanding representative of the great Ukrainian humanist tradition.

This dissertation attempts to answer the question of how Cardinal Huzar, in his homilies, speeches and letters addressed to the faithful, encouraged them to implement humanistic values which are also evangelical. Thus this dissertation is intended as a contribution to the development of contemporary homiletics which

examines how the Church fulfils the task of proclaiming the Gospel in the modern world.

In order to show as comprehensively as possible his understanding of Christian humanism, homilies, messages and pastoral letters were analysed. Interviews with the Cardinal, audio books, texts published on the Internet, articles and books by him were also taken into consideration. The research analysed Huzar's texts and statements from the years 2001-2017. In order to achieve the aim of the dissertation, a research method consisting in the analysis of sources and synthesis of research results, complemented by a comparative method, was applied.

The research on the content of the pastoral teaching of Cardinal Huzar showed that the humanism he promoted has its source in religion, but it does not lose its universal character. Every human being, thus also a non-believer, can realise evangelical ideals that are universal at the same time. These are especially such truths and values as man's vocation to personal development, the need for healthy interpersonal relations, love, justice, freedom or tolerance. That's why, although in his pastoral ministry the cardinal addresses himself primarily to believers, his teachings can be beneficial to all people of good will who are concerned about their own well-being, that of their families and of society as a whole.

Cardinal Huzar's teaching shows that he is aware of the great personal dignity of man and the significance of his vocation. He is a being created in the image and likeness of God, called by the Creator to act responsibly and be subject to His rule. Thus the Patriarch shows that the focus on man, typical of humanism, does not mean a departure from the theo- and Christo centrism, but is actually their continuation.

Huzar's pastoral teaching is of a practical nature, i.e. orthodoxy is closely linked in it to "doing the truth". In this context, Christianity and the humanism born within it are not reduced to a system of beliefs, but appear as a way (cf. Acts 9:2), that is, a way of living and acting in the world. This is confirmed by the fact that in his homilies and pastoral letters, in his proclamations and other speeches, Huzar

gives many indications concerning the moral and social life by means of which man can multiply the good in the world and realise his humanity.

Typical of Huzar's approach to humanism is not only that in his thinking he combines the divine with the human, but also the individual with the social. Calling people to action, he appeals for efforts to achieve ever fuller personal development, as well as concern for the quality of social life. In his teaching, he does not limit himself to temporal issues, but looks at man and his existence in the perspective of eternity.

The Patriarch of Greek Catholics in Ukraine did not present a philosophical system in his teaching, nor did he treat his public appearances as an opportunity to present a systematic and comprehensive view of man and the surrounding reality. The purpose of his preaching was to feed his addressees with the Christian truth so they can, in its light, find solutions to their problems and take another step forward in their development to achieve complete humanity.

BIBLIOGRAFIA

I. ŹRÓDŁA

1. ŹRÓDŁA BIBLIJNO-LITURGICZNE

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych (Biblia Tysiąclecia), red. A. Jankowski, L. Stachowiak, T. Hergesel, K. Romaniuk, R. Rubinkiewicz, Poznań 2005.

Swiaszczenna i Bożestwenna Liturhija Swiatoho otcia naszoho Joana Zolotoustoho, w: *Synod Ijerarchiji UGKC*, 1988, s. 147. [Священна і Божественна Літургія Святого отця нашого Йоана Золотоустого, w: *Синод Ієрархії УГКЦ*].

2. DOKUMENTY KOŚCIOŁA

A) DOKUMENTY SOBORU WATYKAŃSKIEGO II

Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002, s. 104–166.

Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002, s. 526–606.

Dekret o działalności misyjnej Kościoła *Ad gentes divinitus*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002, s. 433–471.

Dekret o ekumenizmie *Unitatis redintegratio*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 1986, s. 203–218.

Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus dominus*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002, s. 236–258.

Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 1986, s. 313–324.

B) DOKUMENTY PAPIESKIE

Paweł VI, List apostolski *Octogesima adveniens*, Wrocław 1999.

Paweł VI, Adhortacja apostolska *Evangelii nuntiandi*, w: Jan XXIII, Paweł VI, Jan Paweł II, *Encykliki*, Warszawa 1981, s. 359–435.

Paweł VI, Encyklika, *Populorum progressio*, Wrocław 1999.

Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Ecclesia in Asia*, w: *Dzieła zebrane. Adhortacje*, t. 2, Kraków 2006, s. 733–794.

Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Familiaris consortio*, w: *Dzieła zebrane. Adhortacje*, t. 2, Kraków 2006, s. 69–132.

Jan Paweł II, Encyklika *Centesimus annus*, w: *Dzieła zebrane. Encykliki*, t. I, Kraków 2006, s. 399–446.

Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 2000, s. 7–76.

Jan Paweł II, Encyklika, *Fides et ratio*, w: *Dzieła zebrane. Encykliki*, t. I, Kraków 2006, s. 675–738.

Jan Paweł II, Encyklika, *Redemptoris missio*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 2000, s. 511–616.

Jan Paweł II, Encyklika, *Veritatis splendor*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. II, Kraków 1996, s. 533–637.

Jan Paweł II, Encyklika, *Evangelium vitae*, w: *Dzieła zebrane. Encykliki*, t. I, Kraków 2006, s. 533–612.

- Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Ecclesia in Europa*, w: *Dzieła zebrane. Adhortacje*, t. 2, Kraków 2006, s. 859–914.
- Jan Paweł II, List do rodzin *Gratissimam sane*, w: *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, Kraków 2006, s. 358–399.
- Jan Paweł II, Encyklika, *Sollicitudo rei socialis*, Kraków 2013.
- Jan Paweł II, Encyklika o pracy ludzkiej *Laborem exercens*, Poznań – Warszawa 1981.
- Benedykt XVI, Adhortacja apostolska o słowie Bożym w życiu i misji Kościoła *Verbum Domini*, Kraków 2010.
- Benedykt XVI, Encyklika o integralnym rozwoju ludzkim w miłości i prawdzie, *Caritas in veritate*, Kraków 2009.
- Benedykt XVI, Encyklika o miłości chrześcijańskiej, *Deus caritas est*, Kraków 2006.
- Benedykt XVI, Encyklika o nadziei chrześcijańskiej, *Spe salvi*, Kraków 2007.
- Franciszek, Adhortacja apostolska o miłości w rodzinie, *Amoris laetitia*, Kraków 2016.
- Franciszek, Adhortacja apostolska o głoszeniu Ewangelii we współczesnym świecie *Evangelii gaudium*, Kraków 2013.
- Franciszek, Encyklika o wierze *Lumen fidei*, Kraków 2013.

C) HOMILIE, PRZEMÓWIENIA, KATECHEZY PAPIEŻY

- Paweł VI, *Trzeba wychowywać świat, aby miłował i budował pokój*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2001, nr 11–12, s. 49–51.
- Jan Paweł II, *Jesteśmy powołani, aby świadczyć o Chrystusie razem*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2001, nr 9, s. 15–16.
- Jan Paweł II, *Uniwersytet w służbie nowego humanizmu*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2000, nr 11–12, s. 6–8.
- Jan Paweł II, *Chrześcijański humanizm*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2000, nr 3, s. 36–37.

- Jan Paweł II, *Przebaczamy i prosimy o przebaczenia*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2000, nr 6, s. 41–45.
- Jan Paweł II, *Przyszłość człowieka zależy od kultury*, „Więź” 1980, nr 7–8, s. 5–18.
- Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św. na Placu Zwycięstwa*, (Warszawa 2 czerwca 1979 roku), w: <https://papiez.wiara.pl/doc/379811.Homilia-w-czasie-Mszy-sw-na-Placu-Zwyciestwa/4>, [dostęp: 21.02.2021].
- Benedykt XVI, *Aby nauka nie stała się kryterium dobra*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2008, nr 3, s. 34–35.
- Benedykt XVI, *Historia dobroci Boga od stworzenia do zbawienia (psalm 136)*, „L'Osservatore Romano”, wyd. pol. 2012, nr 1, s. 38–41.
- Benedykt XVI, *Prawo do wolności religijnej jest pierwszym z praw*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2011, nr 2, s. 39–43.
- Benedykt XVI, *Rodzina chrześcijańska wspólnotą wychowania i wiary*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2005, nr 9, s. 30–33.
- Benedykt XVI, *Władza oznacza służbę, miłość i pokorę*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2012, nr 3, s. 38.
- Benedykt XVI, *Wojna nigdy niczego nie rozwiązuje*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2009, nr 2, s. 4–8.
- Benedykt XVI, *Migracja a nowa ewangelizacja*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2011, nr 12, s. 11.
- Benedykt XVI, *Nie można głosić Ewangelii, nie zabiegając o jedność chrześcijan*, „L'Osservatore Romano”, wyd. pol. 2010, nr 3–4, s. 19–20.
- Franciszek, *Autorytet rodzi się z dobrego przykładu*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2017, nr 12, s. 23–24.
- Franciszek, *Korupcja to wirus skażający wszystko*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2018, nr 2, s. 27–29.
- Franciszek, *Modlitwa jako osobista relacja z Bogiem*, „L'Osservatore Romano”, wyd. pol. 2017, nr 12, s. 18.
- Franciszek, *Nie ulegajmy globalizacji zubożeni*, „L'Osservatore Romano”, wyd. pol. 2013, nr 8–9, s. 26.

Franciszek, *Pokój jest darem i zadaniem dla wszystkich*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2019, nr 6, s. 18.

Franciszek, *Tam gdzie jest kłamstwo, nie ma miłości*, w: http://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2018/documents/papa-francesco_20181114_udienza-generale.html [dostęp 15.05.2019].

Franciszek, *Wojna jest szaleństwem*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2014, nr 10, s. 26–27.

Franciszek, *Wyczucie chrześcijan*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2017, nr 12, s. 41–43.

Francysk, *Za wsich win postijno moływsia* (Z łysta Papy Francyska Błażenniszomu Swiatosławu Szewczuku), w: *Błażenniszyj wujko Lubko*, red. A. Peciuch, Ch. Dorożowец, ta inn. Lwów 2017, s. 104–106. [Франциск, *За всіх він постійно молився* (З листа Папи Франциска Блаженнішому Святославу Шевчуку), w: *Блаженніший вуйко Любка*, ред. А. Пецюх, Х. Дорожовець, та інн. Львів].

D) DOKUMENTY STOLICY APOSTOLSKIEJ

Congregation for Catholic Education, *Male and female he created them. Towards a path of dialogue on the question of gender theory in education*, Vatican 2019, w: http://m.vatican.va/roman_curia/congregations/ccatheduc/documents/rc_con_ccatheduc_doc_20190202_maschio-e-femmina_en.pdf [dostęp 2.02.2019].

Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 1994.

Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium Homiletyczne*, Poznań 2015, s. 140.

Kongregacja Nauki i Wiary, Instrukcja o chrześcijańskiej wolności i wyzwoleniu *Libertatis conscientia*, Poznań 1986, s. 58.

Posłannia Swiatiszoho Otcia Wenedykta XVI z nahody wseswitńioho dnia mihrantiw i biżenciw, hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 5 (2005), s. 44–

45. [Послання Святішого Отця Венедикта XVI з нагоди всесвітнього дня мігрантів і біженців, гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ].

Synod of Bishops. XIV Ordinary General Assembly, *The Final Report of the Synod of Bishops to the Holy Father, Pope Francis*, Vatican 2015, w: http://www.vatican.va/roman_curia/synod/documents/rc_synod_doc_20151026_relazione-finale-xiv-assemblea_en.html [dostęp 24.10. 2019].

E) DOKUMENTY KOŚCIOŁA PARTYKULARNEGO UGKC

Ekumeniczna koncepcija Ukrajinskoji Greko-Katolyckoji Cerkwy, w: *Bohosłowskiy widdilom Patriarszoji kuriji UGKC ta Komisijeju UGKC spryjannia jednosti chrystyjan*, Lwiv 2016, s. 74. [Екуменічна концепція Української Греко-Католицької Церкви, w: Богословським відділом Патріаршої курії УГКЦ та Комісією УГКЦ сприяння єдності християн, Львів].

Pastyrśke posłannia pro Rik chrystyjanśkoho poklykannia z osoblywym naholosom na poklykanni do bohuposwiaszenoho žyttia, hoł. red. L. Huzar, w: *BWA UGKC*, 10 (2010), s. 105–108. [Пастирське послання про Рік християнського покликання з особливим наголосом на покликанні до богосвяченого життя, гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ].

Pastyrśke posłannia Synodu jepyskopiw Kyjowo-Hałyckoji mytropoliji Ukrajinskoji Hreko-Katolyckoji Cerkwy do wirnych i wsich ludej dobroji woli z nahody wyboriw, hoł. red. L. Huzar, w: *BWA UGKC*, 2 (2002) s. 129–133. [Пастирське послання Синоду єпископів Києво-Галицької митрополії Української Греко-Католицької Церкви до вірних і всіх людей доброї волі з нагоди виборів, гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ].

Posłannia Synodu Jepyskopiw Kyjowo-Hałyckoho Werchownoho Archyjeypyskopstwa do duchowenstwa, monaszestwa i myrian Ukrajinskoji Hreko-Katolyckoji Cerkwy ta do wsich ludej dobroji woli z prywodu 60-j iricznyci Lwiwśkoho psewdo soboru 1946 roku, hoł. red. L. Huzar, w: *BWA*

UGKC, 6 (2006), s. 112–120. [*Послання Синоду Єпископів Києво-Галицького Верховного Архиєпископства до духовенства, монашества й мирян Української Греко-Католицької Церкви та до всіх людей доброї волі з приводу 60-ї річниці Львівського псевдособору 1946 року*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*].

Postanowy Patriarszoho Synodu Jepyskopiw UGKC, hoł. red. L. Huzar, w: *BWA UGKC*, 8 (2008), s. 48–53. [*Постанови Патріаршого Синоду Єпископів УГКЦ*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*].

Postanowy Synodu Jepyskopiw Ukrajinskoji Hreko-Katołyckoji Cerkwy, szczo widbuwsia u Lwowi-Briuchowyczach, u dniach wid 2 do 9 weresnia 2010 roku Bożoho, hoł. red. L. Huzar, w: *BWA UGKC*, 10 (2010), s. 47–50. [*Постанови Синоду Єпископів Української Греко-Католицької Церкви, що відбувся у Львові-Брюховичах, у днях від 2 до 9 вересня 2010 року Божого*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*].

Pro hołownu temu Synodu Jepyskopiw UGKC 2008 roku Bożoho, hoł. red. L. Huzar, w: *BWA UGKC*, 8 (2008), s. 54–58. [*Про головну тему Синоду Єпископів УГКЦ 2008 року Божого*, гол. ред. Л. Гузар, *БВА УГКЦ*].

Pro jawyszcze chabarnyctwa w naszij krajini ta jak joho poboriuwaty: Zwernennia na Welykyj pist Jepyskopiw Kyjewo-Hałyckoho Werchownoho Archyjepyskopstwa Ukrajinskoji Hreko-Katołyckoji Cerkwy, hoł. red. L. Huzar, w: *BWA UGKC*, 8 (2008), s. 165–167. [*Про явище хабарництва в нашій країні та як його поборювати: Звернення на Великий піст Єпископів Києво-Галицького Верховного Архиєпископства Української Греко-Католицької Церкви*, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*].

Prymyrennia miż narodamy możywe: Posłannia Katołyckych jepyskopiw Ukrainy ta Polszczy z nahody aktu wzajemnoho proszczenniai pojednannia, hoł. red. L. Huzar, w: *BWA UGKC*, 5 (2005), s. 113–116. [*Примирення між народами можливе: Послання Католицьких*

єпископів України та Польщі з нагоди акту взаємного прощення і поєднання, гол. ред. Л. Гузар, в: БВА УГКЦ].

Zwernennia do wirnych Synodu Jepyskopiw Kyjewo-Hałyćkocho werchownoho Archyepyskopstwa UGKC pro poczatok akcji „Ruch za twerezist' žyttia”, hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 7 (2007), s. 102–103. [Звернення до вірних Синоду Єпископів Києво-Галицького верховного Архiepiscopства УГКЦ про початок акції „Рух за тверезість життя”, гол. ред. Л. Гузар, в: БВА УГКЦ].

Zwernennia Synodu Jepyskopiw Kyjewo-Hałyćkoji Mytropoliji UHKC do wirnych i wsich ludej dobroji woli z prywodu teperiszńioji suspilnoji sytuaciji w Ukraini, hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 4 (2004), s. 115–116. [Звернення Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ до вірних і всіх людей доброї волі з приводу теперішньої суспільної ситуації в Україні, гол. ред. Л. Гузар, в: БВА УГКЦ].

Zwernennia Synodu Jepyskopiw Kyjewo-Hałyćkoji Mytropoliji Ukrainśkoji Hreko-Katołyćkoji Cerkwy do wirnych ta wsich ludej dobroji woli szczodo socialno-politycznoji sytuaciji w Ukraini, hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 4 (2004), s. 95–99. [Звернення Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії Української Греко-Католицької Церкви до вірних та всіх людей доброї волі щодо соціально-політичної ситуації в Україні, гол. ред. Л. Гузар, в: БВА УГКЦ].

Zwernennia Synodu Jepyskopiw Kyjewo-Hałyćkoji Mytropoliji Ukrainśkoji Hreko-Katołyćkoji Cerkwy do wirnych i wsich ludej dobroji woli z nahody pidhotowky do wyboriw Prezydenta Ukrainy, hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 4 (2004), s. 107–109. [Звернення Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії Української Греко-Католицької Церкви до вірних і всіх людей доброї волі з нагоди підготовки до виборів Президента України, гол. ред. Л. Гузар, в: БВА УГКЦ].

Zwernennia synodu jepyskopiw Ukrainśkoji Hreko-katołyćkoji Cerkwy do molodi, hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 7 (2007), s. 88–92. [Звернення

синоду єпископів Української Греко-католицької Церкви до молоді, гол. ред. Л. Гузар, w: *БВА УГКЦ*].

3. ŹRÓDŁA WŁASNE – LISTY PASTERSKIE, HOMILIE I KAZANIA, WYWIADY I PUBLIKACJE LUBOMYRA HUZARA

A) LISTY PASTERSKIE

Łyst Błazenniszoho Lubomyra do ijerarchiw prawosławnych Cerkow w Ukraini z prywodu widznaczenia szistdesiatyryczczia Lwiwśkoho Pseudosoboru (14 lutoho 2006 roku), hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 6 (2006), s. 46-48. [Лист Блаженнішого Любомира до ієрархів православних Церков в Україні з приводу відзначення шістдесятиріччя Львівського Псевдособору (14 лютого 2006 року), гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ].

Łyst Błazenniszoho Lubomyra do Moskowskoho Patriarcha Rosijskoji Prawosławnoji Cerkwy Aleksija II z prywodu widznaczenia szistdesiatyryczczia Lwiwśkoho Pseudosoboru (14 kwitnia 2006 roku), hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 6 (2006), s. 49-52. [Лист Блаженнішого Любомира до Московського Патріарха Російської Православної Церкви Алексія II з приводу відзначення шістдесятиріччя Львівського Псевдособору (14 квітня 2006 року), гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ].

Łyst Błazenniszoho Lubomyra do myrian UHKC na zawerszennia prezydentśkich wyboriw (10 sicznia 2005 roku), hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 5 (2005), s. 51-52. [Лист Блаженнішого Любомира до мирян УГКЦ на завершення президентських виборів (10 січня 2005 року), гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ].

Łyst Błazenniszoho Lubomyra do Predstojatela Ukrajinśkoji Prawosławnoji Cerkwy Błazenniszoho Mytropolyta Wołodymyra, hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 8 (2008), s. 116–118. [Лист Блаженнішого Любомира до

Предстоятеля Української Православної Церкви Блаженнішого Митрополита Володимира, гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ].

Odyn Bożyj narod u kraji na Kyjiwśkich pahorbach: słowo Błażenniszoho Lubomyra z nahody zapoczatkuwannia powernennia osidku mytropolyta do Kyjewa (13 kwitnia 2004 roku), hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 4 (2004), s. 161–168. [Один Божий народ у краї на Київських пагорбах: слово Блаженнішого Любомира з нагоди започаткування повернення осідку митрополита до Києва (13 квітня 2004 року), гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ].

Rozdumy Błażenniszoho Lubomyra szczodo majbutnosti Ukrajinskoji derżawy na podstawirezultatiw wyboriw prezydenta Ukrainy, hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 4 (2004), s. 64–66. [Роздуми Блаженнішого Любомира щодо майбутності Української держави на підставі результатів виборів президента України, гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ].

Zajawa Hławy Ukrajinskoji Hreko-Katołyčkoji Cerkwy z prywodu jtowirnoho wizytu Patriarcha Moskowskocho, hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 2 (2002), s. 106-107. [Заява Глави Української Греко-Католицької Церкви з приводу ймовірного візиту Патріарха Московського в Україну, гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ].

Zwernennia Błażenniszoho Lubomyra do wirnych UGKC szczodo zbirky kosztiv «Andrijiw hrisz» (16 lystopada 2007 roku), hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 7 (2007), s. 61-62. [Звернення Блаженнішого Любомира до вірних УГКЦ щодо збірки коштів «Андріїв гріш» (16 листопада 2007 року), гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ].

Zwernennia Błażenniszoho Lubomyra do wirnych UGKC ta wsich ludej dobroji woli z prywodu wszanuwannia wijskowych pochowań na Łyczakiwśkomu cwyntari u Lwowi, hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 2 (2002), s. 90-91. [Звернення Блаженнішого Любомира до вірних УГКЦ та всіх людей доброї волі з приводу вшанування військових поховань на Личаківському цвинтарі у Львові, гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ].

Zwernennia Błażenniszoho Lubomyra do wirnych UGKC ta wsich ludej dobroji woli z prywodu terorystycznych aktiw w Ameryci, hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 2 (2002), s. 101. [Звернення Блаженнішого Любомира до вірних УГКЦ та всіх людей доброї волі з приводу терористичних актів в Америці, гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ].

Zwernennia Błażenniszoho Lubomyra do wsich ludej dobroji woli z nahody prezydentśkich wyboriw, hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 4 (2004), s. 59–60. [Звернення Блаженнішого Любомира до всіх людей доброї волі з нагоди президентських виборів, гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ].

Zwernennia Błażenniszoho Lubomyra iz zakłykom mołytyisia za derżawu uprodowż wśioho roku, hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 10 (2010), s. 109–111. [Звернення Блаженнішого Любомира із закликом молитися за державу упродовж всього року, гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ].

Zwernennia Werchownoho Archyjepyskopa Ukrajinskoji Hreko-Katołyčkoji Cerkwy znahody Dnia emihranta, hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 7 (2007), s. 70–71. [Звернення Верховного Архиєпископа Української Греко-Католицької Церкви з нагоди Дня емігранта, гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ].

B) HOMILIE I KAZANIA

Bohosłużinnia za upokij duszi prezedenta Polszczy Łecha Kaczynśkoho, joho družyny Mariji ta wsich czleniw deethaciji, jaki zahynuły w awiakatastrofi pid Smoleńskom (11 kwitnia 2010 roku), w: Uczytelu, idu za Toboju, Żowkwa 2017, s. 241–243. [Богослужіння за упокій душі Президента Польщі Леха Качинського, його дружини Марії та всіх членів делегації, які загинули в авіакатастрофі під Смоленськом (11 квітня 2010 року), w: Учителю, іду за Тобою, Жовква]

Molebeń na zawerszennia Tyżnia mołytow za jednist' miż chrystyjanamy, w: Uczytelu, idu za Toboju, Żowkwa 2017, s. 224–225. [Молебень на завершення Тижня молитов за єдність між християнами, w: Учителю, іду за Тобою, Жовква].

Promowa Błażenniszoho Lubomyra na zawerszennia Chresnoho Chodu, hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 2 (2002), s. 268–269. [Промова Блаженнішого Любомира на завершення Хресного Ходу, гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ].

Propowid' Błażenniszoho Lubomyra pid czas Bożestwennoji Liturhija u Kwitnu nedilu na płoszczi pered Soborom Preswiatoji Jewcharystiji, hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 2 (2002), s. 269–270. [Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії у Квітну неділю на площі перед Собором Пресвятої Євхаристії, гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ].

Propowid' Błażenniszoho Lubomyra pid czas Bożestwennoji Liturhiji z nahody oswiacczennia kapłyци apostoła Andrija Perwozwannoho w Odesi (11 hrudnia 2005 roku), hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 5 (2005), s. 207–208. [Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії з нагоди освячення каплиці апостола Андрія Первозванного в Одесі (11 грудня 2005 року), гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ].

Propowid' Błażenniszoho Lubomyra pid czas Bożestwennoji Liturhiji na praznyk Hospodńioho Bohojawlennia (19 sicznia 2005 roku), hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 5 (2005), s. 178–179. [Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії на празник Господнього Богоявлення (19 січня 2005 року), гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ].

Propowid' Błażenniszoho Lubomyra pid czas Bożestwennoji Liturhiji z nahody poczatku nawczalnoho roku w Ukrajinśkomu Katołyćkomu Uniwersyteti, hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 2 (2002), s. 291–292. [Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії з нагоди

початку навчального року в Українському Католицькому Університеті, гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ].

Propowid' Błażenniszoho Lubomyra pid czas Bożestwennoji Liturhiji na praznyk proroka Illi (2 serpnia 2004 roku), hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 4 (2004), s. 180-181. [Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії на празник пророка Іллі (2 серпня 2004 року), гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ].

Propowid' Błażenniszoho Lubomyra pid czas Bożestwennoji Liturhiji z nahody miżnarodnoji proszecz do Swiatouspenskoji Uniwśkoji Ławry (15 trawnia 2004 roku), hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 4 (2004), s. 172-173. [Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії з нагоди міжнародної прощі до Святоуспенської Унівської Лаври (15 травня 2004 року), гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ].

Propowid' Błażenniszoho Lubomyra pid czas Bożestwennoji Liturhiji u ramach perebuwannia członów Postijnoho Synodu UGKC u Peremyszlśko-Warszawskij mytropoliji, hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 4 (2004), s. 150-152. [Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії у рамках перебування членів Постійного Синоду УГКЦ у Перемишльсько-Варшавській митрополії, гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ].

Propowid' Błażenniszoho Lubomyra pid czas Bożestwennoji Liturhiji z nahody Wseukrajinskoji proszecz do Zarwanyci (10 serpnia 2003), hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 3 (2003), s. 176-177. [Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії з нагоди Всеукраїнської прощі до Зарваниці (10 серпня 2003), гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ].

Propowid' Błażenniszoho Lubomyra pid czas Bożestwennoji Liturhiji na praznyk Woskresinnia Chrystowoho (27 kwitnia 2003), hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 3 (2003), s. 160-161. [Проповідь Блаженнішого Любомира під

час Божественної Літургії на празник Воскресіння Христового (27 квітня 2003), ред. Л. Гузар, в: БВА УГКЦ].

Propowid' Błażenniszoho Lubomyra pid czas Bożestwennoji Liturhiji w ramach pastyrśkocho wizytu do Polszczy (30 bereznia 2003 roku), hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 3 (2003), s. 155-157. [Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії в рамках пастирського візиту до Польщі (30 березня 2003 року), ред. Л. Гузар, в: БВА УГКЦ].

Propowid' Błażenniszoho Lubomyra pid czas Bożestwennoji Liturhiji na praznyk Błahowiszczennia Preswiatoji bohorodyci w sobori Swiatoho Jura (7 kwitnia 2002 roku), hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 2 (2002), s. 266-267. [Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії на празник Благовіщення Пресвятої богородиці в соборі Святого Юра (7 квітня 2002 року), гол. ред. Л. Гузар, в: БВА УГКЦ].

Propowid' Błażenniszoho Lubomyra pid czas Bożestwennoji Liturhiji w sobori Swiatoho Jura z nahody prohołoszennia roku Patriarcha Josyfa Slipoho (18 lutoho 2002), hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 2 (2002), s. 255-256. [Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії в соборі Святого Юра з нагоди проголошення року Патріарха Йосифа Сліпого (18 лютого 2002), гол. ред. Л. Гузар, в: БВА УГКЦ].

Propowid' Błażenniszoho Lubomyra pid czas Bożestwennoji Liturhiji na swiato Soboru Preswiatoji Bohorodyci w cerkwi Swiatoho Jura (8 sicznia 2001roku), hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 2 (2002), s.241-242. [Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії на свято Собору Пресвятої Богородиці в церкві Святого Юра (8 січня 2001року), гол. ред. Л. Гузар, в: БВА УГКЦ].

Propowid' Błażenniszoho Lubomyra pid czas Bożestwennoji Liturhiji na praznyk Ryzdwa Chrystowoho w Sobori Swiatoho Jura, (7 sicznia 2002 roku), hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 2 (2002), s. 239-240.

[Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії на празник Різдва Христового в Соборі Святого Юра, (7 січня 2002 року), гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ].

Propowid' Błażenniszoho Lubomyra pid czas Bożestwennoji Liturhiji na praznyk Ryzdwa Chrystowoho (7 stycznia 2004 roku), hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 4 (2004), s. 145–146. [Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії на празник Різдва Христового (7 січня 2004 року), гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ].

Propowid' Błażenniszoho Lubomyra pid czas Bożestwennoji Liturhiji na widkrytti Synodu Jepyskopiw UHKC, hoł. red. L. Huzar, BWA UGKC, 1 (2001), s. 95–96. [Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії на відкритті Синоду Єпископів УГКЦ, гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ].

Propowid' Błażenniszoho Lubomyra pid czas Bożestwennoji Liturhiji na praznyk Bohojawlennia Hospodńioho w Sobori Swiatoho Jura, hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 2 (2002), s. 247–249. [Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії на празник Богоявлення Господнього в Соборі Святого Юра, гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ].

Propowid' Błażenniszoho Lubomyra pid czas Bożestwennoji Liturhiji z nahody widkryttia konferencji z bioetyky (6 bereznia 2003 roku), hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 3 (2003), s. 153-154. [Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної Літургії з нагоди відкриття конференції з біоетики (6 березня 2003 року), гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ].

Propowid' Błażenniszoho Lubomyra pid czas Bożestwennoji Liturhiji w kapłyci prywatnoho liceju im. Kłementija Szeptyćkoho (8 trawnia 2002 roku), hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 2 (2002), s. 274-275. [Проповідь Блаженнішого Любомира під час Божественної

Літургії в каплиці приватного ліцею ім. Клементія Шептицького (8 травня 2002 року), гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ].

Propowied' Błażenniszoho Lubomyra pid czas molebniu w sobori Swiatoho Jura z nahody zawerszennia roku mytropolyta Andreja Szyptyćkoho (17 sicznia 2002roku), hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 2 (2002), s. 244-245. [Проповідь Блаженнішого Любомира під час молебню в соборі Святого Юра з нагоди завершення року митрополита Андрея Шиптицького (17 січня 2002року), гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ]

Słowo Błażenniszoho Lubomyra pid czas molebniu w ramach prozi rodyn do Zarwanyci (16 łypnia 2005 roku), hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 5 (2005), s. 195. [Слово Блаженнішого Любомира під час молебню в рамках прозі родин до Зарваниці (16 липня 2005 року), гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ].

Słowo Błażenniszoho Lubomyra pid czas oswiaczennia wody na praznyk Hospodńioho Bohojawłennia, hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 5 (2005), s. 180. [Слово Блаженнішого Любомира під час освячення води на празник Господнього Богоявлення, гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ].

Słowo Błażenniszoho Lubomyra pid czas poswiaczennia prapora junaćkoho kurennia im. Oleksandra Tysowśkoho – osnowopolożnyka orhanizaciji „Płast”, jake widbulosia na płoszczi Swiatoho Jura (14 kwitnia 2002 roku), hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 2 (2002), s. 268. [Слово Блаженнішого Любомира під час посвячення прапора юнацького куреня ім. Олександра Тисовського – основоположника організації „Пласт”, яке відбулося на площі Святого Юра (14 квітня 2002 року), гол. ред. Л. Гузар, w: БВА УГКЦ].

Słowo Błażenniszoho Lubomyra pid czas uroczystostej na czest' błażennoho Omelana Kowcza (14 trawnia 2005 roku), hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 5 (2005), s. 186-187. [Слово Блаженнішого Любомира під час

урочистостей на честь блаженного Омеляна Ковча (14 травня 2005 року), гол. ред. Л. Гузар, в: БВА УГКЦ].

Słowo Błażenniszoho Lubomyra pid czas widkryttia pamjatnyka-memoriału ukrajinciam, jaki zahynuly wid ruk polakiw u 1945 roci (13 trawnia 2006 roku), hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 6 (2006), s. 228-229. [Слово Блаженнішого Любомира під час відкриття пам'ятника-меморіалу українцям, які загинули від рук поляків у 1945 році (13 травня 2006 року), гол. ред. Л. Гузар, в: БВА УГКЦ].

Słowo Błażenniszoho Lubomyra z nahody przedstawlennia senatu i rektora Ukrajinszoho Katolyćkoho Uniwersytetu w kapłyci Lwiwśkoji bohosłowśkoji Akademiji, hoł. red. L. Huzar, w: BWA UGKC, 2 (2002), s. 280-282. [Слово Блаженнішого Любомира з нагоди представлення сенату і ректора Українського Католицького Університету в каплиці Львівської богословської Академії, гол. ред. Л. Гузар, в: БВА УГКЦ].

C) WYWIADY

Huzar L. *Sumniw je duze dobra ricz*, inter. N. Łebid', „Ukrajina młoda” 2009, nr 157, s. 6–7. [Гузар Л., *Сумнів є дуже добра річ*, інтер. Н. Лебідь, „Україна молода”].

Huzar L., „*Boh kaže: Choczete? – Majete...*”, inter. N. Łebid', w: <https://glavred.info/politics/2049-lyubomir-guzar-bog-kazhe-hochete-mayete.html> [dostęp: 09.02.2019]. [Гузар Л., „*Бог каже: Хочете? – Маєте...*”, інтер. Н. Лебідь].

Huzar L., „*Buty czesnym pered lud'my – ciłkom pryrodno...*”, inter. O. Kłymonczuk, „Deń” 2012, nr 181, s. 1; 5. [Гузар Л., „*Бути чесним перед людьми – цілком природно...*”, інтер. О. Климончук, „День”].

Huzar L., „*Ob otnoszenijach UGKC s. nowoj włastju w Ukrainie, s. prawosławnymi i rimo-katolikami, Cerkwi w raznych riegionach strany*”,

- inter. W. Ojwin, w: <http://portal-credo.ru/site/?act=news&id=81235> [dostęp: 21.03.2020]. [Гузар Л., „Об отношениях УГКЦ с новой властью в Украине, с православными и римо-католиками, Церкви в разных регионах страны”, інтер. В. Ойвин].
- Huzar L., *Błazenniszyj Lubomyr Huzar – Hława i Oteć UGKC, jak monach, swiaszczenyk-duszpastyr ta Archyjerej*, inter. O. Sapunko, w: <http://www.chiesaucraina.it/index.php/uk/> [dostęp: 16.11.2019]. [Гузар Л., *Блаженніший Любомир Гузар – Глава і Отець УГКЦ, як монах, священник-душпастир та Архисрей*, інтер. О. Сапунко].
- Huzar L., *Cil swobody je robyty dobro*, zapys. O. Wiktorczak, w: <https://zbruc.eu/node/6434> [dostęp: 26.04.2019]. [Гузар Л., *Ціль свободи є робити добро*, запис. О. Вікторчак].
- Huzar L., *Derżawne samohubstwo, koły hromadiany ne korystujut'sia prawom obyraty*, inter. Ju. Sucharewska, A. Sokołenko, „Czornomorśki nowyny” 2014, nr 82, s. 1,4. [Гузар Л., *Державне самогубство, коли громадяни не користуються правом обирати*, інтер. Ю. Сухаревська, А. Соколенко, „Чорноморські новини”].
- Huzar L., *Dopomożit' biżenciam, i wony budut' apostołamy jednosti Ukrajiny*, inter. I. Sztohrin, w: <https://www.radiosvoboda.org/a/26779700.html> [dostęp: 8.01.2019]. [Гузар Л., *Допоможіть біженцям, і вони будуть апостолами єдності України*, інтер. І. Штогрін].
- Huzar L., *Duchowna kryza poczynajet'sia z braku lubowi w simji*, inter. O. Wilczynskyj, w: <https://credo.pro/2013/05/82927> [dostęp: 11.05.2019]. [Гузар Л. *Духовна криза починається з браку любові в сім'ї*, інтер. О. Вільчинський].
- Huzar L., *Interwju Błazenniszoho Lubomyra Huzara «5 kanału» –13.02.2011*, inter. Ja. Konotop, w: <https://www.youtube.com/watch?v=IBsZQIpu1BU> [dostęp: 22.11.2020]. [Гузар Л., *Інтерв'ю Блаженнішого Любомира Гузара «5 каналу» –13.02.2011*, інтер. Я. Конотоп].

- Huzar L., *Ja b duże chotiw, szczob włada poczała sprawdi dijaty w dusi majdanu*, inter. M. Karapinka, w: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/interview/61762/ [dostęp: 23.11.2019]. [Гузар Л., *Я б дуже хотів, щоб влада почала справді діяти в душі майдану*, інтер. М. Карапінка].
- Huzar L., *Ja by wziaw batih i wsich by wybyw dobre cych deputatiw*, inter. S. Charczenko, w: https://lb.ua/society/2013/09/17/226996_lyubomir_guzar_bi_vzyav_batig_i_vsih_bi.html [dostęp: 17.09.2019]. [Гузар Л., *Я би взяв батіг і всіх би вибив добре цих депутатів*, інтер. С. Харченко].
- Huzar L., *Ja molusia za Donbas!*, w: https://uisgda.com/ua/lubomir_guzar_ya_molyusya_zadonbas.html [dostęp: 17.11.2019]. [Гузар Л., *Я молюся за Донбас!*].
- Huzar L., *Jak dowho my je z Bohom – my na dobrij dorozі*, inter. Ł. Habruśkyj, w: <http://buchacheparchy.org.ua/home/1-novyny/373-blazhennijshyj-patriarh-ljubomyr-guzar-ljak-dovgo-my-je-z-bogom--my-na-dobrij-dorozir.html> [dostęp: 20.07.2020]. [Гузар Л., *Як довго ми є з Богом – ми на добрій дорозі*, інтер. Л. Габруський].
- Huzar L., *Jak podolaty kompleks rabstwa*, inter. O. Kłymonczuk, w: <https://www.unian.ua/politics/301978-lyubomir-guzar-yak-podolati-kompleks-rabstva.html> [dostęp: 17.12.2020]. [Гузар Л., *Як подолати комплекс рабства*, інтер. О. Климончук].
- Huzar L., *Je problema: wid ponedilka do suboty żyty tym, czym ludy napowniujut'sia w cerkwi w nedilu*, inter. N. Tysiaczna, w: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/interview/51736/ [dostęp: 26.03.2019]. [Гузар Л., *Є проблема: від понеділка до суботи жити тим, чим люди наповнюються в церкві в неділю*, інтер. Н. Тисячна].
- Huzar L., *Josyp Slipyj prahnuw, szczob ukrajinci powsiudy widczyły, szczo należať do jednoho narodu i odnijeji cerkwy*, zapys. O. Kłymonczuk, „Deń” 2012, nr 231, s. 14. [Гузар Л., *Йосип Сліпий прагнув, щоб українці повсюди відчували, що належать до одного народу і однієї церкви*, запис. О. Климончук, „День”].

- Huzar L., *Kineć switu kołys bude. Ce ne je fantazija, i kožen je widpowidalnym*, inter. I. Hołotiuk, w: https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/19970-blazhennishij-lyubomir-guzar-kinec-svitu-kolis-bude-i-ce-ne-ye-fantaziya-i-kozh-en-ye-vidpovidalnim.html [dostęp: 25.12.2018]. [Гузар Л., *Кінець світу колись буде. Це не є фантазія, і кожен є відповідальним*, інтер. І. Голотюк].
- Huzar L., *Koły mołodi ludy razem, to otrymujut' wnutriszniu duchownu syłu*, inter. W. Wozniak, w: <https://dyvensvit.org/statti/rozmovy/1008347/> [dostęp: 21.09.2020]. [Гузар Л., *Коли молоді люди разом, то отримують внутрішню духовну силу*, інтер. В. Возняк].
- Huzar L., *Ludyna z janhołom na pleczi*, inter. H. Tytysz, P. Szeremet, w: <https://life.pravda.com.ua/society/2016/08/29/217171/> [dostęp: 29.08.2019]. [Гузар Л., *Людина з янголом на плечі*, інтер. Г. Титиш, П. Шеремет].
- Huzar L., *Majdan moływsia ne czerez strach, win prosyw peremohy*, inter. Ł. Samochwałowa, w: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/1919747-blajennishiy-lyubomir-guzar-arhiepiskop-emerit-ukrajinskoji-greko-katolitskoji-tserkvi.html> [dostęp: 24.11.2018]. [Гузар Л., *Майдан молився не через страх, він просив перемоги*, інтер. Л. Самохвалова].
- Huzar L., *Moja rozwjazka je taka – treba praciuwaty*, inter. P. Ołar, w: <https://www.ar25.org/article/lyubomyr-guzar-moya-rozvyazka-ye-taka-treba-pracyuwaty.html> [dostęp: 14.10.2020]. [Гузар Л., *Моя розв'язка є така – треба працювати*, інтер. П. Олар].
- Huzar L., *Mołodi ludy powynni widczuty, komu warto dowiriaty*, inter. W. Wozniak, w: <https://dyvensvit.org/statti/rozmovy/1008348/> [dostęp: 17.10.2020]. [Гузар Л., *Молоді люди повинні відчуті, кому варто довіряти*, інтер. В. Возняк].
- Huzar L., *Możlywo, ja buw by najhirszyim prezydentom*, inter. N. Łebid', w: <https://www.obozrevatel.com/interview/93052-guzar-mozhlivo-ya-buv-bi-najgirshim-prezidentom.htm> [dostęp: 9.10.2019]. [Гузар Л., *Можливо, я був би найгіршим президентом*, інтер. Н. Лебідь].

- Huzar L., *Musymo wyrisyty czy chcemo poczaty z proszczennia czy z wyznaczenia toho, chto bilsze zhriszyw*, інтер. М. Pszecziszewski і К. Tomasik, „Siwacz” 2013, nr 6, s. 13–14. [Гузар Л., *Мусимо вирішити чи хочемо почати з прощення чи ж з визначення того, хто більше згрішив*, інтер. М. Пшецішевські і К. Томасік, „Сівач”].
- Huzar L., *Muszu dbaty ne pro te, szczob usi były hreko-katołykamy, a szczob były uczniamy Chrysta*, інтер. О. Базар, w: https://lb.ua/society/2011/03/23/89472_kardinal_lyubomir_guzar_mushu_dba.html [доступ: 23.03.2019]. [Гузар Л., *Мушу дбати не про те, щоб усі були греко-католиками, а щоб були учнями Христа*, інтер. О. Базар].
- Huzar L., *My je lud'my, jaki szczojno probudzujut'sia do swobody...*, інтер. О. Szkodzinśka, Т. Antoszewskyj, w: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/interview/43849/ [доступ: 15.08.2019]. [Гузар Л., *Ми є людьми, які щойно пробуджуються до свободи...*, інтер. О. Шкодзінська, Т. Антошевський].
- Huzar L., *My musymo sebe znowu widkryty – jak ludy, jaki majut' bahato spilnoho*, інтер. К. Szczotkina, „Dzerkało tyżnia” 2011, nr 5, s. 1; 11. [Гузар Л., *Ми мусимо себе знову відкрити – як люди, які мають багато спільного*, інтер. К. Щоткіна, „Дзеркало тижня”].
- Huzar L., *Nam treba duże-duże tiażko praciuwaty, aby zminiuwaty wsenarodnyj switohlad*, інтер. О. Kłymonczuk, „Deń” 2010, nr 192–193, s. 14. [Гузар Л., *Нам треба дуже-дуже тяжко працювати, аби змінювати всенародний світогляд*, інтер. О. Климончук, „День”].
- Huzar L., *Nasza włada – ludy duchowno poraneni...*, інтер. Н. Płaczynnda, w: <https://iamir.info/ru/news/blazhennishij-lyubomir-guzar-nasha-vlada-lyudi-duhovno-poraneni> [доступ: 29.04.2019]. [Гузар Л., *Наша влада – люди духовно поранені...*, інтер. Г. Плачинда].
- Huzar L., *Ne daj Boże tiszytysia z czużoji bidy*, інтер. Ю. Abibok, w: <https://www.ostro.org/articles/article-57992/> [доступ: 13.03.2020]. [Гузар Л., *Не дай Боже тишитися з чужої біди*, інтер. Ю. Абібок].

- Huzar L., *Ne treba robyty z žinok czołowikiw*, inter. O. Makar, w: https://lb.ua/society/2012/06/25/157883_lyubomir_guzar_treba_robiti_z_zhinok.html#=_ [dostęp: 25.07.2019]. [Гузар Л., *Не треба робити з жінок чоловіків*, інтер. О. Макар].
- Huzar L., *Nemožna odnoczasno mołytyisia za myr i byty kulakom po nosi*, inter. I. Jaciw, w: http://news.ugcc.ua/interview/blazhenn%D1%96shiy_lyubomir_ne_mozhna_odnochasno_molitisya_za_mir_%D1%96biti_kulakom_po_nos%D1%96_77148.html [dostęp: 15.07.2019]. [Гузар Л., *Не можна одночасно молитися за мир і бити кулаком по носі*, інтер. І. Яців].
- Huzar L., *Nu jakyj meni brat Putin czy Medwiediew?* Inter.O. Kłymonczuk, w: <https://www.unian.ua/politics/402683-lyubomir-guzar-nu-yakiy-meni-brat-putin-chi-medvedev.html> [dostęp: 17.09.2020]. [Гузар Л., *Ну який мені брат Путін чи Медведєв?* Інтер. О. Климончук].
- Huzar L., *Nyni bahatym składnisze, niż bidnym*, inter. Ż. Kujawa, w: <https://credo.pro/2010/11/36866> [dostęp: 22.11.2019]. [Гузар Л., *Нині багатим складніше, ніж бідним*, інтер. Ж. Куява].
- Huzar L., *Polityka – odna z najwyszczych form lubowi do narodu*, inter. O. Żyła, w: https://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/35408/ [dostęp: 28.04.2019]. [Гузар Л., *Політика – одна з найвищих форм любові до народу*, інтер. О. Жила].
- Huzar L., *Prawdywe zamyrennia – sprawa oboch storin*, inter. K. Szczotkina, „Dzerkało tyżnia” 2016, nr 2, s. 1; 11–12. [Гузар Л., *Правдиве замирення – справа обох сторін*, інтер. К. Щоткіна, „Дзеркало тижня”].
- Huzar L., *Pro nadiju i misiju*, inter. K. Szczotkina, „Dzerkało tyżnia” 2004, nr 7, s. 1; 17. [Гузар Л., *Про надію і місію*, інтер. К. Щоткіна, „Дзеркало тижня”].
- Huzar L., *Pro onowlennia chrystyjanstwa*, inter. O. Zahakajło, „Dzerkało tyżnia” 2013, nr 30, s. 2. [Гузар Л., *Про оновлення християнства*, інтер. О. Загакайло, „Дзеркало тижня”].

- Huzar L., *Pro rol Cerkwy w socialnomu žytti*, inter. A. Bodnaruk, „Nasz Sobor” 2015, nr 2, s. 2–4. [Гузар Л., *Про роль Церкви в соціальному житті*, інтер. А. Боднарук, „Наш Собор”].
- Huzar L., *Prostyje istiny*, inter. O. Duchnicz, „Nowoje wriemia” 2017, nr 13, s. 43–45. [Гузар Л., *Простые истины*, інтер. О. Духнич, „Новое время”].
- Huzar L., *Pryhadajmo sobi, chto my je i ne dajmo sebe duryty*, inter. A. Kinzerśka, w: https://zaxid.net/guzar_prigaduymo_sobi_hto_mi_je_i_ne_dajmo_sebe_duriti_n1299087 [dostęp: 12.12.2018]. [Гузар Л., *Пригадаймо собі, хто ми є і не даймо себе дурити*, інтер. А. Кінзерська].
- Huzar L., *Rossyjsko-ukraynskuju wojnu hotowyły 10 let*, inter. s. Myrosznychenko, w: <https://focus.ua/politics/311457> [dostęp: 31.05.2019]. [Гузар Л., *Российско-украинскую войну готовили 10 лет*, інтер. С. Мирошниченко].
- Huzar L., *Szczu u Moskwi czy u Watykani chtoś dumaje, mene ciłkowyto ani chołodyt', ani hrije*, inter. I. Kuznecowa, w: <https://www.radio svoboda.org/a/1924275.html> [dostęp: 08.01.2019]. [Гузар Л., *Що у Москві чи у Ватикані хтось думає, мене цілковито ні холодить, ні гріє*, інтер. І. Кузнецова].
- Huzar L., *Szczob kožen pidniaw w horu ruku i prysiahnuw, szczo ne pryjme żodnoho chabaria...*, inter. O. Pasternak, „Wysokij Zamok” 2010, nr 3, s. 1; 3. [Гузар Л., *Щоб кожен підняв вгору руку і присягнув, що не прийме жодного хабаря...*, інтер. О. Пастернак, „Високий Замок”].
- Huzar L., *Śiohodni nemaje niczoho, szczo pereszkodżało b nam ruchatysia wpered*, inter. B. Zawitij, O. Szarhowśka, w: https://gazeta.ua/articles/events-journal/_sogodni-nemaye-nichogo-scho-pereshkodzhalo-b-nam-ruhatisya-vpered/588187 [dostęp: 2.12.2019]. [Гузар Л., *Сьогодні немає нічого, що перешкоджало б нам рухатися вперед*, інтер. Б. Завітій, О. Шарговська].

- Huzar L., *Treba szukaty cinnosti, na jakych buduwały suspilstwo*, zapys. Ch. Noha, w: https://zaxid.net/guzar_treba_shukati_tsinnosti_na_yakih_buduvati_suspilstvo_n1253154 [dostęp: 21.04.2019]. [Гузар Л., *Треба шукати цінності, на яких будувати суспільство*, запис. Х. Нора].
- Huzar L., *U nas oczeń popularno plakat'sia, wmesto toho chtoby brat'sia za rabotu*, inter. M. Syrczina, w: <https://ukrainenews.fakty.ua/214561-lyubomir-guzar-u-nas-ochen-populyarno-plakatsya-vmesto-togo-chtoby-bratsya-za-rabotu-no-net-prepyatstvij-dlya-dobra-krome-sobstvennoj-leni> [dostęp: 25.03.2019]. [Гузар Л., *У нас очень популярно плакаться, вместо того чтобы братья за работу*, інтер. М. Сырчина].
- Huzar L., *Ukrajini brakuje elit. Lubomyr Huzar rozkazaw, czomu nyniszni polityky i oliharchy nikudy neprywedut' krajinu*, inter. O. Duchnycz, w: <https://nv.ua/ukr/publications/ukrajini-brakuje-elit-ljubomir-guzar-rozkazav-chomu-ninishni-politiki-i-oligarhi-nikudi-ne-privedut-krajinu-78521.html> [dostęp: 7.11.2019]. [Гузар Л., *Україні бракує еліт. Любомир Гузар розказав, чому нинішні політики і олігархи нікуди не приведуть країну*, інтер. О. Духнич].
- Huzar L., *W imja majbutńioho potribno, szczob obydwı storony pryszły do rozumu*, inter. M. Łewyćka, „Nasze słowo” 2016, nr 29, s. 1; 4. [Гузар Л., *В ім'я майбутнього потрібно, щоб обидві сторони прийшли до розуму*, інтер. М. Левицька, „Наше слово”].
- Huzar L., *Z-pomiż dwóch janholiw buło b lehsze wybyraty*, inter. O. Kłymonczuk, w: <https://religions.unian.ua/catholicism/318324-lyubomir-guzar-z-pomij-dvoh-yangoliv-bulo-b-legshe-vibirati.html> [dostęp: 29.01.2019]. [Гузар Л., *З-поміж двох янголів було б легше вибирати*, інтер. О. Климончук].
- Huzar Ł., *Kožen druhyj ukrajineć – henij, ale wsi linywi*, inter. I. Łubjanow, „Nazeta po-ukrajinsky” 2012, nr 29, s. 20. [Гузар Л., *Кожен другий українець – геній, але всі ліниві*, інтер. І. Луб'янов, „Газета по-українськи”].

Huzar L., *Pidsumowujuczy 2013 rik*, w: <https://www.youtube.com/watch?v=U1dMd nGec4g&t=2s> [dostęp: 30.11.2019]. [Гузар Л., *Підсумовуючи 2013 рік*].

D) PUBLIKACJE

Huzar L., *Błażenniszyj Lubomyr Huzar. Bażajmo i starajmosia buty lud'my*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2015/09/19/7081918/> [dostęp: 19.09.2019]. [Гузар Л., *Бажаймо і стараймося бути людьми*].

Huzar L., *Chto chce piznaty ukrajincia – musyt' czytaty Szewczenka*, „Chrystyjański hołos”, München 2014, nr 14, s. 4. [Гузар Л., *Хто хоче пізнати українця – мусить читати Шевченка*, „Християнський голос”].

Huzar L., *Czy polityczna reklama – ce najkraszczyj sposib zdobuty prychylnist' wyborciw?*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2012/09/13/6972659/> [dostęp: 13.09.2019]. [Гузар Л., *Чи політична реклама – це найкращий спосіб здобути прихильність виборців?*].

Huzar L., *Czynna władza obduryła narod*, zapys, D. Krykun, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/national_religious_question/54434/ [dostęp: 29.11.2019]. [Гузар Л., *Чинна влада обдурила народ*, запис. Д. Крикун].

Huzar L., *Do czoho my dokotylysia?!?*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2014/01/24/7011184/> [dostęp: 24.10.2019]. [Гузар Л., *До чого ми докотилися?!?*].

Huzar L., *Do czytacziiw ta komentatoriw mojeji statki “Welyka krajina małych ludej”*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2013/07/8/6993831/> [dostęp: 5.10.2020]. [Гузар Л., *До читачів та коментаторів моєї статті “Велика країна малих людей”*].

Huzar L., *Do jakoho myru majemo prahnuty?*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2014/10/3/7039709/> [dostęp: 3.10.2019. Гузар Л., *До якого миру маємо прагнути?*].

- Huzar L., *Doroĥa do blyžnioho*, w: Departamentom informaciji UGKC, CD–2, 2010, 2 płyty CD w formacie MP3. [Гузар Л., *Дорога до ближнього*, w: Департаментом інформації УГКЦ].
- Huzar L., *Doroĥa do Boha*, w: Departamentom informaciji UGKC, CD–2, 2010, 2 płyty CD w formacie MP3. [Гузар Л., *Дорога до Бога*, w: Департаментом інформації УГКЦ].
- Huzar L., *Doroĥa do sebe*, w: Departamentom informaciji UGKC, 2010, 1 płyta CD w formacie MP3. [Гузар Л., *Дорога до себе*, w: Департаментом інформації УГКЦ].
- Huzar L., *Dytyna maje widczuty, szczo jiji lublat', ale bat'kiwska lubow powynna buty mudroju*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/05/27/7109915/> [dostęp: 31.05.2019]. [Гузар Л., *Дитина має відчутти, що її люблять, але батьківська любов повинна бути мудрою*].
- Huzar L., *Ideja lubowi do swoho narodu daje naszij armiji perewahu nad armijeju zaharbnyka*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2014/10/10/7040391/> [dostęp: 10.10.2019]. [Гузар Л., *Ідея любові до свого народу дає нашій армії перевагу над армією загарбника*].
- Huzar L., *Isus Chrystos ne kazaw by nam lubyty worohiw, jakszczo b ce buło nemoŹlywym*, w: <https://www.youtube.com/watch?v=tIPQ8v379G0&t=41s> [dostęp: 21.12.2020]. [Гузар Л., *Ісус Христос не казав би нам любити ворогів, якщо б це було неможливим*].
- Huzar L., *Jak nam wszanowuwaty mytropolyta Andreja Szeptyćkoho?*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2015/05/29/7069537/> [dostęp: 29.05.2018]. [Гузар Л., *Як нам шанувувати митрополита Андрія Шептицького?*].
- Huzar L., *Jake znaczenia maje kultura dla naszoho žyttia?*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2015/03/23/7062428/> [dostęp: 23.03.2019]. [Гузар Л., *Яке значення має культура для нашого життя?*].

- Huzar L., *Jakoju ja baczu majbutniu Ukrainu?*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/12/19/7130097/> [dostęp: 19.12.2020.] [Гузар Л., *Якою я бачу майбутню Україну?*].
- Huzar L., *Jakszczo tebe lekho obrazyty, tobi nema czoho robyty w polityci*, w: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/10/1/6973756/> [dostęp: 1.10.2019]. [Гузар Л., *Якщо тебе легко образити, тобі нема чого робити в політиці*].
- Huzar L., *Jakszczo władza ne wykonuje swoich zobowjazań, todi suspilstwo maje ne te, szczo prawo, a obowjazok zminyty jiji*, zapys. I. Naumeć, w: <https://risu.org.ua/ua/index/exclusive/reportage/50001/> [dostęp: 24.10.2019]. [Гузар Л., *Якщо влада не виконує своїх зобов'язань, тоді суспільство має не те, що право, а обов'язок змінити її*, запис. І. Наумець].
- Huzar L., *Jakymy ja b chotiw baczyty deputatiw*, w: <https://www.pravda.com.ua/2012/11/15/6977504/> [dostęp: 15.10.2019]. [Гузар Л., *Якими я б хотів бачити депутатів*].
- Huzar L., *Ludśka hidnist': znaczenia dla rozwytku Ukrajinśkoji derżawy*, w: *Suczasa polityczna nacija: duchowno-moralni, kulturno-etyczni ta socialno-ekonomiczni zasady rozwytku: materialy XIV naukowo praktycznoji konferenciji*, red. Ju. Czuhajenko, s. Jerochin, ta insz., Kyjiw 2014, s. 10–12. [Гузар Л., *Людська гідність: значення для розвитку Української держави*, w: *Сучасна політична нація: духовно-моральні, культурно-етичні та соціально-економічні засади розвитку: матеріали XIV науково практичної конференції*, ред. Ю. Чугаєнко, С. Єрохін, та інш., Київ].
- Huzar L., *Ludy ne lublat' cinnostej, zarady jakych treba czymos' žertwuwaty*, zapys. W. Duman, w: <http://www.laityugcc.org.ua/mirjani-v-suspilstvi/articles/ljudi-ne-ljubljat-cinnostej-zaradi-jakix-treba-chimos-zhertvuvati.html> [dostęp: 26.10.2019]. [Гузар Л., *Люди не люблять цінностей, заради яких треба чимось жертвувати*, запис. В. Думан].

- Huzar L., *My možemo peremohty, ale u czomu polahaje nasza peremoha?*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2015/02/27/7059993/> [dostęp: 27.02.2019]. [Гузар Л., *Ми можемо перемогти, але у чому полягає наша перемога?*].
- Huzar L., *Najbilszym prohrichom proty myru i zlahody miż rıznyму konfesijamy je nechtuwannia riwnopravnistiu*, w: <https://www.irs.in.ua/ua/glava-ugkc-lyubomir-guzar-naibilshim-progrihom-proti-miru-i-zlagodi-mizh-riznimi-konfesiyaми-je-nehtuvannya-rivnoprawnistyу-video> [dostęp: 12.12.2020]. [Гузар Л., *Найбільшим прогріхом проти миру і злагоди між різними конфесіями є нехтування рівноправністю*].
- Huzar L., *Nosijem władę w normalnij derżawi je narod*, w: <http://1-12.org.ua/2012/12/01/1372> [dostęp: 1.08.2019]. [Гузар Л., *Носієм влади в нормальній державі є народ*].
- Huzar L., *Nynisznia włada – ce weleteń na hłynianych nohach*, w: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/12/3/6978655/> [dostęp: 30.01.2019]. [Гузар Л., *Нинішня влада – це велетень на глиняних ногах*].
- Huzar L., *Pozycja „protę wsich” na wyborach – dla mene dywna*, zapys. O. Kłymonczuk, w: https://gazeta.ua/articles/politics/_lyubomir-guzar-poziciya-proti-vsih-na-viborah-dlya-mene-divna/446844 [dostęp: 21.07.2019]. [Гузар Л., *Позиція „проти всіх” на виборах – для мене дивна*, запис. О. Климончук].
- Huzar L., *Prawo na powstannia – to je zakon pryrody*, „Ukrajina mołoda” 2014, nr 3, s. 5. [Гузар Л., *Право на повстання – то є закон природи*, „Україна молода”].
- Huzar L., *Prawyła suspilnoho žyttia, jaki majemo realizuwaty w nowij Ukrajinі*, w: <https://life.pravda.com.ua/columns/2014/03/21/159427/> [dostęp: 21.03.2019]. [Гузар Л., *Правила суспільного життя, які маємо реалізувати в новій Україні*].

- Huzar L., *Pro hrichy i chesnoty*, упор. О. Кłymonczuk, Charkiw 2018. [Гузар Л., *Про гріхи і чесноти*, упор. О. Климончук, Харків].
- Huzar L., *Pro kulturu osoby i kulturu narodu*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2013/10/25/7000737/> [dostęp: 25.10.2019]. [Гузар Л., *Про культуру особи і культуру народу*].
- Huzar L., *Pro lubow, myr ta Ukrajinu*, w: <https://prolviv.com/blog/2017/06/01/liubomyr-huzar-pro-liubov-myr-ta-ukrainu/> [dostęp: 13.12.2020]. [Гузар Л., *Про любов, мир та Україну*].
- Huzar L., *Pro sebe, cerkwu i swit. Wybrani cytaty*, w: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/open_theme/67164/ [dostęp: 1.07.2019]. [Гузар Л., *Про себе, церкву і світ. Вибрані цитати*].
- Huzar L., *Pro spiwżyttia Cerkwy i Derżawy*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2013/04/10/6987867/> [dostęp: 20.11.2020]. [Гузар Л., *Про співжиття Церкви і Держави*].
- Huzar L., *Pro swobodu*, „Dzerkało tyżnia” 2013, nr 6, s. 1. [Гузар Л., *Про свободу*, „Дзеркало тижня”].
- Huzar L., *Pro te, jakoju powynna buty władawid Boha*, zapys. W. Petryk, w: http://tvoemisto.tv/news/blazhennishyy_lyubomyr_guzar_pro_te_yakoyu_povynna_buty_vlada_vid_boga_70794.html [dostęp: 21.03.2019]. [Гузар Л., *Про те, якою повинна бути влада від Бога*, запис. В. Петрик].
- Huzar L., *Rozdumy Błażenniszoho Lubomyra Huzara nad mołytwoju sw. Jefrema*, Lwiw 2017. [Гузар Л., *Роздуми Блаженнішого Любомира Гузара над молитвою св. Єфрема*, Львів].
- Huzar L., *Rozdumy u peredwyborczyj czas*, „Dzerkało tyżnia” 2010, nr 37, s. 4. [Гузар Л., *Роздуми у передвиборчий час*, „Дзеркало тижня”].
- Huzar L., *Rozwywajuczy osobystu kulturu, my budujemo nowu Ukrajinu*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2015/04/3/7063611/> [dostęp: 3.04.2019]. [Гузар Л., *Розвиваючи особисту культуру, ми будуємо нову Україну*].

- Huzar L., *Sim tez Błażenniszoho Lubomyra Huzara pro te, jak buduwały ridnu chatu*, zapys. R. Sawczyn, w: http://tvoemisto.tv/news/7_tez_blazhennishogo_lyubomyra_guzara_pro_te_yak_buduvaty_ridnu_hatu_70580.html [dostęp: 21.05.2019]. [Гузар Л., *Сім тез Блаженнішого Любомира Гузара про те, як будувати рідну хату*, запис. Р. Савчин].
- Huzar L., *Słowo Błażenniszoho Lubomyra (Huzara)*, red. Ł. Marynowycz, I. Nowicka, w: *Diałoh ludej i kultur jak szlach nowoho humanizmu*, Lwów 2008, s. 9–12. [Гузар Л., *Слово Блаженнішого Любомира (Гузара)*, ред. Л. Маринович, І. Новіцька, w: *Діалог людей і культур як шлях нового гуманізму*, Львів].
- Huzar L., *Słowo do pidpryjemciw*, zapys. O. Budziński, w: <https://zbruc.eu/node/36544> [dostęp: 20.05.2019]. [Гузар Л., *Слово до підприємців*, запис. О. Будзінський].
- Huzar L., *Suspilstwo i władza*, w: Departamentom informacii UGKC, 2011, płyta CD w formacie MP3. [Гузар Л., *Суспільство і влада. Розмова з Блаженнішим Любомиром*, w: Департаментом інформації УГКЦ].
- Huzar L., *Swoboda i lubow*, w: <https://zbruc.eu/node/80240> [dostęp: 31.05.2019]. [Гузар. Л., *Свобода і любов*].
- Huzar L., *Szczob objednatysia, nam potribno lubyty Boha i lubyty blyżnich*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/07/8/7114178/> [dostęp: 15.11.2020]. [Гузар Л., *Щоб об'єднатися, нам потрібно любити Бога і любити ближніх*].
- Huzar L., *U nas je polityka zadla hroszej*, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/48875/ [dostęp: 19.07.2019]. [Гузар Л., *У нас є політика задля грошей*].
- Huzar L., *Ukrajinciam vse szcze skladno dowiriaty odyń odnomu*, w: <https://nv.ua/ukr/opinion/ukrajintsjam-vse-shche-skladno-dovirjati-odin-odnomu-939472.html> [dostęp: 31.05.2019]. [Гузар Л., *Українцям все ще складно довіряти один одному*].

- Huzar L., *Wetyka krajina małych ludej*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2013/06/21/6992808/> [dostęp: 21.07.2019]. [Гузар Л., *Велика країна малих людей*].
- Huzar L., *Wira – ce dar, jakyj dajet'sia ne kożnomu*, w: https://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/49984 [dostęp: 23.10.2018]. [Гузар Л., *Віра – це дар, який дається не кожному*].
- Huzar L., *Wira – ce sposib spilkuwannia z Bohom*, w: http://kotyktivka.blogspot.com/2013/08/blog-post_9622.html [dostęp: 21.02.2019]. [Гузар Л., *Віра – це спосіб спілкування з Богом*].
- Huzar L., *Żyttia z Bohom potribne nawit' pisle wyboriw*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2012/12/28/6980676/> [dostęp: 28.12.2020]. [Гузар Л., *Життя з Богом потрібне навіть після виборів*].
- Huzar L., *Moralni awtorytety*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2015/06/19/7071804/> [dostęp: 19.07.2019]. [Гузар Л., *Моральні авторитети*].
- Huzar L., *Potreba howoryty*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/02/6/7097992/> [dostęp: 06.02.2019]. [Гузар Л., *Потреба говорити*].
- Huzar L., *Praciujte i molit'sia!*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2013/12/11/7006408/> [dostęp: 11.12.2018]. [Гузар Л., *Працуйте і молитесь!*].
- Huzar L., *Ukrajinske linywstwo*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2014/06/3/7027791/> [dostęp: 03.07.2019]. [Гузар Л., *Українське лінивство*].
- Huzar L., *Z mołytwoju –na wybory*, w: <https://www.pravda.com.ua/columns/2012/10/26/6975418/> [dostęp: 26.10.2019]. [Гузар Л., *З молитвою – на вибори*].

II. LITERATURA PRZEDMIOTU

- Andrusenko N., *Predstojatel UGKC kardynał Lubomyr Huzar piszow u widstawku*, w: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/1139867-predstoyatel_ugkts_kardinal_lyubomir_guzar_pshov_u_vdstavku_986861.html

[dostęp: 12.02.2019]. [Андрусенко Н., *Предстоятель УГКЦ кардинал Любомир Гузар пішов у відставку*].

Archijepyskop-emeryt UGKC Błażenniszyj Lubomyr Huzar зустріwsia zi słuchaczamy nacionalnoji akademiji, w: <http://academy.gov.ua/?lang=ukr&tip=osn&filtername=&page=2&tipn=News&newsid=698&typeview=&PageNumber=92> [dostęp: 29.09.2020]. [*Архієпископ-емерит УГКЦ Блаженніший Любомир Гузар зустрівся зі слухачами національної академії*].

Archijepyskop Lubomyr (Huzar) na majdani zakłykaw do mołytwy i praci, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/national_religious_question/54544/ [dostęp: 8.12.2019]. [*Архієпископ Любомир (Гузар) на майдані закликав до молитви і праці*].

Arżakowskyj A., *Besidy z Błażenniszym Lubomyrom Huzarom. Do postkonfesijnoho chrystyjanstwa*, Lwiv 2006. [Аржаковський А., *Бесіди з Блаженнішим Любомиром Гузаром: До постконфесійного християнства*, Львів].

Bałyta W., *Huzar: „My majemo pered mołoddiu stawyty idealy”*, w: https://zaxid.net/guzar_mi_mayemo_pered_moloddyu_staviti_ideali_n1248468 [dostęp: 22.02.2019]. [Балита В., *Гузар: „Ми маємо перед молоддю ставити ідеали”*].

Bartyzel J., *Humanizm*, w: *Encyklopedia „białych plam*, t. VIII, Radom 2002, s. 96–97.

Batruch S., *Lubomyr Huzar – nezriaczuj, szczo baczyw switło u temriawi*, „Nasze słowo” 2017, nr 24, s. 1; 4. [Батрух С., *Любомир Гузар – незрячий, що бачив світло у темряві*, „Наше слово”].

Bereżko-Kamińska Ju., *Z ostannich sliw Lubomyra Huzara*, „Irpínskyj Wisnyk” 2017, nr 23, s. 2. [Бережко-Камінська Ю., *З останніх слів Любомира Гузара*, „Ірпінський Вісник”].

Błażenniszyj Lubomyr Huzar wważaje, szczo widsutnist' dialohu prywede do szcze bilszoho krowoprolyttia, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/national_religious_question/55049/ [dostęp: 23.01.2019]. [*Блаженніший Любомир Гузар вважає, що відсутність діалогу приведе до ще більшого кровопролиття*].

Błażenniszyj Lubomyr Huzar zakłykaw mołod' dijaty, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/young_people/52816/ [dostęp: 1.07.2019]. [*Блаженніший Любомир Гузар закликав молодь діяти*].

Błażenniszyj Lubomyr Huzar: „Krytycznu sytuaciju w Krymu treba rozwjazaty bez krowoprolyttia”, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/national_religious_question/55568/ [dostęp: 04.03.2019]. [*Блаженніший Любомир Гузар: „Критичну ситуацію в Криму треба розв'язати без кровопролиття”*].

Błażenniszyj Lubomyr Kardynał Huzar zakłykaw pamjataty pro indywiduálny ta suspilnyj wymiry ludyny, w: https://galinfo.com.ua/news/blazhennishyy_lyubomyr_kardynal_guzar_zaklykav_pamyataty_pro_indyvidualnyy_ta_suspilnyy_vymiry_lyudyny_20212.html [dostęp: 10.02.2019]. [*Блаженніший Любомир Кардинал Гузар закликав пам'ятати про індивідуальний та суспільний виміри людини*].

Błażenniszyj Lubomyr. Dumky u spadok, упор. О. Hnatyszyn, Львів 2018. [*Блаженніший Любомир. Думки у спадок*, упор. О. Гнатишин, Львів].

Błażenniszyj Swiatosław pro Błażenniszoho Lubomyra: „Jedyna Kyjiwska Cerkwa w jedynomu patriarchati je joho mrijeju i zapowitom”, w: <http://ecumenism.com.ua/news/1172/> [dostęp: 2.12.2020]. [*Блаженніший Святослав про Блаженнішого Любомира: „Єдина Київська Церква в єдиному патріархаті є його мрією і заповітом”*].

Borys M., *Patriotyzm – ce lubyty swoje i poważaty czuże. Najaskrawiszi cytaty Lubomyra Huzara*, w: <https://galka.if.ua/patriotizm-tse-lyubiti-svoje-i-povazhati-chuzhe-nayyaskravishi-tsitati-lyubomira-guzara/> [dostęp:

1.06.2018]. [Борис М., *Патріотизм – це любити своє і поважати чуже. Найяскравіші цитати Любомира Гузара*].

Burycz Ł., *Kolumnistyka Lubomyra Huzara: komunikatywno-precedentnyj potencjał*, „Tele – ta radio żurnalistyka” 2019, nr 18, s. 108–116. [Бурич Л., *Колумністика Любомира Гузара: комунікативно-прецедентний потенціал*, „Теле – та радіо журналістика”].

Buty ludynojy. Zbirnyk cytat Błażenniszoho Lubomyra Huzara, упор. І. Ясів, Львів 2001. [Бути людиною. Збірник цитат Блаженнішого Любомира Гузара, упор. І. Яців, Львів].

Cerkwa ne zaboroniaje chrestyty ditej, narodzenych surohatnymy materiamy – Błażenniszyj Lubomyr, w: https://galinfo.com.ua/news/tserkva_ne_zaboronyai_e_hrestyty_ditej_narodzhenyh_surogatnymy_materyamy__blazheniyshyy_lyubomyr_144388.html [dostęp: 17.10.2019]. [*Церква не забороняє хрестити дітей, народжених сурогатними матерями – Блаженніший Любомир*].

Czoho wczyw Lubomyr Huzar. Ważływi tezy Błażenniszoho, w: http://tvoemisto.tv/exclusive/lyudy_tvogo_mista_blazhennishyy_lyubomyr_pro_dar_lyubovi_podatky_i_molytvu_za_vorogiv_78119.html [dostęp: 31.05.2019]. [*Чого вчив Любомир Гузар. Важливі тези Блаженнішого*].

Czystuch W., *Zawaliwśke korinnia Błażenniszoho Lubomyra Huzara*, Львів 2017. [Чистух В., *Завалівське коріння Блаженнішого Любомира Гузара*, Львів 2017].

Dajcz T., *Rozważania o wierze*, Częstochowa 1992.

De skarb twij. Besidy Lubomyra Huzara z pidpryjemciamy, упор. W. Sawruk, Львів 2016. [*Де скарб твій..., Бесіди Любомира Гузара з підприємцями*, упор. В. Саврук, Львів].

Deklaracja Komitetu Obywatelskiego „Pojednanie między narodami” o ukraińsko-polskim pojednaniu: „Nasza przeszłość i teraźniejszość

powinna służyć przyszłości”, w: <http://1-12.org.ua/2013/04/05/1784> [dostęp: 5.04.2020].

Derżawa powynna spryjaty tomu, szczo kożna wirujucza ludyna oderżała te, szczo ji należyt'...” – *Błażenniszyj Lubomyr (Huzar) na oswitńiomu forumi w Kijowie*, w: http://news.ugcc.ua/news/derzhava_povinna_spriyati_tomu_shchob_kozhna_v%D1%96ruchcha_lyudina_oderzhala_te_shcho_iy_nalezhit__blazhenn%D1%96shiy_lyubomir_guzar_na_osv%D1%96tnomu_forum%D1%96_u_kiiev%D1%96_67082.html [dostęp: 17.08.2019]. [*Держава повинна сприяти тому, щоб кожна віруюча людина одержала те, що їй належить...*” – *Блаженніший Любомир (Гузар) на освітньому форумі в Києві*].

Duchnycz O., *Mohutnij starec. Jak Lubomyr Huzar staw moralnym awtorytetom naciji – specproekt NW*, w: <https://nv.ua/ukr/publications/mogutnij-starets-jak-ljubomir-guzar-stav-moralnim-avtoritetom-dlja-natsiji-spetsproekt-nv-65191.html> [dostęp: 31.05.2019]. [*Духнич О., Могутній старець. Як Любомир Гузар став моральним авторитетом нації – спецпроект НВ*].

Duchowenstwo powynno szużyty usim członam Cerkwy, a ne panuwaty nad nymy – kardynał kardynał Lubomyr (Huzar) na zjizdi myrian UHKC, w: https://risu.ua/duhovenstvo-povinnno-sluzhiti-usim-chlenam-cerkvi-a-ne-panuvati-nad-nimi-kardinal-lyubomir-guzar-na-z-jizdi-miryan-ugkc_n65847 [dostęp: 12.09.2018]. [*Духовенство повинно служити усім членам Церкви, а не панувати над ними – кардинал Любомир (Гузар) на з'їзді мирян УГКЦ*].

Duchowenstwo ta mytci zakłykajut' ukrajinciw ta polakiw do prymyrennia, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/ukraine_and_world/international_relations/51854/ [dostęp: 4.04.2020]. [*Духовенство та митці закликають українців та поляків до примирення*].

Dyk S., *Homilia droga do żywego poznania misterium Chrystusa*, Kielce 2016.

- Dziurach B., *Czym może posłużyć?*, w: *Błazenniszyj wujko Lubko*, red. A. Peciuch, Ch. Dorożowец, та inn. Lwów 2017, s. 128–132. [Дзюраx Б., *Чим може послужити?*, w: *Блаженніший вуйко Любоко*, ред. А. Пецюх, Х. Дорожовець, та інн. Львів].
- Granat W., *Fenomen człowieka. U podstaw humanizmu chrześcijańskiego*, Lublin 2007.
- Hajduk R. *Współczesny typy przepowiadania Słowa Bożego*, Olsztyn 2019.
- Hajduk R., *Apologetyka pastoralna*, Kraków 2009.
- Hajduk R., *Ewangelia na forum świata*, Kraków 2013.
- Hajduk R., *Łagodność pastoralna*, Kraków 2018.
- Hajduk R., *Preewangelizacja*, Kraków 2017.
- Hudziak B., *Win спілкувався з Богом і слухав Його*, w: *Błazenniszyj wujko Lubko*, red. A. Peciuch, Ch. Dorożowец, та inn. Lwów 2017, s. 164–168. [Гудзяк Б., *Він спілкувався з Богом і слухав Його*, w: *Блаженніший вуйко Любоко*, ред. А. Пецюх, Х. Дорожовець, та інн. Львів].
- Huzar L., *Andrzej Szeptycki Mytropolyt Halicki (1901–1944) promotor ekumenizmu*, Żółkwa 2015. [Гузар Л., *Андрей Шептицький Митрополит Галицький (1901–1944) провісник екуменізму*, Жовква].
- Huzar L., *Treba czyniły Dobro!*, w: <https://day.kyiv.ua/uk/news/011213-guzar-treba-chiniti-dobro> [dostęp: 1.01.2019]. [Гузар Л., *Треба чинити Добро!*].
- Isiczenko I., *Win nie tracił słów na darmo*, w: *Błazenniszyj wujko Lubko*, red. A. Peciuch, Ch. Dorożowец, та inn. Lwów 2017, s. 194–197. [Ісиченко І., *Він не тратив слів на марно*, w: *Блаженніший вуйко Любоко*, ред. А. Пецюх, Х. Дорожовець, та інн. Львів].
- „Jeszcze ktoś nie jde na wybory, bo jemu nie chcecia, to se wie hrichownist'...” – *Błazenniszyj Lubomyr Huzar*, w: http://news.ugcc.ua/news/yakshcho_htos_ne_yde_na_vibori_bo_yomu_ne_hochetsya_to_tse_

vzhe_gr%d1%96hovn%d1%96st__blazhenn%d1%96shiy_lyubomir_guzar_70429.html [dostęp: 14.05.2019]. [*„Якщо хтось не йде на вибори, бо йому не хочеться, то це вже гріховність...” – Блаженніший Любомир Гузар*].

Jerarchija UHKC zaproszuje wirnych podawaty propozycji szczodo holownoji temy majbutnioho Synodu jepyskopiw cijeji Cerkwy, w: <http://kreschatic.kiev.ua/ua/2893/news/1209657102.html> [dostęp: 10.02.2020]. [*Єрархія УГКЦ запрошує вірних подавати пропозиції щодо головної теми майбутнього Синоду єпископів цієї Церкви*].

Jewromajdan zaruczywsia pidtrymkou Błażennijszoho: prybuw Lubomyr Huzar, w: https://ipress.ua/news/jevromaydan_zaruchyvsya_pidtrymkouy_blahenniyshogo_prybuw_lyubomyr_guzar_34388.html [dostęp: 1.12.2018]. [*Євромайдан заручився підтримкою Блаженнішого: прибув Любомир Гузар*].

Kardynał Huzar pryriwniaw nynisznju władu do azartnych hrawciw, w: https://risu.ua/kardinal-guzar-pririvnyav-ninishnyu-vladu-do-azartnih-gravciw_n60632 [dostęp: 25.12.2018]. [*Кардинал Гузар прирівняв нинішню владу до азартних гравців*].

Kardynał Lubomyr (Huzar): Swiaszczenyky powynni postijno nahaduwyty, szczo korupcija – ce hrich, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_society/62949/ [dostęp: 30.03.2016]. [*Кардинал Любомир (Гузар): Священники повинні постійно нагадувати, що корупція – це гріх*].

Kiełle W. Ź., *Gumanizm*, w: *Filosofskij słowar'*, red. I. Frołow, Moskwa 2001, s. 136–137. [Келле В. Ж., *Гуманизм*, w: *Философский словарь*, ред. И. Фролов, Москва].

Kłymonczuk O. *Lubomyr Huzar*, Charkiw 2019, s. 121. [Климончук О. Любомир Гузар, Харків.]

- Kniazew N., *Patriarch na widminno*, „Switohlad” 2001, nr 1, s. 64–69. [Князев Н., *Патріарх на відмінно*, „Світогляд”].
- Kochaniewicz B., *Transcendentny wymiar osoby ludzkiej oraz sens jej egzystencji według Benedykta XVI*, w: *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego*, Opole 2011, nr 31, s. 101–109.
- Kochanowska M., *Błazenniszyj Lubomyr Huzar w istoriji Ukrajinskoji Hreko-Katolyčkoji Cerkwy*, w: *Quo vadis humanitas? Księga Jubileuszowa dedykowana ks. prof. Jackowi Pawlikowi SVD, z okazji 65 rocznicy urodzin*, red. Olga Sinkiewicz, Warszawa – Lwów – Kijów 2017, s. 151–158. [Кохановська М., *Блаженніший Любомир Гузар в історії Української Греко-Католицької Церкви*].
- Kolada I., Bacwin B., *Błazenniszyj Lubomyr Huzar i „Plast”: dejaki storinky biohrafiji*, „Naukowyj wisnyk Schidnojewropejskoho nacionalnoho uniwersytetu im. Łesi Ukrajinky” 2017, nr 5, s. 85–94. [І. Коляда, Б. Бацвін, *Блаженніший Любомир Гузар і „Пласт”: деякі сторінки біографії*, „Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки”].
- Kowalczyk S., *Zarys filozofii człowieka*, Sandomierz 2002.
- Kuzniecowa W., *Gumanizm*, w: *Słownik filozofskich terminow*, red. W. Kuzniecowa, Moskwa 2005, s. 121–122. [Кузнецов В., *Гуманизм*, w: *Словарь философских терминов*, ред. В. Кузнецов, Москва].
- Łewanowa M., *Korupcija – ce persz za vse chworoba własnoji duszi, a wże potim polityczna chworoba – Lubomyr Huzar*, w: <https://world.fakty.ua/259757-korupc-ya-ce-persh-za-vse-hvoroba-vlasno-dush-a-vzhe-pot-m-pol-tichna-hvoroba---lyubomir-guzar> [dostęp: 26.02.2019]. [Леванова М., *Корупція – це перш за все хвороба власної душі, а вже потім політична хвороба – Любомир Гузар*].
- Lubomyr Huzar *pro abarty i homoseksualizm*: „Dla wsich isnuje odyń i toj że zakon – Desiat' zapowidej Boży”, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/co

mmunity/religion_and_society/63613/ [dostęp: 8.06.2019]. [*Любомир Гузар про аборти і гомосексуалізм: „Для всіх існує один і той же закон – Десять заповідей Божих*].

Lubomyr Huzar szczyro nadijet'sia, szczo w Ukraini widbudet'sia spravžnia zmina do kraszczoho, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/national_religious_question/55506/ [dostęp: 27.02.2019]. [*Любомир Гузар щиро надіється, що в Україні відбудеться справжня зміна до кращого*].

Lubomyr Huzar: „My ne powynni wtikaty wid polityky, a powodytysia w nij jak chrystyjany”, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/catholics/ugcc/52050/ [dostęp: 20.04.2019]. [*Любомир Гузар: „Ми не повинні втікати від політики, а поводитися в ній як християни”*].

Lubomyr Huzar: Szczob podolaty korupciju treba buty solidarnymy, w: <https://tyzhden.ua/News/42630> [dostęp: 18.02.2019]. [*Любомир Гузар: щоб подолати корупцію треба бути солідарними*].

Makar O., Lubomyr Huzar zaklykaw intelekenciju braty aktywnu uczast' u suspilnomu žytti, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_society/48901/ [dostęp: 21.07.2019.] [*Макар О., Любомир Гузар закликав інтелігенцію брати активну участь у суспільному житті*].

Makar O., Rozwjazka ekolożicznych trudnoszcziw – wseredyni ludyny – perekonani uczasnyky dyskusiji z nahody dnia Boha-Tworcia, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_society/49589/ [dostęp: 16.09.2019]. [*Макар О., Розв'язка екологічних труднощів – всередині людини – переконані учасники дискусії з нагоди дня Бога-Творця*].

Marynowycz M., My żodnoho razu ne poczuły wid Lubomyra Huzara neprawdy, inter. A. Borkowskyj, w: https://espresso.tv/article/2017/06/06/myroslav_marynovych_lyubomyr_guzar_kazav_vladi_quotaby_vidnovyty_suspilnu_doviru_perestante_torguvaty_pravdoyu [dostęp: 21.01.2021]. [*Маринович М., Ми жодного разу не почули від Любомира Гузара неправди*, інтер. А. Борковський].

„Misija naszoji Cerkwy – zabezpeczyty duchownoju opikoju kożnoho czlena Cerkwy”: Patriarch Lubomyr pidsumuwaw robotu Synodu UGKC, „Szlach” – hazeta Filadelfijskoji Archyeparchiji UGKC, 2010, nr 18, s. 2–3. [*„Місія нашої Церкви – забезпечити духовною опікою кожного члена Церкви”*: Патріарх Любомир підсумував роботу Синоду УГКЦ, „Шлях” – газета Філадельфійської Архiepархії УГКЦ].

Moisejewa T., *„Buty soboju – se jedynyj hidnyj szlach”*, „Uriadowyj Kurjer”, hoł. red. s. Braha, Kyjiw 2017, nr 101, s. 3. [Моїсеева Т., *„Бути собою – це єдиний гідний шлях”*, „Урядовий Кур’єр”, гол. ред. С. Брага, Київ].

Na Mychajliwśkij płoszczi Kyjewa mołyłyś duchowenstwo ta wirni bahatioch konfesij, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/culture/religious_ceremonies/61355/ [dostęp: 11.10.2020]. [*На Михайлівській площі Києва молились духовенство та вірні багатьох конфесій*].

Naumeć I., *Lubomyr Huzar: „Najdorożczyj podarunok – to wsi ludy, jaki za mene molat'sia, a wse reszta – to drantia*, w: <https://risu.org.ua/ua/index/exclusive/reportage/51474/> [dostęp: 2.03.2019]. [Наумець І., *Любомир Гузар: „Найдорожчий подарунок – то всі люди, які за мене моляться, а все решта – то дрантя”*].

„Najdorożcza Mamusiu!” Łystuwannia o. Lubomyra Huzara z matirju (1975–1992), упор. М. Руран, О. Турій, Львів 2018. [*„Найдорожча Мамусю!” Листування о. Любомира Гузара з матір’ю (1975–1992)*, упор. М. Рипан, О. Турій, Львів].

„Nam neobchidno duchowno korystaty z toho, szczo Swiatyj Duch howoryw swiatij Cerkwi czerez Druhyj Watykańskij Sobor” – Błażenniszyj Lubomyr (Huzar), w: http://news.ugcc.ua/news/nam_neobh%D1%96dno_duhovno_koristati_z_togo_shcho_svyatij_duh_govoriv_svyat%D1%96y_tserkv%D1%96_cherez_drugiy_vatikanskiy_sobor__blazhenn%D1%96shiy_lyubomir_guzar_63438.html [dostęp: 21.10.2018]. [*„Нам необхідно духовно користати з того, що Святий Дух говорив святій Церкві*

через Другий Ватиканський Собор” – Блаженніший Любомир (Гузар)].

„Nasza włada dużej słaba, ce ne ti chto buduје” – Lubomyr Huzar pro nadto powilnyj postup Ukrainy wpered, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/national_religious_question/63358/ [dostęp: 10.05.2019]. [„Наша влада дуже слаба, це не ті хто буде” – Любомир Гузар про надто повільний поступ України вперед].

„Ne wymalowujcie Cerkwy, jakoji nemaje” – Kardynał Huzar do żurnalistiw, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_society/45982/ [dostęp: 19.12.2019]. [„Не вимальовуйте Церкви, якої немає” – Кардинал Гузар до журналістів].

Nissing H.-G., „Was ist Wahrheit?”. Josephs Ratzingers Einsprüche gegen den Relativismus, w: tenże, *Was ist Wahrheit? Zur Kontroverse um die Diktatur des Relativismus*, München 2011, s. 9–32.

Onyśko O., *Moralni awtorytety do Janukowycza: „Zupynit' krywawyj plan!”*, w: https://zaxid.net/moralni_avtoriteti_do_yanukovicha_zupinit_krivaviy_plan_n1301153 [dostęp: 22.01.2019]. [Онисько О., *Моральні авторитети до Януковича: „Зупиніть кривавий план!”*].

Parzych-Blakiewicz K., *Personalistyczne podstawy humanizmu chrześcijańskiego. Zarys problematyki*, „Teologia w Polsce” 2011, nr 2, s. 299-309.

Patriarch Lubomyr Huzar pomolywsia za wsich zahyblych w awiakatastrofi, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/ukraine_and_world/international_relations/35170/ [dostęp: 12.04.2020]. [Патріарх Любомир Гузар помолився за всіх загиблих в авіакатастрофі].

Perez S., *Pierwszy bilans podróży do Chile i Peru*. Podróż papieża Franciszka do Peru 2018, w: <https://opoka.org.pl/biblioteka/Z/ZW/or201801-peru3.html> [dostęp: 24. 01.2019].

- Pliszyło M., *Moralni awtorytety pojasnyły, czemu Ukrajini warto priamuwaty w Jewrosojuz*, w: https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/23352-moralni-avtoriteti-poyasnili-chomu-ukrayini-varto-pryamuvati-v-yevrosoyuz.html [dostęp: 19.09.2019]. [Плішило М., *Моральні авторитети пояснили, чому Україні варто прямувати в Євросоюз*].
- Pokolinnia pidpilla UHKC peredalo molodi doswid zberezennia wiry*, w: <https://risu.org.ua/ua/index/exclusive/reportage/52017/> [dostęp: 17.04.2019]. [*Покоління підпілля УГКЦ передало молоді досвід збереження віри*].
- Przyczyna W., Siwek G., *O metodologii homiletyki*, „Studia Nauk Teologicznych” 2007, nr 2, 289–300.
- Ratzinger J., *Homilia na rozpoczęcie konklawe, z dnia 18.04.2005*, w: *Ojciec Święty Benedykt XVI, U progu pontyfikatu*, Kraków 2005, s. 41–46.
- Rypan M., *Błażenniszyj zawždy buw prysutnij u simji – mołytwoju, słowom ta uwahoju*, inter. Ł. Samochwałowa, w: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2246053-maria-ripan-pleminnica-lubomira-guzara.html> [dostęp: 14.07.2019]. [Рипан М., *Блаженніший завжди був присутній у сім'ї – молитвою, словом та увагою*, інтер. Л. Самохвалова].
- Ryżko O., *Koncepcija cinnisnych orijentyriw suczasnoji ludyny* (na materialii medijnych wystupiw Błażenniszoho Lubomyra Huzara), w: *Naukowi zapysky Instytutu żurnalistyky*, Kyjiw 2014, t. 54. s. 103–106. [Рижко О., *Концепція ціннісних орієнтирів сучасної людини* (на матеріалі медійних виступів Блаженнішого Любомира Гузара), w: *Наукові записки Інституту журналістики*, Київ].
- Samit aliansu profesjonaliw-chrystyjan: „use, szczo robyte, robıt' jak dla Boha!”*, w: <https://risu.org.ua/ua/index/exclusive/reportage/52145/> [dostęp: 25.03.2019]. [*Саміт альянсу професіоналів-християн: „усе, що робите, робіть як для Бога!”*].
- Seleszczuk H., *Hława UHKC Błażenniszyj Lubomyr Huzar zaproszuje ukrajinśkyh mihrantiw z uśioho switu do on-line spilkuwannia*, w:

<http://newwave4.org/2010/03/24/glava-ugkc-blazhennishijj-ljubomir-guzar.html>
[dostęp: 24.03.2019]. [Селещук Г., *Глава УГКЦ Блаженніший Любомир Гузар запрошує українських мігрантів з усього світу до on-line спілкування*].

Simon H., *Homiletyka*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 6, Lublin 1993, s. 1169–1172.

Sławiński H., *Znaczenie, geneza i struktura Dyrektorium homiletycznego*, „Polonia Sacra” 19, nr 3, s. 155–176.

Stałker I., *Fenomen Kardynała Huzara*, „Wisnyk Ekonomicznoji Nauky Ukrainy” 2017, nr 2, s. 155–185. [Сталкер І. *Феномен Кардинала Гузара*, „Вісник Економічної Науки України”].

Świerzawski W., *Kaznodzieja jako mystagog*, „Sługa słowa”, red. W Przyczyna, Kraków 1997, s. 109–118.

Sycz W., *Napředodni Dnia nezaležnosti žurnal Nowoe Wremia wyznaczyw spysok moralnych awtorytetiw krajiny*, w: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/nv-30-napředodni-dnja-nezalezhnosti-zhurnal-novij-chas-viznachiv-spisok-moralnih-avtoritetiv-krajini-64972.html> [dostęp: 21.08.2019]. [Сич В., *Напередодні Дня незалежності журнал Новое Время визначив список моральних авторитетів країни*].

Szczotkina K., *Hidnist' Adama. Besidy z Błażenniszym Lubomyrom Huzarom*, Lwów 2016. [Щоткіна К., *Гідність Адама. Бесіди з Блаженнішим Любомиром Гузаром*, Львів].

Szczotkina K., *Lubomyr Huzar. Choczu buty ludynoji*, Charkiw 2017. [Щоткіна К., *Любомир Гузар. Хочу бути людиною*, Харків].

Szewczuk S., *Najpersze win stworyw hurtok mołytwy*, w: *Błażenniszyj wujko Lubko*, red. A. Peciuch, Ch. Dorożowець, та inn. Lwów 2017, s. 198–199. [Шевчук С., *Найперше він створив гурток молитви*, w: *Блаженніший вуйко Любо*, ред. А. Пецюх, Х. Дорожовець, та інн. Львів].

- Szewczyk L., *Treść przepowiadania do poszukujących Boga na przykładzie listów pasterskich biskupów Francji i Włoch*, „Polonia Sacra” 22, 2018, nr 1, s. 47–66.
- Szpaicher T., „*Ne možna prymyrytysia z tym, chto myru ne chce*” – Lubomyr Huzar, w: <https://risu.org.ua/ua/index/exclusive/reportage/59138/> [dostęp: 16.02.2019.] [Шпайхер Т., „*Не можна примиритися з тим, хто миру не хоче*” – Любомир Гузар].
- Tarasiewicz P., *Jan Paweł II jako rzecznik humanizmu*, w: *Geniusz Bł. Jana Pawła II*, red. P. Artemiuk, J. Kotowski, Łomża 2011, s. 85–98.
- Tragarz M., *Listy pasterskie w posłudze słowa biskupa Jerzego Ablewicza*, „Polonia Sacra” 20, 2016, nr 3, s. 141–159.
- „*Treba wmity howoryty prawdu*” – Błażenniszyj Lubomyr (Huzar) do żurnalistiw-katołykiw, w: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/open_theme/46019/ [dostęp: 21.12.2019]. [„*Треба вміти говорити правду*” – Блаженніший Любомир (Гузар) до журналістів-католиків].
- Try dorohy. *Besidy Błażenniszoho Lubomyra Huzara z żurnalistamy*, upor. K. Szczotkina, Lwów 2013. [*Три дороги. Бесіди Блаженнішого Любомира Гузара з журналістами*, упор. К. Щоткіна, Львів].
- U Patriarszomu sobori Woskresinnia Chrystowoho mołyłysia za Patriarcha Josyfa (Slipoho), w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/catholics/ugcc/50599/ [dostęp: 17.12.2020]. [*У Патріаршому соборі Воскресіння Христового молилися за Патріарха Йосифа (Сліпого)*].
- W Iwano-Frankiwsku prezentowały ekołohiczno orijentowani praci Papu Benedykta XVI, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/conferences/49999/ [dostęp: 24.10.2019]. [*В Івано-Франківську презентували екологічно орієнтовані праці Папи Бенедикта XVI*].
- W UGKC zakykały howoryty żurnalistiw bilsze pro socialne syrytstwo, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/charity/50466/ [dostęp:

5.12.2019]. [*В УГКЦ закликали говорити журналістів більше про соціальне сирітство*].

„*Ważtywo gruntowno perewychowuwaty narod*” – Błażenniszyj Lubomyr Huzar, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_society/57218/ [dostęp: 1.08.2019]. [*„Важливо ґрунтовно перевиховувати народ” – Блаженніший Любомир Гузар*].

„*Wijna – ce pohana ricz, prote my powynni bojatysia nadmirnoji bojazni, jaka paralizuje*” – Lubomyr Huzar, w: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/national_religious_question/56254/ [dostęp: 01.05.2019]. [*„Війна – це погана річ, проте ми повинні боятися надмірної боязні, яка паралізує” – Любомир Гузар*].

Wesołowska E., *Modlitwy więzienne Boecjusza i Tomasza Morusa*, „Poznańskie studia teologiczne” 11 (2001), s. 249–260.

Wozniak W., *Lubomyr Huzar pro borot'bu z chabarnyctwom u WNZ: ce możut' buty nawit' strajky*, w: <https://risu.org.ua/ua/index/exclusive/reportage/51717/> [dostęp: 23.03.2019]. [*Возняк В., Любомир Гузар про боротьбу з хабарництвом у ВНЗ: це можуть бути навіть страйки*].

Wseukrajins'kyj chrystyjans'kyj forum „*Plid prawdy sijet'sia tworciamy myru*”, „*Ludyna i swit*” 1998, nr 5–6, s. 29–32. [*Всеукраїнський християнський форум „Плід правди сіється творцями миру”, „Людина і світ”*].

Zawadśka Ju., *Błażenniszyj Lubomyr Huzar rozpowiw u Winnyci pro Josypa Slipoho*, w: <https://credo.pro/2012/09/69066> [dostęp: 12.09.2018]. [*Завадська Ю., Блаженніший Любомир Гузар розповів у Вінниці про Йосипа Сліпого*].

Zimmermann J., *Humanism and Religion. A Call for the Renewal of Western Culture*, New York 2012.

2010 roku UHKC zoseredyt' uwahu na pytanni bohuposwiczonych osib, w: https://galinfo.com.ua/news/2010_roku_ugkts_zoseredyt_uvagu_na_pytanni_bogoposvyachenyh_osib__patriarh_lyubomyr_guzar_61381.html [dostęp:

30.12.2020]. [2010 року УГКЦ зосередить увагу на питанні богосвячених осіб].

III. LITERATURA POMOCNICZA

Babynskyj A., Istorija UGKC za 90 chwyłyn, Lwiw 2018. [Бабинський А., *Історія УГКЦ за 90 хвилин*, Львів].

Bil M., Tesluk R., Baczynska M., Ryndzak O., Machoniuk O., *Okremi wydy mihraciji ta jich osoblywosti w Ukraini. Wymuszeni peremiszczennia naselennia*, hoł. red. U. Sadowa, w: *Ukrajinska mihracija w umowach hlobalnych i nacionalnych wyklykiw XXI stolittia*, Lwiw 2019, s. 63–73. [Біль М., Теслюк Р., Бачинська М., Риндзак О., Махонюк О., *Окремі види міграції та їх особливості в Україні. Вимушені переміщення населення*, гол. ред. У. Садова, w: *Українська міграція в умовах глобальних і національних викликів XXI століття*, Львів].

Bulkin K., *Perenesennia osidku hlawy UHKC do Kyjewa: prozelityzm czy wymoha czasu?*, w: <https://www.radiosvoboda.org/a/933666.html> [dostęp: 17.08.2019]. [Булкін К., *Перенесення осідку глави УГКЦ до Києва: прозелітизм чи вимога часу?*].

Chmielewski M., *Vademecum duchowości Katolickiej. 101 pytań o życie duchowe*, Lublin 2004.

Frossard A., „*Nie lękajcie się!*”. *Rozmowy z Janem Pawłem II*, Watykan 1982.

Fylypczuk S., *Rol prowadnych recznykiw u socialnych komunikacijach prawoslawnych ta hreko-katołykiw suczasnoji Ukrainy*, „Humanitarnyj wisnyk ZDIA” 2017, nr 71, s. 97–106. [Филипчук С., *Роль провідних речників у соціальних комунікаціях православних та греко-католиків сучасної України*, „Гуманітарний вісник ЗДІА”].

Helios J., Jedlecka W., *Urzeczywistnianie idei feminizmu w ogólnoświatowym dyskursie o kobietach*, Wrocław 2018.

- Herasymowa H., *Slipyj Josyp Iwanowycz*, w: *Encykłopedija istoriji Ukrajiny*, hoł. red. W. Smolij, Kyjiw 2012, t. 9, s. 627. [Герасимова Г., *Сліпий Йосип Іванович*, гол. ред. В. Смолій, w: *Енциклопедія історії України*, Київ].
- Hołowko W., *Ukrajina w umowach antyterorystycznej operacji ta rosijśkoji zbrojnoji agresiji (2014 r.)*, „Ukrajinskyj Istorycznyj Żurnał” 2015, nr 3, s. 178–179. [Головко В., *Україна в умовах антитерористичної операції та російської збройної агресії (2014 р.)*, „Український Історичний Журнал”].
- Hrupa „Perszoho hrudnia” *rozpowiła ukrajinciam, jak staty wilnymy*, w: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/12/8/6979037/> [dostęp: 5.05.2021]. [Група „Першого грудня” *розповіла українцям, як стати вільними*].
- Humm M., *Słownik teorii feminizmu*, przeł. B. Umińska, J. Mikos, Warszawa 1993, s. 268.
- Iwancyk M., *Wpływemigracyjnych procesiw na suczasne ekonomiczne stanowyszcze Ukrajiny (1991 – 2019 rr.)*, hoł. red. Ju. Danyłeć, w: *Naukowyj wisnyk Użhorodśkoho uniwersytetu «Istorija»*, Użhorod 2020, nr 1, s. 109–117. [Іванцик М., *Вплив еміграційних процесів на сучасне економічне становище України (1991 – 2019 рр.)*, гол. ред. Ю. Данилець, w: *Науковий вісник Ужгородського університету «Історія»*, Ужгород].
- Jeremiczewa L., *Deń duchownoho služinnia – zberezennia žyttia na planeti*, w: <https://www.religion.in.ua/main/daycomment/6253-den-duxovnogo-sluzhinnya-zberezheniya-zhittya-na-planeti.html> [dostęp: 12.10.2019]. [Єремичева Л., *День духовного служіння – збереження життя на планеті*].
- Kahanow Ju., *„Radianśka ludyna” w istoriohraficznomu dyskursi: radianśka i dysydentska wersiji*, „Sumśka starowyna” 2018, nr LIII, s. 22–30.

[Каганов Ю. „Радянська людина” в історіографічному дискурсі: радянська і дисидентська версії, „Сумська старовина”].

Kipiani W., *Nowa, kyjiwska, storinka w istoriji Ukrajinskoji Hreko-Katołyckoji Cerkwy*, „Swoboda” 2005, nr 34, s. 1; 8–10. [Кіпіані В., *Нова, київська, сторінка в історії Української Греко-Католицької Церкви*, „Свобода”].

Kolada I., Bacwin B., *Rol Patriarcha Josypa Slipoho u stanowlenni osobystosti Lubomyra Huzara jak majbutnioho oczilnyka UHKC*, w: «Teorija ta metodyka nawczannia suspilnych dyscyplin»: naukowo-pedahohicznyj žurnal, hoł. red. O.Mychajłyčenko, Sumy 2018, nr 1, s. 116–122. [Коляда І., Бацвін Б., *Роль Патріарха Йосипа Сліпого у становленні особистості Любомира Гузара як майбутнього очільника УГКЦ*, w: «Теорія та методика навчання суспільних дисциплін»: науково-педагогічний журнал, гол. ред. О. Михайличенко, Суми].

Konstytucija Ukrajiny. Naukowo-praktycznyj komentar, hoł. red. W. Tacij, Charkiw 2011, s. 1128. [Конституція України. Науково-практичний коментар, гол. ред. В. Тацій, Харків].

Korfanty W., *Kościół a polityka. Zadania Związku Katolick. Tow. Polek*. Katowice 1927.

Kowałenko N., *Inicjatywa „Perszoho hrudnia”*, w: <https://www.radiosvoboda.org/a/24422199.html> [dostęp: 19.03.2021]. [Коваленко Н., *Ініціатива „Першого грудня”*].

Kuprianowicz G., *Od redaktora*, w: *Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w 1938 roku – uwarunkowania, przebieg, konsekwencje*, głów. red. G. Kuprianowicz, Chełm 2009, s. 13–15.

Misiurek J., *Niemiecka duchowość*, w: *Leksykon duchowości katolickiej*, red. M. Chmielewski Lublin-Kraków 2002 s. 581.

- Мыцык Ю., *Widznaka za humannist'ta myłoserdia „Orden Swiatoho Pantelejmona”*, w: <http://ult.lviv.ua/?p=1649> [dostęp 3.03.2021]. [Мицик Ю., *Відзнака за гуманність та милосердя „Орден Святого Пантелеймона”*].
- Nichols A., *Myśl Benedykta XVI. Wprowadzenie do myśli teologicznej Josepha Ratzingera*, Kraków 2006.
- Nitkiewicz K., *Męczennicy greckokatolickcy Ukrainy*, „L'Osservatore Romano”, nr 9. 2001, s. 36–39.
- Oficynskyj Ju., *Suczasnna rosijśko-ukrajinska wijna (za materialamy hazety «The New York Times» 2013–2017 rokiw)*, Užhorod, 2018. [Офіцинський Ю., *Сучасна російсько-українська війна (за матеріалами газети «The New York Times» 2013 – 2017 років)*, Ужгород].
- Peeters M. A., *Gender – światowa norma polityczna i kulturowa. Narzędzia rozeznania*, tłum. pol. L. Woroniecki, Warszawa 2013.
- Sadowa U., Bortnyk N., Pjatkowska O., Trewoho O., Hryńkewycz O., *Ukrajinski mihracijni trendy u fokusi perspektywy rozwytku rynku praci.*, w: *Ukrajinska mihracija w umowach hlobalnych i nacionalnych wyklykiw XXI stolittia*, hoł. red. U. Sadowa, Lwiw 2019, s. 6–17. [Садова У., Бортник Н., П'ятковська О., Тревого О., Гринькевич О., *Українські міграційні тренди у фокусі перспективи розвитку ринку праці*, w: *Українська міграція в умовах глобальних і національних викликів XXI століття*, гол. ред. У. Садова, Львів].
- Sadowa U., *Peredmowa*, w: *Ukrajinska mihracija w umowach hlobalnych i nacionalnych wyklykiw XXI stolittia*, hoł. red. U. Sadowa, Lwiw 2019, s. 3–4. [Садова У., *Передмова*, w: *Українська міграція в умовах глобальних і національних викликів XXI століття*, гол. ред. У. Садова, Львів].
- Stepankow W., *Uroky Rewoluciji Hidnosti*, w: *Persza ricznycia Rewoluciji Hidnosti: pidsumky ta perspektywy*, red. koł. W. Dubinskyj, W.

- Stepankow, ta in., Kamjaneć-Podilskýj 2015, s. 4–8. [Степанков В., *Уроки Революції Гідності*, w: *Перша річниця Революції Гідності: підсумки та перспективи*, ред. кол. В. Дубінський, В. Степанков, та ін., Кам'янець-Подільський 2015].
- Symfonia po tworenyjam swiatytela Yoanna Zlatousta*, red. T. Tereszczenko, Moskwa 2008, s. 576. [*Симфония по творениям святителя Иоанна Златоуста*, ред. Т. Терещенко, Москва].
- Szumiło M., „*Pomarańczowa rewolucja*” na Ukrainie w kontekście historyczno-kulturowym, „*Konteksty społeczne*” 2013, nr 1, s. 36–50.
- Tworieniia iže wo swiatykh otca naszego Afanasija Wielikogo Archiepiskopa Aleksandrijskago*, ried. A. Gorskim, t. I, Siergijew Posad 1902, s. 473. [*Творенія иже во святыхъ отца нашего Афанасия Великого Архієпископа Александрійскаго*, ред. А. Горским, t. I, Сергиев Посад].
- Ukrajinska Hreko-Katołyčka parochija w Rymi*, „*Swoboda – ukrajinskyj szczodennyk*”, Jersey City and New York 1970, nr 224, s. 1–4. [*Українська Греко-Католицька парохія в Римі*, „Свобода – український щоденник”].
- Żychewycz T., *Jozafat Kuncewycz*, Lwów 2011. [Жихевич Т., *Йосафат Кунцевич*, Львів].